

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

AĞA HÜSEYİN PAŞA’NIN HAYATI ve FAALİYETLERİ (1776-1849)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZEYNEP BİLGİN

İSTANBUL 2015

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

AĞA HÜSEYİN PAŞA’NIN HAYATI ve FAALİYETLERİ (1776-1849)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZEYNEP BİLGİN

TEZ DANIŞMANI:
PROF. DR. ZEKERİYA KURŞUN

İSTANBUL 2015

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek lisans öğrencisi Zeynep BİLGİN'in "Ağa Hüseyin Paşa'nın Hayatı ve Faaliyetleri (1776-1849)" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı yüksek lisans tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

İmza

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Zekeriyya KURŞUN
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Doç. Dr. Yüksel ÇELİK
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Prof. Dr. Cemil ÖZTÜRK
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 13/07/2015 tarih ve 2015/12-5 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Gülşen SEYHAN ALIŞIK
Müdür

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ	III
ÖZET	V
ABSTRACT.....	VI
KISALTMALAR.....	VII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AĞA HÜSEYİN PAŞA’NIN YENİÇERİ AĞALIĞI ve ASÂKİR-İ MANSURE-İ MUHAMMEDİYE SERASKERLİĞİ

1.1. AĞA HÜSEYİN PAŞA.....	5
1.2. AĞA HÜSEYİN PAŞA’NIN YENİÇERİ AĞALIĞI.....	8
1.3. HÜDAVENDİGAR VE KOCAELİ MUTASARRIFLIĞI İLE BAHR-İ SİYAH MUHAFAZLIĞI.....	15
1.4. ASÂKİR-İ MANSURE-İ MUHAMMEDİYE SERASKERLİĞİ	25
1.5. ORDUDA EĞİTİM SORUNU VE SERASKERLİKTEN AZLEDİLMESİ.....	36

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI-RUS SAVAŞI (1828-1829) SERASKERLİĞİ’NDEN ANADOLU SERDÂR-I EKREMLİĞİ’NE (1831)

2.1. OSMANLI-RUS SAVAŞI SERASKERLİĞİ (1828-1829).....	39
2.1.1. 1828 Seferi ve Müstakil Serasker Ağa Hüseyin Paşa	43
2.1.2. 1829 Seferi ve Edirne Barış Antlaşması.....	52
2.2. EDİRNE VALİLİĞİ.....	59
2.2.1. 1831 Tahriri ve Edirne’nin Tahrir Edilmesi.....	60
2.2.2. Sultan II. Mahmut’u Edirne’de Ağırleması.....	62
2.2.3. Üsküp Muhafızı Olarak Görevlendirilmesi.....	64
2.3. KAVALLALI MEHMET ALİ PAŞA İSYANI VE ANADOLU SERDÂR-I EKREMLİĞİ.....	67
2.3.1. Mısır Seferi Sırasında Çalınan Malları.....	75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AĞA HÜSEYİN PAŞA’NIN VİDİN VALİLİĞİ

3.1. BİRİNCİ VİDİN VALİLİĞİ	83
3.1.1. Miloş’un İstanbul’da Ağa Hüseyin Paşa’nın Yalısında Misafir Edilmesi ..	87
3.1.2. Miloş’un Müstebit Tavırları ve Hüseyin Paşa’nın İstihbarat Ağı	89
3.1.3. 1841 Niş İsyanı ve Hüseyin Paşa’nın Valilikten Alınması	95
3.2. TENSİKAT-I MÜLKİYE NAZIRLIĞI	105
3.3. İKİNCİ VİDİN VALİLİĞİ VE VİDİN’DE VEFATI	107

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
AİLESİ, MİRASI, HAYIR ESERLERİ ve ŞAHSİYETİ

4.1. AİLESİ VE MİRASI.....	115
4.2. İMAR VE BAYINDIRLIK ESERLERİ	131
4.3. ŞAHSİYETİ VE SİYASİ FAALİYETLERİNE ETKİSİ.....	135
SONUÇ.....	143
KAYNAKÇA.....	143
EKLER.....	156
Ek 1: Hüseyin Ağa'nın yeniçeri ağalığına tayin edilmesine dair.	156
Ek 2: Yeniçeri Ağası Hüseyin Ağa'nın ocaktan uzaklaştırdığı ocak zabitleri.	157
Ek 3: Hüseyin Ağa'nın işaretiyle ocaktan sürdürülerek daha sonra idam edilen zabitlere dair bir örnek.	158
Ek 4: Şarl Hotam Kaptan'ın Kaşod'dan getirdiği nakit ve eşyaların İngilizce makbuz sureti.	159
Ek 5: Kordelya adlı gemiyle İstanbul'a getirilen Hüseyin Paşa'ya ait eşya ve nakitlerin bir listesi.	160
Ek 6: Aralarında bir adet Tasvir-i Hümayun'un da bulunduğu Kaşod'tan getirilen Hüseyin Paşa'ya ait eşyalar.	161
Ek 7: Ağa Hüseyin Paşa'nın Emirgan'daki sahilhanesinde yetmiş beş gün boyunca misafir edilen Sırp Başknezi Miloş'un masraflarını havi defterin bir bölümü....	162
Ek 8: Vidin Valisi Ağa Hüseyin Paşa'nın idam meselesinden dolayı azledilmesine dair irade.	163
Ek 9: Ağa Hüseyin Paşa'nın azledilmesine sebep olan idam meselesinden aklandığına dair irade.	164
Ek 10: Avram'ın tarafına gönderdiği haberler açığa çıkarıldığı takdirde bir daha Sırp idaresinde olan bitenlere vakıf olunamayacağına dair Hüseyin Paşa'ya ait tahrirat.	165
Ek 11: Vidin Valiliği'ne ikinci kez getirilmesine dair irade.	166
Ek 12: Hüseyin Paşa'nın ölümünün ardından meydana gelen miras davası için görülen mahkemeye dair bir kayıt.	167
Ek 13: Hüseyin Paşa'nın zenginliğine binaen Ticaret Nezareti Nazırlığına aday gösterilmesi.	168
Ek 13-1:.....	169
Ek 14: Ali Şevket Paşa'nın, babasından hak talep eden Mehmet Rasim ve Emine Hanım hakkındaki görüşleri.	170
Ek 15: Ağa Hüseyin Paşa'nın tamir ettirdiği Belgradçık Kalesi'nin bir krokisi.	171
Ek 16: Hüseyin Paşa'nın günümüzde "Şerifler Yalısı" olarak anılan Emirgan'daki yalısının denizden ve bahçeden görünüşü.	172
Ek 17: Ağa Hüseyin Paşa'nın belgeler üzerinden tespit edilebilen aile şeceresi.....	173
Ek 18: Ağa Hüseyin Paşa'nın Godfrey Thomas Vigne tarafından 1843 yılında yapılmış sulu boya bir portresi.	173

ÖNSÖZ

Ağa Hüseyin Paşa'nın hayatını incelememizin temel nedeni, kendisinin kadim ocak telakkisinin ötesinde bir devlet adamı olarak ıslahat yanlısı bir tutum izlemesi ve II. Mahmut'un reform sürecine önemli ölçüde destek sağlamış olmasıdır. Reform sürecindeki bu desteği, on dokuzuncu yüzyıldaki Yeniçeri kimliğinden farklı bir tipoloji çizen bir devlet adamının biyografisini hazırlamamıza ön ayak olmuştur.

Araştırmamızda kullanılan kaynakların büyük çoğunluğunu arşiv belgeleri oluşturmaktadır. Bunun yanında II. Mahmut ve döneminin siyasi atmosferini yansıtan literatürden de yararlanıldı. Ancak Hüseyin Paşa'nın özel hayatı ile ilgili kaynakların yetersiz olması, siyasi kariyerinden bağımsız olarak şahsi özelliklerinin geniş ölçüde değerlendirilmesine engel oldu. Dolayısıyla kişiliği ile alakalı verilen bilgi kırıntılarıyla yetinildi. Nitekim Osmanlı devlet ricali hakkında ayrıntılı bilgi veren çalışmaların yetersizliği, biyografi yazımı sahasında karşılaşılan güçlüklerden birini oluşturması hasebiyle anlaşılır bir durumdur.

Bu çalışmada, umumiyetle yeniçeri ağası iken ocak içerisindeki icraatları ile tanınan Ağa Hüseyin Paşa'nın hayatı ve diğer siyasi faaliyetleri üzerinde duruldu. Giriş bölümünde, Osmanlı Devleti'nin Vaka'i Hayriyye öncesindeki siyasi atmosferi ve Ağa Hüseyin Paşa'nın bu dönemdeki siyasi konumu ele alındı. Girişi takiben birinci bölümde, Hüseyin Paşa'nın yeniçeri ağalığından başlayarak Yeniçeri Ocağı'nda ve Asâkir-i Mansure-i Muhammediye'nin ilk Seraskeri ünvanıyla yeni modern orduda gerçekleştirdiği çalışmaları; ikinci bölümde, Ordu Seraskeri sıfatıyla Rus Savaşı'ndaki etkinlikleri ve akabinde Edirne Valiliği yaptığı sırada Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanı üzerine çıkan savaşta serdâr-ı ekrem olarak faaliyetleri; üçüncü bölümde Vidin Valiliği memuriyetiyle Sırp'ların Osmanlı idaresi altında menfî hareketlerini nasıl durdurmaya çalıştığı incelendi. Son olarak dördüncü bölümde ise Ağa Hüseyin Paşa'nın hakkında kaleme alınan kaynaklarda bahsi geçmeyen oğlu ve oğluyla ilintili meydana gelen miras davası işlendi.

Yoğun bir mesainin neticesinde, böyle bir çalışmayı yürütmemi sağlayan saygıdeğer danışmanım Prof. Dr. Zekeriya Kurşun'a ve konuyu seçmemde yardımcı

olan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Ali Akyıldız’a şükranlarımı arz ederim. Ayrıca araştırmamın toparlanma sürecinde bana yol gösteren büyüğüm Yrd. Doç. Dr. Mehmet Nuhoglu’na; çalışmam sırasında maddi-manevi desteklerini üzerimden hiçbir vakit eksik etmeyen annem Ayşe Bilgin, babam Mehmet Bilgin ve değerli ablam Hatice Bilgin’e; bu zorlu süreçte benimle birlikte kendi çalışmalarını sürdürürken bile verdikleri destek için dostlarım Kübra Tolak, Abdussamed Geçer ve Neslihan Ağdaş’a teşekkürlerimi sunarım.

Zeynep BİLGİN

ÖZET

Bu çalışmada, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye'nin ilk seraskeri olan ve Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına öncülük eden Ağa Hüseyin Paşa'nın yaşamı incelenmiştir. Buna paralel olarak bu biyografiyi, Ağa Hüseyin Paşa'nın II. Mahmut-Abdûlmecit devrindeki siyasi faaliyetlerini ve siyasi etkilerini merkeze alarak yazmaya çalıştık. Bu anlamda çalışma, Vak'a-i Hayriyye ile hız kazanan ıslahat hareketlerini ve dönemin siyasi konjonktürünü de kapsamaktadır. Diğer yandan Ağa Hüseyin Paşa'nın daha önce bilinmeyen bir oğlunun ortaya çıkmasıyla meydana gelen miras davası da tezimizin konularından biridir.

Anahtar Kelimeler: Ağa Hüseyin Paşa, Yeniçeri Ocağı, Vak'a-i Hayriyye, Osmanlı-Rus Savaşı (1828-1829), Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı, Mehmet Rasim Bey

ABSTRACT

In this study, the life of Agha Huseyin Pasha (1776-1849), who was the first *Serasker* of *Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye* and pioneer of abolishment of Janissary Corps, was investigated. Concordantly, we tried to write this biography through focusing on his political activities and political impacts in the period of Mahmud II- Abdûlmecid. In this sense, this study also involves reform movements, accelerated by *Vak'a-i Hayriyye*, and political conjuncture of the period. On the other hand, inheritance case arrived from coming up of his son, who was unknown before, is one of the subjects of our thesis.

Key Words: Agha Huseyin Pasha, Janissary Corps, *Vak'a-i Hayriye*, Ottoman-Russo War (1828-1829), Revolt of Cavallan Mehmet Ali Pasha, Mehmet Rasim Beg

KISALTMALAR

a.mlf.	: Aynı müellif
A.D.T.C.F.	: Atatürk Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m	: Adı geçen makale
a.g.md	: Adı geçen madde
a.g.t.	: Adı geçen tez
bk.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
der.	: Derleyen
ed.	: Editör
EI²	: Encyclopaedia of Islam II. Edition
hızl.	: Hazırlayan
İA.	: İslam Ansiklopedisi
neşr.	: Neşreden
S.	: Dergi/Gazete Sayısı
s.	: Sayfa
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ts.	: Tarihsiz
yay.	: Yayına hazırlayan
TSMA	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi

GİRİŞ

II. Mahmut saltanatının ilk yıllarında, Nizam-ı Cedid'in yarım kalan ıslahat programları Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa tarafından uygulamaya koyulmuştur. Ancak Yeniçerilerin mukavemeti, Sekban-ı Cedid adıyla teşkil edilen yeni ıslahat atılımının birkaç ay içinde yok olmasına ve hatta paşanın da hayatına sebep olmuştu. Asiler, isyan vesileyle padişah II. Mahmut'un tahtan indirilip yerine IV. Mustafa'nın getirilmesini talep ettiler. Şehzadeliği sırasında amcası Selim'in katledilişine şahit olan ve kendi canına kasteden asilerin elinden son anda kurtulan padişah ise tahtın tek hâkimi olabilmek ve isyanın hızını yavaşlatabilmek adına IV. Mustafa'yı öldürttü.¹

III. Selim'in ve Alemdar Mustafa Paşa'nın katledilişleri, II. Mahmut'un daha temkinli ve yavaş adımlar atmasına sebep olmuştur. Öyle ki, askerî reform hayallerini on dokuz yıl (1807-1826) boyunca bekletmiş ve söz konusu düşünceleri için uygun ortamı hazırlamıştır. Ayrıca Nizam-ı Cedid kadrosunun dağılması ve eğitilmiş subayların yetersiz oluşu, ıslahat denemeleri sırasında aksaklık ve acemiliklerin yaşanmasına neden olmuştu. Buna rağmen III. Selim'in emriyle hazırlatılan layihalarının varlığı, II. Mahmut dönemi reform sürecini etkilemiş ve bu sürece kaynak oluşturmuştur.²

Sultan II. Mahmut'un ocağı ortadan kaldırma düşüncesi, Yeniçerilerin Mora isyanında etkisiz oluşlarıyla güçlenmişti. Zira Rum isyanını bastırmakta zorlanan askerlerin başarısızlığı, devleti Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın yardımına muhtaç bırakmıştı. Mehmet Ali'nin Mısır'da yetiştirdiği eğitilmiş ve talimli askerlerin Mora'da başarı sağlaması, orduda eğitim ve disiplinin gerekliliğini bir kez daha gözler önüne sermiştir. Ancak ilk olarak, ocak içerisinde etkin ve isyana meyyal zabıtlar, olası bir hareketlenme sırasında ocaklılara katılan alt sınıf ulema ve isyanların arkasında çoğu zaman desteği bulunan devlet ricali; sarayın hareket planı içerisinde tasfiye edilmeli ve yahut söz konusu proje kadrosuna alınmalıydı.

¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi: Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, TTK, Ankara 2011, c.V, s.96.

² Yüksel Çelik, "Nizam-ı Cedid'in Niteliği ve III. Selim ile II. Mahmut Devri Askeri Reformlarına Dair Tespitler (1789-1839)", *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, ed.Seyfi Kenan, İSAM Yayınları, İstanbul 2010, s.577.

Ocağın en ufak ıslahat denemelerinde bile kanlı eylemlerde rol oynadığını bilen II. Mahmut, zikredilen nedenler dolayısıyla ilk olarak ulemanın ve saray kadrosunun kontrolünü sağlamaya çalışmıştır. Bu manada, saray çevresinde bulunan ulemanın atamalarında imtiyaz ve ceza yöntemini uygulamıştır. Şeyhülislam ve Kazasker tayinlerinde dikkatli seçimler yaptığı gibi halk üzerinde büyük etkileri olan alt sınıf ulemanın da desteğini almaya çalıştı. Azil ve mükâfat yöntemiyle çevresinde üst sınıf ulema kadrosu oluştururken, halk ile doğrudan bağlantılı alt sınıf ulemanın gelir yollarını genişleterek reformlar karşısındaki dirençlerini ve/veya doğrudan doğruya etkilerini kırdı. Bu atılımlar paralelinde, Mekkî Asım Efendi yerine Kadızade Tahir Efendi'yi 1825 yılında Şeyhülislam tayin ederek ocağın tasfiyesi için düşündüğü kadrolaşmanın ulema ayağını kurdu.³ II. Mahmut'un bu süreçte verdiği tayin kararları, aynı zamanda devlet ricali arasında da sürdürülmüştü. Bu anlamda 1824 yılında, Mehmet Sait Galip Paşa'nın (1763-1829) yerine Silistre Valisi Benderli Selim Paşa sadrazam koltuğuna oturtulmuştu.⁴

Ancak bütün bu olanlardan önce, askerler arasında etkili olan zabitlerin ocaktan temizlenmesi için adımlar atılmıştır. Bu düşünce doğrultusunda askeri reform düşüncesine bağlı ve kendisine sadık ocak görevlilerini vasıta kılan II. Mahmut, doğrudan bir dış müdahale yerine yine ocağın kendi zabitlerinden faydalanmaya çalışmıştır. 1814-1815 yılında yeniçeri ağası olarak atanan Seyyid Mehmet Ağa, bu temizleme hareketi için görevlendirildiyse de başarılı olamadı.⁵ II. Mahmut, yine de Vak'a-i Hayriyye'ye giden yolda ağır ve temkinli adımlarla ilerleyerek ocağın sivrilmiş ve saraya bağlı olan karakterlerini çevresine toplamaya çalıştı. Ocaktaki bu karakterlerden biri olan Ağa Paşa ismiyle meşhur Ağa Hüseyin Paşa da bu süreçte etkili ve sürecin hızlanmasında tetikleyici olmuştur.

³ Sahnâflar Şeyhi-Zade Seyyid Mehmed Es'ad Efendi, *Vak'a-Nüvis Es'ad Efendi Tarihi (Bahir Efendi'nin Zeyl ve İlaveleriyle 1237-1241/1821-1826)*, neşr.Ziya Yılmaz, Osmanlı Araştırmaları Vakfı (OSAV), İstanbul 2000, s.490-491(Bundan sonra Es'ad Efendi, *Tarih* şeklinde geçecektir.); İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları, Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları (TTK), 3. Baskı, Ankara 1988, c.I, s.531; Ulemanın çağdaşlaşma ve ıslahatlar karşısındaki tutumu için bk.: Avigdor Levy, "II. Mahmut Döneminde Askeri Reform ve Ulema" *II. Mahmut: Yeniden Yapılanma Sürecinde İstanbul*, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti, s.152-153.

⁴ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.531.

⁵ Gültekin Yıldız, *Neferin Adı Yok Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)*, Kitabevi, İstanbul 2009, s.21.

Ağa Hüseyin Paşa Vaka’-i Hayriye’nin öncesi ve sonrasında devlete haylice emeği geçmiş bir isimdir. Bununla birlikte ocağın ilga edildiği bu dönemde yalnız başına değildir. Bu süreçte padişahı ve devlet adamlarını şevke getiren bir figür olmuştur. Sultan II. Mahmut’un çevresinde toplanmış bir grubun içinde kendisine düşen vazifeyi yerine getirmiştir. Ocak içerisinde, Hüseyin Paşa ile birlikte hareket etmiş veya görevden alındıktan sonra da onun ardından çalışmış olan isimler de vardı. Söz gelimi bunlardan bir tanesi son Yeniçeri Ağası Celaleddin Ağa’dır. Hüseyin Paşa boğaz muhafızı olarak ocaktan gönderildikten sonra, tıpkı selefi gibi teamüllere uygun ancak hızlıca terfi ettirilerek yeniçeri ağası yapılmıştır. Ocaktaki vaziyeti saray lehine düzenlemeye ya da en azından Hüseyin Paşa’nın geride bıraktığı durumu stabil bir vaziyette tutmaya çalışmıştır. Hatta 15 Haziran günü isyan eden Yeniçerilerin konağını basması üzerine ölümle burun buruna gelmiştir.

İleride de değinileceği üzere Hüseyin Paşa’nın ailesi hakkında olmadığı gibi gençlik yıllarına dair bir kayıt yoktur. Bu konuda yalnızca Lütfi Efendi’nin ve Ahmet Bâdi Efendi’nin eserinde birkaç kayda rastlanmıştır. Buna rağmen nasıl bir şahsiyete sahipti ya da kişisel özellikleri nelerdi gibi sorulara, dönemin kaynakları cevap vermez. Osmanlı tarih yazıcılığında biyografi/otobiyografi türünün Batıdaki kadar yaygın olmaması yahut vakanüvislerin çağdaşı olduğu kişilerin hayatları ile alakalı ayrıntılı bilgi vermemesi nedeniyle, Hüseyin Paşa için de geçerli olan bu durum esasında anlaşılabilir bir haldir.

Bununla birlikte kişisel hayatını değerlendirebilmek adına büyük yarar sağlayacağını düşündüğümüz bir hatıratan da yoksunuz. Bu nedenle bu tür kayıtları elde etmek mümkün olmadıysa da çeşitli vesilelerle Hüseyin Paşa’nın yanında bulunmuş kişilerin geride bıraktıklarıyla yetinildi. Bunlardan bir tanesi, temas edileceği üzere Tanzimat uygulamalarını teftiş etmek üzere Rumeli’ye gönderilen Ahmet Hikmet Beyefendi’nin notlarıdır.⁶

Burada zikredilmesi gereken bir diğer husus paşanın siyasi kariyer basamakları ile alakalıdır. Hüseyin Paşa’nın ocağa intisap edişinden itibaren zağarcıbaşılık mevkiine gelene kadar askeri yaşamıyla ilgili bir kayıt ile karşılaşılmamıştır. Bu manada aynı

⁶ Mahir Aydın, *Arif Hikmet Beyefendi Bir Tanzimat Devri Şeyhülislamı*, TTK, Ankara 2013, s.38,47,159.

zamanda bir yeniçeri olan paşanın gençlik yılları, ulaşamadığımız bir alandır. Ancak daha sonra icra ettiği görevleri, *Tahvil Defterleri*'ne bağlı *Atik Vüzerâ Defterleri*'nden de takip edilebilmiştir. Her ne kadar söz konusu defterlerde paşaya ait kayıtlar 1837 yılında sonlansa da *Takvim-i Vekâyi* gibi devrin gazeteleri ve arşiv vesikaları sayesinde kariyerindeki aşamalar izlenebilmiştir. Terekesi ise şimdilik bulunamayan evraklar arasındadır. Yine de ölümünün ardından meydana gelen miras davasına ait belgeler, mal varlığından az çok haberdar olmamızı sağlamıştır.

Bir yeniçeri olarak bağlı bulunduğu kurumun tasfiye edilmesinde etkin bir şekilde çalışan Hüseyin Paşa, adeta kaleyi içten ele geçiren komutan görevini üstlenerek bu anlamda ilginç bir karakter çizmektedir. Bu cümleden olarak Yeniçeri Ocağı ile devlet ilişkilerini Hüseyin Paşa örneğinde anlamlandırabilmek ehemmiyet arz etmektedir. Zira Osmanlı Devleti'nin bürokrat kadrolarına birçok devlet adamı yerleştiren bir kurumun, gittikçe muhalif bir tavır alarak isyanla sonuçlanan pek çok hadiseye müdahil olmasına rağmen, sonunun yine kendi yetiştirdiği birinin elinden olması ilgi çekicidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

AĞA HÜSEYİN PAŞA’NIN YENİÇERİ AĞALIĞI ve ASÂKİR-İ MANSURE-İ MUHAMMEDİYE SERASKERLİĞİ

1.1. AĞA HÜSEYİN PAŞA

Osmanlı Tarihi’nin dönüm noktalarından biri olan Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılışı hadisesinde etkin faaliyetleriyle bilinen Ağa Hüseyin Paşa’nın söz konusu dönemden önceki yaşamına ilişkin bilgi ne yazık ki yeterli ölçüde değildir. Zira siyasi arenada ön plana çıkmadan önce nasıl bir yaşam sürdüğü konusunda genel geçer verilerden başka bir ipucu bulunmamaktadır. Bunlardan bir tanesi, Hüseyin Paşa’nın aslen Rusçuklu olduğu ve ocakta “Rusçuklu Hüseyin Ağa” olarak anıla geldiğidir.⁷ Bu manada Hüseyin Paşa’nın Rusçuklu olduğu literatürde yaygın olarak kullanılmıştır.⁸ Fakat buna mukabil, kendisinin esasında Edirneli olduğu yönünde kayıtlara da rastlanılmıştır.

Riyâz-ı Belde-i Edirne adlı eserin müellifi Ahmet Bâdî Efendi, Hüseyin Paşa’nın aslen Rusçuklu değil Edirneli olduğunu iddia eden ve bunu çeşitli argümanlarla desteklemeye çalışan bir isimdir. Bâdî Efendi’nin aktardıklarına göre Hüseyin Paşa, Edirne’de Kunduk Osman Mahallesi Saksâğan Sokak yedi numaralı bir evde dünyaya gelmiş ve annesi ile babasının vefat etmesi üzerine küçük yaşta yetim kalarak akrabalarından bir kadının elinde büyümüştür. Bununla beraber “babası yahut büyük babası”⁹ olduğunu belirttiği Hacı Mustafa bin Yahya’nın da aynı mahallenin yakınlarındaki Uzun Mezarlık adı verilen bir kabristanta medfun olduğunu ve buradaki

⁷ “Rusçuklu Hüseyin Ağa” ifadesinin geçtiği kronikler için bk.: Es’ad Efendi, *Tarih*, s.176; Ahmet Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet 1301, c.XII, s.80. (Bundan sonra Cevdet, *Tarih*, şeklinde geçecektir.)

⁸ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, hzl.Nuri Akbayan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, c.III, s.717; Abdülkadir Özcan, “Hüseyin Paşa, Ağa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDViA)*, XIX, s.3; J. H. Mordtmann, “Ağa Hüseyin Paşa”, *İslam Ansiklopedisi (IA)*, I, s.147; J.H. Mordtmann, “Ağa Hüseyin Paşa”, *Küçük Türk-İslam Ansiklopedisi*, I, s.36; H. A. Reed, “Agha Husayn Pasha”, *Encyclopaedia of İslam new edition (EI²)*, III, s.628; Ali Ekber Diyânet, “Ağa Hüseyin”, *Dâ’iretü’l-Ma’ârif-i Büzürg-i İslâm (DMBİ)*, I, s.437.

⁹ Bâdî Efendi, Hacı Mustafa bin Yahya’nın Hüseyin Paşa’nın babası yahut büyük babası olduğunu tam olarak bilmediğini aktarmıştır. Ahmed Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne 20. Yüzyıla Kadar Osmanlı Edirne’si*, hzl.Niyazi Adıgüzel-Raşit Gündoğdu, Trakya Üniversitesi Yayını, Edirne 2014, c.2/1, s.1051; (Bununla beraber hakkındaki kısa ansiklopedik kaynakların hepsinde Hüseyin Paşa’nın Hacı Mustafa adlı kişinin oğlu olduğu ifade edilmekteyse de bu bilginin tartışması aşağıda yapılacaktır.)

mezarın 1863 senesinde Hüseyin Paşa'nın oğlu tarafından yenilendiğini kaydetmiştir. Böylece Hüseyin Paşa'nın, *Cevdet Tarihi*'nde geçtiği üzere "Rusçuklu" değil Edirneli olduğunu ispat etmeye çalışmıştır.¹⁰

Bâdî Efendi, Cevdet Paşa'nın kayıtlarından yola çıkarak Hüseyin Paşa'ya Rusçuklu denildiğine işaret etse de, esasında "Rusçuklu Hüseyin Ağa" tabirinin kullanıldığı ilk kaynak, *Esad Efendi Tarihi*'dir.¹¹ Dolayısıyla Cevdet Paşa bu ifadeyi, tabi olarak Esad Efendi'nden naklederek kullanmıştır. Bununla beraber, Hüseyin Paşa için söylenen "Rusçuklu" ifadesinin Esad Efendi'nin Hüseyin Paşa ile aynı dönemde yaşamış olması hasebiyle daha muteber olduğu kanaatindeyiz. Zira Bâdî Efendi'nin rivayetleri, Hüseyin Paşa'nın Rusçuk kökenli olmadığından çok Edirne'de doğduğu bilgisini güçlendirmektedir. Buna mukabil birçok kaynakta Hüseyin Paşa'nın 1776¹² yılında Edirne'de doğduğu kabul edilmiştir.¹³

Hüseyin Paşa'nın ailesi hakkında farklı bir bilgi sunan yazarlardan biri de Vakanüvis Lütî Efendi olmuştur. Lütî Efendi'nin aktardıklarına göre Hüseyin Paşa, Mısır'da yaşamış olan Bektaşî tarikatı müntesiplerinden Osman Ağa'nın oğlu Hacı Mustafa'nın soyundan gelmekteydi.¹⁴ Dolayısıyla pek çok kaynakta da, baba adı Hacı Mustafa olarak gösterilmiştir.¹⁵ Fakat Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden elde edilen bir belge, literatürde tekrarlanan gelen bu bilginin aksini göstermektedir. Zira vefatının

¹⁰ Bâdî Efendi, yukarıda zikredilen bilgileri Hüseyin Paşa ile aynı dönemde yaşamış olan ve 1856'da vefat eden babasından işittiğini ifade ederek desteklemeye çalışmıştır. Bunun yanında Hüseyin Paşa'nın, başkalarının tasarrufuna geçmesinden sonra bile doğduğu evin içinde yaşayan sakinlerine maddi anlamda yardımda bulunduğunu rivayet etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk.: Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c.2/1, s.1051.

¹¹ Karşılaştırma için bk.: Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c.2/1, s.1048-1051; Es'ad Efendi, *Tarih*, s.176.

¹² Lütî Efendi, Hüseyin Paşa'nın 75 yaşında vefat ettiğini kaydetmiştir. Fakat bu bilgi, paşanın bilinen doğum tarihi ile ilgili soru işaretleri oluşturmaktadır. Zira Hüseyin Paşa, eğer 1776 senesinde doğdu ise ölüm yılı olan 1849'da 73 yaşında bulunuyordu. Yahut 75 yaşlarında öldüyse 1776 değil 1774 yılında doğmuştu. Dolayısıyla bu tarihleri dikkate aldığımızda ortada bir tenakuz olduğu açıktır. Buna rağmen biz, paşanın öldüğünde yetmişini aşkın olduğunu kabul edip 1776 yılında doğduğunu kaydetmekle yetindik. Söz konusu bu yılı temel almamızdaki etken, Lütî Efendi'nin paşanın yaşını kesin olarak bilemeyeceği ihtimalinden kaynaklanmıştır. Bk.: Ahmet Lütî Efendi, *Vak'a-nüvis Ahmet Lütî Efendi Tarihi*, hzl.Nuri Akbayan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, c.VI-VII-VII, s.1273 (Bundan sonra Lütî, *Tarih*, şeklinde geçecektir.)

¹³ Özcan, *a.g.md.*, s.3; Mordtmann, *a.g.md.*, s.147; *a.mlf.*: "Ağa Hüseyin Paşa", s.36; Reed, *a.g.md.*, s.628; Diyânet, *a.g.md.*, s.437; İbrahim Alâettin Gövsa, "Ağa Hüseyin Paşa", *Meşhur Adamlar*, I, s.23; "Ağa Hüseyin Paşa", *Türk Ansiklopedisi (TA)*, I, s.220; (Başka bir kaynağa göre ise Hüseyin Paşa Bender'de doğmuştur. Bk: R. Walsh, *A Residence at Constantinople*, Londra 1838, c.II, s.502.)

¹⁴ Lütî, *Tarih*, s.1271.

¹⁵ Özcan, *a.g.md.*, s.3; Mordtmann, *a.g.md.*, s.147; Reed, *a.g.md.*, s.628; Diyânet, *a.g.md.*, s.437; "Ağa Hüseyin Paşa", *TA*, I, s.220.

akabinde ortaya çıkan miras davası sırasında kaleme alınmış olan bir ilam kaydında “... *Eyalet-i Vidin Valisi iken 1265 senesi Cemaziyülahiresinin ikinci günü*¹⁶ irtihâl-i dâr-ı bekâ iden vüzerâ-yı îzamdan Hüseyin Paşa ibni'l-merhûm Osman Ağa ibn Abdurrahman'ın ...”¹⁷ şeklindeki ifadeden Ağa Hüseyin Paşa'nın babasının Osman Ağa, dedesinin ise Abdurrahman olduğu öğrenilmiştir.

Görüldüğü gibi Hüseyin Paşa'nın kayıtlara yansıyan siyasi kariyerinden önceki hayatına ve ailesinin kökenine ilişkin rivayetler tartışmalıdır. Zira Hüseyin Paşa'nın babası olduğu iddia edilen Hacı Mustafa, *Lütfi Tarihi*'nde Osman Ağa'nın oğlu iken *Riyaz-i Belde-i Edirne*'de Yahya adlı birinin oğlu olarak gösterilmektedir. Bununla birlikte söz konusu rivayetleri doğrulatacak yahut kesin bir neticeyle geçersizleştirecek bir kaynağa da sahip değiliz. Ancak buna rağmen yukarıda zikredilen ilam kaydında geçen Osman Ağa'nın, Hacı Mustafa'nın babası olarak karıştırıldığı ve bu nedenle ortaya böyle bir sonuç çıktığı şeklinde bir fikir yürütülebilir. Yine de elimizde yeterli ölçüde delilin olmayışı, bu husustaki tahminleri kuvvetlendirememektedir.

Hüseyin Paşa'nın Yeniçeri Ocağı'na intisap edişi hususundaki bir bilgi de literatürde tekrarlana gelmiştir. Söz konusu kayıt da, henüz Yeniçeri olmamış Hüseyin'in babasıyla Bender'e göç ederek burada ocağın dokuzuncu bölüğüne yazıldığı ve babasının vefatı üzerine 1788-1789 yılında Bender'den İstanbul'a gittiğidir.¹⁸ Fakat babasıyla “neden Bender'e göç ettikleri ve Hüseyin'in niçin İstanbul'a geldiği” sorularına cevap olabilecek nitelikte bir kaynaktan uzağız.

Hüseyin'in siyasi arenada ön plana çıkışı, 1807 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan başlatılmaktadır. Bu savaştaki yararlılıkları ve yetenekleri sayesinde devletin önde gelen adamlarının dikkatlerini çekmeyi başarmıştır. Bunlardan bir tanesi 1823'te on ay kadar¹⁹ sadrazamlık yapmış olan Silahtar Gazi İzzet Paşazade Ali Paşa'dır (ö.1829).

¹⁶ Hüseyin Paşa'nın vefat tarihi ile ilgili tartışma, bu çalışmanın üçüncü bölümünde yapılmıştır. Bk.: Üçüncü Bölüm.

¹⁷ BOA, *İrade Meclis-i Vâlâ (İ.MVL)*, 252-9320/8, 8 Safer 1269/21 Kasım 1852.

¹⁸ Lütfi, *Tarih*, c.VI-VII-VIII, s.1271; Özcan, *a.g.md.*, s.3; Mordtmann, *a.g.md.*, s.147; Reed, *a.g.md.*, s.628.

¹⁹ Tayyâr-zâde Atâ, *Osmanlı Saray Tarihi Târih-i Enderûn*, hzl.Mehmet Arslan, Kitabevi, İstanbul 2010, c.II, s.135-141; Hafız Hızır İlyas Ağa, *Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat Letâif-i Vekâyi'-i Enderûniyye*, hzl.Ali Şükrü Çoruk, Kitabevi, İstanbul 2011, s.289; Lütfi, *Tarih*, c.II-III, s.432; Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, c.I, s.277.

Tabi, Ali Paşa ile Hüseyin'in yakınlık kurması onun sadrazamlık görevinden önceki yıllara dayanmaktadır. Bu anlamda, Yeniçeri Ocağı'nda sıradan bir asker iken Silahtar Ali Paşa'ya intisap eden Hüseyin, yenilikçi fikirlerle yetişerek onun sayesinde kısa sürede ustalıktan zağarcıbaşılık mevkiine kadar yükselebilmiştir.²⁰

Silahtar Ali Paşa'nın hâmilîği, Zağarcıbaşı Hüseyin Ağa'nın kariyerinde önemli bir dönüm noktası olarak gösterilmiştir. Zira Ali Paşa sayesinde Sultan II. Mahmut tarafından farkedilmiş ve hatta dönemin önemli simalarından Halet Efendi'nin (1760-1822) engellemelerini, yine onun yardımlarıyla aşabilmiştir. Halet Efendi, Yeniçerilere dağıttığı bahşiş ve hediyelerle asker üzerindeki gücünü etkin bir hale getiren ve kendi menfaatlerini ocağın caydırıcı kuvvetiyle koruyabilen bir devlet adamıydı. Bu anlamda dönemin tayin ve azillerinde büyük bir rol oynayarak hasımlarını bertaraf etme çalışmalarını istediği yönde kurgulayabiliyordu. Dolayısıyla ocağın bekası onun için vazgeçilmez bir unsur olmuş ve asker üzerindeki nüfuzunu zayıflatacak veya ortadan kaldıracak herhangi bir yapılanmayı durdurmaya çalışmıştır. Fakat padişahın ıslahat fikirlerini hayata geçirebilecek kapasitedeki adamları etrafına toplama evresinde Hüseyin Ağa'yı tanıyıp görevlendirmesi, onun nüfuzunu yok edecek bir yapıya bürünmüştür.²¹

1.2. AĞA HÜSEYİN PAŞA'NIN YENİÇERİ AĞALIĞI

Hüseyin Ağa, Silahtar Ali Paşa'nın da destekleriyle II. Mahmut'un ocaktaki sadık adamlarından olmayı başarmıştır. Halet Efendi'nin, ocağa kendisinden başka bir gücün müdahalesini kabul etmez tavırlarına rağmen Sultan II. Mahmut'un destekleriyle ağalık mansıbını kazandı.²² Yeniçeri Ocağı'ndaki *taife-i fesadî*²³ temizlemek üzere zağarcıbaşı görevinde iken 10 Rebiyülahir 1238/25 Aralık 1822'de kulkethüdalığına getirildi.²⁴

²⁰ Cevdet, *Tarih*, s.80; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.522.

²¹ Cevdet, *Tarih*, s.80-82; Halet Efendi ve faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Abdülkadir Özcan, "Halet Efendi", *TDVİA*, XV, s.249-251.

²² Cevdet, *Tarih*, s.80; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.522.

²³ Es'ad Efendi, *Tarih*, s.176.

²⁴ Es'ad Efendi, *Tarih*, s.177; Cevdet, *Tarih*, s.80; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.521.

Ahmet Cevdet Paşa, Hüseyin Ağa'nın yeniçeri ağalığına saray tarafından kasten yaklaştırıldığını belirtmektedir. Öyle ki Yeniçeri Ağası Osman Ağa, henüz kırk yedi gündür görevde iken azledilip yerine Ali Ağa getirilmiş ve Hüseyin Ağa Kulkethüdası ünvanıyla yeniçeri ağalığına bir adım daha yaklaştırılmıştır.²⁵ Ardından kısa bir süre sonra Hüseyin Ağa'nın ocak üzerinde etkin bir faaliyet gösterebilmesi adına 14 Cemaziyülahir 1238/26 Şubat 1823'de Ali Ağa'nın yerine yeniçeri ağası olarak atandı.²⁶ Böylece Vak'a-i Hayriyye'yi hazırlayan süreçte Hüseyin Ağa'nın etkin rolü başlamış oluyordu.

Yeniçeri Ağası Hüseyin Ağa, ocağı tanıması ve eski ustalardan olması hasebiyle ocak içerisinde kimin ne yaptığını iyi biliyor ve yeni görevinde hangi adımları atacağını kestirebiliyordu. Onun bu tecrübesi, II. Mahmut'un ocak hakkındaki fikirlerini gerçekleştirmekte işe yaramıştı. Hüseyin Ağa, işe ilk önce ustalardan başlanması gerektiğini düşünmüştür. Bilhassa orta rütbeli zabitlerin ocak içerisindeki nüfuzunu kırabilmesi, Yeniçerilerin ocaktaki kural tanımaz faaliyetlerinin az zamanda zayıflatılmasını sağlayacaktı. Nitekim ocakta saray eksenli yürütülen çalışmalar, evvela ustalar arasında sürdürülecektir.²⁷

Öncelikle güvendiği ocak ağalarını kendisine yardımcı olmaları için yanına çekerek gizli görüşmelerle bir takım oluşturan Hüseyin Ağa, ocak ustalarını birer bahane ile makamına çağırıp zabitlerin arasını bozdu. Bu görüşmelerde, kendisinin de ustalığı zamanında çeşitli kavgalara karıştığını belirtmiş, sonradan bu hayasızlığından vazgeçtiğini anlatarak artık nizamın kurulup Sultan Süleyman kanununu icra etmenin zamanı geldiğini ocak ustalarına dikte etmiştir. Böylece tarafların el birliğiyle harekete geçmesi engellenecekti.²⁸

Hüseyin Ağa odabaşları ile aşçı ustalarının çekişmelerini kullanarak odabaşlarına, ocak kanununa göre aşçı ustalarının onların emrinde olmasına rağmen

²⁵ Cevdet, *Tarih*, s.80.

²⁶ BOA, *Cevdet Askeriye (C.AS)*, 58-2737, 14 Cemaziyülahir 1238/26 Şubat 1823(Ek 1); Cevdet, *Tarih*, s.80; (Es'ad Efendi, Yeniçeri Ağası olarak atanan Hüseyin Ağa için "es-seyyid" tabirini kullanmıştır. Ancak Ağa Hüseyin Paşa'nın seyyid kökenli olması konusunda Es'ad Efendi'nin eserinden başka bir ipucu bulunamamış, bu yönde veya aksi bir yönde herhangi bir bilgiye rastlanamamıştır. Ayrıntılı bilgi için bk.: Es'ad Efendi, *Tarih*, s.188).

²⁷ Es'ad Efendi, *Tarih*, s.188; Cevdet, *Tarih*, s.82; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.523.

²⁸ Es'ad Efendi, *Tarih*, s.195; Cevdet, *Tarih*, s.83; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.523.

ileriye gidip kendilerini rütbece yüksek gördüklerini salık verdi. Böylece aşçı ustaları ile odabaşların arasında husumet meydana getirdi. Aynı taktiği seğirdim ustaları ile ta'yın ustaları arasında da uygulayarak ocak içerisindeki bölünmenin gerçekleşmesini sağladı. Öyle ki, tayın ustaları ile de yaptığı gizli görüşmeler neticesinde, seğirdim ustalarını saf dışı bırakmak için “Adınız usta iken neden seğirdim ustalarına mağlup oluyorsunuz? Bu halinize razı değilim”²⁹ diyerek kendi cephesine taraf kazanmıştır.³⁰

Hüseyin Ağa'nın Yeniçeri Ocağı'nda yer alan güçlü ve nüfuzlu zabıtları ocaktan tasfiye etme programı; uzaklaştırma, sürme, tayin veya idam yoluyla devam etmiştir. Örneğin, yeniçeriler arasında nüfuzlu ve her Yeniçeri kavgasında parmağı olduğu iddia edilen Şarkirdler Halifesi Memiş Efendi, hocalık ruusu ile; yine eşkıya elebaşlarından Ahmet ve Hüseyin Ağalar kapıcıbaşılık ile tayin olunarak ocaktan uzaklaştırılmıştı. Ayrıca seğirdim ustalarının ocak içerisinde etkili tavırlarını sonlandırmak amacıyla da birkaç ustayı serhad bölgelerine göndermişti. Bunlardan başka, gözüne kestirdiği askerleri, memleket hasreti bahanesiyle memleketine gönderiyor ve İstanbul'dan uzaklaştırıyordu. İstanbul'dan uzaklaştırdıklarından bazılarını ya yolda ya da vardığı yerde idam emri vererek ortadan kaldırılıyordu.³¹

Sultan'ın verdiği emirler doğrultusunda; ocak halkını etkisi altına alanları belirlemeye çalışan Hüseyin Ağa, faaliyetlerini etrafında kurduğu takımıyla birlikte yapıyor ve tehlikeli gördüğü kişileri ilk önce evlerinde teftiş ettiriyordu. Ayrıca, gözüne kestirdiklerinin suç ortaklarını tespit ediyordu. Bu şekilde, bir çeşit şantaj sistemi ile muhalefet edecek olanları oyun dışı bırakabiliyordu. Elbette, bu sistemin içerisinde ustalara yapıldığı gibi bir ikna süreci oluşturulmuştur. Gözetim altında tutulanlar, parayla satın alınmaya çalışılıyordu. Ocak içerisinde devlete muhalefet etmeyi tercih edenler ise onun emriyle ortadan kaldırılıyordu.³²

Hüseyin Ağa'nın ocaktan tasfiye harekâtında kullandığı diğer bir yöntem ise; sözünü geçiremediği ortaları, güvenilir ve sadık valilerin yanına göndermektir. Böylece, seçtiği ortaların kimini Kaptan-ı Derya Hüsrev Paşa'nın (1756-1855) yanına göndererek

²⁹ Es'ad Efendi, *Tarih*, s.195.

³⁰ Es'ad Efendi, *Tarih*, s.195; Cevdet, *Tarih*, s.83; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.523.

³¹ Es'ad Efendi, *Tarih*, s.196; Cevdet, *Tarih*, s.83; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.524.

³² Walsh, *a.g.e.*, c.II, s.503.

merkez dışına atıyordu. Bu yöntemle, o sıralarda Rum ayaklanmasıyla çalkalanan Mora'ya görev yapmak üzere gönderilen Yeniçeriler, burada iâşesiz bırakılarak kendi kaderlerine terk ediliyordu.³³

İstanbul'dan uzaklaştırılıp da sürgün olarak gönderildiği yerde ölüm cezası ile cezalandırılanlardan birkaçı, Osmanlı belgelerine de yansımıştır. Bu örneklerden, Süleymaniye Vekilharıcı Ahmet ile Eski Pare Çavuşu Giridî Ahmet Usta Kütahya'ya sürgün gönderilerek İstanbul'daki etkinlikleri sonlandırılmıştır. Ancak, Yeniçerilerin tasfiye projesinde herhangi bir pürüzün kalmasından duyulan endişeden kaynaklanıyor olacak ki, zikredilen şahıslar “*hilaf-ı rızâ ve mugâyir-i kâide-i ocak zikri müstehcen tavr u hareket ve envâ'i uygunsuzluğa mücaseretlerinden*” dolayı Kütahya'da boğularak idam edilmişlerdir.³⁴ Böylece Hüseyin Ağa, yeniçeri ağalığı süresince üç ay gibi kısa bir zaman zarfında, içeriden gelecek olası bir muhalefeti engellemiş oluyordu. Kethüdayeri Mehmet Celaleddin Ağa gibi saraya sadık zabitlerle birlikte bir ekip oluşturularak ocak içerisinde cereyan edebilecek karşıt bir hareketlenme bertaraf edilmişti.³⁵

Hüseyin Ağa'nın sürdürdüğü tasfiye programı, saray tarafından dikkatle takip edilerek izlenmiştir. Nitekim Vak'a-i Hayriyye yolunda giden bu süreçte seleflerinin akıbetinden ve verilen emeklerin herhangi bir başarısızlık neticesinde zayi olmasından endişe duyan II. Mahmut, bir Cuma selamlığında Yeniçeri Ocağı'ndaki gidişatın durumunu Hüseyin Ağa'dan bizzat sormuştur. Yeniçeri Ağası'nın, “eski eşkıyaların hepsi cezasını buldular, onlardan yalnız bir tek ben kaldım” cevabı üzerine, ocaktaki saray endeksli ekibini desteklemeye devam etmiştir.³⁶

Hüseyin Ağa ve kendisine sadık adamlarının sürdürdüğü takip ve tasfiye uygulamaları, çeşitli mükâfatlarla da pekiştirilmiştir. Buna göre, Hüseyin Ağa'nın yeniçeri ağalığı, ibka edilerek vezaret rütbesi ile taçlandırıldı. Böylece, 19 Zilkade

³³ Es'ad Efendi, *Tarih*, s.297.

³⁴ BOA, *Babı-ı Asâfi Divan-ı Hümâyûn Kalemi Evrakı (A.İDVN)*, 2531-32, 9 Şaban 1238 /21 Nisan 1823(Ek 3).

³⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde, ocakta sürdürülen tasfiye ile alakalı olduğunu düşündüğümüz çeşitli belgelere rastlanılmışsa da bazılarının imzasız olması nedeniyle metne eklenmemiştir. Örneğin Hüseyin Ağa'nın yeniçeri ağalığı yaptığı döneme denk gelen bir tarihte, ocakta kulkethüdalığı vazifesini sürdüren Altıncı Hüseyin Ağa adlı bir zabıt, görevinden azledilip Tekfurdağı'na sürgün gönderilerek merkezden uzaklaştırılmıştır. Söz konusu evrak için bk.: BOA, C.AS, 316-13071, 8 Recep 1238/21 Mart 1823(Ek 2).

³⁶ Es'ad Efendi, *Tarih*, s.196; Cevdet, *Tarih*, s.84; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.524.

1238/28 Temmuz 1823 tarihinde saat 12.40'da³⁷ verilen vezaret rütbesinden sonra Ağa Paşa olarak anıldı.³⁸ Bu taltiften memnun olan ocak halkının, Hüseyin Ağa'ya vezaret rütbesi verilmesi karşısında teşekkürlerini sunan tahririnin arz edilmesi, Sultan II. Mahmut'un Ağa Hüseyin Paşa hakkındaki düşüncelerini onaylıyordu. Takrire cevaben "*hayırlı işlerin esası sadakat ve itaattir*" denilmesi, herhalde ocak halkına bir uyarı niteliğini taşıyor olmalı.³⁹

Ağa Hüseyin Paşa, başkent İstanbul'a yayılmış olan Yeniçerilerin yalnızca ocak içerisinde bulunmadığını biliyordu. Bu hususta, bekâr odalarının da hesaba katılması gerektiğini düşünmüştür. Şehir düzeninin sağlanması adına, bekâr odalarının yoğunlukta bulunduğu Asmaaltı, Tahtakale ve Balıkpazarı gibi yerleri öncelikli olarak gözden geçirmeyi planlamıştır. Zira hammalların, taşradan gelen ve suç taifesine karışmış kişilerin bulundukları bu yerler, Yeniçerilerin herhangi bir ayaklanma sırasında meydanlara adam topladıkları yerlerdi. Ayrıca, bu bölgeler çeşitli karışıklıkların döndüğü ve namuslu kadınlara musallat olduğu yerler olarak biliniyordu. Yeniçerilerin bekâr odalarında hâkimiyet kurmaları da Ağa Hüseyin Paşa'nın zikredilen bölgelerdeki odaları yıkma düşüncesini desteklemiştir. Bu fikir doğrultusunda, –her ne kadar Sadrazam Silahtar Ali Paşa biraz daha tedbirli davranılması hususunda düşüncesini kendisine beyan etse de- bekâr odaları 21 Zilhicce yani 29 Ağustos'ta Mimar Ağa vasıtası ile yerle bir edildi. Bununla birlikte, Yeniçerilerin yoğunlukta olduğu bazı mimli kahvehaneler yıkıma uğradı.⁴⁰ Böylece, belli bir suç veya iddia ile İstanbul'dan çıkarılamayan ve etrafından güç alarak sisteme dikleşen Yeniçerilerin dayanak noktaları da ortadan kaldırılarak zayıflatılmış oluyordu.

Ağa Hüseyin Paşa'nın yeniçeri ağası sıfatı ile ocak içerisinde sivrilenleri bir bahane ile uzaklaştırması veya yok etmesi, kendi canına kastedecek bir muhalefetin oluşmasına sebep olmuştur. Bu konuda, bir suikast planından şüphelenilmesi ise

³⁷ Es'ad Efendi, *Tarih*, s.226; Uzunçarşılı bu vaktin 12.41 olduğunu kaydetmiştir. Bk.: Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.524.

³⁸ BOA, *Hatt-i Hümayun (HAT)*, 1562-34, 19 Zilkade 1238/28 Temmuz 1823; *Cevdet Dahiliye (C.DH)*, 134-6676, Tarihsiz(ts.), Arşiv uzmanlarınca verilen tahmini tarih, bundan sonra parantez içerisinde belirtilecektir. (29 Zilkade 1238/7 Ağustos 1823); Es'ad Efendi, *Tarih*, s.226; *Cevdet, Tarih*, s.84; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.524; Hafız Hızır İlyas Ağa, *a.g.e.*, s.302.

³⁹ BOA, *HAT*, 279-16459, 29 Zilhicce 1238 /6 Eylül 1823.

⁴⁰ Es'ad Efendi, *Tarih*, s.247; *Cevdet, Tarih*, s.84.

Hüseyin Paşa aleyhtarlarının mahiyetini göstermiş ve Hüseyin Paşa'nın yeniçeri ağalığından alınmasına neden olmuştur.⁴¹ Nitekim Hüseyin Paşa'nın ocaktaki faaliyetlerinden memnun olursa da bir suikast neticesinde karşılaşılabilecek muhalefet boyutunun kestirilememesi ve bunca emeğin zayı olunmasından çekinilmesi, Hüseyin Paşa'nın görevinden alınmasıyla sonuçlanmıştı.

Vak'a-i Hayriyye sürecinde, tehditkâr bir muhalefetin ortaya çıkması her ne kadar normal karşılandıysa da tedbir alınmaması beklenemezdi. Bu sebeple, ilk olarak Hüseyin Paşa'nın ocaktan ayrılması halinde herhangi bir aksaklığın oluşma ihtimali araştırıldı. Yeni Sadrazam Galip Paşa'nın⁴² padişaha sunduğu telhisine göre, bu kadar emeğin boşa harcanmasındansa Yeniçeri Ağası Hüseyin Paşa'nın başka bir memuriyete alınıp ocağa yeni bir ağanın tayin edilmesi gerekliydi. Padişah ise ortaya çıkan yeni gelişmeler üzerine Ağa Paşa'dan memnuniyetini ve ocakta bulunmasından hoşnutluğunu belirterek *“bir takım fitne mizaçlıların uygunsuz harekete kalkışmamaları”* adına durumun müzakere edilmesini emretmiştir.⁴³

Hüseyin Paşa'nın muhtemel bir suikasta kurban gitmemesi adına İstanbul'a yakın bir görevde hazır tutulması konusunda gerekli görüşmeler yapılarak bir karara varılmıştı. Ancak, Hüseyin Paşa'nın ocaktan ayrıldığı sırada yeni teşkil edilmeye çalışılan düzende bir engel oluşsun istenmiyordu. II. Mahmut'un, özellikle bu hususta titizlenmesi, kendisinin de Hüseyin Paşa ile hassaten görüşmesine neden olmuştur. Hüseyin Paşa ile yaptığı müzakerelerde kurgulanmaya çalışılan yeni düzene bir zarar gelip gelmeyeceğinin garantisini almıştır. Bu görüşmenin sonucu olarak da; *“Hüseyin Paşa'ya yazık olacak bir an evvel azlolunsun”*⁴⁴ emri üzerine, Kocaeli ve Hüdavendigar Sancakları ile Bahr-i Siyah Boğazı'nın Muhafazası 20 Safer 1239/26 Ekim 1823'te Hüseyin Paşa'ya verilmiştir.⁴⁵

⁴¹ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.524.

⁴² II. Mahmut bu dönemlerde yeni bir sadaret değişikliği yaparak Galip Paşa'yı Silahtar Ali Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirtmişti. Bk.: Es'ad Efendi, *Tarih*, s.269; Cevdet, *Tarih*, s.96.

⁴³ BOA, HAT, 341-19527, 29 Zilhicce 1239/25 Ağustos 1824 (Yayınlanmış hali için bk.: Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.525).

⁴⁴ Lütfi, *Tarih*, c.I, s.113.

⁴⁵ BOA, HAT, 525-25732, ts. (29 Zilhicce 1239/25 Ağustos 1824); HAT, 294-17480, ts. (29 Zilhicce 1241/4 Ağustos 1826); HAT, 468-22874, ts. (29 Zilhicce 1240/14 Ağustos 1825); Es'ad Efendi, *Tarih*, s.271; Hafız Hızır İlyas Ağa, *a.g.e.*, s.322; Cevdet, *Tarih*, s.96-97; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.525.

Ağa Hüseyin Paşa'nın İstanbul'dan uzaklaşmaması özellikle isteniyordu. Zira dolaylı surette de olsa ocağa müdahale etmesi beklenmiştir. Bilhassa ocak tayinlerinin yapılmasında ve Eşkinici Ocağı için asker seçiminde büyük kolaylık sağlanıyordu. Bu sebeple, kulkethüdası ve yeniçeri ağası gibi stratejik makam tayinlerinin Hüseyin Paşa'ya danışılması, İstanbul'a yakın olma meselesini ön plana çıkartmaktadır. Nitekim Ağa Hüseyin Paşa'nın işareti istikametinde yeniçeri ağalığı, Kulkethüdası Ahmet Ağa'ya verildi.⁴⁶

Zikredildiği gibi ocak içerisinde gelebilecek bir muhalif hareket, hem Hüseyin Paşa'yı tehlikeye atacak hem de Yeniçeriler arasında yürütülen faaliyetlerin dengesini bozacaktı. Bu konuda her ne kadar titiz davranılmış olduğu düşünülse de Esad Efendi'nin "... yirmi üçüncü⁴⁷ gicesi yatsu vakti Mi'mar Câmî'î civârında vâki' hâlâ Hudâvendigâr Mutasarrıfı ve Bahr-i sefid Muhâfızı⁴⁸ Hüsey[i]n Paşa'nın konağında zuhûr edüp, hârice sirâyet etmeksizin temâmiyle sûzan ve konağ-ı mezkûr hâli olmağla, ashâb-ı ağrâz hiyaneti olduğu ma'nâları der-miyân oldu."⁴⁹ şeklindeki tarih kaydı, paşanın ağalıktan alınmasına neden olan ocak faaliyetlerinin etkisini hala sürdürdüğü yönünde yorumlanabilir.

Hüseyin Paşa'nın yeniçeri ağalığı sürecinde Silahtar Ali Paşa ile eşgüdümlü çalıştıkları altı çizilmesi gereken bir noktadır. Ali Paşa, ocağın tasfiye edilmesi sırasında Hüseyin Paşa ile ortaklaşa hareket etmiştir. Söz konusu ortak harekât, her iki devlet adamının tayin ve azil tarihlerinde de açıkça gözlemlenebilir. Öyle ki Silahtar Ali Paşa, Hüseyin Ağa'nın yeniçeri ağası olarak atanmasından çok kısa bir süre sonra sadrazam mührünü Abdullah Paşa'dan devralarak sadaret makamına geçirilmişti.⁵⁰ Böylece, onun sadareti döneminde yürüttüğü yeniçeri ağalığını ve ocaktaki saray endeksli çalışmalarını rahatlıkla sürdürebilmişti. Yine aynı şekilde Hüseyin Ağa'nın ocak içerisindeki etkin ve yararlı faaliyetlerinden ötürü vezaret rütbesiyle taltif edilmesi, bu ikilinin uyumlu

⁴⁶ BOA, HAT, 341-19527, ts. (29 Zilhicce 1239/25 Ağustos 1824); (Yayınlanmış hali için bk.: Uzunçarşılı, a.g.e., s.525); Cevdet, Tarih, s.96-97; Yılmaz Öztuna, Devletler ve Hanedanlar: Türkiye (1074-1990), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, c.II, s.616.

⁴⁷ 23 Ramazan 1241/29 Nisan 1826.

⁴⁸ Es'ad Efendi, Hüseyin Paşa'nın ağalıktan sonraki görevi olarak Bahr-i Sefid Boğazı Muhafızlığı'nı göstermiştir. Ayrıntılı bilgi için bk.: Es'ad Efendi, Tarih, s.271.

⁴⁹ a.g.e., s.551.

⁵⁰ Es'ad Efendi, Tarih, s.190; Cevdet, Tarih, s.82.

alışmasının bir rnyd denilebilir. Öte yandan Ali Paşa'nın sadaretten azl edilmesiyle Hüseyin Paşa'nın aalıktan alınması yine aynı döneme isabet etmişti. Ali Paşa'nın sadaretten azledilmesinin akabinde⁵¹ Sadrazam tayin edilen Galip Paşa'nın ilk icraati, suikast tehlikesiyle karşı karşıya kalan Hüseyin Paşa'nın aalıktan alınıp başka bir memuriyete nakledilmesi oldu.

1.3. HÜDAVENDİGAR VE KOCAELİ MUTASARRİFLİĞİ İLE BAHR-İ SİYAH MUHAFAZLIĞI

Bahsedildiği zere AĞa Hüseyin Paşa, Bahr-i Siyah Boğazı'nın muhafızlığını yaptığı dönemde de merkezde ve çevresinde kalan muhalif grupları “tespit etme, ikna yahut yok etme” çalışmalarına devam etmiştir. Bu anlamda, Büyükdere'de konaklayan Boğaz Muhafızı'ndan sık sık yardım alınmış ve onun merkezle olan bağlantısı koparılmamıştır.⁵²

Sultan tarafından yürütülen yapılandırmanın ulema arasında da sürdürülmesiyle oluşturulan takım; ordu sisteminde hedeflenen yeni düzenlemede Yeniçerileri, tek başına bırakacaktı. Buna göre Osmanlı Devlet'inde önemli bir g oluşturan ulema, Yeniçeri saflarından saraya yönlendirilmiştir. Uzun bir dönemden beri askerlerle i içe olan ulemaya, ödül veya ceza yöntemi kullanılarak taraf değiştirilmişti. Bu yöntem ile birlikte yapılan tayinler, askeri reform planında ulemanın desteğini geri çekmemesi adına bilinçli olarak gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda, halka doğrudan temas edebilen alt tabaka ulema maaşları arttırılarak taltif edildi. Böylece, çeşitli ödül ve atama hamleleriyle ulema saray etrafında toplandı. Bu tayin hamlelerinden en önemlisi; Safer-Rebiyülevvel 1241/Ekim 1825'te Kadızade Tahir Efendi'nin şeyhlisamlık makamına getirilmesi oldu. Bu şekilde, uzun bir süredir sultanın aklında olan askeri reform planına ulema tarafından cevaz ve destek alınabilecekti.⁵³

Sultan II. Mahmut, Yeniçeriler arasında güçlü bir etkisi olan ulemayı planları için kendi tarafına çektiği gibi askerî reform programını yürütebilecek kimseleri de yanında istiyordu. Bu sebeple, Sadrazam Galip Paşa'nın kendi isteği ile Sadaret

⁵¹ Es'ad Efendi, *Tarih*, s.269; Cevdet, *Tarih*, s.96.

⁵² BOA, *HAT*, 1339-52352, ts. (29 Zilhicce 1239/25 AĞustos 1824).

⁵³ Ayrıntılı bilgi için bk.: Levy, *a.g.m.*, s.153.

makamından ayrılmasıyla birlikte sadaret makamı, 20 Muharrem 1240/14 Eylül 1824'te Silistre Valisi Benderli Selim Mehmet Sırrı Paşa'ya (ö.1831) verilmişti.⁵⁴ Elbette ki bunların yanında Yeniçeri Ocağı kendi haline bırakılmamış, Ağa Hüseyin Paşa'nın döneminde olduğu gibi ocakta sarayın gözü kulağı olacak ve onun açtığı yoldan devam edecek Mehmet Celaleddin Ağa, 1241/1825 yılında yeniçeri ağası yapılmıştı. Mehmet Celaleddin Ağa'nın bu mevkiye getirilme süreci, Hüseyin Paşa'da olduğu gibi ocak teamüllerine uygun olarak ancak çok daha hızlı terfi yöntemiyle gerçekleşmişti.⁵⁵

Sultan II. Mahmut'un düzenli ordu planlarını hazırlama evresinde devletin çeşitli kademelerindeki güvenilir isimleri etrafına toplaması, yeni düzenin kadrolarını oluşturma etabıydı. Ocağın ve ocak kontrolünde olan bölgelerin temizlenmesinden sonra bu yapılanmanın da etkisiyle artık fiili olarak harekete geçilebilirdi. Bu sebeple, Şeyhülislam Konağı'nda bir meşveret meclisi kurularak Eşkinci Ocağı'nın oluşturulması için karar alınmıştır. Söz konusu kararı etkileyen ve bu konuda destek alınmasını sağlayan olay, beş yıldır bastırılmayan Mora isyanının Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın eğitilmiş askerlerince kolaylıkla bastırılmasıydı. Zira bu isyan, ocak halkının vaziyetten iyice düştüğüne ve askerlik adına hiçbir faydalarının olmadığına kanıt sayılıyordu. Bunun için gizli bir toplantı yapılarak Mısır'da bulunan askerler gibi talimli askerler yetiştirilmesi ön görüldü.⁵⁶

Osmanlı Devlet ricali, askerler hakkında nihai bir kararın alınabilmesi için toplantılar düzenleyerek bir ıslah planı uygulamak için fikirler üretiyordu. Ağa Hüseyin Paşa'nın ocak hakkındaki görüşü çok daha radikal bir çizgide olmuştur. Zira Hüseyin Paşa, -her ne kadar nüfuzlu askerlerin çoğu ocak içerisinde çıkarılsa da- özellikle orta rütbeli zabıtların etkisini hala sürdürdüğünü düşünmekteydi. Bu nedenle büyük ve küçük rütbeli yeniçerilerin bir şekilde bertaraf edilebileceği kabul olursa bile, esame akçelerinden istifade eden mütevellî ve aşçı ustaları gibi grupların isyana meyyal ve etrafına adam toplamaya müsait olduklarını belirtmiş ve bunların toptan idamını talep etmiştir. Ancak devlet ricali, bu kestirme fakat radikal çözüm önerisini haklı ile haksızın, günahkâr ile günahsızın ayırt edilemeyeceği düşüncesiyle reddetmiştir. Buna

⁵⁴ Es'ad Efendi, *Tarih*, s.340-341; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.530.

⁵⁵ Es'ad Efendi, *Tarih*, s.454; Cevdet, *Tarih*, s.98-114-123-151; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.530.

⁵⁶ Es'ad Efendi, *Tarih*, s.574.

göre, ilk olarak bir ıslah heyetinin kurulması düşünülerek yeni bir toplantının daha gerçekleştirilmesi ön görüldü.⁵⁷

Ağa Hüseyin Paşa'nın talimli asker oluşturma düşüncesine isyan edebilecek kişileri önceden ortadan kaldırma fikrinin kabul görmemesi üzerine, evvela ocağın önde gelenleriyle bir görüşme yapılması fikri uygulandı. Ocaktan herhangi bir muhalefetle karşılaşılması adına, Kulkethüdası Hasan Ağa, Sekbanbaşı İbrahim Ağa, Kethüdayeri Mustafa Ağa ile Canbaz Kürt Yusuf gibi birkaç kişi ile gizlice görüşülerek askerlere uygulanılacak olan talim ve düzenden bahsedilmiş ve bunun hakkında söz aldıkları takdirde kendilerine rütbe ve atiyeler vaadedilmiştir.⁵⁸

Böylelikle, yeni eğitim düzeninin şer'an da uygun olduğu şeklinde ikna edici bir konuşmadan sonra ocak ileri gelenlerinden sözler alınmıştır. Ardından Şeyhülislam konağında, 18 Şevval 1241/26 Mayıs 1826 tarihinde tüm Osmanlı devlet ricalinin katılımıyla bir toplantı düzenlenerek askeri eğitimin icabına dair fetva alındı. Yeniçeri Ağası Mehmet Celaleddin Ağa'nın da yer aldığı toplantıda, Yeniçerilerin ocaktan asker yazılarak pilot bir uygulama ile eğitime başlamalarına rıza gösterdikleri bildirildi. Böylece Yeniçeri Ocağı'nın elli biri ortasından yüz ellişer nefer alınarak 7650 kişilik bir "Eşkinçi Ocağı" kurulmasına karar verildi. Ayrıca, bununla ilgili bir kanunname kaleme alınarak üç gün sonra tekrar genel bir toplantı yapılması kararlaştırıldı.⁵⁹

Sultan II. Mahmut'un emri ile –Yeniçeri ileri gelenlerinden alınan sözün tutulmaması ihtimalinden kaygılanılıyor olunacak ki– 28 Mayıs 1826'da ikinci bir toplantı daha düzenlenerek meclis akdi burada bulunanlara imzalatıldı. Karadeniz'in Rumeli ve Anadolu Muhafızları Ağa Hüseyin ve İzzet Paşaların da bulunduğu bu mecliste, öncelikle Batı'nın ilm-i askerîyede gelişmiş olmasının sebebi sorgulanmıştır. Bir kendini bilmez ocak içerisinden çıkıp ayaklandığında diğerlerinin de onun peşinden gittiği belirtilerek, askeri disiplinin sağlanması için eğitilmiş (muallem)

⁵⁷ Şamil Mutlu, *Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı ve II. Mahmut'un Edirne Seyahati Mehmet Daniş Bey ve Eserleri*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1994, s.46; Cevdet, *Tarih*, s.170; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.532; Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l Vukuat: Kurumlarıyla Osmanlı Tarihi I-IV*, hzl.Yılmaz Kurt, Birleşik Kitabevi, Ankara 2008, s.483.

⁵⁸ Es'ad Efendi, *Tarih*, s.574; Es'ad Efendi, *Üss-i Zafer*, hzl.Mehmet Arslan, Kitabevi, İstanbul 2005, s.14; Cevdet, *Tarih*, s.171; Lütfi, *Tarih*, c.I, s.92-93; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.533.

⁵⁹ Es'ad Efendi, *Tarih*, s.574; Es'ad Efendi, *Üss-i Zafer*, hzl.Mehmet Arslan, Kitabevi, İstanbul 2005, s.14; Cevdet, *Tarih*, s.171; Lütfi, *Tarih*, c.I, s.92-93; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.533.

askerlerin yetiştirilmesinin elzem olduğu vurgulandı. Bununla birlikte, Rum isyanı hatırlatılarak Mısır'dan getirilen eğitimli askerlerin ne kadar başarılı olduğu yönünde telkinlerde bulunuldu.⁶⁰

Sadrazam Selim Mehmet Paşa, Hekimbaşı Behçet Efendi, Reisülküttab Mehmet Seyda Efendi ve Yeniçeri Ocağı Kethüdası Hasan Ağa'nın konuşmalarıyla gerçekleşen bu toplantı neticesinde, Eşkinciler Ocağı için hazırlanan layiha okunarak toplantıda yer alan devlet ricaline deklare edilmiştir. Akabinde Şeyhülislam Mehmet Tahir Efendi'nin eğitimin zaruri olduğu yönündeki fetvası, bizzat kendisi tarafından okunarak toplantıda alınan kararın meşrulaştırılması sağlanmıştır. Eşkinci layihası ve söz konusu fetvanın toplantıya katılanlara bildirilmesinin ardından hemen bir hüccet-i şer'iyeye hazırlanarak katılımda bulunanlara imzalatıldı. Böylelikle geçmişte Nizam-ı Cedid, Sekban-ı Cedid ile kurgulanmaya çalışılan askeri projelerde karşılaşılan muhalefetin tekrar oluşmaması için önlem alınmıştır. Öyle ki Sadrazam Selim Mehmet Paşa'nın Şeyhülislam Mehmet Tahir Efendi'ye “bu emre muhalefet edenlerin cezası”nı sorması ve akabinde Şeyhülislam Efendi'nin fesada kalkışanların cezasının ölüm olduğunu belirtmesi, belki de bir uyarı mesajı olarak verilmişti.⁶¹

Bahsedilen ikinci toplantının neticesinde alınan kararların Yeniçeri Ocağı'nda da okunması gerekiyordu. Bunun için Yeniçeri Ağası Mehmet Celaleddin Ağa, İstanbul kadısını ve diğer önemli müderrisleri yanına alıp bir heyet halinde Ağa Kapısı'na giderek hüccet-i şer'iyi Vakanüvis Kâtibi Esad Efendi'ye okuttu. Ocağın önde gelenleri tarafından imzalanan bu hüccet ile birlikte Eşkinci Ocağı için Yeniçeri Ocağı'ndan asker yazımına başlanılmıştır.⁶² Buna göre “*neferatı mükemmel ve güzide olan*” yirmi beşinci, yirmi altıncı ve otuz birinci bölükler ile yirmi beşinci, yetmiş beşinci cemaat ortaları yoldaşlarının eşkinci olarak tahrir edilmeye istekli oldukları belirlenmiş ve buradaki askerlerden nefer yazılmaya başlanmıştır.⁶³

⁶⁰ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.535.

⁶¹ *a.g.e.*, s.535.

⁶² Es'ad Efendi, *Tarih*, s.576; Hafız Hızır İlyas Ağa, *a.g.e.*, s.404; Cevdet, *Tarih*, s.174; Lütfi, *Tarih*, c.I, s.93.

⁶³ BOA, HAT, 289-17320, 29 Zilhicce 1241 /4 Ağustos 1826.

Eşkinici tahririnde, ocak ortalarından seçilecek askerler konusunda ihtiyatlı olmak gerektiğini düşünen II. Mahmut, bu hususta ocağın eski ağası Ağa Hüseyin Paşa'dan yardım almıştır. Hangi ortamın eğitim konusunda daha ılımlı olduğu veya muhalefet etmeyeceği yönündeki bilgiler, Hüseyin Paşa'nın direktifleriyle saraya iletilerek uygulamaya konulmuştur. Bu manada Hüseyin Paşa ile iletişime geçip gerekli görüşmeler yapan Sadrazam Selim Mehmet Paşa, zabitanlara karşı dikkatli olunması yönünde uyarılarak, neferleri herhangi bir karşı duruşa itecek durumun oluşmaması için ikaz edilmiştir. Ancak bu tür bağlantıların merkezdeki muhalif gruplar arasında kuşku uyandıracağından endişeleniliyordu. Özellikle padişahın talimli asker hususunda tedbirli davranışı, Hüseyin Paşa ile sadrazamın yaptığı görüşmeleri de etkilemiştir. Bu nedenle müzakerelerin yüz yüze gerçekleşmesi yerine tahrirat usulü ile yapılmasını istedi.⁶⁴

Eşkinici Ocağı için alınacak askerlerin durum ve vaziyetlerine dikkat edilmiştir. Bu amaç doğrultusunda Ağa Hüseyin Paşa'nın önerisi üzerine Yeniçeri Kitabeti'ne getirilen Hacı Saib Efendi ile birlikte ortaklaşa çalışarak, sahilhanelerde gizli görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Sıkı tenbihat üzere hareket edildiği ve görüşmelerin ya yazışma usulü ile ya da gizli müzakerelerle gerçekleştirildiğine dikkat edildiği vurgulanmıştır.⁶⁵

Belgelere yansıyan duruma göre Sultan Mahmut, herhangi bir aksaklığın yaşanmasını istemiyordu. Öyle ki, bu konuda dikkatli olunması yönünde sık sık uyarı yapılması ve gizli görüşmelerin artık tarafların dairelerinden seçeceği görevlilerce şifahen gerçekleştirilmesi, durum üzerinde ne kadar titizlenildiğini göstermektedir. Zira Hüseyin Paşa ile yapılan haberleşmelerin onu “çekemeyenler” tarafından tahrik unsuru olarak kullanılacağı öngörülüyordu. Bu ise zaten pamuk ipliğine bağlı olan talim projesini tehlikeye atmak demektir.⁶⁶

Yeni ocak için asker yazımı ne kadar önemli ise talim esnasında askerleri yönlendirecek olanların devlete bağlılığı da o kadar önem arz ediyordu. Bu durum için özellikle karakullukçulara dikkat edilip “rabitalı” kimselerden seçilmesine vurgu

⁶⁴ BOA, HAT, 281-16682, 29 Zilhicce 1239/25 Ağustos 1824.

⁶⁵ BOA, HAT, 289-17341, 29 Zilhicce 1241/4 Ağustos 1826; Mutlu, *a.g.e.*, s.48.

⁶⁶ BOA, HAT, 289-17341, 29 Zilhicce 1241/4 Ağustos 1826.

yapılmıştır. Hüseyin Paşa'nın yönlendirmesi ile Eşkinci Ocağı'nda görevli olacak kişilerin muhalif gruptan olmaması için sıkı bir denetim uygulanmaya çalışılmıştır.⁶⁷

Ancak ne kadar önlem alınsa da Yeniçerilerin arasından önde gelen bazı şahısların askeri eğitim noktasında muhalefet oluşturdıkları sezilmiştir. Özellikle mütevellî gruplarının bu konudaki ricatları, talim düzeninden kuşulanılmasına neden olmuştu. Zira, kullanacakları silahları belirlenen, dikkat çekmesin diye sıkı potur ve yeşil Laz kalpağından oluşan üniformaları hazırlanan eşkinci erlerinin talime başlamasına yakın “talimden kasıt nedir?” soruları gündeme gelmiştir.⁶⁸ Öyle ki, daha talime başlanmadan “talimden murad gâvur ilmi midir?” şeklinde çıkışların yapılması, son dönem Osmanlı askeri isyanlarına bir yenisi daha mı geliyor endişelerini ortaya çıkarmıştı. Ancak, bütün bunlara rağmen talimli asker mevzusunda kararlı olan hükümet, tedbirler almaya devam etmiştir. Sadrazam ve Ağa Hüseyin Paşa'nın yaptığı görüşmelerde, ocak mütevellîlerinin ikircikli sözlerinin karşısında dik durulacağı kararı çıkmıştır. Bu kararda Hüseyin Paşa'nın istikrar ve sebat yüklü sözleri etkili olmuş, akabinde eğitime başlanılmıştır. Böylece biraz tereddütlü yürütülen muallim asker girişimi, Zilkade ayının altıncı gününde (12 Haziran) Eşkincilere silahları dağıtılarak başlatıldı.⁶⁹

Nizam-ı Cedid ve Sekban-ı Cedid denemelerinin neticelerini çok iyi bilen devlet ricali, Eşkinci Ocağı için atılan adımların, bütün tedbir ve önlemlere rağmen isyan yangını çıkaracağına kuvvetle ihtimal veriyordu. Bu manada her olasılık göz önünde bulundurularak topçu, humbaracı, lağımçı ve tersane ocaklarının tetikte olmaları sağlandı. Boğaz Muhafızları Ağa Hüseyin Paşa ve İzzet Mehmet Paşa (1792-1855) komutasına, üç bin kişilik Sekban askeri ile İstanbul'a hızlıca geçebilmeleri için mavnalar ve kayıklar verildi. Böylece, her an bir operasyon gerçekleşecekmiş gibi hazırlanan kuvvetler tetikte tutuluyor ve bir ihtiyaç halinde kolayca merkeze gelebilmeleri için gerekli takviyeler yapılıyordu.⁷⁰

⁶⁷ BOA, HAT, 290-17384, 29 Zilhicce 1241/4 Ağustos 1826.

⁶⁸ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.539.

⁶⁹ *a.g.e.*, s.539.

⁷⁰ Cevdet, *Tarih*, s.177; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.547.

Söz konusu ihtiyat ve tedbirlerin eşliğinde Eşkinici askerleri için ön görülen talimler, 12 Haziran 1826'da başlatılmış oldu.⁷¹ Talimler, Nizam-ı Cedid'in eski görevlilerinden Mısır Cihadiyye Ordusu Binbaşısı Davut Ağa, Mısır Kapıkethüdası Necip Efendi ve III. Selim dönemi yüzbaşlarından İbrahim Ağa'nın gözetiminde Et Meydanı'nda başlatıldı.⁷² Ancak, askerin talimi için uzun süredir düşünülen eğitim dönemi; toplanan meclisler, alınan tedbirler ve düzenlenen kanunlarla icra edilmeye çalışılmışsa da Eşkinici Ocağı'na karşı isyanın çıkacağı ocak içerisinde çoktan belirlenmişti. Bu konuda özellikle Eşkinici askerlerinin nüfusunun artması etkili oldu ki yeni teşkil edilen ocaklı sayısının artması, kadim Yeniçeri Ocağı'nı zarara uğratacak diye düşünülüyordu. Şeyhülislam konağında gerçekleştirilen toplantıya katılan Kürt Yusuf ve Kethüdayeri Mustafa'nın başta talime rıza gösterip sonradan direnişe geçerek ocaklıyı ayaklandırması, isyan kıvılcımlarının alevlenmesinde etkili faktör oldu. Böylece ocaklı muhalefetin planları doğrultusunda 15 Haziran Perşembe gecesi ayaklanma için düğmeye basıldı.⁷³

Adet olduğu üzere Et Meydanı'nda başlatılan ayaklanma, Yeniçeri Ağası'nın konağına doğru çevrilmiştir. Burada ilk olarak Celaleddin Ağa'yı ortadan kaldırmayı planlayan isyancılar, konağında ağayı bulamayınca yağmaya başlamışlardır. Ardından, tekrar Et Meydanı'nda toplaşıp kuvvetlerini arttırmak üzere Asmaaltı, Unkapanı ve Tahtakale gibi yerlere karakullukçular gönderip Sadrazam ile Hüseyin ve İzzet Paşaları öldürdükleri iddiasıyla halkı isyana davet etmişlerdir. Böylece Et Meydanı'ndaki grubun sayısı bir hayli arttı. Buradaki kalabalık dışında Nakilci Mustafa liderliğindeki diğer bir grup ise Bâbîâli'yi basıp yağmalamış ve Baruthane Nazırı Necip Efendi'nin Beyazıt'taki konağını da soymuştu.⁷⁴ Ancak Osmanlı ricali, yaz mevsimi dolayısı ile sahilhanelerinde ikamet ettiklerinden isyandan fiili olarak zarar görmemişlerdi.

Sadrazam Selim Mehmet Paşa'nın Beylerbeyi'ndeki sahilhanesinde durumu haber alması, sonun başlangıcı oldu. Zira sadrazamın haber vermesi ile kulakları kırışte

⁷¹ Es'ad Efendi, *Tarih*, s.607.

⁷² Lütfi, *Tarih*, c.I, s.98.

⁷³ Es'ad Efendi, *Tarih*, s.609; Hafız Hızır İlyas Ağa, *a.g.e.*, s.407; Cevdet, *Tarih*, s.177; Lütfi, *Tarih*, c.I, s.100-101; Mutlu, *a.g.e.*, s.48; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.548.

⁷⁴ Es'ad Efendi, *Tarih*, s.609; Cevdet, *Tarih*, s.178; Lütfi, *Tarih*, c.I, s.100-101; Mutlu, *a.g.e.*, s.48; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.550.

olan tüm rical saraya toplatılmıştı. Kardeşi Halil Bey'i, Hüseyin ve İzzet Paşaları çağırarak üzere gönderen sadrazam, akabinde Beşiktaş'taki Sahilsaray'ında bulunan padişaha vaziyeti bildirdi. Ardından Şeyhülislam Kadızade Tahir Efendi'nin haberdar edilmesi ile tüm ulema toplatıldı. Ayrıca, olası bir isyan hareketi için tetikte tutulan Tersane, Humbara, Topçu ve Lağımçı Ocaklarına derhal askerleri ile yetişmeleri üzere emir verildi. Davet edilen ocakların gelmelerinden şüphe edilse de söz konusu ocaklar, III. Selim'in katlindeki lekeden kurtulmak adına sarayın yanında yer alarak son isyan hareketine karşı savaşmışlardı.⁷⁵

Et Meydanı'ndaki ayaklanma üzerine, kubbe altında kurulan meclisteki ilk temas Yeniçerileri ıslaha davet etmek olduysa da Ağa Hüseyin Paşa, asileri tepelemek gerektiğini beyan etmiştir. Burada, devletin zarar göreceği endişesi ile asilerin doğru yola davet edilmesi gerektiğini belirtenlere karşı, iki dizi üzerine yükselerek "İslah edilmelerindeki amaç onların taleplerine izin vermek ise onların ilk isteği benim ayağıma ip takıp sürümektir. Nizam-ı âlem hâsıl olursa devlet ve milletim uğruna canım feda olsun ancak bu tedbirle devlet ne hale girer?" diyerek isyana karşı koymak gerektiğini belirtmiştir. Fakat bu hususta kendisine tek destek veren yalnızca Üsküdar ve Anadolu Sahili Muhafızı İzzet Paşa olmuştur.⁷⁶

Esasında bu noktada yaşananlar beraberinde bir takım soru işaretlerini de getirmektedir. Zira bu döneme kadar olası bir isyana karşı pek çok hazırlığın yapılarak devlet ricalinin her daim tetikte tutulması söz konusuyken, tam da bu evrede adeta bir tutukluk yaşanmıştı. Oluşan bu ilginç atmosfer herhalde bürokratların aklındaki ocak algısının, varlığını hala sürdürmesinin bir sonucuydu. Nitekim beklenen günün gelip çatmış olmasına rağmen karşı atağa geçmek için bir cesaret kıvılcımına ihtiyaç duyulmuş olmuştur. Belki de bu belirsizliğin cevabı ya da cevapları, devletin görüp geçirdiği isyanların ne gibi sonuçlara sebep ve nelere mal olduğunda saklıdır. Daha yeni atlatılmış olan isyanın, bir padişahın hayatına mal olması ve II. Mahmut'un şehzadelik günlerinde sarayı hedef alan isyandan son anda kurtulması, belki de bu ayaklanma karşısında kısa bir belirsizlik sürecinin yaşanmasına neden olmuştur. Topkapı

⁷⁵ Es'ad Efendi, *Tarih*, s.609; Es'ad Efendi, *Üss-i Zafer*, s.60; Mustafa Nuri Paşa, *a.g.e.*, s.484; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.551.

⁷⁶ Lütfi, *Tarih*, c.I, s.113-114; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.552.

Sarayı'nda toplanan tüm saray yanlılarının bu atmosferdeki ruh hallerinin birden değişmesi, bu ihtimal dâhilinde ve yönünde olabilir.

Ağa Hüseyin Paşa'nın Topkapı Sarayı Sünnet Odası'nda dillendirdiği savaş kararı, bu belirsiz atmosferin silinip II. Mahmut'un karşı hareket emri vermesinde etkili oldu. Hüseyin Paşa'nın ocağın işinin artık bitirilmesi yönündeki çıkışıyla Sultan II. Mahmut, Şeyhülislam Kadızade Tahir Efendi'nin fetvası eşliğinde Sancak-ı Şerif'i çıkarttı.⁷⁷

Toplanan mecliste alınan savaş kararının bir ölüm kalım savaşı olacağı anlaşılıyordu. Zira asilerin başarısı, bütün bir sarayın tehlikeye girmesi ve hatta sultanın dahi selefleriyle aynı akıbete uğrayabileceği anlamına geliyordu. Kürt Abdurrahman Efendi'nin ya devlet başa ya kuzgun leşe mealindeki ifadelerinden sonra tespihini yere vurarak gözyaşlarına engel olamaması duygusal bir hava yaşanmasına neden olmuştu. Bu ruh haliyle Hırka-i Şerif odasından Sancak-ı Şerif çıkartılırken Sultan II. Mahmut da emir verdikleri askerlerle Et Meydanı'na gelmek istedi. Ancak, asilere karşı ölüm cezasını ön gören fetvanın kendisine verildiği Ağa Hüseyin Paşa, “Siz makamınızda sefada bulununuz, Hüseyin kulunuzu öldürmüşler haberi gelirse ol vakit ne ferman buyurulur?” sözleri ile padişahı durdurdu. Ardından derhal müdahale için harekete geçildi.⁷⁸

Sancak-ı Şerif'in çıkarılması ile tüm halka asilere karşı mücadele etmek üzere çağırıda bulunuldu. Eyüp, Üsküdar ve Galata taraflarına haberciler gönderilerek asilere karşı savaş başlatıldı. Saraya dâhil olunanlar arasında iltimas, para ve makam vaatleri ile ikna edilen medreseliler de vardı. Yeniçerilerin taarruzundan yılmış olan esnaf halk da sarayın yanında yer aldı. Ardından, Sancak-ı Şerif dualarla Topkapı Sarayı'ndan getirilerek Sultan Ahmet Camii avlusuna konuldu. Akın akın gelen asi karşıtları ile birlikte güçlü bir kalabalık oluşturulmaya çalışılıyordu. Burada silahı olmayanlara İç

⁷⁷ Es'ad Efendi, *Üss-i Zafer*, s.62-66; Lütfi, *Tarih*, c.I, s.114; (Engelhardt'ın, Ağa Hüseyin Paşa'nın cesaretlendirmesi olmasa II. Mahmut'un karşı atak için emir veremeyeceğini ileri sürmesi ile ilgili bk.: Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*, çev. Ali Reşad, Kaknüs Yayınları, İstanbul 1999, s.22).

⁷⁸ Lütfi, *Tarih*, c.I, s.114.

Cebahane'den getirilen silahlar dağıtılarak çatışma kuvvetleri hazırlandı. İsyanı katılan Yeniçeriler ise taraftarlarını Et Meydanı'na davet ediyordu.⁷⁹

Sultan Ahmet'teki Sancak-ı Şerif altına gelen halk ile birlikte toplanan devlet ricali, kısa bir görüşme yaparak öncelikle asi Yeniçerilere bir nasihat heyeti göndermeyi düşünse de Anadolu Sahili Muhafızı İzzet Paşa'nın telkinleriyle bundan vazgeçildi. Bu karardan hemen sonra, İzzet Paşa ve Ağa Hüseyin Paşa asker ve top kuvvetleriyle birlikte kışlalar tarafına yürüdüler. Toplam on bin kişilik kuvvet⁸⁰ olmak üzere; Ağa Hüseyin Paşa, Divanyolu'ndan topçular ile birlikte saldırıya geçerken, İzzet Paşa Humbaracı, Lağımcı ve Kalyoncularla Saraçhane tarafına yöneldi. Onların ardından da silahlı halk asilere doğru harekete geçti. Ağa Hüseyin Paşa'nın yönettiği kolun Horhor Çeşmesi'ne yönelmesi üzerine kendilerine doğru gelen kuvvetin sayıca çokluğundan korkan Yeniçeriler, kendilerini kışlalara kapattı. Akabinde Saraçhanedeki kuvvetler ile Horhor Çeşmesi'nde bulunan kuvvetler, Et Meydanı'nı çevreledi ve kışlalardaki Yeniçerileri kapana kısırdı.⁸¹

Kışlaları muhasara altına alınan Yeniçerilere Topçu Yüzbaşı Kara Cehennem İbrahim Ağa'nın gayretleriyle son bir nasihat verilmeye çalışılmışsa da karşı tarafın ret cevabıyla karşılaşmıştır. Bunun üzerine kışlaların topa tutulması emredildi. İlk atılan topla birlikte kırılan kışla kapısı yanmaya başlayarak içeridekileri telaşa düşürdü. Ocağı hedef almış olan kuvvetler, bu kriz ortamından faydalanarak top atışlarını arttırdı. Böylece kışla içerisine sığınmış Yeniçeriler, yaklaşık bir saat içinde ortadan kaldırıldı. Kapana kısıldıkları kışladan kaçmayı başaranlar ise çıkış yollarını tutan Ağa Hüseyin Paşa'nın kuvvetlerince yakalanarak öldürüldü.⁸²

Yeniçeri kışlaları topa tutulduktan sonra gerekli araştırmaları yapmak üzere Süleymaniye civarına gönderilen Hüseyin Paşa'ya, Süleymaniye Camii'nde çadır kurdurulmuştur. Böylelikle geride kalan asi ve yandaşlar, yakalanarak ortadan kaldırılacaktı. Hemen sonra Galata, Eyüp ve Üsküdar gibi yerlerin güvenliği sağlandı.

⁷⁹ *a.g.e.*, c.I, s.102.

⁸⁰ Mutlu, *a.g.e.*, s.52.

⁸¹ Es'ad Efendi, *Tarih*, s.610; Es'ad Efendi, *Üss-i Zafer*, s.69; Cevdet, *Tarih*, s.188; Lütüfi, *Tarih*, c.I, s.103.

⁸² Mutlu, *a.g.e.*, s.52.

Süleymaniye Camii ve Sultan Ahmet Camii'ndeki heyetlerce, yakalanan elebaşları ayaküstü bir mahkeme ile ortadan kaldırılıyordu. Kronikler bu konuda Hüseyin Paşa'nın yüz yirmi, Sadrazam Selim Mehmet Paşa'nın ise iki yüze yakın kişiyi yakalayıp öldürdüğünü göstermektedir.⁸³

Böylelikle son kez kazanlarını kaldıran Yeniçeri Ocağı yerle bir edilmiş, efradı ise top ateşleri ile ortadan kaldırılmıştı. Vak'a-i Hayriyye adıyla anılan bu olayla Osmanlı Devleti'nin en önemli askeri kanadı yok edilmişti. 17 Haziran 1826'da Sultan Ahmet Camii'nde ilan edilen kararla, ocağın ilga edildiği duyuruldu. Söz konusu karar alınırken, Eşkinici askeri yazımından evvel yapılan toplantıda radikal bir tavır takınan Hüseyin Paşa'nın ocağın toptan kaldırılması ve yeni bir ordu teşkil edilmesinden yana görüşleri etkili oldu.⁸⁴ Vakanüvis Kâtibi Esad Efendi tarafından okunan karar sureti ile birlikte beş saat içerisinde yok edilen ocağın artık adının dahi anılmayacağı bildiriliyordu.⁸⁵

1.4. ASÂKİR-İ MANSURE-İ MUHAMMEDİYE SERASKERLİĞİ

Vakanın üçüncü günü ilan edilen fermanla, “yeniçerilerin devletin baş unsuru olmasına rağmen yüz senedir gayret ve şevklerinin bozulduğu ve bazı uygunsuz hareketler içine girerek eski düzenlerini kaybettikleri” belirtilmiş ve bu sebeple artık “Yeniçerilik adının külliye ve kat'î surette ortadan kaldırılıp yerine Asâkir-i Mansure-i Muhammediye adıyla yeni bir ordu teşkil edileceği” duyurulmuştur. Bu bildiride yeni teşkil edilecek olan orduya Serasker namı ile Ağa Hüseyin Paşa'nın atandığı ilan edilmiştir.⁸⁶

Yeni ordunun seraskerliği eski Yeniçeri Ağası Celaleddin Ağa'ya teklif edildiyse de kendisi bu görevi kabul etmemiştir. Daha sonra eski ocak ağalarından İsmail Ağa, Bâbüâli tarafından seraskerliğe namzet gösterilmiş fakat II. Mahmut'un Ağa Hüseyin Paşa'yı tercih etmesiyle Asâkir-i Mansure-i Muhammediye Seraskerliği

⁸³ Cevdet, *Tarih*, s.192; Lütü, *Tarih*, c.I, s.104.

⁸⁴ Es'ad Efendi, *Tarih*, s.613.

⁸⁵ Lütü, *Tarih*, c.I, s.104.

⁸⁶ BOA, HAT, 1318-51356/C, 29 Zilhicce 1241/4 Ağustos 1826; Es'ad Efendi, *Tarih*, s.615; Es'ad Efendi, *Üss-i Zafer*, s.88; Hafız Hızır İlyas Ağa, *a.g.e.*, s.411; Şirvânî Fatih Efendi, *Gülzâr-ı Fütûhat (Bir Görgü Tanığının Kalemîyle Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılışı)*, hzl. Mehmet Ali Beyhan, Kitabevi, İstanbul 2001, s.17; Mutlu, *a.g.e.*, s.55; Cevdet, *Tarih*, s.194; Lütü, *Tarih*, c.I, s.260.

koltuğuna Ağa Hüseyin Paşa oturtulmuştur. Kendisine daha önce verilmiş olan Kocaeli ve Hüdavendigar Sancakları ve Bahr-i Siyah Boğazı'nın⁸⁷ Rumeli Sahili Muhafızlığı üzerinde kalmak üzere İstanbul ve Kıl'a-i Tis'a Muhafızlığı ile Seraskerlik makamına yerleştirildi. Seraskerlik mevkisi olarak da Süleymaniye'de bulunan eski Ağa Kapısı gösterilmiştir. Bununla beraber Asâkir-i Mansure bünyesinde oluşturulacak olan nezarete de Hacı İbrahim Saib Efendi getirilmiştir.⁸⁸ Hüseyin Paşa'nın seraskerliğe getirilmesinde rol oynayan en büyük etken, kendisinin gerek hadisenin öncesinde gerekse Vak'a-i Hayriyye sırasında faal olarak çalışmasıydı.

“Serasker” mefhumu, on dokuzuncu yüzyıla kadar umumiyetle ordunun başında sefere çıkan kumandan için kullanılan bir ünvandı. Ancak 1826 yılından sonra Osmanlı kara ordusunun en yüksek rütbeli kumandanı manasında kullanılmıştır. Ocağın kaldırılmasıyla birlikte teşkil edilen Seraskerlik makamının asayişin sağlanması, yangınların söndürülmesi ve zabıta işlemlerinin yapılması gibi sorumlulukları vardı. Kurulduğu dönem itibarıyla sadaret ve şeyhülislamlık gibi iki önemli kurumun arasında önemli bir pozisyon olarak yer almıştır.⁸⁹

Vak'a-i Hayriyye'nin akabinde alınan -yeni ordu oluşturma- kararının hızlıca hayata geçirilmesi gerekiyordu. Ancak bu konuda bazı ulema ve devlet ricalinin, mülga ocaktan kalanların sayıca çoğunlukta bulunduğu bölgelerden bir muhalefet çıkarabileceği endişesine kapıldığı görülmüştü. Cuma günü yapılan toplantıda, bu evhamın dile getirilmesi üzerine devlet adamları arasında oluşan endişenin ancak yeni asker yazımına ivedilikle başlanması ile giderilebileceği anlaşıldı. Hüseyin Paşa'nın bu hususta vesveseye kapılmayıp, Rumeli tarafında sadakatlerinden emin olunan askerlerden alım yapılması yönündeki sözleri üzerine, olası bir muhalefetin hemen bastırılacağı vurgulandı. Bu nedenle Asâkir-i Mansure-i Muhammediye ordusuna asker

⁸⁷ Es'ad Efendi, tarihinde Hüseyin Paşa'nın Bahr-i Siyah Boğazı Muhafızı olduğunu belirtmiş ancak daha önce yapılan tevcihatlarda zikredilen muhafızlığın Bahr-i Sefid olduğunu kaydetmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk.: Es'ad Efendi, *Tarih*, s.271,457,551,615.

⁸⁸ Es'ad Efendi, *Tarih*, s.615-616; Es'ad Efendi, *Üss-i Zafer*, s.88; Hafız Hızır İlyas Ağa, *a.g.e.*, s.411; Şirvânî Fatih Efendi, *a.g.e.*, s.17; Ceydet, *Tarih*, s.195; Lütfi, *Tarih*, c.I, s.105.

⁸⁹ Yüksel Çelik, “Serasker”, *TDVİA*, XXXVI, s.548-549; Yüksel Çelik, “Askeri Bir Karargâh ve Seraskerlik Merkezi Olarak İstanbul”, *Tarih İçinde İstanbul: Uluslararası Sempozyum Bildirileri (14-17 Aralık 2010)*, hzl.Zekeriya Kurşun vd., İstanbul 2011, s.214-215.

yazımı hemen başlatılmıştır. Asker tahriri Serasker Hüseyin Paşa ve Asâkir-i Mansure-i Muhammediye Nazırı Saib Efendi vasıtasıyla yapılacaktır.⁹⁰

Sultan II. Mahmut'un geride Yeniçerileri ve ocağı hatırlatacak herhangi bir işaretin kalmasına tahammülsüz oluşu yasakları ve denetimleri arttırmıştı. Bu nedenle ülkenin çeşitli yerlerine haberciler gönderilerek Yeniçeri Ocağı'nın kaldırıldığı ve bundan böyle Yeniçeriliği hatırlatacak şeylerin tümünden hafızalardan silineceği duyuruldu. Bunların yanında, Vak'a-i Hayriyye'de doğrudan veya dolaylı olarak ocağın tarafında yer alanlar bir bir takip edilerek temizlendi. Bunlardan biri olan Cebecibaşı Mehmet Ağa, Sancak-ı Şerif altına gelmediği için suçlu görülerek önce Kütahya'ya sürülmüş, daha sonra peşinden gönderilen memur ile sürgün gittiği yol üzerinde öldürülmüştür.⁹¹ Ayrıca daha önceki isyanlarda mimlenmiş olanlar da bir bahaneyle ortadan kaldırılıyordu.⁹² Bununla beraber tüm Osmanlı topraklarında Yeniçerileri hatırlatan Bektaşilik de kaldırılacak ve tarikat, bu yönde geniş çaplı bir takibata uğrayacaktı.⁹³

Serasker Ağa Hüseyin Paşa, geride kalan Yeniçerileri bulup çıkarma aşamasında kadim ocak kıyafetleri giymiş yetmiş adet Rum'u tespit etmiştir. Bunların içerisinde eski Yeniçeri günlerindeki arkadaşlarından Karakullukçu adında birine rast gelerek onunla pazarlığa oturmuştur. Serasker bu pazarlıkta, Karakullukçu'dan canını bağışlama karşılığında ocak halkını isyana sürükleyen elebaşı Nakılcı Mustafa'yı bulmasını ve neler karıştırdığını öğrenmesini istedi. Zira Karakullukçu, 71. Orta mensubu Nakılcı Mustafa'yı çok iyi tanıyordu. Bu nedenle canını kurtarmak için Hüseyin Paşa'nın kendisine teklif ettiği fırsatı kaçırmayarak Nakılcı'nın tezgahını pazara çıkaracaktı.⁹⁴

Vaka'dan sonra ortalarından kaybolan Mustafa'nın planına göre, Payitahta geniş çaplı bir karışıklık çıkarılarak önce Samatya, Yenikapı, Kumkapı gibi yerlerde bulunan

⁹⁰ Es'ad Efendi, *Tarih*, s.614.

⁹¹ Lütfi, *Tarih*, c.I, s.105.

⁹² Alemdar Mustafa Paşa vakasında başına Serdengeçti kavuğu giydiği iddiası ile öldürülen Şakir Efendi ve esham halifesinin mahdumu için bk.: Lütfi, *Tarih*, c.I, s.107.

⁹³ Es'ad Efendi, *Tarih*, s.648-650; Lütfi, *Tarih*, c.I, s.110; Muharrem Varol, *Islahat Siyaset Tarikat: Bektaşiliğin İlgası Sonrasında Osmanlı Devleti'nin Tarikat Politikaları (1826-1866)*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013, s.38-59.

⁹⁴ David Porter, *Constantinople and Its Environs in a Series of Letters*, Newyork 1835, c.II, s.286-287; Walsh, a.g.e., s.515.

zengin Ermeniler yağmalanacaktı. Darphane Nazırı ve sarayın kuyumcubaşısı Katolik Ermeni Kazaz Artin'in evlerine düzenlenecek bir saldırıyla Sadrazam Selim Paşa ve Serasker Hüseyin Paşa'yı öldürmeyi hesaplıyorlardı. Böylece bu yağmalama ve suikastlar ile etrafında toplananların sayıları artacak ve nihai hedefte hükümete kasteden isyanlarını hayata geçireceklerdi. Ancak, Hüseyin Paşa'nın Karakullukçu vasıtasıyla Nakılcı Mustafa ve adamlarını çok sürmeden bulup yakalaması planlarını suya düşürecekti.⁹⁵

Sadrazamın kahvecibaşısı Osman Ağa tarafından yapılan takibatta, Nakılcı'nın Koca Mustafa Paşa'daki⁹⁶ bir evde sandık içerisinde gizlendiği tespit edildi. Ardından Nakılcı Mustafa'nın arkadaşları da -Sarhoş Mustafa, Babadağlı, Hacı Süleyman ve Memiş Bayraktar- yakalanıp boynuları vuruldu.⁹⁷Yeniçeri Ocağı kalıntılarını temizleme harekâtında idam edilerek el altından kaldırılanların sayısı yaklaşık olarak altı bini bulmuştu.⁹⁸

Ocağın ilgasından sonra Yeniçeri taraftarlarının alenen sürülüp ortadan kaldırılmasının aksine olay esnasında sarayın yanında yer alanlar, makam ve para yoluyla taltif edilmiştir. Bu minvalde hediye ihsanlarla, Sancak-ı Şerif altına koşarak gelen medreselilerin gönlü alındı. Ulemanın önde gelenlerine pahalı hediyeler verilerken medreselilere 75.000 kuruş dağıtıldı. Yeni ordu teşkilatında imamlara yer verilmesi, bu iltifatlar arasında en dikkat çekici olanı olmuştur. Bektaşiliğin kaldırılması ile ulemanın saraya daha çok bağlanması sağlandı.⁹⁹

Asâkir-i Mansure-i Muhammediye Seraskerliği için Süleymaniye'de tahsis edilen Ağa Kapısı'nın halk arasında Yeniçerilerden yadigâr bir işaret olarak anılmasını istemeyen Sultan II. Mahmut, burayı Daru'l Fetva olarak kullanıma açmıştır. Böylelikle, daha önce şeyhülislamın konağında yürütülen meşihat işleri için bir makam yeri tanımlanmış oluyor ve ocakla alakalı bir izin daha zihinlerden silinmesi

⁹⁵ Porter, a.g.e., s.286-287; Walsh, a.g.e., s.515.

⁹⁶ Mehmet Daniş Bey, Nakılcı'nın bulunduğu yer olarak Kumkapı'yı göstermektedir. Bilgi için bk.: Mutlu, a.g.e., s.70.

⁹⁷ Es'ad Efendi, *Üss-i Zafer*, s.133; Es'ad Efendi, *Tarih*, s.645.

⁹⁸ Es'ad Efendi, *Tarih*, s.647.

⁹⁹ Levy, a.g.m., s.156.

sağlanıyordu. Seraskerlik makamı için ise Eski Saray uygun görülmüştü.¹⁰⁰ Bugün İstanbul Üniversitesi'nin Beyazıt'taki yerleşkesinde bulunan Eski Saray'da hizmet gören harem ağaları ve diğer görevlilerin Topkapı Sarayı'na taşınması ile Seraskerlik makamı, Beyazıt'a nakledilmiş ve artık "Ağa Kapusu" tabirinin kaldırılıp "Fetvahane" adının kullanılması emredilmiştir. Ayrıca, Bab-ı Seraskeri olarak isimlendirilecek olan bölgede bir yangın kulesinin inşa edilmesi öngörülmüştür.¹⁰¹

Ocağın kaldırılmasından sonra yaşanan gelişmeler Yeniçerilerin sosyal ve siyasi kalıntılarını temizlemek yönünde de olsa, asker ihtiyacının karşılanması sorunu en büyük sıkıntı idi. Bu sebeple, vakanın hemen ardından üç gün içerisinde Süleymaniye Camii'nde başlatılan asker yazımı konusunda çalışmalar hızlandırılmıştır. Özellikle dış politikada Rus tehlikesinin atlatılamamış olması ve Mora isyanının hali hazırdaki durumu, asker toplama işleminin ivedilikle sürdürülmesini etkiliyordu. İlk etapta bin beş yüze yakın asker toplanılmış ve talimlere başlanılmıştı. Hatta 20 Haziran 1826 tarihinde yeni oluşturulan tertipler Topkapı Sarayı'na getirilerek II. Mahmut'un görüşlerine sunuldu.¹⁰² Ancak bu askerlerin belli bir üniformalarının ve kışlalarının bulunmaması sebebi ile sistemli bir çalışma yürütülememişti. Mevcut askerleri diğer halktan ayırabilmek adına, başlarına beyaz mendil takmaları emrediliyordu. Basit yürüyüş talimlerinden sonra askerler, kendilerine bir kışla tahsis edilememesi nedeniyle geceleri serbest bırakılıyorlardı.¹⁰³

Yeni ordunun talimlerinde, Davut Ağa, eski Nizam-ı Cedid yüzbaşlarından Osman ve İbrahim Ağa görevlendirilmiş ve eğitimler onlar tarafından verilmiştir. Bu sırada asker sayısı beş bini bulmuştu. Gelişmelerden memnun olan II. Mahmut ise asker yazımını ve mevcut askerlerin talimlerini sıkı takip ediyor ve Serasker Ağa Hüseyin Paşa ile Asakir-i Mansure-i Muhammediye Nazırı İbrahim Saib Efendi başta olmak

¹⁰⁰ Es'ad Efendi, *Tarih*, s.627; Es'ad Efendi, *Üss-i Zafer*, s.158-159; Hafız Hızır İlyas Ağa, *a.g.e.*, s.412; Lütfi, *Tarih*, c.I, s.109.

¹⁰¹ BOA, HAT, 294-17477, 29 Zilhicce 1242/24 Temmuz 1827.

¹⁰² Ahmet Yaramış, *II. Mahmut Döneminde Asâkir-i Mansure-i Muhammediye (1826-1839)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2002, s.32.

¹⁰³ Naci Çakın, Nafiz Orhon, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908)*, Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, Ankara 1978, c.III/5, s.190.

üzere emeği geçenlere teşvik amaçlı ödüller dağıtıyordu.¹⁰⁴ Böylece ordunun şevk ve gayretini arttırmak için yapılan ihсанlar sürdürülerek halkın askerlik mesleğine ilgisi arttırılmaya çalışılmıştı.¹⁰⁵ Bununla beraber asker alımı ve eğitimi yürütülürken bir kanunname hazırlığı da başlatılmıştı. Çeşitli toplantılar eşliğinde kurgulanıp 7 Temmuz 1826'da son şekli hazırlanan Asâkir-i Mansure Kanunnamesi yürürlüğe kondu.¹⁰⁶

Asâkir-i Mansure Kanunnamesi'ne göre, İstanbul'da 12.000 kişilik bir kuvvet oluşturulacak ve bu kuvvet sekiz tertibe ayrılacaktı. Her tertibin 1526 askerden teşkil edileceği düşünülerek bunların başına bir binbaşı tayin olunması ön görülmüştür. Tertibler sağ ve sol kol olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Kollar, kolağasının emrindeki altışar saftan oluşmakta idi. Bu safların maiyetinde iki mülazım, bir sancaktar birer çavuş ve onbaşı bulunmakla birlikte yüzbaşılar tarafından idare edilecekti. Tüm bu sistemde bulunacak askerlerin askerlik süresi ise on iki yıl olarak belirlenmiştir.¹⁰⁷

Kanunnamede Seraskerin ve Asâkir-i Mansure-i Muhammediye Nezaretinde görevli nazırın yetkileri belirlenmiş ve özellikle seraskerin kontrol altında tutulması için bazı kurallar getirilmiştir. Bunlardan bir tanesi nazır ve seraskerin her konuda işbirliği içinde olmaları ve yazışmalarda ortak tahrir sunmalarıydı. Buna göre Seraskerlikten gelen bir yazıda, hem seraskerin hem de nazırın mührü bulunması gerektiği için bunlardan birinin olmadığı durumlarda tahrir itibar görmeyecekti. Böylece seraskerin iktidarı, nazır vasıtasıyla frenlenmiş olacaktı. Fakat Serasker Ağa Hüseyin Paşa'nın yetkisini Saib Efendi ile paylaşmaya yanaşmaması ve nazırın da bu konuda ısrar etmesi, her ikisinin de birbirinden gayr-i memnun olmasıyla sonuçlandı. Aralarındaki sürtüşme nedeniyle yönetim ve masraf konularında ortaklaşa harekete edememeleri, yeni ordunun teşkilatlandırılmasını sekteye uğrattı.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Serasker Hüseyin Paşa'ya, uhdesine verilen Hüdavendigar ve Kocaeli Sancaklarına ilave olarak matbah masrafı adıyla 25.000 kuruş maaş bağlandığına ve Serasker'in emrindeki talim düzeninin padişah tarafından beğenildiğine hakkında bk.: BOA, *HAT*, 406-21200, ts. (29 Zilhicce 1241/4 Ağustos 1826); Lütfi, *Tarih*, c.I, s.109.

¹⁰⁵ Sultan II. Mahmut'un Asâkir-i Mansure talimlerine karşı dikkati ve ilgisine dair bk.: *HAT*, 720-34339, ts. (29 Zilhicce 1241/4 Ağustos 1826); *HAT*, 720-34339/A, ts. (29 Zilhicce 1241/4 Ağustos 1826).

¹⁰⁶ Es'ad Efendi, *Tarih*, s.627; Yaramış, *a.g.t.*, s.33.

¹⁰⁷ Es'ad Efendi, *Tarih*, s.655; Lütfi, *Tarih*, c.I, s.140; Yaramış, *a.g.t.*, s.34; Naci Çakın, Nafiz Orhon, *a.g.e.*, s.190.

¹⁰⁸ Yaramış, *a.g.t.*, s.51; Yıldız, s.263.

Asâkir-i Mansure ordusunun kuruluşu ile Bostancı, Humbaracı, Topçu, Lağımçı, Cebeci Ocakları ve Mehterhane'nin ıslah edilmesi için bir takım adımlar atılmıştır. Enderun ağalarının gençleri ile bostancılardan oluşan bir birlik meydana getirilerek Muallim Bostaniyân-ı Hassa Ocağı kuruldu.¹⁰⁹ Cebecibaşılık kaldırılarak cephanecibaşılık tesis edildi. Ağa karakulağı ve bazarbaşılık lağvedilerek, topçubaşı bostancubaşı gibi terimlerin yerine “topçupaşa” ve “muhafızpaşa” gibi terimler kullanılmaya başlanmıştır. Muhzır ağalığı, tomruk ağalığı olarak değiştirilmiştir. Ayrıca ortabaşı, mülazım; çorbacı ise ortaağası şeklinde anılmaya başlanmıştır. Böylelikle muhtelif eski ocaklar arasında yeni düzen oturtulmaya çalışılıyordu.¹¹⁰

İskelet kısmı şekillendirilen emir komuta zinciri gereğince her tertibe ayrı ayrı bir topçubaşı, arabacıbaşı, cephanecibaşı atanmıştır. Böylelikle her birine verilen mülazımlar ile birlikte çavuşlar, sancaktarlar, mehterbaşı ve cerrah tayinleri yapılarak yardımcı birlikler oluşturulmuştur. Görev dağılımına göre, tertiplerden ikisinin Serasker Kapısı'nda nöbet beklemesi ve bu şekilde İstanbul'da hazır kuvvetin bulunması düşünülmüştür. Tertiblerin kalan kısmı ise Davutpaşa, Rami ve Üsküdar'da yapılacak olan kışlalarda olacaktı.¹¹¹ Ancak, bu teşkilat 1828 yılından sonra belli değişikliklere uğrayacak ve Avrupa ordularındaki düzen adapte edilecektir.¹¹²

Hazırlanan kanunname, ulemanın Vak'a-i Hayriyye'deki destekleri unutulmamış ve her yüz kişiye bir imam atanarak yeni ordunun hem halk hem de Osmanlı kamuoyunda etkili bir güç olan ulema tarafından rahatlıkla kabul edilmesi sağlanmıştır. Bu hususta beş yıl ordu hizmetinde bulunan imamların kadı olarak kamu hizmetine geçmeleri kolaylaştırılmış ve grubun ıslahatlar karşısındaki olası tepkileri, yumuşatılmaya çalışılmıştır. Ancak bu süreç, yargı sisteminin beş yıl zarfında kadılığa geçen imam kadrolarına yetişememesi ve II. Mahmut'un devlet üzerindeki gücünü sağlamlaştırmasıyla değişikliğe uğrayacaktır.¹¹³

¹⁰⁹ Lütfi, *Tarih*, c.I, s.146-147.

¹¹⁰ Mutlu, *a.g.e.*, s.66-67; Tuncer Baykara, “Osmanlı Reformlarının İlk Zamanları: Yeniçeri Ocağının Kaldırılması ve İlk Tatbikat” *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S.X (1995), s.4.

¹¹¹ Yaramış, *a.g.t.*, s.34; Naci Çakın, Nafiz Orhon, *a.g.e.*, s.191.

¹¹² Muzaffer Öz, “Yeniçeri Ocağı'nın Lağvından sonra Osmanlı Ordusundaki Gelişmeler”, *Askeri Tarih Bülteni*, S.29 (1990), s.14.

¹¹³ Levy, *a.g.m.*, s.156.

Mansure Kanunnamesi'nde liyakat ön plana çıkarılmıştır. Yeterliliği olan askerlerin liyakatine göre terfiler yapılacak ve terfide kıdem gözetilmeyecektir. Maaş için ise Yeniçerilerde olduğu gibi üç aylık bir ödeme şekli yerine aylık maaş ödeme sistemi tercih edilmiştir. Ayrıca maaşlar yüksek tutulmuş, böylelikle daha çok askerin orduya yazılması için halk teşvik edilmiştir.¹¹⁴

Öte yandan tertiplerde teknik sınıfların oluşturulması sağlanmıştır. Arabacıbaşı, kalfa ve mülazımların sayıları belirlenerek diğerleri ile aralarında fark bulunması için mülazımlara ikişer çift yaldızlı nişan verileceği ön görülmüş ve kanunnameye ilave edilmiştir.¹¹⁵ Ayrıca ordunun mızıkta takımları oluşturulmaya çalışılmıştır. Mızıkta takımlarına klarnet ve trampeteler eklenmesiyle her tertibe bir klarnetçibaşı verilmesi düşünülmüştür. Planlama çerçevesince, klarnetçibaşılara altmış kuruş ve klarnetçi neferlere mehterhane neferi gibi yirmi kuruş aylık verilecekti. Bununla beraber İstanbul'da pilot olarak uygulanacak çalışma başarılı olduğu takdirde, taşrada da mızıkta tertibleri oluşturulacaktı.¹¹⁶

Mansure askerlerinin teşkilatlandırılmasından sonra yaşları on beşten küçüklerin varlığı, kanunnameye yeni bir ek yapılmasına neden olmuştur. Gönüllülük esası ile yapılan alımlarda, on beş yaşından küçüklerin askerliğe rağbet göstermesi sebebiyle asker adaylarının yetiştirilmesi hakkında düzenleme yapıldı. Serasker Hüseyin Paşa ve Nazır Saib Efendi'nin ortak takriiriyle sunulan layihaya göre, çocukların reddedilmesi yerine özel bir eğitim planlaması ön görülmüştür. Böylece ailelerinin rızaları alınarak kayıtları yapılan çocukların, kışlalara alınmadan önce askeri hazırlık okulu diyebileceğimiz Talimhane-i Sıbyan'da özel derslerle eğitilmesi sağlanmıştır. Çocuk askerler okuma-yazma, ilmihal ve hat gibi derslerle eğitilecek ve kabiliyetleri istikametinde bir mesleğe yerleştirileceklerdi.¹¹⁷

¹¹⁴ Lütfi, *Tarih*, c.I, s.140; Yaramış, *a.g.t.*, s.39.

¹¹⁵ BOA, *HAT*, 297-17650, 29 Zilhicce 1241/4 Ağustos 1826.

¹¹⁶ BOA, *HAT*, 296-17610, 29 Zilhicce 1242/24 Temmuz 1827.

¹¹⁷ BOA, *HAT*, 313-18484, 29 Zilhicce 1242/24 Temmuz 1827, yayınlanmış hali için bk.: Ahmet Yaramış, "Osmanlı Ordusunda Çocuk Askerler Meselesi (Talimhane-i Sıbyan)", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.VIII S.1(2006), s.61-62; Es'ad Efendi, *Tarih*, s.667-669; Lütfi, *Tarih*, c.I, s.147.

Eğitimli asker konusunda artık daha titiz davranan Osmanlı Devleti, Asâkir-i Mansure için yapılan nefer kayıtlarında mühtedi olmayan ve on beş ila kırk yaşlarında soyu belli erkekleri tercih etmiştir. Gönüllülük esasına dayalı olarak yapılan kayıtlar ilk dönemlerde, asker maaşlarının yüksek olması ve devlet yönetiminde bir iş olması hasebiyle halkın rağbeti üzerine artmıştı. Ayrıca Ağa Hüseyin Paşa ve İzzet Mehmet Paşaların maiyetlerindeki çok sayıda askerini orduya geçirmesi, Asâkir-i Mansure mevcudunu yükseltmişti.¹¹⁸ Öte yandan Anadolu ve Rumeli'deki sancaklara emir verilerek¹¹⁹ ordu için asker tahrir edilmesi ve böylece yeni tertiblerin oluşturulması sağlanıyordu. Taşrada yapılan alımlar, sonuçlarını olumlu yönde göstermiş, 25 Ağustos 1826 tarihi itibarıyla dokuz tertip oluşturulmuştur.¹²⁰

Ancak, yeni ordunun kurulmasını protesto ederek Mansure ordusuna asker alma işlemine muhalefet eden bölgeler de yok değildi. Bu hususta en dikkat çekici muhalefet hareketi, Bosna'dan gelmişti. Bölgenin tabiri caizse Yeniçeri beşiği olması ve halkın da eski ocak efradına destek vermesi, merkeze karşı bir isyan başlatmış, hatta isyanın uzun uğraşlarla bastırılması nedeniyle Bosna'da Asâkir-i Mansure teşkili ertelenmiştir.¹²¹ Bosna haricinde Arnavutluk'ta ve Antep, Tokat, Kayseri, Erzurum ve Sivas gibi yerlerde yeni orduya karşı tepki ve isyanlar doğmuşsa da bunlar çeşitli yöntemlerle bastırılarak yatıştırıldı.¹²²

Taşrada olduğu gibi merkezde de eski ocağı ihya edip yeniden ortaya çıkarmak amacı doğrultusunda bir takım faaliyetlere girişilmiştir. “Yeniçeri gayretkeşleri” olarak tanımlanan grup, ocağın ihyası için taşraya sürgün edilen yoldaşlarıyla iletişime geçerek isyan hareketi başlatmış, fakat Sultan II. Mahmut'un tedbirli hareketleri ve sıkı takibatı sonucu yakayı ele vermişlerdi. Olayın neticesinde taşraya sürülen seksenden fazla ocaklı idamı edilerek muhalif kıvılcımlar söndürülmüştür.¹²³

¹¹⁸ Serasker Hüseyin Paşa'nın idaresinde bulunan Hüdavendigar, Kocaeli, Menteşe ve Karesi Sancakları kazalarından toplattığı 1500 kadar askerin eğitime tabi tutulduğuna dair bk.: BOA, C.AS, 941-40826, 23 Safer 1242/26 Eylül 1826.

¹¹⁹ BOA, C.AS, 596-25109, 15 Zilkade 1241/21 Haziran 1826; C.AS, 145-6398, 29 Zilhicce 1241/4 Ağustos 1826; HAT, 1569-17, 1 Rebiyülevvel 1242/14 Ekim 1826.

¹²⁰ Yaramış, *a.g.t.*, s.40-41.

¹²¹ Lütü, *Tarih*, c.I, s.133; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.559.

¹²² Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.559-561.

¹²³ Lütü, *Tarih*, c.I, s.126; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.576.

Asker alımlarının yapıldığı sırada Yeniçerilerin Asâkir-i Mansure'ye sızdıkları tespit edilmiştir. Her ne kadar asker adaylarının sabıkasız olmasına dikkat edilse de hızlıca yürütülen tahrir işleminde eski ocak mensupları, varlıkları fark edilemediğinden doğrudan orduya girebilmişlerdi. Belli bir sayıyı bulduklarına kanaat getirdiklerinde, isyan planlarını hazırlayarak harekete geçecekti.

Bu aşamada Serasker Hüseyin Paşa, Mansure Nazırı Saib Efendi ve Binbaşı Osman Ağa'ya suikast hazırlayan darbeciler, Serasker'in kovuşturması ile takip edildi. Bab-ı Seraskeri 'de yapılmak üzere olan harik kulesinin inşaat halinde olmasını fırsat bilerek yapıyı ateşe vermek emelinde olan yeniçeriler, yangın esnasında Serasker'in olay yerine gelmesini planlamışlardı. Böylece Hüseyin Paşa ve Binbaşı Osman Ağa'nın ortadan kaldırılmasıyla ocağın ihyası için isyan fitili ateşlenmiş olacaktı. Ancak, Serasker maiyetinden birkaç kişinin vakayı paşaya ihbar etmesi üzerine geniş çaplı bir çalışma başlatılmış ve kovuşturma neticesinde darbeciler tutuklanarak önce Üsküdar'a oradan ise Kavak İskelesi'ne sevk edilmişlerdir. Bunlardan bir kaçı idam edildiyse de sayıları fazla olduğu için Kaptan-ı Derya Hüsrev Paşa'nın vasıtasıyla donanmanın çeşitli yerlerine dağıtıldı ve yoldaşların birbirleriyle haberleşmeleri engellendi.¹²⁴

Suikast teşebbüsünün yaşanması nedeniyle yeni kurulan düzene herhangi bir zararın dokunmaması adına Mansure ordusu dâhilinde tahkikat çalışmaları yapılmıştır. Araştırmaların akabinde, Üsküdar kışlasında dört yüz kişilik bir Yeniçeri taifesi tespit edildi. Ardından, diğer ocaklarda yapılan tahkikat ile toplamda sekiz yüz kadar "ocak kalıntısı" bulundu. Yapılan araştırmalarda ortaya çıkan Yeniçerilerin acilen ortadan kaldırılması veya uzaklaştırılması gerekiyordu. Bu sebeple Üsküdar'da bulunanlar Sakız'a, diğerleri ise Midilli ve Bozcada taraflarına gönderildi.¹²⁵

Daha sonra Bab-ı Seraskeri'de bile Yeniçeri taifesinin bulunduğu gözlenmiştir. Fakat bunlar, ilk aşamada ortadan kaldırılmamıştı. Sultan II. Mahmut'un emri ile darbeciler önce konuşturulacak ve olayın genişliği tespit edilecekti. Yakayı ele verenlerin ifadelerine göre, isyan hazırlığının aslında haberleşmekten öteye geçemediği anlaşılmıştır. Ancak her ne kadar bunlarının sayısının ve gücünün az olduğu yönünde

¹²⁴ Es'ad Efendi, *Tarih*, s.774-775; Yüksel Çelik, *Şeyhü'l-Vüzerâ Koca Hüsrev Paşa II. Mahmud Devri'nin Perde Arkası*, TTK, Ankara 2013, s.268.

¹²⁵ Lütfi, *Tarih*, c.I, s.117.

bilgi doğrulansa da ıslahat hareketinin nezaketinden dolayı hadisenin önü alınmak istenmiştir. Bu nedenle tespit edilen şahısların yedi-sekizi divan-ı harp usulü ile askerin önünde kurşuna dizilerek, Üsküdar ahalisinden dokuz kişi de çarşı önünde idam edilerek ortadan kaldırıldı.¹²⁶

Hayatta kalan ocak efradına yapılan kovuşturmada, Serasker Hüseyin Paşa tarafından yapılan esami takibatı kolaylık sağlamıştı. Nitekim vakanın akabinde esamilerin kayd-ı hayat şartıyla sahiplerine bağışlanacağı ancak bunların alınıp satılamayacağı ilan olunmuş ve belgelerin tekrar yenilenmesi için Seraskerliğe müracaat edilmesi duyurulmuştu. Fakat esamilerini onaylatmak üzere Bab-ı Seraskeri'ye gidenler, Hüseyin Paşa'nın titiz sorgulamalarına maruz kaldı. Öyle ki, kimi uzunca bir müddet sorgu suale tabi tutulduktan sonra esame kağıdı yırtılarak gönderilmiş, kimi birkaç gün sonra gel denilerek oyalanmış, kimi ise korkudan memurların önünde kendi belgesini yırtıp atmıştı. Bunlardan bazıları esami kağıtlarını tasdikletse de maaşlarını gümrükten alamamış veya buna bile cesaret edememişti. Böylece hem geniş çaplı bir sorgulamanın yürütülmesi hem de devletin mali anlamda tasarruf etmesi sağlanmıştı.¹²⁷

Sultan II. Mahmut, son dönemde yaptığı en büyük askeri başarısını kaybetmek istemediğinden “*Yeniçeri bakiyeleri*”nden emniyet olunamayacağı düşüncesiyle daima sıkı bir kovuşturmanın yapılmasını tembihlemişti. Örneğin, Bahr-i Siyah Boğazı'nda Kıla-i Tisa' kalelerinde “*sahib-i hâne*” olanlara kefilleri olduğu takdirde herhangi bir yaptırımda bulunulmamış ve bu kişilerin yerlerinde oturmaları sağlanmıştır. Ancak “*şekâvete meyyâl*” şeklinde tabir edilen şüpheliler, vilayetlere sürgün edilmişlerdir. Hatta yanlarında ailelerini de götürmeleri hususunda izin verilmiştir. Bu konuda, özellikle kale dizdarlarından yardım alınarak çevre sakinlerinin önde gelenlerinden onay alma yoluna gidildi ve şüpheliler ellerine mürur tezkiresi verilerek bölgeden uzaklaştırıldı. Böylece şahıslar, kefil yöntemi kullanılarak sürgün edilmiş veya yerlerinde bırakılmışlardı. Ancak yine de kovuşturmanın tek bir seferde yapılmaması isteyen II. Mahmut, şüpheli kişilerin gözetim altında tutulmasını emretmiştir.¹²⁸

¹²⁶ Lütüfî, *Tarih*, c.I, s.117; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.594.

¹²⁷ Es'ad Efendi, *Tarih*, s.776; Virginia Aksan, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri (1700-1870)*, çev.Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2011, s.343.

¹²⁸ BOA, HAT, 289-17347, 29 Zilhicce 1241/4 Ağustos 1826.

1.5. ORDUDA EĞİTİM SORUNU VE SERASKERLİKTE AZLEDİLMESİ

Ağa Hüseyin Paşa'nın seraskerliği sırasında Mansure askerlerine yaptırılan talimler, Nizam-ı Cedid ordusundan kalan subaylarca veriliyordu. Ancak, piyade sınıfının talimcileri İbrahim Ağa ve Osman Ağa ile süvari talimcisi Vay Belim Ağa'nın eğitim konusunda nitelik bakımından yetersiz olması, beklenen modern talimli ordu imajını sağlayamamıştı. Ayrıca bunların sayıca az olması, askerlerin yeterli ölçüde yetiştirebilmelerini engellemişti.¹²⁹

Öte yandan, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'dan istenen talimcilerin birkaç bahane sıralanarak gönderilmemesi, söz konusu eksikliği biraz daha derinleştirdi. Ancak eğitimci eksikliği ve talim noktasında ibtidai dersler sorunu sürerken, Kaptan-ı Derya Hüsrev Paşa'nın Vak'a-i Hayriyye esnasında bulunduğu İzmir'de Fransız Galliard ile tanışması, talim sürecinin seyrini değiştirmiştir. Zira Hüsrev Paşa, Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa'nın kethüdalığını yaptığı dönemlerde Fransız ordusunu gözlemleyebilmiş ve Mısır Valiliği görevindeyken de İngiliz askerlerinden modern askeri yapılanması hakkında tecrübe edinmişti. Onun bu deneyimleri kendisini askeri eğitim konusunda bir adım öne çıkarmıştır. Nitekim Napolyon ordusunda çalışmış Fransız Galliard ile tanışması üzerine, donanmada teşkil ettiği bir birliği çalıştırması, Sultan II. Mahmut'un dikkatini çekmişti.¹³⁰

Asâkir-i Mansure Başbinbaşısı Osman Ağa, askerlere Nizam-ı Cedid döneminden kalma bir-iki-üç denilen “üçlü talim”i icra ettiriyordu. Fakat II. Mahmut'un, Hüsrev Paşa'nın “Has dur! Rast dur!” şeklindeki eğitimini beğenip yeni orduda da icra edilmesini emretmesi üzerine “Hüsrev Paşa usulü” talim sistemi başlatıldı. Padişahın bu tercihi, Hüsrev Paşa'nın Seraskerlik makamına oturması için bir başlangıç olmuştu. Zira, Kaptan-ı Derya Hüsrev Paşa ve Anadolu Sahili Muhafızı İzzet Mehmet Paşa'nın görev becayişinin gerçekleştirilmesiyle askeri reform sürecinde Hüsrev Paşa'nın istihdam edilmesi adına ön hazırlık yapılmıştı. Nitekim Hüsrev Paşa'ya

¹²⁹ Çelik, *a.g.e.*, s.269.

¹³⁰ *a.g.e.*, s.270.

Anadolu Sahili Muhafızlığı ile Karahisar-ı Sahib ve Ankara Sancakları verilirken, İzzet Mehmet Paşa Kaptan-ı Deryalık makamına getirilmiştir.¹³¹

Hüsrev Paşa'nın talim noktasında yeni bir soluk getirmesi üzerine, birliğindeki yeni talimi uygulayan askerlerin Mansure ordusunda talimci vasfıyla yerleştirilmelerine dair emir verildi. Ardından, Hüsrev Paşa'nın emrindeki Halil Rıfat Ağa, Bursalı Sabri Mustafa Ağa ve Çerkes Abdi Ağa, Enderun ağalarını eğitmeye memur edildiler. Ayrıca Hüsrev Paşa'nın Kuleli Bahçesi'nde inşa edilecek olan kışlânın masraflarını üstlenmesi, onu askeri eğitim ve sistem çalışmalarında ön plana çıkarıyordu.¹³² Bütün bunlar Seraskerlik makamı için yeni bir değişikliğin düşünülmesine neden olacaktı.

Ağa Hüseyin Paşa, her ne kadar devrinin “felatun-ı cühela”sı olsa da dört padişah görmüş Hüsrev Paşa'nın birikimi yanında kabadayı hükmünde kalıyordu.¹³³ Modern askeri eğitim ve sistemi konusunda yetersizliği, yeni bir ordu organizasyonunun oluşturulmasında sıkıntı yaratmıştı. Buna rağmen modern bir ordunun teşkilatlandırılmasında köklü bir dönüşümün yaşanması için sistematik bir işleyişin kurulması gerekiyordu. Dolayısıyla böyle bir ihtiyaç halinde hızlıca hazırlanması gereken teşkilatın oturtulamaması, Ağa Hüseyin Paşa'nın Seraskerlik makamından alınmasına neden olmuştur. Ancak, Sultan II. Mahmut, Vak'a-i Hayriyye'de büyük yararlılıkları görülen Serasker Ağa Hüseyin Paşa'yı gücendirmek istemiyordu. Bu nedenle, Hüsrev Paşa'nın seraskerliğe atanması zihinlerde kesin olarak belirlense de durumun bir de Hüseyin Paşa'ya bildirilmesini ve kendisinden sorulmasını istemiştir.¹³⁴

Sadrazam Selim Mehmet Paşa'nın, “*Hüseyin Paşa'nın her bir memuriyetinde sadakât ve istikâmeti aşikâr ise de usul-i nizâmiyede adem-i vukufu nedeniyle*” Seraskerlikten azledilmesini teklif etmesi üzerine Serasker Hüseyin Paşa ile bir görüşme yapılmıştır. Beyazıt Camii'nde gerçekleşen görüşme boyunca, Sadrazam Selim Mehmet Paşa Seraskere, kendisinin ne denli büyük hizmetlerde bulunduğunu ve bu nedenle padişah hazretlerinin gözünde itibar sahibi olduğunu belirtti. Buna rağmen istenilenin aksine nizam ve intizamın oluşturulamaması büyük bir problem yarattığından

¹³¹ Çelik, *a.g.e.*, s.270.

¹³² *a.g.e.*, s.272-273.

¹³³ Lütü, *Tarih*, c.I, s.174.

¹³⁴ BOA, HAT, 426-23325, 29 Zilhicce 1242/24 Temmuz 1827; Çelik, *a.g.e.*, s.273.

seraskerliğin Hüsrev Paşa'ya intikali hususunu kendisine bildirdi. Dahası, seraskerlikten sonraki yeni görev yeri olan Bursa'ya gitmesi yönünde padişaha arzda bulunduğunu, ancak padişah hazretlerinin “*yanımdan ayrılmasını istemem*” diyerek mansıpları üzerinde kaldığı halde Boğaziçi'nde oturmasını istediğini söylemiş ve Hüseyin Paşa'nın bu iltifatlar karşısında ağlamasına sebep olmuştur.¹³⁵

Hüseyin Paşa, Sadrazam Selim Mehmet Paşa ile Beyazıt Camii'nde yaptığı görüşme sonunda görev değişikliği için itirazı olmadığını beyan etmiştir. Bunun üzerine yeniçeri ağalığından itibaren orduda yaptığı çalışmaları Asâkir-i Mansure'de de devam ettirmiş ve Zilkade 1241/Haziran 1826 tarihinde başladığı seraskerlikten 1827 yılının Nisan ayında alınmıştır.¹³⁶ Böylece Asâkir-i Mansure-i Muhammediye'nin ilk seraskeri olan Hüseyin Paşa, Kocaeli, Hüdavendigar ve Menteşe Sancakları üzerinde kalmak ve Boğaziçi'nde ikamet etmek üzere Bahr-i Siyah Boğazı'nın muhafızlığına memur edilmiş oldu.

Vakanüvis Lütü Efendi, seraskerlikten alınması olayından daha sonra, Hüseyin Paşa ile yaptığı mülakatta Hüseyin Paşa'nın kendisine istifa ettiğini söylediğini belirtir. Buna göre, Hüseyin Paşa'nın Vak'a-i Hayriyye'den sonra öneminin kalmadığı için bir takım mazeretler bildirerek istifa beyanını öne sürdüğünü nakletmiştir.¹³⁷ Ancak, Hüsrev Paşa'nın İstanbul'a geldiği sırada yeni usulde bir talim sergilemesi ve Sultan II. Mahmut'un ilgisini çekmesi ile başlayan olaylar, Hüseyin Paşa'nın makamından alınıp yerine ordu nizamında etkili olan Hüsrev Paşa'nın serasker yapılmasına neden olmuştur. Özellikle bu konuda, Sadrazam Selim Paşa'nın etkisi ve Padişah II. Mahmut'un arzusu ön plandaydı. Dolayısıyla Lütü Efendi'nin aktardıklarının aksine seraskerlikten azli gerçekleşmiş ve yerine 1 Mayıs 1827 tarihinde Hüsrev Paşa getirilmiştir.¹³⁸

¹³⁵ BOA, HAT, 426-23325, 29 Zilhicce 1242/24 Temmuz 1827; Çelik, *a.g.e.*, s.273.

¹³⁶ BOA, HAT, 469-22936, ts. (29 Zilhicce 1242/24 Temmuz 1827); Es'ad Efendi, *Tarih*, s.778; Hafız Hızır İlyas Ağa, *a.g.e.*, s.442; Lütü, *Tarih*, c.I, s.174.

¹³⁷ Lütü, *Tarih*, c.I, s.174.

¹³⁸ Çelik, *a.g.e.*, s.274-275.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI-RUS SAVAŞI (1828-1829) SERASKERLİĞİ'NDEN ANADOLU SERDÂR-I EKREMLİĞİ'NE (1831)

2.1. OSMANLI-RUS SAVAŞI SERASKERLİĞİ (1828-1829)

Osmanlı Devleti'nin 28 Temmuz 1821'de Rum isyanına resmen müdahalede bulunması, Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan doğan Ortodoks hamiliği sebebiyle Rusya'yı da Yunan meselesine karıştırmıştı.¹³⁹ Ayrıca İstanbul'daki Rum ruhbanlarının söz konusu ihtilalde doğrudan yönlendirici olması hasebiyle idam edilmesi, Osmanlı Devleti'nin iç işlerini uluslararası alana aksettirmişti.¹⁴⁰ 1821 yılında başlayan isyan ateşi, Osmanlı kuvvetlerince söndürülememiş hatta olayların Makedonya'nın kuzeyine, Epir ve Teselya gibi bölgelere sıçramasına neden olmuştu. Bu sebeple 1824 yılında Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın eğitilmiş askerlerinden destek istendi.¹⁴¹

Rum milisleri ile çarpışamayan Yeniçerilerin aksine Mısır'dan gelen kuvvetler, isyanı kontrol altında tutmayı başarmıştı. Bu destek sayesinde Haziran 1826'da Missolonghi, Ağustos 1826'da ise Atina, Osmanlı-Mısır ordusu tarafından Rum asilerden geri alındı.¹⁴² Mısır kuvvetlerinin başarısı, padişah II. Mahmut'un ocak hakkındaki tasfiye düşüncesini desteklemiştir. Bu süreç içerisinde Ruslar ile Bâbüâli arasındaki gerilimin bir savaşa dönüşmesi istenmiyordu. Dolayısıyla Mora'da sağlanmış olan Osmanlı üstünlüğüne rağmen dış politikada durgunluk oluşturulmaya çalışıldı. Bu nedenle, 15 Haziran 1826'da ortadan kaldırılan Osmanlı askerî gücünün yeniden temin ve tesis edilmesi için Ruslarla 25 Ekim 1826'da Akkerman Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalındı.¹⁴³

Akkerman Antlaşmasına göre Eflak-Boğdan beyleri, İstanbul'dan atanmak yerine mahalli meclisler tarafından yedi yıllığına seçilecek ve Rusya'nın onayı

¹³⁹ Midhat Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, TTK, Ankara 2011, c.V, s.2880.

¹⁴⁰ Nisan 1821'de Patrik V. Gregori ve saray tercümanı Konstantin Muruzis'in idam edilmesine dair bk.: Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi: Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, TTK, 9. Baskı, Ankara 2011, c.V, s.113; Aksan, *a.g.e.*, s.308.

¹⁴¹ Karal, *a.g.e.*, s.115; Aksan, *a.g.e.*, s.310-311.

¹⁴² Karal, *a.g.e.*, s.115; Aksan, *a.g.e.*, s.310-311.

¹⁴³ Karal, *a.g.e.*, s.116; Sertoğlu, *a.g.e.*, c.V, s.2902.

olmaksızın azledilmeyecekti. Ayrıca özerk Sırbistan’da yalnızca kaleler Osmanlı hâkimiyetinde kalacaktı.¹⁴⁴ Osmanlı ordusunda bir süre görev yapmışharekât Prusyalı Moltke, “*Bu muahedenin şeraiti o derece ağır idi ki, Sultan, fırsat zuhurunda bunun ahkâmını nakzetmeyi tasmin eylemese idi bunu imza etmezdi*” sözleriyle daha teşkilatlanmış ordusu bile bulunmayan bir devletin dış politikada zaman kazanma uğruna zorunlu taviz verebileceğini tasvir etmiştir.¹⁴⁵

Ancak, Akkerman Antlaşması’ndan beklenen sükût hali yeterli olmamıştı. Zira uluslararası arenada bir mesele halini alan Rum isyanı, Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti’ne baskı yapmasına neden olmuştu. Özellikle 6 Temmuz 1827’de İngiltere, Rusya, Fransa arasında imzalanan Londra Anlaşması, Avrupalı devletlerin kendi aralarında birlik oluşturarak ortak hareket etmesini sağlamıştı. Böylece, Rumların muhtariyetini içeren anlaşma esasları Bâbîâlî’ye dikte edilmeye çalışılsa da II. Mahmut için Rumlar, “meşru hükümdarlarına karşı birer asi” idiler. Bu minvalde olarak Avrupalı güçlerin Londra Anlaşması’nın tanınmasına yönelik Osmanlı Devleti’ne yaptığı baskılar, hiçbir sonuca varamamış ve Akdeniz’de büyük bir facianın yaşanmasına neden olmuştur. Zira Bâbîâlî, kendisine gönderilen notalara anlaşmanın tanınmayacağına dair aynı cevabı veriyordu. Bu ise söz konusu devletlere ait donanmaların Navarin’de görülmesiyle neticelenmişti.¹⁴⁶

Avrupa devletleri, kendi tebaası ile ilgili konulara üçüncü bir devletin karışamayacağını defaatle vurgulayan Osmanlı’nın inadını kıramayınca, Mısır’dan Mora’ya yapılan sevkiyatın önlenmesi için Akdeniz’de müttefik bir deniz ablukası başlattı. Navarin’de demirli halde bulunan Osmanlı-Mısır donanması 20 Ekim 1827’de Rus, İngiliz ve Fransız gemileri tarafından yapılan bir baskında yok edildi.¹⁴⁷ Üç buçuk saat süren çatışmada, Osmanlı-Mısır kuvvetlerinden 57 gemi kaybedilmiş, 6.000’den fazla kişi telef olmuştu.¹⁴⁸ Olası bir savaşın şafağında Türk ordusu bizzat padişah

¹⁴⁴ Karal, *a.g.e.*, s.117; Sertoğlu, *a.g.e.*, c.V, s.2902; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972, c.IV, s.112.

¹⁴⁵ Baron Von Moltke, *1828 Seferi Bulgarya ve Rumeli’de Ruslar*, çev.Ahmet Rasim, Askeri Matbaa, İstanbul 1932, s.6.

¹⁴⁶ Karal, *a.g.e.*, s.118; Sertoğlu, *a.g.e.*, c.V, s.2904.

¹⁴⁷ Lütü, *Tarih*, c.I, s.63; Sertoğlu, *a.g.e.*, c.V, s.2906; Danişmend, *a.g.e.*, s.112; Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev.Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005, c.V, s.278.

¹⁴⁸ Osmanlı-Mısır kuvvetleri tarafından verilen zayıta dair bk.: Lütü, *Tarih*, c.I, s.65.

tarafından mahvedilmiş, donanma ise Navarin’de Avrupalı devletlerin eliyle yok edilmiş haldeydi.¹⁴⁹ Bununla beraber Navarin faciasına sebep olan devletler, Osmanlı donanmasının uğramış olduğu felaketin faturasını yine Bâbiâli’ye yükleyerek yapılan haksız müdahaleye karşı herhangi bir sorumluluk almamıştır. Bu nedenle, Navarin baskınına dair talep ettikleri tazminatın Bâbiâlice reddedilmesi üzerinde mezkur devletlerin elçileri, protestolar eşliğinde İstanbul’u terk etmişlerdir.¹⁵⁰

Rusya, müttefikleri olan İngiltere ve Fransa’nın aksine Osmanlı Devleti ile savaşmak emelindeydi. Özellikle, Rus Çarı I. Nikola’nın 8 Ocak 1828’de Bâbiâli’ye gönderdiği notayla Osmanlı’nın toprak bütünlüğüne kastettiğini açıkça dile getirmesi, Rusya’nın savaşa çok yakın olduğunu gösterdi. Ayrıca Rusya, İran ile yaptığı savaşı bitirmiş ve Kafkasya’da elde ettiği toprakla Osmanlı Devleti’nin doğu sınırında belirmişti. Bu nedenle Rum isyanından beri Osmanlı topraklarını işgal hazırlıkları yapan Ruslar için kaçırılmayacak bu fırsat değerlendirilmiştir. Nitekim İngiltere ve Fransa’yı ortak bir savaşa ikna edemeyen Rusya, 26 Nisan 1828’de Osmanlı’ya karşı harp ilan etti.¹⁵¹ Ruslar, bu savaşta Rumeli ve Kafkas tarafından saldırarak iki cephe açmış, bu minvalde Boğdan’a girdikleri gibi Anapa’yı da kuşatmışlardır. Fakat bu çalışmada, Hüseyin Paşa’nın görevlendirileceği Rumeli cephesinde yaşanan çarpışmalar incelenmiştir.

Osmanlı Devleti için bir savaşın çıkması en son istenen şeydi. Çünkü yeniden revize edilmeye çalışılan bir ordu sorunu vardı. Bunların sayısının ve eğitiminin Ruslarla ölçüşemeyecek kadar zayıf olması, yaklaşmakta olan savaş sürecinin uzatılması için büyük etkendi. Fakat en son yaşanan Navarin baskını, Osmanlı Devleti’nin resmen hiçe sayılması ve Sultanın küçük düşürülmesi demek olduğundan zor şartlarda da olsa devletin onuru için savaş kararının alınmasına neden oldu. Nitekim 20 Mayıs 1828 tarihinde toplanan mecliste, Rusya’ya karşı harp kararının verilmesi mezkûr nedenlerden kaynaklanmıştır. Rum isyanından beri Osmanlı Devleti’nin, Rusya etrafında birleşen devletlerce diplomatik manada sıkıştırılması ve iç işlerini ilgilendiren bir hususun uluslararası alana taşınarak savaşa sürüklenmesi, süreci hızlandırmıştır. Her

¹⁴⁹ Moltke, *a.g.e.*, s.6.

¹⁵⁰ Karal, *a.g.e.*, s.118; Sertoğlu, *a.g.e.*, c.V, s.2908.

¹⁵¹ Karal, *a.g.e.*, s.119; Sertoğlu, *a.g.e.*, c.V, s.2908; Naci Çakın, Nafiz Orhon, *a.g.e.*, s.435.

ne kadar zaman kazanılması adına Akkerman Antlaşması imzalanca da Bâbîâli'nin ön gördüğü kazanım elde edilememiştir.¹⁵²

Bu minvalde olarak 20 Mayıs 1828'de Osmanlı ricali ile yapılan bir mecliste Rusya'ya savaş ilan edilmiş oldu. Toplantıda alınan karar gereğince seraskerlik Ağa Hüseyin Paşa'ya verilmiş ve 24 Mayıs 1828'de Davutpaşa sahrasından Şumnu'ya hareket etmesi öngörülmüştür.¹⁵³ Serasker Ağa Hüseyin Paşa'nın kaymakamlık görevi ise Asâkir-i Muhammediye Seraskeri Hüsrev Paşa'nın hazinedarı olan Halil Rıfat Paşa'ya (1795-1856) verilmiştir. Ayrıca Rumeli tarafında bulunan kuvvetlerin hemen Hüseyin Paşa'nın emir ve komutasına verilmesi emredildi.¹⁵⁴

Bununla birlikte, Navarin ile ayyuka çıkan haçlı seferi algısına karşı Müslüman ahaliye yeni bir cihadın başladığı bildirilecekti.¹⁵⁵ Zira daha iki yılını doldurmamış ordu sayısı, sınırlara dayanmış düşman karşısında tutunabilir değildi. Bu sebeple halktan gönüllü asker yazılması gerekiyor ve eyalet askerlerinden yararlanılmasına ihtiyaç duyuluyordu.¹⁵⁶ Ancak, Asâkir-i Mansure ordusunun kendi bölgelerinde kurulmasına mani olarak devlete uzun süre sorun çıkarmış olan Bosna, birkaç sene önce olduğu gibi Rumeli'den bastıran düşmana karşı ordu saflarında yer almayı reddetmiş ve savaşın ilerleyen dönemlerinde bile harbe iştirak etmemiştir.¹⁵⁷

Harbin başlangıcında muntazam asker, 60.000 piyade ve topçu ile 13.600 süvariden oluşmaktaydı. Bununla birlikte Rumeli ve Anadolu'dan nefir-i amm yolu ile 100.000'e yakın asker toplanmış ve savaş için düzenlenen Osmanlı ordusunun sayısı 180.000'i bulmuştu.¹⁵⁸ Ancak yine de savaşta doğrudan görev alan asker miktarı zikredilen sayıyla eşit olmamıştır. Zira yaşanan firar vakaları, kâğıt üzerinde

¹⁵² Lütfi, *Tarih*, c.I, s.214; Mustafa Nuri Paşa, *a.g.e.*, s.486; Hafız Hızır İlyas Ağa, *a.g.e.*, s.467-477; Ahmet Muhtar, 1244-1245 (1828-1829) Türkiye-Rusya Seferi ve Edirne Muahedesi, Büyük Erkan-ı Harbiye Reisliği Ankara Matbaası, Ankara 1928, s.37.

¹⁵³ Lütfi, *Tarih*, c.I, s.214; Mustafa Nuri Paşa, *a.g.e.*, s.486; Hafız Hızır İlyas Ağa, *a.g.e.*, s.467-477; Ahmet Muhtar, 1244-1245 (1828-1829) Türkiye-Rusya Seferi ve Edirne Muahedesi, Büyük Erkan-ı Harbiye Reisliği Ankara Matbaası, Ankara 1928, s.37.

¹⁵⁴ Lütfi, *Tarih*, c.I, s.214-215.

¹⁵⁵ Aksan, *a.g.e.*, s.317.

¹⁵⁶ Naci Çakın, Nafiz Orhon, *a.g.e.*, s.435.

¹⁵⁷ Moltke, *a.g.e.*, s.8.

¹⁵⁸ Moltke, *a.g.e.*, s.8; Naci Çakın, Nafiz Orhon, *a.g.e.*, s.436.

hesaplanandan daha az asker olduğuna işaret ediyordu.¹⁵⁹ Ayrıca ordu kuvvetinden 30.000 kişi İstanbul'u koruyacak, 7000 nefer Çanakkale Boğazı'nı muhafaza edecek ve Edirne'de 30.000 kişilik bir güç bulundurulacaktı. Şumnu'da bulunan asker sayısı ise 25.000 idi. Bununla beraber savaş dışında kalan istihkâmlara 25.000 kişilik kuvvet ayrılmıştı.¹⁶⁰

Rus ordusu Rumeli cephesine üçüncü, altıncı ve yedinci kolordulardan mürekkep 2. Ordu kuvvetlerini görevlendirmiştir. Savaş ortalarında yapılan sürekli takviyelerle Rus ordusunun Rumeli'deki mevcudu 100.000 kişiyi bulmuştu.¹⁶¹ Bununla beraber 800.000 kişilik ordusunun yaklaşık 100.000-150.000'i Osmanlı Devleti ile yaptığı savaşta kullanmış ve geri kalan mevcut kuvvetleri Avrupa sınırlarında taksim etmişlerdi.¹⁶² Rusların Kafkaslarda bulunan ordu sayısı ise 50.000 asker olarak tahmin edilmektedir. Ayrıca, Osmanlı'nın artık olmayan donanmasına karşın Rus donanması Karadeniz'de üstünlük sağlıyordu.¹⁶³

Bu savaşta Rusların harekât planları, iaşe ve haberleşmenin kolaylıkla sağlanması adına ilk olarak İbrail ve Silistre'yi ele geçirmek idi. Daha sonra Vidin ve Rusçuk kaleleri alınarak Karadeniz'de sağlanacak hâkimiyetle levazımâtın nakliyesinde sıkıntı çekilmeyecekti. Ancak Varna'nın Rus ordusu karşısında engel teşkil etmesi nedeniyle Şumnu'da bulunan Osmanlı askerlerinin durdurulması gerekiyordu.¹⁶⁴ Buna rağmen Osmanlı ordusunun planları dahilinde yalnızca savunmada kalmak vardır. Böylece düşmana karşı müdafaa vaziyetinde kalarak Rusların ilerlemelerine mani olunmak istendi.¹⁶⁵

2.1.1. 1828 Seferi ve Müstakil Serasker Ağa Hüseyin Paşa

Zikredildiği gibi, Rusya'nın tacizlerine karşı 20 Mayıs 1828'de alınan karara göre düşman üzerine gönderilecek kuvvetlerin komutası Serasker Ağa Hüseyin Paşa'ya

¹⁵⁹ Naci Çakın, Nafiz Orhon, *a.g.e.*, s.436.

¹⁶⁰ Moltke, *a.g.e.*, s.8.

¹⁶¹ Naci Çakın, Nafiz Orhon, *a.g.e.*, s.437.

¹⁶² Aksan, *a.g.e.*, s.361.

¹⁶³, Moltke, *a.g.e.*, s.15; Naci Çakın, Nafiz Orhon, *a.g.e.*, s.437.

¹⁶⁴ Moltke, *a.g.e.*, s.29.

¹⁶⁵ Moltke, *a.g.e.*, s.29; Sertoğlu, *a.g.e.*, c.V, s.2909.

verilmiştir. Buna göre Ordu Seraskeri Hüseyin Paşa'nın maiyeti birlikte¹⁶⁶ sefer için Tophane-i Amire'den iki bölük topçu, bir bölük arabacı neferatı ve on beş adet top, Humbarahane'den ise on adet top gönderilecektir. Ayrıca Varna'da toplanan üç bin varil barut ile üç bin sandık fişekten beş yüzer adet fişek ve barutun Serasker'e gönderileceği bildirilmiştir.¹⁶⁷ Böylece emrine verilen süvari ve piyade askerlerle 24 Mayıs 1828'de Davutpaşa Sahrası'ndan hareket eden Hüseyin Paşa,¹⁶⁸ İstanbul'dan ayrıldıktan üç gün sonra Edirne'ye varmış ve Ordu Kaimmakamı Halil Paşa ile gerekli müzakereleri yapıp 31 Mayıs'ta Şumnu'ya doğru yola çıkmıştır.¹⁶⁹

Ordu Seraskeri, görev yeri olan Şumnu'ya gitmek için İstanbul'dan ayrılana kadar Ruslar 7 Mayıs'ta Prut'u geçmiş,¹⁷⁰ 12 Mayıs'ta ise doğuda Anapa'ya saldırmışlardı.¹⁷¹ Bu gecikmenin nedeni olarak merkezde Ruslarla savaşa taraf olanlar ile olmayanların anlaşmazlığı¹⁷² gösterilir. Ayrıca mevcut ordunun yetersizliğiyle birlikte savaş için gerekli hazırlığın süratle yapılamaması da söz konusu gecikmenin nedenini oluşturduğu düşünülmektedir.¹⁷³ Nitekim savaşa taraf olmayan İzzet Molla'nın Ruslarla yakın dönemde herhangi bir savaşa girilmemesi gerektiğine dair yazdığı layiha yüzünden Sivas'a sürülmesi, zikredilen birinci nedenin bir örneğini teşkil etmektedir.¹⁷⁴ Bununla beraber cepheye gönderilecek olan asker mevcudunun arttırılması için yaşanan sıkıntı ve gönüllü askerlerin hızlıca orduya alınma çalışmaları, söz konusu gecikmenin teşkilat ayağını oluşturduğu düşünülebilir.¹⁷⁵

¹⁶⁶ Hızır İlyas Ağa eserinde, Hüseyin Paşa'nın emrine verilen askerlerin çok büyük bir miktar tutmadığını "...*Ne beytü'l-harâb ne beytü'l ma'mur gibi ise de...*" sözleriyle betimlemektedir. Bununla birlikte II. Mahmut'un, Şevval ayının yirmi altıncı günü -11 Mayıs- Davutpaşa Sahrası'na giderek Ordu Seraskeri Hüseyin Paşa'yı uğurlama maksadıyla düşman üzerine gönderilen askerlere hayır duası ettiğini kaydetmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk.: Hafız Hızır İlyas Ağa, *a.g.e.*, s.477.

¹⁶⁷ BOA, HAT, 1057-43491, ts. (29 Zilhicce 1243/12 Temmuz 1828).

¹⁶⁸ Lütü, *Tarih*, c.I, s.215.

¹⁶⁹ BOA, HAT, 1048-43255, 17 Zilkade 1243/31 Mayıs 1828; Lütü, *Tarih*, c.I, s.217.

¹⁷⁰ Moltke, *a.g.e.*, s.30.

¹⁷¹ Danişmend, *a.g.e.*, s.113.

¹⁷² Keza Serasker Hüseyin Paşa'nın da ülkeyi bu savaşa sokmaktan yana olmadığını ancak mecliste karara erdirilmiş bir husus olduğu için toplantıdaki nihai sonuca muhalefet edemediğini Tayyazade Atâ Efendi nakleder. Ayrıntılı bilgi için bk.: Tayyâr-zâde Atâ, *a.g.e.*, c.III, s.321.

¹⁷³ Aksan, *a.g.e.*, s.363.

¹⁷⁴ Lütü, *Tarih*, c.I, s.216.

¹⁷⁵ Bu hususta Hüsrev Paşa ve taraftarlarının görüşlerinin merkezdeki ağırlığına dair bk.: Lütü, *a.g.e.*, c.I, s.217.

Şumnu, Rumeli bölgesine yapılan Rus saldırılarında hareket üssü olarak kullanılmış ve savunma odaklı yapılan savaşta ordugâh merkezi olmuştur. Zira Rus kuvvetlerini İstanbul'a kolayca götürecek yol buradan geçmekteydi.¹⁷⁶ Dolayısıyla savunma açısından kilit mevkide olan bölge, Rus saldırılarının odak noktasıydı.¹⁷⁷ 1828 yılında Ağa Hüseyin Paşa'nın komutasında olan bu bölge, yapılan başarılı savunmalarla Rus ilerleyişinin Balkanlardaki hızını yavaşlatacaktır.

Ruslar, Prut nehrini aştıktan sonra üç kol halinde Eflak ve Boğdan üzerinden Osmanlı topraklarına girmişlerdi. Birinci kol Bükreş'i işgal ettikten sonra Hırsova'dan Silistre önlerine gitmiş, ikinci bir kol ise İbrail'i muhasara altına almıştır. Bununla beraber Rusların üçüncü kolu 10.000 kişilik bir kuvvetle Tulça'ya saldırmıştı.¹⁷⁸ Rusların ilerleyişlerini sürdüğü sırada Tuna boyunca önemli bir mukavemetle karşılaşmamaları, Osmanlı komuta sisteminde değişiklik yapılmasına neden olmuştur. Buna göre Hüseyin Paşa, "istiklâl-i tam" ile yetkilendirilerek bütün ordu memur ve muhafızlarına nezaret görevini üstlenmiştir. Böylece gerekli tasarruflar, merkezden izne tabi olmaksızın onun eliyle gerçekleştirilecekti.¹⁷⁹

Grandük Mihail kumandasındaki 7. Kolordunun¹⁸⁰ 17.000 kişilik kuvvetiyle İbrail'i kuşatan Ruslar, kaleyi 43 gün içerisinde düşürdüler.¹⁸¹ 23 Haziran 1828'de düşmanın teslim teklifine olumlu cevap veren Süleyman Paşa, kaleyi Ruslara bırakmıştı.¹⁸² Bu tasarrufu canına mal olacaksa da aslında kale savunmasını başarıyla sürdürdüğü ortaya çıkmış ve Ruslara 16.000¹⁸³ kadar telefata verdirdiği gerekçesiyle hakkında alınan idam kararı geri çevrilmiştir.¹⁸⁴

¹⁷⁶ Moltke, *a.g.e.*, s.29.

¹⁷⁷ Osman Köksal, *XIX. Yüzyılda Bir Ordugâh Kasabası Şumnu*, Araştırma Yayınları, Ankara 2006, s.64.

¹⁷⁸ Naci Çakın, Nafiz Orhon, *a.g.e.*, s.438.

¹⁷⁹ BOA, HAT, 1236-48109/3, 27 Zilkade 1243/10 Haziran 1828; HAT, 1058-43523, 3 Zilhicce 1243/16 Haziran 1828.

¹⁸⁰ Moltke, *a.g.e.*, s.40.

¹⁸¹ Naci Çakın, Nafiz Orhon, *a.g.e.*, s.438.

¹⁸² Lütfi Efendi, eğer Serasker Hüseyin Paşa gönderdiği haberde İbrail savunmasının hakkıyla yapıldığını beyan etmeseydi Süleyman Paşa'nın boş yere kanına girilecekti der. Bk.: Lütfi, *Tarih*, c.I, s.222.

¹⁸³ Lütfi Efendi'nin, İbrail savunmasında Ruslara verdirilen kaybın 16.000 kadar olduğunu Esad Efendi'den nakletmiştir. Bk.: Lütfi, *Tarih*, c.I, s.216; Moltke ise İbrail'de Rusların kaybını 4000 kişi ve 4 general şeklinde vermiştir. Bk.: Moltke, *a.g.e.*, s.50.

¹⁸⁴ BOA, HAT, 1022-42690, 5 Rebiyülahir 1244/15 Ekim 1828; HAT, 1092-44309/Ç, 15 Zilhicce 1243/28 Haziran 1828.

İbrail, her ne kadar Bulgaristan bölgesine girmek isteyen bir orduya karşı mukavemet gösterecek en güçlü kalelerden biri¹⁸⁵ olsa da kendisinden beklenen savunmayı yapamadan düşman eline geçti. Ayrıca, Şumnu'da bulunan Hüseyin Paşa'nın İbrail kuşatmasına yardım gönderememesi¹⁸⁶ ve Maçın Kalesi'nin ele geçirilmesi¹⁸⁷ İbrail'in düşmesinde etken olarak görülür.¹⁸⁸

İbrail'in Ruslar tarafından alınmasından sonra Hırsova¹⁸⁹, İsakçı¹⁹⁰ ve Tulça¹⁹¹ Kaleleri de düşman eline geçti. Güçlü bir kale olmasına rağmen Ruslara teslim edilen İsakçı'dan firar edenler, Ağa Hüseyin Paşa'nın emri ile yakalanarak Köstence Kalesi'ne gönderilmiş ve bunların itaat etmemeleri durumunda ortadan kaldırılmaları için Köstence muhafızlarına yetki verilmiştir.¹⁹² Bununla beraber söz konusu kalelerde bulunan erzak ve mühimmat da Rusların eline geçmiş ve istemeden de olsa düşmana levazımat sağlanmıştı. Böylece Ruslar, 6 hafta içerisinde 6 Türk kalesini Osmanlıların elinden alarak ilerlemeye devam etti.¹⁹³

Yaşanan bu kayıplardan sonra Rusların, Köstence, İsakçı, Maçın ve İbrail kalelerini ele geçirir geçirmez ordusunun asıl büyük kısmını Şumnu üzerine süreceğini haber alan Hüseyin Paşa, bölgenin tahkimi¹⁹⁴ için hazırlık yapmıştır.¹⁹⁵ Bölgenin

¹⁸⁵ Moltke, *a.g.e.*, s.22.

¹⁸⁶ Aksan, *a.g.e.*, s.364.

¹⁸⁷ BOA, HAT, 1074-43934/C, 25 Zilhicce 1243/8 Temmuz 1828; Lütfi, *Tarih*, c.I, s.220.

¹⁸⁸ Moltke, Türk gemilerinin Rus filosu ile yaptığı çarpışmalarda başarısız olup Silistre'ye ricat etmesi ve Maçın'ın düşmesi nedeniyle Süleyman Paşa'nın metanetini sarsıldığını kaydeder. Bk.: Moltke, *a.g.e.*, s.50.

¹⁸⁹ BOA, HAT, 1059-43538, 29 Zilhicce/13 Temmuz 1828; Lütfi, *Tarih*, c.I, s.224.

¹⁹⁰ İsakçı Kalesi Muhafızı Eyüp Paşa'nın düşman karşısında istikrarla savaşmadığı iddiasıyla idam edildiğine ve İsakçı muhafızlarından Abdullah Ağa'nın muharebe esnasında düşman tarafından gelen teslim teklifini reddedip askeri şevklendirmesine rağmen kale ağalarının firar ettiğine dair Hüseyin Paşa tarafından sadarete gönderilen tahrirat. Bk.: BOA, HAT, 1074-43934/B, 21 Zilhicce 1243/4 Temmuz 1828; (Arif Hikmet Bey, Serasker Hüseyin Paşa'nın 1244 yılının Muharrem ayında, İsakçı vücuhundan on iki kişiyi Eyüp Paşa ile birlikte katlettiğini not tutmuştur. Ayrıntılı bilgi için bk.: Mahir Aydın, *Arif Hikmet Beyefendi Bir Tanzimat Devri Şeyhülislamı*, TTK, Ankara 2013, s.38).

¹⁹¹ Lütfi, *Tarih*, c.II-III, s.333.

¹⁹² *a.g.e.*, c.I, s.220.

¹⁹³ Moltke, *a.g.e.*, s.51.

¹⁹⁴ James Brown, Şumnu'nun istihkâmı adına 30 Haziran'da 8.000 muntazam piyade ve 4.000 Arnavut askeri gönderildiğini kaydeder. Ayrıca Ağa Hüseyin Paşa'nın, yeni gelenlerle birlikte toplamda 31.000 piyade ve 13.000 süvarinin bulunduğu Şumnu için gerekli takviye ve ıslah çalışmalarını sürdürdüğünü belirtmiştir. Bk.: James Brown, *Bir Millet'in İmparatorlukla Savaşı (1828-1829 Türk-Rus Harbi)*, çev.Ali Rıza Seyfi, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1942, s.19.

¹⁹⁵ Hüseyin Paşa, mevcut kalelerin korunması adına tabyalar inşa edilmesi gerektiğini ve bölgede 10.000'in üzerinde askere ihtiyaç duyulduğunu Bâbiâli'ye yazdığı tahriratlarda vurgulamıştır. BOA, HAT, 1092-44309, 15 Zilhicce 1243/28 Haziran 1828.

tahkimatı sürerken 7 Temmuz'da Pazarcık yoluyla Varna'ya doğru ilerleyen Ruslar, burada ilk defa Osmanlı kuvvetleri ile meydan muharebesine giriştiler. Serasker Ağa Hüseyin Paşa, Rusların yaklaşması üzerine Pazarcık'ı tahliye ederek 8000 kadar asker ile ileriye atıldı. Yeni Osmanlı süvarisini ilk kez gören Ruslar muharebenin ilk evresinde geriye çekilmişler de daha sonra topçularının yardımı gelmesiyle Pazarcık'taki Türk kuvvetlerini püskürttü.¹⁹⁶ Burada toplanan Ruslar, 24.000 kişiyi buluyordu. Ancak Balkanları aşmak için Şumnu, Pravadi ve Varna'nın ele geçirilmesi gerektiği için toplanan kuvvete, Kozluca'ya doğru ilerleme emri verdiler.¹⁹⁷

Muhafızlığı Kaptan-ı Derya İzzet Mehmet Paşa'ya verilen Varna Kalesi'ndeki¹⁹⁸ savunma, Rusların tahmininden çok daha çetin geçiyordu. Bu nedenle Varna'nın alınabilmesi için Serasker'in bulunduğu mevkiden çıkmaması ve Osmanlı ordusunun karargâhı olan Şumnu'nun ele geçirilmesi; Ruslar için vazgeçilmez bir hedef olmuştur. Zira Ruslar, burada sayıca fazla olan ordu ile bir meydan muharebesi yaparak savaşın neticesini belirlemek istiyordu. Nitekim Varna ile Şumnu'nun muhasarasını eş zamanlı gerçekleştirerek kuvvetlerin büyük bir kısmı Şumnu'ya daha az bir kısmını ise Varna'ya yerleştirmişlerdir. Bunun nedeni ise zikredildiği gibi, Rusların Şumnu'ya öncelik vermesi idi.¹⁹⁹

Geçit vermez dağları ve 40.000 kişilik asker barındırma kapasitesi ile zorlu bir bölge olan Şumnu'nun Ruslar tarafından daha önce hiç ele geçirilememiş olması, Rus kuvvetlerinin stratejilerini olumsuz manada etkilemiştir.²⁰⁰ Zira tek ve nihai hedef olarak belirlenen Şumnu için Osmanlı kuvvetlerini kendi ordugâhlarına çekmeye ve böylece tek hamlede ortadan kaldırmaya çalışacaklardı. Ancak Osmanlı kuvvetlerinin düşmanla tam temas kurmaktan kaçınması, Rusları Şumnu önlerinde bekleterek Silistre ve Varna'daki kuşatmaları tehlikeye atacaktır. Nitekim son kale Silistre 1828 yılı içerisinde düşürülemedi.²⁰¹

¹⁹⁶ Moltke, *a.g.e.*, s.53.

¹⁹⁷ *a.g.e.*, s.54-55.

¹⁹⁸ Lütü, *Tarih*, c.I, s.223.

¹⁹⁹ Moltke, *a.g.e.*, s.61.

²⁰⁰ A. Bitis, "1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı ve Edirne Antlaşması", *Türkler*, XII, s.708.

²⁰¹ *a.g.md.*, s.1187-1188.

Serasker Ağa Hüseyin Paşa'nın savaşın başından beri takip ettiği taktik, baskın ve gerilla savaşına dayanıyordu. Rusların meydan muharebesi hedefine rağmen, savunmada kalıp düşmana baskın yaparak onları yıpratma yolunu tercih etmiştir.²⁰² Nitekim 20 Temmuz'da bizzat Çar Nikola'nın kumandasında Yenipazar yoluyla Şumnu önlerine gelen Rus ordusu, bu tarihten itibaren Hüseyin Paşa'nın savaş taktiğine maruz kalarak burada haftalarca bekleyecektir.²⁰³

Rusların Şumnu üzerine büyük bir kuvvet ayırarak hücum edeceğini haber alan Hüseyin Paşa, bu bölgede inşa edilecek tabyalar ile savunmanın güçlendirilmesini ön görmüştür.²⁰⁴ Bu düşünceyle Rusların bölgeye yaklaşmasından evvel, Çengel Tabyası ve Fedai Tabyası adı verilen kârgir birer tabya inşa ettirerek düşmanın yavaşlatılması sağlanmıştır.²⁰⁵ Esat Paşa ile birlikte toplanan fedailere para vaadedilerek iki gece gibi bir süre içerisinde tamamlanan Fedai Tabyası, inşanın yapımında gönüllü olan asker ve amelenin emeklerinden mülhem bu ismi almıştır.²⁰⁶

Şumnu'da Serasker Hüseyin Paşa idaresinde 40.000 kişi²⁰⁷ bulunuyordu. Bu sayısının içinde Ömer Virion Paşa'nın Arnavut askerlerden oluşan 10.000 adet bir kuvvet de dahildi.²⁰⁸ Ruslar, 31 Temmuz'da Çengel Yolu üzerindeki iki noktadan hücum yaparak bu kuvvetlerin güçlü savunmasına maruz kalıp mevkilerinden oldular.²⁰⁹ General Rodrigger 15 Ağustos'ta 3000 kişilik orduyla Osmanlı kuvvetlerine ani baskın yaparak, onları harbe zorlamaya çalıştı. Bu çatışmada bir top ve 165 adet esir alan Ruslar, Osmanlı ordusunun ricat ediyorken birden geri dönerek baskın yapması sonucu savunmalarını yitirdiler ve Eski İstanbul'a döndüler.²¹⁰ Daha sonra, 27 Ağustos'ta Aliş Paşa'nın geceleyin Istranca mevkiinde çapul yolu ile Ruslara saldırısı

²⁰² Naci Çakın, Nafiz Orhon, *a.g.e.*, s.439.

²⁰³ Moltke, *a.g.e.*, s.65.

²⁰⁴ BOA, HAT, 1092-44309, 15 Zilhicce 1243/28 Haziran 1828.

²⁰⁵ Eski tabya ve istihkâmları yenilemekle kalmayan Hüseyin Paşa, bölgede yeni bir hat da teşkil etmeye çalışmıştır. Bu hat ile ordu içerisinde geniş bir saha kazanılmış ve tamir edilen tabyalarla birleştirilerek kuvvetli bir savunma elde edilmiştir. Böylece yüksek tepelere inşa edilen tabyalar sayesinde yeni müdafaa hattının her iki tarafı da hem tabii hem de suni olarak korunmuş oluyordu. Bk.: Brown, *a.g.e.*, s.20-21.

²⁰⁶ Lütfi, *Tarih*, c.II-III, s.343.

²⁰⁷ Lütfi Efendi, Ağa Hüseyin Paşa'nın komutasında olan asker mevcudunu 50.000 olarak verir. Bk.: Lütfi, *Tarih*, c.II-III, s.333.

²⁰⁸ Moltke, *a.g.e.*, s.60.

²⁰⁹ *a.g.e.*, s.62.

²¹⁰ *a.g.e.*, s.63.

gerçekleşti. Bu saldırıda her ne kadar Osmanlı ordusu başarı sağladıysa da Rus General Rodriger Aliş Paşa kuvvetlerinin ele geçirdiği topları geri aldı.²¹¹

Şumnu'daki muhasara kuvvetleri, Osmanlı ordusunun ani taarruzlarına maruz kalıyordu. Bu yüzden Rus ordusu, Ağustos başlarında hastalık ve başarısız hücumlar yüzünden zayıfladı. Şumnu önlerinde 6 hafta boyunca kaldılarsa da ciddi bir zafer kazanamadı.²¹² Bununla birlikte yaz sıcağında açlık ve yorgunluktan dolayı zor durumda kalmışlardı. Yiyecek sıkıntısı nedeniyle hayvanlar da telef oluyor, günde 100-150 at ölüyordu.²¹³ Fakat Osmanlı kuvvetleri, Rus mevkiilerine rahatlıkla taarruzda bulunuyor ve Istranca'dan Köteş'e kadar olan düşman cephesini rahatsız ediyordu. Yaşanan sıkıntılar nedeniyle Rus askerlerinin maneviyatını bozuluyordu. Bu çarpışmalarda her ne kadar Bulgar casuslardan²¹⁴ Türk kuvvetlerinin ne zaman baskın yapacağı konusunda ihbarlar alsalar da Ruslar asıl istedikleri neticeyi alamamışlardı: meydan muharebesi.²¹⁵

Şumnu'da başlatılmış olan Rus baskısı, ani taarruzlarla hafifletilmeye çalışılsa da bölgede uygulanan savunma stratejisinden memnun olmayanlar da vardı. Bunlardan biri olan Ordu Nazırı Hacı Saib Efendi, Bâbîâlî'ye gönderdiği bir raporda karargâhta bulunan memur ve muhafızların durumlarından bahsederek yürürlükteki stratejiden şikayetçi olmuştur. Ağa Hüseyin Paşa'nın "*iş bilir âdem ve asker i'mâliyle usûl-i harbiyeye vâkıf, cesur ve gâyyur ise de kuvve-i dâfiada ve rüesâ-yı askeriyyeyi lisân-ı münasib ile irâdede râcil*"; Ordu Kaimmakamı Halil Paşa'nın ise pratikte operasyonel savaştan anlamadığını vurgulayarak "*meydan muhârebesine at yanaştırmaktan aciz*" kaldıklarını belirtmiştir. Rusların başından beri istedikleri meydan muharebesine karşı savunmada kalan ordu komutasının görüşlerini eleştirerek, Osmanlı kuvvetlerinin düşman üzerine atılmasını yönünde bildirimde bulunmuştur. Bunun çözümü için ise

²¹¹ a.g.e., s.64.

²¹² a.g.e., s.65.

²¹³ Aksan, a.g.e., s.365.

²¹⁴ Osmanlı kuvvetlerinin Ruslar üzerine yaptığı müteferrik huruç hareketlerinden başka 26 Ağustos ve 10 Eylül'de gerçekleştirilen hücumlar, Bulgarlar tarafından düşmana ihbar edilmiştir. Bu casusluk nedeniyle yapılan hücumlardan beklenen sonuç alınamamıştır. Bk.: Brown, a.g.e., s.34-36.

²¹⁵ Moltke, a.g.e., s.66; (Lütfi Efendi, Osmanlı ordugâhını istiladan koruyan Ağa Hüseyin Paşa'yı "*Husûsiyle Rusya imparatoru bizzât mevcûd olduğu halde Rusya ordusunun Şumnu'yu istilâdan me'yus etmesine mukabil Şumnu'da ve Vak'a-i Hayriye'deki hizmeti için âdet olsa idi Hüseyin Paşa'nın Sultan Ahmed Meydanı'ndaki bir heykeli merkûz-ı menâzır-ı enâm kılınmağa şâyân idi.*" sözleriyle taltif etmiştir. Bk.: Lütfi, Tarih, c.II-III, s.335).

vezirler arasında fikirlerinden istifade edilebilen Esad Paşa'nın ordu memuriyetine atanmasını teklif etti.²¹⁶

Hacı Saib Efendi'nin söz konusu mektubuna Şumnu'dan cevap olarak gönderilen müşterek kaimede ise böyle bir taktiğin uygulanması gerektiğine işaret etmektedir. Zira Rusların sahip olduğu kuvvete karşılık meydan muharebesi yapmak fenn-i harbe göre caiz değildi. Bunun yerine, önden arkadan pusu kurularak düşmanla savaşmak ve savunma amaçlı hareketlerde bulunmak üzere ortak bir karar alınmıştı. Ayrıca, Aliş Paşa'nın çapul tarikiyle Rusya ordusuna karşı yaptığı taarruzlarda başarı kazandığı belirtilmiş ve uygulanan taktiğin yerinde olduğuna dair örnekler verilmiştir. Saib Efendi, ordudan gelen bu mektuba karşılık Bâbîâli'ye hemen bir mektup daha yazarak, “*düşmanın piyâde ve topuna mukabil ve muâdil kuvvet mevcûd olmadığı sebebiyle*” Ruslarla doğrudan çarpışmanın mümkün olmadığını belirtmiştir. Bununla beraber, başıbozuk askerin istikrarlı ve nizam askerinin ise yeterli sayıda bulunmadığı gerekçesiyle zaruri olarak çapulculuk şeklindeki müdafaa yolunun tercih edildiği anlatmıştır.²¹⁷ Nitekim seferin ikinci yılında Şumnu'dayken Rus ordusu ile muharebe sırasında Osmanlı kuvvetlerinin müşkül duruma düşmesine bizzat şahit olarak Hüseyin Paşa'nın görüşlerini destekleyecektir.²¹⁸

Şumnu'da gerçekleşen bu bekleyişin Rusları zorlaması üzerine Varna'yı muhasara eden kuvvetlerin Eylül başlarında arttırılması yoluna gidildi. Bununla birlikte donanma ile müdahaleye açık olan Varna, Rus donanmasının karşısında tehlikeli bir pozisyondaydı. İzzet Mehmet Paşa ve Yusuf Paşa tarafından yürütülen savunma, Eylül sonlarında 18.000-20.000'i bulan Rus muhasara kuvvetlerinin baskısıyla zor duruma düştü.²¹⁹ 5 Ağustos 1828'de alınan yeni kararlar ikinci ordu ile İstanbul'dan hareket eden Sadrazam Selim Mehmet Paşa, Varna'ya destek kuvvet gönderdi. Ayrıca Ömer Viryon

²¹⁶ Lütfi, *Tarih*, c.II-III, s.339; Ahmet Muhtar, *a.g.e.*, s.108-109.

²¹⁷ Lütfi, *Tarih*, c.II-III, s.333; (Ahmet Muhtar Paşa eserinde, başta muharebe taraftarı olup daha sonra ağız değiştirerek “zaruri çapul yolu ile savaşılmalı” mealindeki sözleriyle ordunun savunmasını desteklediği için Ordu Kadısı Hacı Saib Efendi'yi eleştirir. Ona göre Hacı Saib Efendi, “... Ordu Nazırlığı gibi bir makamda bulunan Saib Efendi dahi pek yüksekte atıp tuttuğu halde beyanatına göre salim ve sabitü'l-fıkr bir zat değildi.” Ayrıntılı bilgi için bk.: Ahmet Muhtar, *a.g.e.*, s.109).

²¹⁸ Lütfi, *Tarih*, c.II-III, s.376; Ahmet Muhtar, Saib Efendi'nin bu karar değişikliğini “*Nerede müşarünileyhin [Ordu Nazırı Hacı Saib Efendi] eski meydan muharebesi tarafdarlığı?*” sözleriyle tenkit etmiştir. Bk.: Ahmet Muhtar, *a.g.e.*, s.112.

²¹⁹ Aksan, *a.g.e.*, s.366.

Paşa da yardım için 15.000 kişilik bir kuvvetle Şumnu'dan Varna'ya gönderildi. 28 Eylül'de Kurttepe mevkiinde Ruslarla karşılaşan Ömer Paşa, başarılı bir çarpışma gerçekleştirmiş ve düşmanın çekilmesini sağlamıştı.²²⁰ Fakat bu başarısından faydalanmayarak Rusların Varna kalesine yaptığı hücumlara yalnızca seyirci kalmıştır²²¹.

Böylece, Varna'ya gönderilen yardımcı kuvvetler başarısız olmuş, Muhafız Yusuf Paşa Ruslardan gelen teslim teklifini kabul etmişti. 93 gün direnen Varna Kalesi, İzzet Mehmet Paşa'nın muhafızlığında 13 Ekim 1828'de düşman eline bırakıldı.²²² Bununla beraber, Sadrazam Selim Mehmet Paşa'yı yavaş ilerleyerek kalenin düşman eline geçmesinden sorumlu tutan II. Mahmut, sadaret mührünü 26 Ekim 1828'de İzzet Mehmet Paşa'ya verdi.²²³

Moltke, gerçekleşen bu çarpışmalar sonucunda Rusların ilk hedefi olan Şumnu hakkında; “ ... *Varna yerine Şumnu Rusların eline geçmiş olsaydı, [burası ki: Rusların en büyük fedakârlık göstermiş oldukları mevkidir.] bu mevkide bulunan bilcümle zayıf istihkâmları tahrip edeceklerdi. Fakat Varna ve Silistre gibi müstahkem mevkiler rus ordusunun arkasını tehdit ve deniz yollarını kaparken işbu ordunun kışı Bulgaristanda geçirmesi mümkün olamazdı...*” yorumunu yapmaktadır. Ona göre; Hüseyin Paşa Rusları tehlikeye atarak düşmanın ilerlemesine ket vurdu²²⁴ ancak Ömer Viryon'un Kurttepe'de başarısını sürdürmeyip atıl kalması, son bir gayret ve cesaretle düşmanın araziden atılmasına engel olmuştur.²²⁵

Osmanlı topraklarını abluka altına alan Rus ordusunun dizanteri ve veba gibi ölümcül hastalıklarla mahvolma yolunda olduğuna vurgu yapan Ahmet Muhtar Paşa'ya göre, Bâbiâli'den Saray'a oradan Ordu Seraskeri Hüseyin Paşa'ya, onun rakibi Ordu Seraskeri Kaymakamı Halil Paşa'ya ve Ordu Nazırı Saib Efendi'ye ayrı ayrı emirler verilmesi, savaşın kaybedilmesine neden olmuştur. Ordu kumandanlarına gizli veya

²²⁰ Naci Çakın, Nafiz Orhon, *a.g.e.*, s.439-440.

²²¹ Moltke, *a.g.e.*, s.109.

²²² Lütfi, *Tarih*, c.II-III, s.348-351; Naci Çakın, Nafiz Orhon, *a.g.e.*, s.440.

²²³ Lütfi, *Tarih*, c.II-III, s.352-353; Sertoğlu, *a.g.e.*, c.V, s.2909.

²²⁴ Moltke, *a.g.e.*, s.131-132.

²²⁵ *a.g.e.*, s.134.

açık, resmi ya da gayr-i resmi yollarla tehdit yahut taltif içerikli tebligatlar gönderilerek emir ve tavsiyelerde bulunulması zaten zayıflamış olan düşmana zafer kazandırmıştır.²²⁶

Varna ile birlikte yürütülen Silistre muhasarası, 10.000 kişilik Rus ordusu ile sürdürülüyordu. Zaman zaman yapılan hücum ve çarpışmalara sahne olan kale, Eylül sonlarında Ruslara 2.000 kadar kayıp verdimişti. Daha sonra yapılan takviyelerle birlikte 25.000’ni bulan Rus kuvvetleri, kışın yaklaşması sebebiyle 18 Kasım 1828’de muhasarayı kaldırmak zorunda kaldı.²²⁷

2.1.2. 1829 Seferi ve Edirne Barış Antlaşması

Ruslar, 1828 yılı içerisindeki son çarpışmalarda Balkanlar üzerindeki ilerleyişini sürdürmüştü. Ancak her ne kadar Varna’yı ele geçirmiş olsalar da Osmanlı kuvvetlerinden bekledikleri savunmanın fazlasıyla karşılaşmışlardı. Bu nedenle Osmanlı Devleti için savaş kaybedilmemiş hatta Sultan II. Mahmut’un yapmış olduğu askeri reformlar, bir nevi dayanıklılık testinden geçerek muhalifleri sindirmişti. Dolayısıyla Osmanlı için 1828 Seferi salt başarısız sayılmamıştır.²²⁸

1829 yılının başlarında her iki kuvvet de kışı geçirmek üzere ordugâhlarına çekilmişlerdi. Ruslar Eflak, Varna, Pravadi ve Pazarcık’da kışlarken, Osmanlı Devleti ordu mensuplarını dağıtmayarak savaş sonuna kadar silah altında tutmuştur. Türk kuvvetleri Balkan Dağları’nın kuzey ve güney taraflarında kışlayacaktı.²²⁹

Kış boyunca Rus ve Osmanlı kuvvetlerinin miktarları arttırıldı. Ruslar, 142.000 kişilik bir ordu meydana getirerek Silistre’nin muhasarası için iki ay yetecek kadar erzakı Tuna kıyısına topladı. Bununla beraber Varna’ya 50.000 kişiye üç aylık levazımat depoladılar.²³⁰ Osmanlı kuvvetleri için de Anadolu’dan 30.000 ve Rumeli’den 25.000 asker toplanacaktı.²³¹ Ayrıca sadaret ve serdâr-ı ekremlik Reşit Mehmet Paşa’ya verilerek komuta mevkilerinde bir takım değişiklikler yapıldı.²³² Rus kuvvetlerinde de

²²⁶ Ahmet Muhtar, *a.g.e.*, s.124.

²²⁷ Naci Çakın, Nafiz Orhon, *a.g.e.*, s.439-440.

²²⁸ Moltke, *a.g.e.*, s.135; Sertoğlu, *a.g.e.*, c.V, s.2910; Jorga, *a.g.e.*, s.288.

²²⁹ Naci Çakın, “1828-1829 Osmanlı-Rus Harbi”, *Askeri Tarih Bülteni*, S.7 (1979), s.45.

²³⁰ Brown, *a.g.e.*, s.89.

²³¹ Çakın, *a.g.m.*, s.45.

²³² Lütüfi, *Tarih*, c.II-III, s.364; Sertoğlu, *a.g.e.*, c.V, s.2910; Aydın, *a.g.e.*, s.48.

gerçekleşen benzer bir değişiklikle ordu kumandanlığı görevini General Dibiç üstlenecekti.²³³

Esad Paşa'nın üzerinde bulunan Çirmen Sancağı, Cemaziyülahir 1244/Aralık 1828 tarihinde Kocaeli ve Hüdavendigâr Sancakları Mutasarrıfı olan Hüseyin Paşa'ya tevcih edildi.²³⁴ Daha sonra Hüdavendigâr Sancağı, bir mütesellim ile idare olunmak üzere mukataat hazinesine bağlandı.²³⁵ Ayrıca Şumnu'da kışlamasına karar verilen ordunun "Sevahil Seraskerliği" Ağa Hüseyin Paşa'ya verildi.²³⁶ Muhafaza görevi sebebiyle buradaki bütün memurların nezareti, kendisine bırakıldı.²³⁷

Ruslar, kış mevsimini değerlendirerek mevkiilerini güçlendirmek adına Amiral Kumani kumandasında Süzebolu'yu ele geçirdi.²³⁸ Şubat ayında gerçekleşen bu hamleyle Aydos'un ele geçirilmesinde önemli bir başarı kazandılar. Sultan II. Mahmut, bu limanın geri alınması için Hüseyin Paşa'ya emir veriyse de Nisan ayında gerçekleşen girişim başarısız oldu.²³⁹ Osmanlı kuvvetleri Aydos'tan Süzebolu'ya yardım göndermekte gecikti.²⁴⁰ Zira sefer hazırlıklarını yedi haftada bitirebilen Paşa, 4.000 piyade ve 1.500 süvari ile Süzebolu'ya varmıştı.²⁴¹ Halbuki Aydos-Süzebolu arasındaki mesafe, ağır bir yürüyüşle üç günde bitirilebiliyordu.²⁴² Nihayet Süzebolu'ya varan kuvvetler, Rusların bir tabyasını zapt etti ancak düşman donanmasının üzerlerine ateş açması nedeniyle taarruzdan beklenen sonuç alınamadı. Hüseyin Paşa, Ruslarla

²³³ Moltke, *a.g.e.*, s.140; Brown, *a.g.e.*, s.90.

²³⁴ BOA, HAT, 1577-8, 9 Cemaziyülahir 1244/17 Aralık 1828; *Bab-ı Asâfi Tahvil (Nişan) Kalemi Defterleri (A.İDVNS.NŞT.d.)*, nr.39, s.26; Lütfi, *Tarih*, c.II-III, s.363; Abdülhak Molla, *Târih-i Livâ*, hzl.Mehmet Yıldız, TTK, Ankara 2013, s.36.

²³⁵ Lütfi, *Tarih*, c.II-III, s.364.

²³⁶ BOA, HAT, 1030-42859, 1 Receb 1244/7 Ocak 1829; Lütfi, *Tarih*, c.II-III, s.368.

²³⁷ BOA, HAT, 1082-44076, ts. (29 Zilhicce 1244/2 Temmuz 1829).

²³⁸ Rus generalinin Süzebolu, Ahyolu ve Burgaz limanlarının teslim edilmesi hakkında görüşmek için Balkanlar Seraskeri Ağa Hüseyin Paşa'ya gönderdiği özel mektup. BOA, HAT, 1036-42951/B, 5 Ramazan 1244/11 Mart 1829.

²³⁹ Moltke, *a.g.e.*, s.144.

²⁴⁰ 1829 yılında "Balkanlar Seraskeri" ünvanıyla görev yapan Ağa Hüseyin Paşa'nın maiyetindeki askerlerin silah tutmaya mecalleri dahi olmadığına dair Balkanlar Ordusu Defterdarı Necip Efendi'den gelen şukkaya göre; aylıklı askerlerin bile nefer-i ammdan farklı olmadığı bir halde Balkanlar ve sahillerin korunamayacağı ileri sürülmüştür. Necip Efendi, Serasker Paşa'nın maiyyetinde işe yarar asker ve vezir olmadığından öteye beriye koşturup durduğunu, düşman üzerine gidebilmesi için paşanın emrine işe yarar adamlar verilmesi gerektiğini düşünmektedir. BOA, HAT, 1030-42858/A, 5 Şevval 1244/10 Nisan 1829.

²⁴¹ Brown, *a.g.e.*, s.91.

²⁴² Moltke, *a.g.e.*, s.144.

yaptığı bu çarpışmada daire halkından 20 kişiyi kaybetmiştir.²⁴³ Bu taarruzda Karadeniz’den gelecek donanmanın yetişememesi nedeniyle deniz ve kara kuvvetleri ortak hareket edememiş, Süzebolu’nun zaptı tekrar mümkün olamamıştır.²⁴⁴

Hüseyin Paşa’nın Süzebolu’daki başarısızlığı, görev yerinde bir takım değişikliklere neden olmuştur. Buna göre, Balkanlar Seraskerliği’nde iken kendisine tevcih edilen Çirmen Sancağı uhdesinden alınarak, Menteşe ve Karahisar-ı Sahib Sancakları ile birlikte Rusçuk Muhafızlığı’na tayin edildi.²⁴⁵ Lütfi Efendi’nin aktardığına göre Reşit Mehmet Paşa’nın bu tasarrufu, Hüseyin Paşa’yı Şumnu’dan uzaklaştırmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Öyle ki, beklenmedik bir şekilde yapılan söz konusu atamanın, Hüsrev Paşa’nın İstanbul’daki nüfuzunu artırma girişimlerinden ileri geldiği düşünülmektedir.²⁴⁶

Yeni atamayla birlikte Hüseyin Paşa’nın konumu, ikinci derece bir komuta kademesine düşürülüyordu. Hüsrev Paşa, Ağa Hüseyin Paşa’yı Sultan II. Mahmut’un gözünden düşürmek ve merkezdeki etkinliğini arttırmak maksadıyla eski kölelerinden Reşit Mehmet Paşa’yı vasıta kılmıştı. Ancak Hüseyin Paşa, Hüsrev Paşa’nın faaliyetlerinden haberdar olup, yeni görev yerine vardıktan sonra²⁴⁷ sadrazamın Şumnu’ya birkaç adamıyla gelmesi yönündeki emrine uyararak Reşit Paşa ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşmede Reşit Paşa’nın, kendisine davet sebebini açıkladıktan sonra hizmetlerini sayarak gönlünü almak adına bir at hediye ettiğini, Lütfi Efendi

²⁴³ Lütfi, *Tarih*, c.II-III, s.366.

²⁴⁴ Brown, *a.g.e.*, s.92.

²⁴⁵ Sevahil ve Balkanlar Seraskerliği ile Çirmen Sancağı’nın Abdurrahim Paşa’ya; Rusçuk Muhafızlığı’nın ise Hüseyin Paşa’ya verildiğine dair Sadrazam Reşit Mehmet Paşa’nın tahrirâtı için bk.: BOA, HAT, 754-35576, 9 Şevval 1244/14 Nisan 1829; Abdülhak Molla, *a.g.e.*, s.69; Lütfi, *Tarih*, c.II-III, s.366.

²⁴⁶ Lütfi Efendi bu konuda “ *Sadr-ı cedîd Reşîd Paşa Husrev Paşa’nın abîdi olmağla Hüseyin Paşa’nın ber-takrîb nazar-ı pâdişâhîden teb’îdini Husrev Paşa ârzû eder imiş.* ” demektedir. Bk.: Lütfi, *Tarih*, c.II-III, s.367.

²⁴⁷ Balkanlar Eski Seraskeri Ağa Hüseyin Paşa’nın muhafazasına memur edildiği Rusçuk’a vardığını ve kendisine tevcih edilen Karahisar-ı Sahib ve Menteşe Sancakları için teşekkürlerini belirten kaimesi. Bk.: BOA, HAT, 1034-42908, 14 Şevval 1244/19 Nisan 1829; (Lütfi Efendi, Hüseyin Paşa’nın bu görev değişikliğine gönül koyduğundan bahseder. Rusçuk Muhafızı Hüseyin Paşa’nın teşekkür mektubunda “*rikkat-âmîz*” sözler gözlemleyen Lütfi Efendi, (padişahın, “*Bu misûllû me’mûriyyette olanların ba’zen icabına göre tahvil-i me’mûriyetleri öteden beri olagelmıştır. Me’mûr-ı muhâfazası olduğu mahallere güzelce dikkat ve itina eylemesi için cevâb yazılsın.*” şeklindeki hattından anlaşılacağı üzere) söz konusu kaimeden yola çıkarak bu sonuca varmıştır. Bk.: Lütfi, *Tarih*, c.II-III, s.367).

Hüseyin Paşa'dan aktarmıştır.²⁴⁸ Ancak Sadrazam Paşa, her ne kadar “gizli görevini”²⁴⁹ bir takım jestler yaparak belli etmemeye çalışsa da Hüseyin Paşa'nın, Hüsrev Paşa hakkındaki düşünceleri herhalde değişmemiş olacaktı.²⁵⁰

Hüsrev Paşa, 1827-1836 yıllarını kapsayan birinci seraskerliği döneminde nüfuzunu yerleştiren güçlü bir devlet adamı haline gelmişti. Onun bu gücünü oluşturmakta kullandığı en önemli aracı, yetiştirdiği köleler olmuştur. Ordu kademelerinin kilit mevkilerine yerleştirdiği köleleri sayesinde devlet üzerindeki etkinliğini rahatlıkla sürdürebiliyordu.²⁵¹ Ordu Seraskeri Ağa Hüseyin Paşa'nın Rus Savaşı'nda görevlendirildiği sırada, kölelerinden Halil Rıfat Paşa'yı Ordu Kaymakamlığı ile Hüseyin Paşa'nın yanında göndermesi, kontrol yetkesini elinde tutmak isteyen Hüsrev Paşa'nın bu husustaki etkinliklerinden birine örnek teşkil eder. Zira böylelikle Ağa Hüseyin Paşa'nın hareketlerini takip ederek onu gözetim altında tutabiliyordu.²⁵²

Bununla beraber, merkezde sahip olduğu iktidarını kaybetmemek veya tehlikeye atmamak adına güçlü rakiplerini merkezden uzaklaştırmak yöntemiyle bir takım hamlelerde bulunmuştur. Söz gelimi, II. Mahmut'un gözdelelerinden olan eski sadrazam Selim Mehmet Paşa, onun ön ayak olması ile Rus Savaşı'na serdâr-ı ekrem olarak gönderilmişti.²⁵³ Söz konusu hadise Hüsrev Paşa'nın merkezdeki etkili siyasetine çarpıcı bir örnek oluşturmaktadır. Ancak Selim Paşa'nın uğradığı akıbet ile II. Mahmut nazarındaki olumlu faaliyetlerinden dolayı kendisine rakip ikinci bir adam olan Ağa Hüseyin Paşa'nın, Hüsrev Paşa tarafından Rus Savaşı'na gönderilmesi, aynı doğrultuda olmayabilir.²⁵⁴

²⁴⁸ Lütü, *Tarih*, c.II-III, s.368.

²⁴⁹ “...*Me'mûriyet-i hafîyyesi muktezâsını icrâ garazıyla...*” Bk.: Lütü, *Tarih*, c.II-III, s.366.

²⁵⁰ Zira Hüseyin Paşa, padişah nazarındaki meziyetlerini çekemeyen Hüsrev Paşa'nın kendisi hakkında olumsuz çalışmalar yaptığını çoktan anlamıştı. Bk.: Lütü, *Tarih*, c.II-III, s.366.

²⁵¹ Çelik, *a.g.e.*, s.332.

²⁵² Çelik, *a.g.e.*, s.334; Yıldız, *a.g.e.*, s.276-279.

²⁵³ Lütü, *Tarih*, c.II-III, s.336; Çelik, *a.g.e.*, s.334.

²⁵⁴ Hüseyin Paşa'nın, sadarete mahsus elkâp ve ünvanı havi bir fermanla Rus Savaşı'na görevlendirildiği hususunda *HAT*, 1439-59122 numaralı belge öne sürülse de belgenin tarihinin olmaması bir hata payı oluşturmaktadır. Zira üzerinde tarih bulunmayan belgeye Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nce verilen 1247 tarihi, Hüseyin Paşa'nın, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanı üzerine Serdâr-ı Ekrem olarak görevlendirildiği tarihi karşılamaktadır. Nitekim Hüseyin Paşa, Anadolu'nun Mısır kuvvetlerinin tehdidinde kalması ve hadisenin ehemmiyeti nedeniyle sadarete ait bir elkâpla savaşa gönderilmiştir.

1829 yılındaki esas savaş Mayıs ayında Rusların Silistre'yi tekrar muhasara altına alması ile başlamıştır. Ruslar, en kestirme yol olan Rasova'nın mevsim şartları yüzünden geçilememesi nedeniyle Kuzgun yolunu tercih ederek 17 Mayıs'ta Silistre önlerine gelmişlerdi.²⁵⁵ General Krassowski komutasında bulunan Rus kuvvetleri, 19 ve 24 Mayıs'ta Osmanlı güçlerinin çıkış hareketlerini geriye püskürterek muhasarayı şiddetlendirdi. Ayrıca, asker sayılarını 21.000'e çıkararak ellerindeki top adetini 88'e ulaştırdılar. Böylece kalenin savunmasını zor duruma sokmaya çalıştılar.²⁵⁶

Silistre'nin kuşatması sürerken Sadrazam Reşit Mehmet Paşa'nın Pravadi yönüne doğru hareketi, Ruslar tarafından haber alınmıştır. Sadrazamın planına göre, Silistre üzerinde var olan Rus baskının hafifletilmesi için Rusçuk'ta bulunan Ağa Hüseyin Paşa, kuvvetleri ile birlikte Silistre'ye; kendi ordusu ise Kozluca bulunan düşman üzerine yürüyecekti.²⁵⁷ Toplam kuvvetin 60.000 kişilik bir güç teşkil edeceği düşünüldüğü 12.000 ila 14.000 kişilik Rus ordusuna karşı galebe çalınacaktı.²⁵⁸ Ancak 17 Mayıs'ta gerçekleşen bu harekette Ağa Hüseyin Paşa'nın Rusçuk'tan beklenen kuvvetleri gelmedi, Reşit Mehmet Paşa ise Şumnu'ya geri dönmek zorunda kaldı.²⁵⁹

17 Mayıs'taki planın gerçekleştirilememesi nedeniyle düşmana karşı yeni bir atak daha hazırlanmıştır. Bunun üzerine Sadrazamın 40.000 kişilik ordusu, 27 Mayıs'ta Şumnu'dan Kozluca yönüne hareket ederek 9 Haziran'da Pravadi'yi kuşattı. Ancak General Dibiç, Silistre muhasarasındaki kuvvetlerin bir kısmını alarak Osmanlı ordusunun Şumnu ile olan bağlantısını kesmek adına 5 Haziran'da Pravadi'ye gitti. Verdiği emirler doğrultusunda Varna'daki kuvvetler Kozluca'ya gelecek ve bir kısmı dahi Osmanlı güçlerinin Şumnu ile olan bağlantısını koparacaktı. Bunun üzerine Rusların Şumnu'ya geçtiğini haberini alan Reşit Mehmet Paşa, Pravadi'den çekilerek ricat emri verdi. Fakat 11 Haziran 1829 tarihinde Gülefçe taraflarında iki ordunun

Ayrıntılı bilgi için bk.: Lütfi, *Tarih*, c.IV-V, s.708-709; (Ağa Hüseyin Paşa'nın, bizzat Hüsrev Paşa'nın yönlendirmesiyle 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'na Serasker olarak gönderilip İstanbul'dan uzaklaştırıldığı yönündeki görüşe ve bu görevlendirme için isnat edilen vesikaya dair Bk.: Çelik, *a.g.e.*, s.334).

²⁵⁵ Moltke, *a.g.e.*, s.146.

²⁵⁶ Naci Çakın, Nafiz Orhon, *a.g.e.*, s.444.

²⁵⁷ *a.g.e.*, s.444.

²⁵⁸ Moltke, *a.g.e.*, s.166.

²⁵⁹ Bu ortak hareket planının uygulanması için Sadrazam'dan Hüseyin Paşa'ya gönderilen mektubun Rus ordusundaki Kazak askerlerin eline geçtiği iddiasına dair bk.: Brown, *a.g.e.*, s.94.

karşılaşmasıyla General Dibiç'in, savaşın kesin sonucunu verecek bir muharebenin yapılması yönündeki düşünceleri gerçekleşecekti. Zira Ruslar, Osmanlı ordusunu topa tutarak Güleğçe mevkiinde dağılmalarını sağladı. Reşit Mehmet Paşa çok az askerle Şumnu'ya geri dönebildi.²⁶⁰

Moltke'ye göre ilk harp Hüseyin Paşa ve Ömer Viryon Paşa'nın ataletinden, 1829 harbi ise Reşit Mehmet Paşa'nın cürretinden kaybedildi.²⁶¹ Zira Güleğçe'de yaşananlar, savaşın seyrini tamamen değiştirmişti. Nitekim Ruslar, Balkanları aşacak ve Edirne'ye girecekti.²⁶²

Güleğçe mevkiinde yaşanan hadise üzerine Osmanlı ordusu için son durum şöyleydi; Silistre tamamen kuşatılmış, Varna teslim olmuş, Rus askeri Dobruca'ya yayılmış ve Balkanları geçmişti.²⁶³ Ruslar, kendi lehlerine olan bu neticeyle Silistre'nin muhasarasını 20 Haziran'dan itibaren kuvvetlendirdi. Daha fazla direnemeyen kale, 5 Temmuz 1829'da Ruslara teslim oldu.²⁶⁴ Söz konusu muzafferiyet dolayısıyla Balkanları aşmaya karar veren General Dibiç, 13 Temmuz 1829'da 6. Kolordu ile 7. Kolordulara Varna-Burgaz ve Pravadi-Aydos yoluyla hareket emri verdi.²⁶⁵ Rusların Balkanları aşması üzerine Hüseyin Paşa, Şumnu Muhafızlığı ve Ordu Kaymakamlığı görevine getirildi.²⁶⁶

Bu iki yıllık savaş içinde Ruslar, 100 milyon ruble ile 50.000 insan kaybederek topu topu 20.000 kişiyle Edirne kapılarına dayanmıştı.²⁶⁷ 26 Temmuz'da Aydos'u ele geçirdiler. Halil Rıfat Paşa'nın düşmanın ilerlemesini durdurma girişimi ise başarısız oldu, komutasındaki kuvvetler Edirne'ye çekildi. Ardından 19 Ağustos'ta Edirne

²⁶⁰ Lütü, *Tarih*, c.II-III, s.377; Naci Çakın, Nafiz Orhon, *a.g.e.*, s.445.

²⁶¹ Moltke, *a.g.e.*, s.184.

²⁶² Lütü, *Tarih*, c.II-III, s.369.

²⁶³ Moltke, *a.g.e.*, s.185.

²⁶⁴ BOA, *HAT*, 1035-42941, 12 Muharrem 1245/14 Temmuz 1829; Lütü, *Tarih*, c.II-III, s.375; Hafız Hızır İlyas Ağa, *a.g.e.*, s.514.

²⁶⁵ Naci Çakın, Nafiz Orhon, *a.g.e.*, s.445.

²⁶⁶ Şumnu Muhafızlığı ile Ordu Kaymakamlığı'nın Rusçuk Muhafızı Hüseyin Paşa'ya, Rusçuk Muhafızlığı'nın ise Yergöğü Muhafızı Ahmet Paşa'ya verilmesi hakkında Reşit Mehmet Paşa'nın tahriratına dair Bk.: BOA, *HAT*, 1027-42795, 2 Safer 1245/3 Ağustos 1829; Sadrazamın tahrirati üzerine Rusçuk Muhafızı Hüseyin Paşa'nın Şumnu Muhafızlığı ile Ordu-yı Hümayuna celbi ve ordu hazinesi için istenen 2.500 kese akçenin gönderilmesi hakkında Rikâb Kaymakamlığı'nın takririne dair. Bk.: BOA, *HAT*, 1053-43398, ts. (29 Zilhicce 1245/21 Haziran 1820).

²⁶⁷ Moltke, *a.g.e.*, s.211.

yakınlarına gelen Rus kuvvetlerinin görülmesiyle tehdit altında olan İstanbul'un korunması adına barış müzakereleri başlatıldı.²⁶⁸ 20 Ağustos'ta Rus ordusundaki Kazaklar, Kırklareli, Lüleburgaz, Tekirdağ, Dimetoka, İpsala ve son olarak Enez yakınlarına kadar geldiler. Rusların bu başarıları neticesinde 14 Eylül 1829'da Edirne Antlaşması imzalanarak savaşa son verildi.²⁶⁹

Osmanlı Devleti, yapılan antlaşmaya göre Yunanistan'ın bağımsızlığı kabul ederek 1812'de Sırbistan'a verilen arazinin prensliğe bağlanmasını tasdikledi. Bununla beraber, Rus tüccarlarına Osmanlı topraklarında ticaret serbestiyeti verilerek Boğazlar Rusya ile ticaret tapan devletlerin gemilerine açıldı. Ayrıca Rusya, Fransa ve İngiltere'nin 6 Temmuz 1827'de imza ettikleri Londra Anlaşması, Osmanlı Devleti tarafından tanınacaktı.²⁷⁰

Antlaşmanın diğer bir hususu da Rusya'ya sefer tazminatından başka verilecek olan ticaret tazminatıydı. Rus kuvvetleri, 1.500.000 Macar altını²⁷¹ olarak belirlenen tazminatın ilk taksiti ödendiği takdirde Edirne, Kırklareli ve Lüleburgaz'ı boşaltacaktı. Bunun üzerine antlaşmanın kararlaştırıldığı dönemde hayli gerilen Sultan II. Mahmut, savaş kararını tek başına vermediği gerekçesiyle 6000 kese akçe yani 3.000.000 kuruşa denk gelen ilk taksitin kendisi tarafından ödeyeceğini belirtmiş ancak geri kalan miktarın harp kararına müdahil olan diğer devlet adamlarından alınmasını emretmiştir.²⁷²

Akabinde hemen bir iane defteri açılarak vüzera, ulema ve bendegan zümresinden para toplanmıştır. Tazminat için payına düşen miktarı verenlerden biri de savaşta serasker sıfatıyla bulunmuş olan Hüseyin Paşa'ydı. Kimlerden ne kadar para toplanacağı hakkında yapılan müzakerelerde, "*rabıta ve dahilinde hayli iltizam*

²⁶⁸ Naci Çakın, *a.g.m.*, s.53.

²⁶⁹ Lütfi, *Tarih*, c.II-III, s.407; Sertoğlu, *a.g.e.*, c.V, s.2912; Jorga, *a.g.e.*, s.290-292; Şerafettin Turan, "Edirne Antlaşması" *TDVİA*, X, s.443.

²⁷⁰ Bitis, *a.g.md*, s.712-714; Danişmend, *a.g.e.*, s.115; Jorga, *a.g.e.*, s.294; Turan, *a.g.md.*, s.443.

²⁷¹ Yaklaşık olarak 90.000 keseye tekabül eden bu miktar, kuruş hesabıyla 45.000.000 kuruşa denk gelmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk.: Selim Aslantaş, "1829 Edirne Andlaşması'ndaki Tazminatlar Meselesi", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.17(2012), s.45-47.

²⁷² Antlaşmanın bazı maddeleri hakkında kendisine gönderilen telhis üzerine yazdığı hatt-ı hümayunda pek ağır ifadeler kullanan II. Mahmut, "...Her bârgirânı tarafımıza tahmil edip de kendi usûlünüze halel verecek şeylerden geri dururcasına muâmelenez artık pek ağır gelmeye başladı..." sözleriyle devleti zor durumda bırakan devlet adamlarına sitem etmiştir. Bk.: Lütfi, *Tarih*, c.II-III, s.406-407.

bulunduğundan” Edirne Valisi Hüseyin Paşa’nın beş yüz kese vermesi kararlaştırılmıştır. Merkezden gelen emir üzerine taşra vezirlerine düşen hissesini, 750 kese yani 375.000 kuruş olarak teslim etmiştir.²⁷³

2.2. EDİRNE VALİLİĞİ

Çirmen Sancağı, Ordu Seraskeri olarak cepheye gönderilen Hüseyin Paşa’ya, 9 Cemaziyülahir/17 Aralık 1828 tarihinde tevcih²⁷⁴ edilmişse de kısa bir süre sonra üzerinden alınarak Abdürrahim Paşa’ya²⁷⁵ verilmiştir. Aralık 1828-Nisan 1829 tarihleri arasında Hüseyin Paşa’nın üzerinde olan sancak idaresi, bu dönemde Vecihi Paşa’nın kaymakamlığı ile sürdürülmüştü.²⁷⁶ Bu ara dönemin ardından 27 Zilkade 1245/20 Mayıs 1830’da yapılan atamayla, tekrar Hüseyin Paşa’nın idaresine bırakılmıştır.²⁷⁷

Çirmen, on beşinci yüzyıl ortalarından itibaren Edirne’nin de bağlı olduğu bir sancak merkezi olarak teşkil edilmiştir. Meriç Nehri’ne hâkim olması ve Edirne’yi koruyacak mevkide bulunması sebebiyle böyle bir teşkilatlanma yoluna gidilmiştir. Bununla birlikte on altıncı yüzyılın sonlarından itibaren önemini kaybetmeye başlamış, on dokuzuncu yüzyıl sonunda Cısr-i Mustafa Paşa kazasına bağlı bir nahiye haline gelmiştir.²⁷⁸

Edirne ise mülki idare bakımından bu dönemlerde değişikliğe uğramıştır. Rumeli Eyaleti’ni oluşturan yirmi dört sancaktan biri olan Çirmen’e bağlıyken, on dokuzuncu yüzyılda mutasarrıflık ve ardından da valilik merkezi haline getirilmiştir.²⁷⁹ Edirne’nin mülki idare açısından değişikliğe uğradığı bu geçiş dönemi dolayısıyla

²⁷³ Lütüfî, *Tarih*, c.II-III, s.407; Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s.707; Aslantaş, *a.g.m.*, s.49.

²⁷⁴ Hüseyin Paşa’ya verilen Çirmen Sancağı dair bk.: BOA, *HAT*, 1577-8, 9 Cemaziyülahir 1244/17 Aralık 1828; Çirmen Sancağı’nın Hüseyin Paşa’nın üzerinde bırakılmasına dair bk.: BOA, *HAT*, 477-23376, ts. (29 Zilhicce 1245/21 Haziran 1830). (Burada belirtilen belgenin tarihi Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nce tahmini olarak verilmişse de söz konusu tevcihin tarihi; Atik Vüzera Defterleri’nden edinilen bilgilere göre 4 Şevval 1244/9 Nisan 1829 şeklindedir. Bk.: BOA, *A.İDVNS.NŞT.d.*, nr.39, s.26).

²⁷⁵ BOA, *HAT*, 754-35576, 9 Şevval 1244/14 Nisan 1829; *A.İDVNS.NŞT.d.*, nr.39, s.26.

²⁷⁶ Sabık Çirmen Mutasarrıfı Esad Paşa’nın kaymakamı olan Vecihi Paşa’nın görevinden alınmasına gerek duyulmadığı hakkında Çirmen Mutasarrıfı ve Balkanlar Seraskeri Hüseyin Paşa tarafından gönderilen kaimeye dair bk.: BOA, *HAT*, 1030-42859/A, 6 Şevval 1244/11 Nisan 1829.

²⁷⁷ BOA, *C.DH*, 270-13468, 27 Zilkade 1245/20 Mayıs 1830; *HAT*, 1018-42576, ts. (29 Zilhicce 1244/2 Temmuz 1829); *HAT*, 1070-43795, ts. (29 Zilhicce 1244/2 Temmuz 1829); *A.İDVNS.NŞT.d.*, nr.39, s.26.

²⁷⁸ Yusuf Halaçoğlu, “Çirmen”, *TDVİA*, VIII, s.341-342.

²⁷⁹ M. Tayyib Gökbilgin, “Edirne”, *TDVİA*, X, s.430; Oral Onur, *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Edirne Yönetim Şekilleri ve Edirne Valileri*, Edirne Valiliği, Edirne 2004, s.16-17.

Hüseyin Paşa'nın buradaki görevi, -1828 ve 1830 Çirmen tayinleri “mutasarrıflık” ünvanını haizse de- çalışmamızda “valilik” başlığı altında ele alınmıştır.

Ağa Hüseyin Paşa, buradaki görevini ifa ettiği 1830-1832 yılları arasında; Edirne'nin erkek nüfusunu tahrir etmiş, İşkodralı Mustafa Paşa'nın isyan etmesi üzerine Üsküp Muhafızı olarak görev yapmış ve yurtiçi gezisinde Sultan II. Mahmut'u ağırlamıştır. Sürdürdüğü bu görevlerin ardından Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın isyanı üzerine Anadolu Seraskeri sıfatıyla Osmanlı-Mısır seferine gönderilecektir.

2.2.1. 1831 Tahriri ve Edirne'nin Tahrir Edilmesi

1826'da yeniden oluşturulan bir ordunun masraflarını karşılamak, II. Mahmut döneminin önemli problemlerinden birini teşkil etmiştir. Bunun için ülke genelindeki vergi kaynaklarını bilmek ve ayrıca orduya dahil edilebilecek erkek nüfusun varlığından haberdar olmak gerekliydi. Bu nedenle 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan hemen sonra nüfus sayımı kararı alınmıştır. 1831 yılında yapılan bu tahrir, modern anlamda ilk genel nüfus sayımıydı.²⁸⁰

Söz konusu sayım işlemine göre Anadolu ve Rumeli'de, bütün eyalet, sancak ve köylerdeki erkek nüfus tespit edilerek Müslüman ve gayr-i müslim şeklinde sınıflandırılacak ve akabinde defterlere kaydedilecekti. Sayım işlemini yapacak olan memurlar ise halkın tepkisini çekmemek adına ilmiye sınıfından seçilecek ve merkezden taşraya gönderilecekti.²⁸¹ Tespit edilen nüfus ilk olarak görevlilerdeki defterlere kaydedilmiş, daha sonra çeşitli bölgelerden alınan kayıtların özetleri, merkezde başka bir deftere geçirilmiştir.²⁸²

Belirtildiği gibi İstanbul'dan ülkenin çeşitli yerlerine özellikle ilmiye sınıfından olmak üzere memurlar gönderilmişti. Fakat Edirne'de yapılacak olan sayım için hususi

²⁸⁰ Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Ankara 1943, s.10; Cem Behar, “Osmanlı Nüfus İstatistikleri ve 1831 Sonrası Modernleşmesi”, *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, ed. Halil İnalcık, Şevket Pamuk, Ankara 2000, s.68; Emine Tonta Ak, “19. Yüzyıl Edirne Nüfusu: Demografik ve Sosyal Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Edirne'nin Fethinin 650. Yılı Sempozyumu: 4-6 Mayıs 2011 Bildiriler Kitabı*, ed. İbrahim Sezgin, Cengiz Fedakâr, Hasan Demiroğlu, Edirne 2012, s.231.

²⁸¹ Lütü, *Tarih*, c.II-III, s.640-643; Ahmed Bâdi Efendi, *a.g.e.*, c.1/2, s.714; Musa Çadırcı, *Tanzimat döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK, Ankara 2013, s.45.

²⁸² Karal, *a.g.e.*, s.12.

olarak bir memur tayin edilmemiştir. Bunun yerine Edirne'nin tahriri Çirmen Mutasarrıfı Ağa Hüseyin Paşa idaresine bırakılmıştır.²⁸³ Söz konusu tasarrufun nedeni olarak Edirne'deki kaza ve nahiyelerde yaşayan reayanın çokluğu gösterilmiştir. Bu sebeple merkezden memur atamak yerine bölgede yer alan görevliler, nüfus sayımı için görevlendirildiler.²⁸⁴ Edirne Kadısı Raif Bey ve Ağa Hüseyin Paşa arasında iş bölümü yapılarak buradaki Müslüman ve gayr-i müslimlerin sayım işlemi, ayrı ayrı fakat eş zamanlı olarak yürütülmüştür.²⁸⁵ Buna göre, Edirne'de bulunan Müslümanlar Edirne Kadısı Raif Bey, gayr-i müslimler ise Ağa Hüseyin Paşa tarafından tahrir ettirilmiştir.²⁸⁶

1831 sayımında yapılan çalışmalarda çıkarılan sonucun toplandığı hülasa defterinde, Edirne şehri ve merkez kazaya bağlı nahiyelere ait iki ayrı rakam kaydedilmiştir.²⁸⁷ Bu nedenle defterde bulunan iki farklı sonucun varlığı nedeniyle Edirne'de iki kez sayım yapıldığını düşündürmektedir.²⁸⁸ Elde edilen verilere göre; Edirne mahallelerinde, 8313 ehl-i islam ve 750 Kıptî; Edirne hisar ve haricinde mütemekkin 21.901 adet reaya tespit edilmiştir.²⁸⁹ Bu rakamlar ışığında, Edirne'deki toplam erkek sayısı 30.964 idi. Ancak zikredildiği gibi defterlerde yer alan ikinci bir kayıt, bu sayının daha fazlasını göstermektedir. İlk sayımda çıkan eksikliğin farkedilmesiyle yeniden yapılan araştırmalara göre, 15.587 Müslüman, 25.110 Rum,

²⁸³ Edirne Kadısının yazdığı şukkaya göre şehirde yapılan tahrir için Edirne bölgesinden görevlendirilen yazıcıların birçok sıkıntıyla karşılaştığını görülmektedir. Öyle ki, tahrir memurlarına diğer görevlilere verilen miktar kadar harcırah verilmesi yönünde talepte bulunmuştur. Bk.: BOA, HAT, 335-19253, 17 Cemaziyülevvel 1246/3 Kasım 1830; Lütfi, *Tarih*, c.II-III, s.640.

²⁸⁴ Hüseyin Paşa, Edirne'deki sayımın başlatıldığını şu sözlerle ifade etmiştir: "... Rumeli ve Anadolu'da şimdiki hâle göre münâsîp mahallerin kazâ be kazâ ehl-i islâm ve reâyâdan nüfus-ı zükûru tahrirçün ulemâ-yı kirâm ve ricâl ve hademe-i devlet-i aliyyeden mücerrebi'l-ahvâl dâi ve bendegân tertib ve harcırah ve harçlıkları cânib-i miriden itâ buyurularak hemân savb-ı memuriyetlerine tesrîb buyrulmakta olduğundan nefis-i Edirne ile hâvi olduğu nevâhi ve kurrâsı cesim ve ehl-i islâm ve reâyası teksir ve memurinin derece-i gayede ve erbab-ı dirayetten olması vacib-i mertebelerinde idüğü vareste-i kayd-ı tefhim ve tezkîr olmaktan nâşi işbu husus hayriyet-i nusûs savb-ı çâkeriyle Edirne Kadısı faziletli bey efendi hazretlerine ihale buyurularak ..." Bk.: BOA, HAT, 405-21171, 16 Cemaziyühahir 1246/2 Aralık 1830.

²⁸⁵ Edirne'deki ehl-i islamın Edirne Kadısı Raif Efendi, reayanın ise Raif Efendi'nin oğlu Arif Bey tarafından tahrir edildiğine ve büyük-küçük ve yeni doğmuş erkek nüfusun sayıldığına dair Hüseyin Paşa'nın tahrirâtı için bk.: BOA, HAT, 405-21171, 16 Cemaziyühahir 1246/2 Aralık 1830.

²⁸⁶ Edirne bulunan İslam ve reayanın isim, şöhrat, vaziyet ve yaşlarını kapsayan tahririn yapıp kayıt defterlerinin gönderildiği hakkında Hüseyin Paşa'nın sadarete gönderdiği kaimesine dair bk.: BOA, HAT, 1268-49083, 19 Şevval 1246/2 Nisan 1831; Edirne'de yürütülen tahrir hakkında Edirne Kadısının şukkasına dair bk.: Bk.: BOA, HAT, 335-19253, 17 Cemaziyülevvel 1246/3 Kasım 1830; Karal, *a.g.e.*, s.36-37.

²⁸⁷ Karal, *a.g.e.*, s.216.

²⁸⁸ Tonta Ak, *a.g.m.*, s.235.

²⁸⁹ Karal, *a.g.e.*, s.37.

1.755 Ermeni ve yabancı, 2001 Yahudi toplamında Edirne’de 44.453 erkek bulunduğu ortaya çıkarılmıştır.²⁹⁰

2.2.2. Sultan II. Mahmut’u Edirne’de Ağırması

Sultan II. Mahmut, 1828-1829 yılları arasında yaşanan savaş kalıntılarının izlerini silmek, halkın maneviyatını yükseltmek ve özellikle Edirne’nin savaşılmadan Ruslara teslimi sonrasında şehrin ahvalini müşahade etmek amacıyla Gelibolu-Çanakkale rotasıyla Edirne’ye hareket ederek bir gezi tertip etmiştir. 3 Haziran 1831 tarihinde başlatılan gezide, ilk olarak *Şeref-resan* adlı firkateynle Gelibolu’ya gidilmiştir. Burada Yazıcıoğlu Mehmet, Ahmet Bican gibi değerli mutasavvıfların mezarlarını gezen padişah, bütün harap su yolları ve çeşmelerin tamirini emretmiş ve halkın ihtiyacını karşılamıştır.²⁹¹

Gezinin bir sonraki durağı olan Kale-i Sultaniye’ye İstanbul’dan ayrıldıktan dokuz gün sonra varan II. Mahmut, kalelerde bulunan topların atışlarını izleyerek askerlerin eğitimini gözlemlemiştir. Gelibolu’da olduğu gibi halka ve görevlilere atıyyeler dağıtılmıştır. Seyahat boyunca Kilidü’l-Bahr, Seddü’l-Bahr kaleler gezilmiş ve Kumkale ile Bozcada taraflarına geçilerek gerekli incelemeler yapılmıştır. Ayrıca asker ve memurların eğitimleri teftiş edilmiştir.²⁹² Buradaki gezisini tamamlayan II. Mahmut, daha sonra tekrar Gelibolu’ya dönerek Edirne’ye doğru hareket etmiştir.

Bolayır, Orşa, Kadıköy, Kovan ve nihayet Keşan üzerinden Edirne’ye 22 Haziran 1831 tarihine varılmıştır. On gün boyunca konaklanacak olan şehirdeki ilk Cuma namazı, Selimiye Camii’nde kılındı. Cuma selamlığı sırasında Asâkir-i Mansure ve Asâkir-i Hassa askerlerinin arasından mücevherli fesi ve harvanisi ile geçen II. Mahmut adına Edirne tophanesinden top atışları düzenlendi. Daha sonra ise gezi alayı ile birlikte Silahdar Raşid Efendi’nin konağına gidilmiştir.²⁹³

²⁹⁰ Tonta Ak, *a.g.m.*, s.235.

²⁹¹ Lütfi, *Tarih*, c.II-III, s.655; Mutlu, *a.g.e.*, s.36-37; Abdülkadir Özcan, “II. Mahmut’un Memleket Gezileri”, Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu’na Armağan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1991, s.363.

²⁹² Mutlu, *a.g.e.*, s.38; Özcan, *a.g.m.*, s.364.

²⁹³ Özcan, *a.g.m.*, s.365; Ahmed Bâdi Efendi, *a.g.e.*, c.1/2, s.713.

Gezinin ikinci gününde Hüseyin Paşa'nın Meriç kenarında bulunan çiftliğine gelen padişah, burada ağırlandarak akşam yemeği yemiştir. Çiftlikte sazandelerin eşliğinde yapılan eğlencede, atıyyeler dağıtılmıştır.²⁹⁴ Gezinin ilerleyen günlerinde, Karıştıran Köyü yolundaki bazı tarlalarda hasatın yapılmadığı farkedilmiş ve Hüseyin Paşa'ya, orakçı tabir edilen işçilerin temin edilerek mahsulün kaldırılması için fakir halka yardım edilmesi emredilmiştir.²⁹⁵ Ayrıca, Meriç Nehri'nden sallar vasıtasıyla karşıya geçmek halka sıkıntı yaşattığından buraya büyük bir köprünün inşa edilmesi için talimat verilmiştir.²⁹⁶

Edirne'deki gezinin sona ermesi üzerine, İstanbul'a dönüş yolu Sazlıdere, Havass-ı Mahmut Paşa, Baba-yı Atik, Burgos, Karıştıran, Çorlu, Silivri ve Ayestefanos istikametiyle sürdürülmüştür.²⁹⁷ Bu sırada Hüseyin Paşa, Silivri'ye kadar sultana eşlik etmiş ve oradan valilik merkezine tekrar geri dönmüştür.²⁹⁸ Böylece otuz üç gün süren Gelibolu, Çanakkale, Trakya ve Edirne gezisi 5 Temmuz 1831 Salı günü sonlandırılmıştır.²⁹⁹

Ağa Hüseyin Paşa Edirne'de görev yaptığı dönemde "Paşa Kapısı" adı verilen ve Rusların 1829'daki istilasına üzerine yıkılan Hükümet Konağı'nı yeniden yaptırmış³⁰⁰ ayrıca şehrin manzaralı bir köşesine büyük bir konak inşa ettirmiştir.³⁰¹ Sultan Abdülmecit'in 6 Mayıs 1846'da başlayan Rumeli gezisi sırasında 19 Mayıs Salı günü³⁰² Edirne'ye varılmış ve padişah bu konakta ağırlandır. Zengin tavan nakışlarına sahip

²⁹⁴ Özcan, *a.g.m.*, s.366; Mutlu, *a.g.e.*, s.95; Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c.1/2, s.712.

²⁹⁵ Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c.1/2, s.713.

²⁹⁶ Mutlu, *a.g.e.*, s.96.

²⁹⁷ Özcan, *a.g.m.*, s.367.

²⁹⁸ Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c.1/2, s.714.

²⁹⁹ Özcan, *a.g.m.*, s.367.

³⁰⁰ Paşa Kapısı, valinin merkezdeki ikamet adresi olup hükümet konağı anlamı taşımaktadır. Ağa Hüseyin Paşa'nın Rus istilasından bir süre sonra binayı tekrar yaptırmaya üzerine, Edirne halkı buraya Hüseyin Paşa'nın lakabına mülhemle bir aralık "Ağa Kapısı" adını vermişlerdir. II. Mahmut'un 1837 yılındaki ikinci Edirne gezisinde padişah bu konakta kalmıştır. Ancak Hüseyin Paşa'nın yaptırdığı bina, 1858 yılı kışında çıkan bir yangında kül olmuş hatta dönemin Edirne Valisi Muammer Paşa, yangın esnasında buradan güçlükle çıkarılabilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk.: Nilüfer Gökçe, "Edirne 1858: Hükümet Konağı Yangını", *Toplumsal Tarih*, S.159(2007), s.83-84; Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c.1/2, s.679.

³⁰¹ Semavi Eyice, "Edirne (Mimarî)", *TDVİA*, X, s.433.

³⁰² Mehmet Mercan, "Sultan Abdülmecid'in Rumeli Gezisi Hakkında Bazı Tespitler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c.24, S.1(2008), s.81-88.

olan ve sonradan Cezzar ailesi tasarrufuna geçen bu konak, sonraki dönemlerde yıktırıldı.³⁰³

2.2.3. Üsküp Muhafızı Olarak Görevlendirilmesi

Osmanlı Devleti'nin, Rus Savaşı'ndan hemen sonra uğraştığı diğer bir mesele de İşkodralı Mustafa Paşa'nın 1831'de başlattığı isyan hareketidir. Söz konusu hadisenin en büyük ve en bilinen nedeni İşkodralı Mustafa Paşa ile Sadrazam Reşit Mehmet Paşa arasında oluşan husumettir.

İşkodralı Mustafa Paşa, İşkodra Sancağı mutasarrıflığını uzun yıllar elinde bulunduran ve *Buşatlı* olarak tanınan aileye mensup biridir. Bu nedenle Buşatlı yahut İşkodralı Mustafa Paşa olarak anılmaktadır. Amcası İbrahim Paşa'nın vefatı nedeniyle sancağın idaresi 1810 yılında kendisine tevcih edilmiştir. Rumeli bölgesinde devlet düzeninin oluşturulması için uzun yıllar çalışmış ve Tepedelenli Ali Paşa'nın (ö.1822) isyanını bastırmak üzere görevlendirilen devlet adamlarının yanında yer alarak Osmanlı Devleti'ne hizmet etmiştir. Buradaki hizmetlerinin karşılığında Ohri ve Elbasan sancakları da idaresine verilmiştir.³⁰⁴ 1828-29 Rus Savaşı'nda Vidin Seraskeri olarak görevlendirildikten sonra Rusların Edirne'ye doğru ilerlemesini durdurmak için mücadeleye kalkışsa da başarılı olamamıştır.³⁰⁵

İşkodralı Mustafa Paşa'yı isyana sevk eden sebep, Sadrazam Reşit Paşa'nın verdiği mülki ve askeri ıslahatın Arnavutluk'ta da gerçekleştirilmesi teklifinin padişahça onaylanmasıdır. Zira bu teklifin ve onayın hemen akabinde Mustafa Paşa'nın idaresi altında bulunan Ohri, Elbasan ve Dukakin Sancakları, Reşit Paşa'ya ihale edilecekti. Sadrazam bu ıslahat programı dahilinde Yanya, Manastır ve Arnavutluk bölgelerine nizamiye taburları yerleştirecek ve oğlu Emin Paşa'yı da Arnavutluk'un Kegalık kısmını ıslah etmek için görevlendirecektir. Bu gelişmeler Mustafa Paşa'nın muhalif konuma geçmesinde rol oynadı. Öyle ki Sadrazam Reşit Paşa, Debre'ye Mustafa Paşa'nın hasmı olan bir mütesellim göndermekle kalmamış, İşkodralı'nın yine burada

³⁰³ Eyice, *a.g.m.*, s.433.

³⁰⁴ Mustafa L. Bilge, "Mustafa Paşa, Buşatlı", *TDVİA*, VI, s.344.

³⁰⁵ Süleyman Külçe, *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*, Ticaret Basımevi, İzmir 1944, s.190.

bulunan hemşirezadesini hakaret ederek İşkodra'ya yollamış ve dayısı Celaledin Bey'in de Ohri'deki konağını basarak eşyalarını zaptetmişti.³⁰⁶

Bir diğer neden de Sırp Başknezi Miloş ile Rus Elçiliği'nin, Bâbîâli'ye İşkodralı'nın aleyhine beyanat vermesinden kaynaklanmıştır. Miloş, Mustafa Paşa'nın üzerine yürümek için hazır olduğunu belirterek kendisine müsaade edilmesini istemişti. Böylece sadakatini Bâbîâli'ye göstermiş olacaktı. Rus Elçiliği de, Mustafa Paşa'nın otuz kadar tüccar vapuru kiralayarak eşya ve mülkünü Viyana'ya gönderdiği ve en kritik zamanda firara kalkışacağı yönünde çeşitli iddialar öne sürüyordu. Bu konuda İngiltere Elçiliği de Miloş ve Rus Elçiliği'ne destek vermiştir.³⁰⁷

İşkodralı Mustafa Paşa, kendisine karşı oluşan bu blok karşısında daha fazla dayanamayarak isyan bayrağını açtı. Yanında Bosna ve Keğalık ileri gelenlerinden bir ittifak grubu oluşturdu ki bunların da ilk icraatları, muhalif duruşlarını ortaya koymak amacıyla fesleri ve resmi kıyafetleri çıkarıp uzun etekli entarileri giymeleri ve şal sarmaları oldu. Akabinde, on beş bin kadar kuvvetle Ohri ve Elbasan'a doğru harekete geçerek Dukakin Sancağı'na atanan Abdürrezzak Paşa'yı Priştine'den geri çevirdiler. Bununla birlikte Niş, Üsküp ve Sofya'yı da ele geçirerek isyanın sınırlarını genişlettiler.³⁰⁸

Bâbîâli, meydana gelen bu hareketlilik üzerine Hassa Feriki Ahmet Fevzi Paşa'yı Ağa Hüseyin Paşa ile görüşmek ve Mustafa Paşa'ya karşı gerekli askeri hazırlıkları yapmak üzere derhal Edirne'ye gönderdi. Edirne'de İşkodralı'ya karşı mücadele için ihtiyaç duyulan fetvanın çıkarılması adına bir meşveret meclisi toplandı. Alınan karar üzere İşkodralı asi ilan edilerek İşkodra Sancağı Sadrazam Reşit Paşa'ya bırakıldı. Böylece Bâbîâli, isyanı bastırmaya yönelik tedbirlere başvurdu.³⁰⁹

İşkodralı Mustafa Paşa, Bâbîâli tarafından yönlendirilen kuvvetlerden evvel Priştine'ye vardı. Burada Sadrazam tarafından görevlendirilen başıbozuklarla yaptığı

³⁰⁶ Lütfi, *Tarih*, c.II-III, s.669; Mustafa Nuri Paşa, *a.g.e.*, s.489; Külçe, *a.g.e.*, s.190.

³⁰⁷ Lütfi Efendi, yabancı elçilerin gayr-i müslim reislerin hatalarını örtbas etmesine rağmen Müslüman yöneticilerin yanlışlarını ifşa edip onların aleyhinde kamuoyu oluşturdıklarını vurgulayarak sefaretlerin bu yöndeki icraatlarını eleştirir. Bk.: Lütfi, *Tarih*, c.II-III, s.670-671; Külçe, *a.g.e.*, s.191

³⁰⁸ Lütfi, *Tarih*, c.II-III, s.676; Külçe, *a.g.e.*, s.192.

³⁰⁹ Lütfi, *Tarih*, c.II-III, s.672; Külçe, *a.g.e.*, s.192.

muharebede başarılı olduysa da düzenli birliklerin gelmesiyle üstünlüğünü kaybetti. Zira Babune adı verilen mevkide Reşit Paşa'nın kuvvetleriyle karşılaşarak taraftarlarıyla birlikte büyük bir bozguna uğradı. İşkodralı bu bozgun üzerine Köprülü, Üsküp, Prizren ve Karadağ yoluyla İşkodra'ya geri döndü.³¹⁰

Sadrazam bu gelişme karşısında Üsküp Muhafazası için Ağa Hüseyin Paşa'nın ivedilikle Üsküp'e gelmesini emretmiştir.³¹¹ Eski Sadrazam İzzet Mehmet Paşa da Sofya'nın muhafazası için çalışacaktı.³¹² Kendisine verilen emir doğrultusunda 15 Safer 1247/26 Temmuz 1831'de Edirne'den hareket eden Hüseyin Paşa, 27 Safer/7 Ağustos Pazar günü Üsküp'e vardı.³¹³ Hüseyin Paşa, bu sıralarda isyanından dönmesi hususunda İşkodralı Mustafa Paşa'ya nasihat bildiren bir mektup yazmıştır. Ancak İşkodralı, Hüseyin Paşa'nın mektubuna verdiği cevapta davasından dönmeyeceğini bildiriyordu. Zira Sadrazam kendisine karşı büyük haksızlık yapmıştı. Sadrazamın, üzerinde bulunan sancakları kendine tevcih ettirmesi, hasmını Debre'ye mütesellim yapması, Celaleddin Bey'in Ohri'de bulunan konağını basıp ailesini ve yakınlarını hakarete uğratması; Mustafa Paşa'nın mektubunda sıraladığı en vurucu hadiselerdendi. Bu nedenle hareketinin devlete değil, Sadrazam Reşit Paşa'ya karşı olduğunu belirterek davasından vazgeçmeyeceğini beyan etmişti.³¹⁴

Sadrazam Reşit Paşa, İşkodra'ya geçen Mustafa Paşa'yı takip ederek yanındaki kuvvetlerle birlikte ilerlemesini sürdürdü. İşkodra'ya vardığında, Mustafa Paşa kendisini kale duvarlarının ardında savunmaya hazırlamıştı. Fakat 25 Ağustos 1831'de kale içerisinde bulunan cephaneliğin üzerine düşen bir yıldırım nedeniyle savunması düştü. Cephaneliği ve çok sayıda adamı patlama esnasında yok olmuş, Reşit Paşa'ya

³¹⁰ Külçe, *a.g.e.*, s.193.

³¹¹ BOA, HAT, 419-21688, 18 Şevval 1246/1 Nisan 1831; Üsküp Muhafızı Hüseyin Paşa'nın emrindeki kuvvetlerin konuşlanmasına ve buradaki icraatlarına dair bk.: *Takvim-i Vekâyi*, 3, 14 Cemaziyülahir 1247/20 Kasım 1831; *Takvim-i Vekâyi*, 8, 27 Recep 1257/1 Ocak 1831; *Takvim-i Vekâyi*, 13 Şaban 1247/17 Ocak 1832.

³¹² Lütüfi, *Tarih*, c.II-III, s.673.

³¹³ BOA, HAT, 440-22167, 13 Rebiyülevvel 1247/22 Ağustos 1831; *Sadaret Divan Kalemi Evrakı (A)DVN*, 100-65.1, 2 Safer 1271/30 Ekim 1854.

³¹⁴ Lütüfi, *Tarih*, c.II-III, s.673-675.

teslim olmaya mecbur kalmıştır. Bunun üzerine, Hassa Feriki Ahmet Fevzi Paşa tarafından İstanbul'a getirilmiştir.³¹⁵

İstanbul'a getirilen İşkodralı, Süleymaniye'de kendisine tahsis edilen bir konakta misafir edildi ve akabinde işlediği suç nedeniyle idam edilecekken affedildi.³¹⁶ Mustafa Paşa ile oğulları, affedilmelerinin üzerine çeşitli dönemlerde valilik gibi hizmetlerle vazifelendirildiler. İşkodralı, son görev yeri olan Medine-i Münevvere'de bulunurken 1860 yılında burada vefat etmiştir.³¹⁷

2.3. KAVALALI MEHMET ALİ PAŞA İSYANI VE ANADOLU SERDÂR-I EKREMLİĞİ

Mehmet Ali Paşa, Mısır'ın Fransızlarca işgalinden hemen sonra Kavala'dan gönderilen yardım kuvvetleriyle birlikte gittiği dönemden itibaren bölgede siyasi manada yükselişe geçmiş bir isimdir. 1804'te valiliği ele geçirdikten sonra 1811'de Kölemen beylerini ortadan kaldırması ve 1818'de Vahhabi Hareketi'ni bastırması, onun bölgedeki siyasi gücünü ve nüfuzunu arttırmıştı. Kendisine verilen Hicaz ve Habeş Valilikleri sayesinde tüm Arabistan'a gücünü hissettiren Mehmet Ali Paşa,³¹⁸ 1822'de Sudan'ı tamamen ele geçirerek güçlü bir Mısır Devleti kurmaya çalışmıştı. Keza elde ettiği bu siyasi ivme ile birlikte Mısır'da uygulamaya koyduğu ekonomik, idari ve askeri reformlar, bölgedeki idaresini güçlendirmişti.³¹⁹

Mehmet Ali Paşa, Nil'den İskenderiye'ye açılan kanal ile sulama işlerini düzenledi. Kölemen ve vakıf topraklarına el koyarak toprakların millileşmesini sağladı. Nil deltasında pamuk üretimini arttırdı ve bunun yanında halka pirinç, afyon ve hububat gibi endüstriyel ürünleri yetiştirtti. Böylece Mısır ekonomisini canlandırmayı başardı. Yine aynı şekilde bir takım askeri yeniliklerin hayata geçirilmesini sağlamıştır. Zira yaptığı ekonomik yatırımlarla Mısır'ın geliri artmıştı. Mısır'da toplanan paranın bir kısmıyla, Fransa'dan subay ve teknisyenler davet ederek onların denetiminde modern

³¹⁵ Lütüfi, *Tarih*, c.II-III, s.680; Külçe, *a.g.e.*, s.194-195; Mustafa Nuri Paşa, *a.g.e.*, s.490.

³¹⁶ Jorga, *a.g.e.*, s.319.

³¹⁷ Süleyman Külçe, *a.g.e.*, s.195-196.

³¹⁸ Karal, *Osmanlı Tarihi: Nizam-ı Cedid..*, s.126-127; Zekeriya Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hâkimiyeti*, TTK, Ankara 1998, s.48-60.

³¹⁹ Karal, *a.g.e.*, s.126-127; Şinasi Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı: Mısır Meselesi (1831-1841)*, TTK, 2. Baskı, Ankara 1988, s.23-25.

bir ordu kurmayı başaramamıştır. Bu sayede Mısır'da modern askeri eğitime sahip yeni bir ordu ve donanma teşkil etti. Ayrıca Fransa'ya eğitim amacıyla öğrenciler göndererek endüstriyel ve askeri gelişmeleri takip etmiştir. Böylelikle Akdeniz'de Osmanlı ve Batı dünyası için önemli bir güç haline geldi.³²⁰

Mehmet Ali Paşa, Mısır'da gerçekleştirdiği reformlarla öylesine başarı sağlamıştı ki kurduğu modern ordu sayesinde girdiği savaşlardan galibiyetle çıkıyordu. Bunlardan birisi Osmanlı'nın bastıramadığı Mora İsyanı'ydı. 1824'te II. Mahmut'un çağrısı üzerine Mora'ya gelen Mısır ordusu, isyanı rahatlıkla bastırabilmişti. Mehmet Ali Paşa'ya, bu yardımları karşılığında Girit, Trablusşam ve Suriye Valiliği vaadedilmişti. Ancak Navarin baskınının hemen akabinde Mısır donanmasının Bâbîâli'den habersiz olarak Mısır'a geri dönmesi üzerine Mehmet Ali Paşa'nın Girit Valiliği'nden başka kazancı olmamıştır.³²¹

Yaşanan bu gelişmeler, Mısır valisinin isyanını hazırlayacaktı. Mehmet Ali Paşa, 1828 Rus Savaşı'nda kendisinden istenilen yardımı, donanmanın önemli ölçüde zarar görmesi, ordu için mesafenin uzak olması ve Suriye'de salgın hastalıkların zuhur etmesi gibi bahanelerle geçiştirmişti. Bu nedenle Sultan II. Mahmut, Mehmet Ali'nin Navarin'den sonra alenen itaatsizlik göstermesine ve keyfi hareketlerine karşı kayıtsız kalamamış, paşanın oyun dışı bırakılması için eski sadrazam Selim Mehmet Paşa'yı Suriye Valiliği'ne atamıştı. Plana göre Mısır'da casuslar vasıtasıyla bir olay çıkarılacak ve Selim Paşa'da bu hadisenin bastırılması için Mısır'a girerek ani bir hamleyle Mehmet Ali'yi bertaraf edecekti. Ancak Mehmet Ali Paşa, kendisi için düzenlenen bu tezgahı kısa sürede fark ederek isyan bayrağını açacaktır.³²²

Kavalalı'nın Kasım 1831'de Akka'ya saldırmasıyla isyan patlak verdi. Oğlu İbrahim Paşa'yı, 24.000 kişilik orduyla eski bir borç meselesini bahane ederek Akka Valisi Abdullah Paşa'nın üzerine gönderdi. Saldırının akabinde Yafa, Gazze ve Hayfa, Mısır ordusunun eline geçti. Akka ise altı ay boyunca kuşatma altında kalacaktı. Bununla birlikte Mehmet Ali Paşa, bu saldırıdan birkaç ay önce Şam Valisi Selim Paşa için büyük ihtilal hazırlamıştı. Kendisine yönelik tasarlanan planın intikamını almak

³²⁰ Karal, *a.g.e.*, s.127; Altundağ, *a.g.e.*, s.25.

³²¹ Karal, *a.g.e.*, s.129; Altundağ, *a.g.e.*, s.28.

³²² Karal, *a.g.e.*, s.129; Altundağ, *a.g.e.*, s.28.

için Şam'da isyan çıkarttı. Selim Paşa, Şam Vakası olarak anılan hadisede, ahali tarafından 15 Ağustos 1831'de yakılarak katledildi.³²³

Lübnan Emiri Beşir'in, Mehmet Ali Paşa'nın tazyiki ile Ocak 1832'de Mısır ordusuna dahil ettirilmesi İbrahim Paşa'nın işini kolaylaştırmıştır. Zira bu sayede Şam ve Halep hariç tüm Suriye, Mısır ordusunun elini geçmişti.³²⁴ İbrahim Paşa, Sur, Sayda, Beyrut ve Trablus gibi şehirleri, ciddi bir mukavemetle karşılaşmadan kolaylıkla zaptetti. Aynı zamanda ele geçirdiği bölgelerde idareyi eline alıyor ve buralara İstanbul'dan bağımsız olarak mütesellimler tayin ediyordu.³²⁵ Halep'in tehlikeye düşmesi üzerine Hüsrev Paşa'nın mütesellimlerinden Mehmet Paşa, Şubat 1832'de Osmanlı ordusuna kumandan tayin edilmiştir. Onun kumandanlığı altında Halep şehrinin savunması ön görülmüştür.³²⁶

Bâbîâli'nin tutumu, Mısır ordusunun bu ilerleyişi karşısında değişiklik göstermiştir.³²⁷ Zira Suriye'nin kuzeyine doğru yapılan hamleler, hadisenin farklı bir boyut kazanmasına neden olmuş ve mesele artık İstanbul'u tehdit eder bir hal almıştı. Dolayısıyla, durumun sultan ile bir vali arasında çıkan ihtilaftan ziyade saltanata yönelik bir isyan hali olduğu fiilen de ortaydı.³²⁸ Bu nedenle 3 Mart 1832'de Kavalalı ve oğlu İbrahim, asi ilan edilerek haklarında savaş kararı çıkartıldı. Akabinde Edirne Valisi Ağa Hüseyin Paşa, İstanbul'dan gönderilecek kuvvetlere başkumandan tayin edilecektir.³²⁹

Ağa Hüseyin Paşa, “*Mısır Valisi Mehmet Ali ve oğlu İbrahim Paşa denen hainlerin*”³³⁰ karadan ve denizden olmak üzere Sayda Eyaleti'ne asker sevk ederek Yafa,

³²³ Karal, *a.g.e.*, s.129; Altundağ, *a.g.e.*, s.53-55; Sertoğlu, *a.g.e.*, c.V, s.2929; Jorga, *a.g.e.*, c.V, s.303.

³²⁴ Altundağ, *a.g.e.*, s.55; Jorga, *a.g.e.*, s.303.

³²⁵ Altundağ, *a.g.e.*, s.56.

³²⁶ *a.g.e.*, s.55.

³²⁷ Takvim-i Vekâyi gazetesinin on yedinci sayısında yer alan tevcihat listesindeki bir ifadede, Mehmet Ali Paşa ve oğlu İbrahim Paşa'nın “*istikametlerine göre*” yani hal ve hareketleri doğrultusunda atamalarının yapılacağı belirtilmiştir. Dolayısıyla 7 Mart 1832'de neşredilmiş olan gazetede belirtildiği gibi, bu tarihten önce Mehmet Ali Paşa ve oğlu hakkında henüz kesin bir karar verilmemişti. Bununla birlikte asi ilan edildikleri 3 Mart 1832 tarihi ile gazetenin basım tarihi arasındaki geçen süreyi dikkate almakta fayda vardır. Ayrıntı için bk.: *Takvim-i Vekâyi*, 17, 4 Şevval 1247/7 Mart 1832.

³²⁸ Altundağ, *a.g.e.*, s.59.

³²⁹ Lütfi, *Tarih*, c.IV-V, s.708; Altundağ, *a.g.e.*, s.59; Sertoğlu, *a.g.e.*, c.V, s.2929.

³³⁰ BOA, HAT, 365-20202, ts. (29 Zilhicce 1247/30 Mayıs 1832); HAT, 365-20202/A, ts. (29 Zilhicce 1247/30 Mayıs 1832).

Trablusşam ve Akka'yı zabtetmelerinden dolayı "Anadolu Serdâr-ı Ekremi" ünvanıyla görevlendirilmiştir. Söz konusu ünvan, Anadolu savunmasına memur edilmesi nedeniyle Hüseyin Paşa'ya verilmiş, Halep Valisi Mehmet Paşa'nın da Arabistan Serdârı şeklinde anılması istenmiştir.³³¹ Bu görev dahilinde Mehmet Ali Paşa'nın üzerinde bulunan Mısır, Girit ve Habeş Eyaletleri kendisine bırakıldı.³³²

Edirne'den İstanbul'a çağrılan Hüseyin Paşa'ya, 15 Mart Çarşamba günü Çırağan Sarayı'nda³³³ padişahın huzurunda ağır işlemeli harvanisi giydirilerek murassa bir kılıç hediye edilmiştir. Teşrifatın icra edilmesinin akabinde, kethüdası ve Mabeyn-i Hümayun Feriki Ahmet Paşa tarafından koltuğundan kaldırılıp binek taşına çıkarılarak, müretteb alay ile birlikte konağına götürüldü. Bununla birlikte "İstiklal-i tam" ile Anadolu Serdâr-ı Ekremi tayin edildiğine dair ferman, Çirmen Sancağı'nda neşr ve ilan olundu.³³⁴ Hüseyin Paşa'ya verilen rütbe, o döneme kadar sadrazamlara mahsus olan bir rütbeydi. Hadisenin ehemmiyeti nedeniyle sadarete ait elkâpla³³⁵ görevlendirilmiştir.³³⁶ Ayrıca Anadolu payeli Kudüsî Seyyid Musa Efendi'nin ordu kadısı, Tahir Efendi'nin ise ordu defterdarı olarak atanması kararlaştırılmış ve Serdâr-ı Ekrem maiyetine verilmek üzere gerekli sayıda ketebe, kasabbaşı ve nüzul emininin tayin edileceği belirlenmiştir.³³⁷

Hüseyin Paşa'nın komutasındaki ordu, Anadolu'ya geçmek üzere 11 Zilkade 1247/12 Nisan 1832 tarihinde alay ve mızıka ile birlikte önce Bahçekapısı'na, daha

³³¹ BOA, HAT, 365-20202, ts. (29 Zilhicce 1247/30 Mayıs 1832); HAT, 365-20202/A, ts. (29 Zilhicce 1247/30 Mayıs 1832).

³³² BOA, HAT, 1439-59120, 30 Zilkade 1247/1 Mayıs 1832; HAT, 908-39771, 5 Safer 1247/16 Temmuz 1831; A.İDVNS.NŞT.d., nr.39, s.7;26;27; Lütü, Tarih, c.IV-V, s.710.

³³³ BOA, HAT, 365-20186, ts. (29 Zilhicce 1248/19 Mayıs 1833); Takvim-i Vekâyi, 18, 14 Şevval 1247/17 Mart 1832.

³³⁴ Lütü, Tarih, c.IV-V, s.709; Takvim-i Vekâyi, 20, 29 Şevval 1247/1 Nisan 1832; Takvim-i Vekâyi, 25, 4 Zilhicce 1247/5 Mayıs 1832.

³³⁵ Mehmet Süreyya, Ağa Hüseyin Paşa hakkında verdiği tezkire kaydında "... Şevval 1247'de (Mart 1832) Mısır üzerine sadâret pâyesiyile serdâr-ı ekrem oldu." ifadesini kullansa da bu algı, büyük bir olasılıkla Hüseyin Paşa'nın sadarete ait elkâpla serdâr-ı ekrem tayin edilmesinden kaynaklanmıştır. Bk.: Mehmet Süreyya, a.g.e., c.III, s.718.

³³⁶ BOA, HAT, 1439-59122, ts. (29 Zilhicce 1247/30 Mayıs 1832); Lütü, Tarih, c.IV-V, s.708-709.

³³⁷ BOA, HAT, 365-20186, ts. (29 Zilhicce 1248/19 Mayıs 1833); HAT, 353-19870, 5 Zilkade 1247/6 Nisan 1832; (Orduya gönderilecek olan kuvvetlerin mühimmat ve erzak gibi ihtiyaçlarının temin edildiği bir sırada Serasker Hüsrev Paşa, serdâr-ı ekrem olarak kendisinin görevlendirilmesini usulen gündeme getirdiyse de, seraskerin ihtiyarlığı öne sürülerek görevin Hüseyin Paşa'ya bırakılmasına yönelik irade çıkarılmıştır. Hadise hakkında detaylı bilgi için bk.: Lütü, Tarih, c.IV-V, s.717).

sonra Üsküdar yoluyla İbrahimağa Çayırı'na vardı.³³⁸ Serdâr-ı Ekrem bu yolculuğa Beyazıt'ta bulunan konağından hareketle başlamıştı. İbrahimağa Çayırı'na varıldıktan sonra altı gün boyunca burada kalındı ve bu sıralarda padişah, Hüseyin Paşa'yla görüşmek üzere ordugâha ziyarette bulundu.³³⁹ Buradan hareket eden ordu 8 Zilhicce 1247/9 Mayıs 1832'de Konya'ya vardı.³⁴⁰

İstanbul'da yapılan plana göre; Hüseyin Paşa'nın komutasındaki ordu ile Halep Valisi Mehmet Paşa'nın komutasındaki ordu, Halep'te birleşecek ve buradaki duruma göre düşmana karşı cephe alınacaktı.³⁴¹ Fakat İbrahim Paşa'nın önderliğindeki Mısır ordusu ilerlemesini sürdürüyordu. 14 Nisan 1832'de Al-Zerra mevkiinde yapılan muharebede, Osmanlı orduları mağlup olmuştu. Bu mağlubiyetin bir sonucu olarak Suriye halkı Mısır ordusuna iltihak etti. Aynı zamanda Akka'da altı ay boyunca yapılan savunma, 27 Mayıs'ta yine bir mağlubiyetle neticelendi ve kale, Mısır ordusu tarafından ele geçirildi. Abdullah Paşa ise esir düşmüştü.³⁴² İbrahim Paşa, Haziran ortalarında 18.000 kişilik ordusuyla Şam'a vardı ve burayı hadisesiz ele geçirmeyi başardı. Şehrin asayişini ve idaresini temin etmek üzere Haziran ayının sonuna kadar burada kalmıştır. Ardından Mısır Şam ileri gelenlerini de beraberine alarak 8 Temmuz'da Hums önlerine kadar geldi. Böylece Şam'da Mısır kuvvetlerine karşı herhangi bir ayaklanmanın çıkması engellenmiş oluyordu.³⁴³

İbrahim Paşa'nın zikredilen ilerleyişi, İstanbul'da hesaplanan planın tam aksine seyreliyordu. Osmanlı kuvvetlerinin iki ordusu birleşerek İbrahim Paşa'yı durduracaktı. Fakat bu iki kol birbirlerini çekememezlik nedeniyle birleşemedi ve Mısır ordusunun kendilerini kolaylıkla dağıtabilmesine yol açtı. Mehmet Paşa, 8 Temmuz 1832'de İbrahim Paşa'nın kuvvetlerine karşı Humus'ta yenik düştü.³⁴⁴

³³⁸ Lütfi, *Tarih*, c.IV-V, s.710.

³³⁹ *Takvim-i Vekâyi*, 22, 15 Zilkade 1247/16 Nisan 1832; *Takvim-i Vekâyi*, 23, 21 Zilkade 1247/22 Nisan 1832.

³⁴⁰ BOA, HAT, 908-39771/G, 7 Zilhicce 1247/8 Mayıs 1832; Lütfi, *Tarih*, c.IV-V, s.710; Jorga, *a.g.e.*, s.304.

³⁴¹ Altundağ, *a.g.e.*, s.59.

³⁴² Altundağ, *a.g.e.*, s.60; Jorga, *a.g.e.*, s.305; Aksan, *a.g.e.*, s.391.

³⁴³ Altundağ, *a.g.e.*, s.61; Sertoğlu, *a.g.e.*, c.V, s.2930.

³⁴⁴ Altundağ, *a.g.e.*, s.61.

Ağa Hüseyin Paşa, ordusuyla birlikte Antakya'dan güneye doğru inmekteyken Mehmet Paşa'nın mağlubiyetini öğrenmiş, akabinde kuvvetlerini derhal Halep'e geçirmiştir.³⁴⁵ Burası, zahire ve mühimmatın kolaylıkla aktarılabilceği hesabıyla savunma bölgesi olarak seçildiyse de şehir halkının Hüseyin Paşa'yı kabul etmemesi yüzünden bir kriz ortamıyla karşılaşmıştır. Halk, şehrin kapılarını Osmanlı ordusuna açmıyordu. Bu nedenle Hüseyin Paşa kritik bir ortamda, Mısır ordusuna karşı Beylan Geçidi'ni³⁴⁶ tutmaya karar vermiştir.³⁴⁷ Zahire ve ordu için gerekli levazımın buradan temin edilemeyeceği anlaşıldığından, bunların İskenderun limanına getirilerek orduya nakledilmesi ön görüldü.³⁴⁸

İstanbul'dan Hüseyin Paşa komutasında hareket eden ordu, Mısır kuvvetleriyle karşılaşmadan önce çok vakit kaybetmişti. Konya'da üç haftalık bir vakit geçirdikten sonra Tarsus'ta Akka'nın zaptedildiği haberini aldı. Adana'da geçirdiği iki hafta boyunca Mısır ordusunun kendilerine yaklaşmalarını bekledi ki bu sırada, Hama çoktan düşman kuvvetlerinin yaklaşması nedeniyle büyük bir tehlike altına girmişti. Fakat buna rağmen Halep'e İbrahim Paşa'dan önce varılmıştır. Ancak bahsedildiği gibi Halep halkının Hüseyin Paşa'ya kapılarını kapaması, Osmanlı ordusunu Beylan'da savunma yapma zorunda bırakmıştır. Buna rağmen Hüseyin Paşa'nın ardında on altı top bırakarak döndüğü şehre İbrahim Paşa kolaylıkla girebilmiş, hatta Halep halkı 18 Temmuz'da aralarında konsolosların da bulunduğu büyük bir törenle Mısır kuvvetlerini karşılamıştı.³⁴⁹

İbrahim Paşa, adeta merkeze karşı psikolojik bir taarruzla Yeniçeri Ocağı'nı Halep'te yeniden ihya ettiğini ilan etti. Buna rağmen Osmanlı kuvvetlerinin şehre alınmayarak geri çekilmek zorunda kalması, ordunun maneviyatını bozdu. İbrahim Paşa ise ordusunu burada dinlendirmiş ve askerlerine moral kazandırmıştı. Akabinde Temmuz ayının son günlerine kadar Halep'te kaldıktan sonra Beylan geçidine doğru harekete geçen Mısır ordusu, 29 Temmuz'da Osmanlı ordusuyla karşılaştı. İki saat gibi

³⁴⁵ *a.g.e.*, s.61-62.

³⁴⁶ Beylan Geçidi, kaynaklarda "Belen" ve "Bıylan" şeklinde de kullanılmaktadır. Belen kelimesi Türkçede, "iki dağ arasındaki yer, geçit" manasına gelmekle birlikte bu nokta, askeri açıdan stratejik bir önem arzeder.

³⁴⁷ Altundağ, *a.g.e.*, s.62; Sertoğlu, *a.g.e.*, c.V, s.2930.

³⁴⁸ BOA, HAT, 354-19889, 20 Rebiyülevvel 1248/17 Ağustos 1832; Lütfi, *Tarih*, c.IV-V, s.711.

³⁴⁹ Jorga, *a.g.e.*, s.306.

kısa bir süre içerisinde Hüseyin Paşa'nın emrindeki kuvvetler dağıldı ve Mısır süvarilerinin şiddetli takiplerine uğradı.³⁵⁰ Paşa, yüksek ve zorlu bir yapıda olan geçidin savunulmasında başarısız oldu. Bununla birlikte ordu içinde ciddi oranda firari vakaları gözlemleniyordu. Aralarında yüksek rütbeli subayların da bulunduğu firariler, diğer Müslüman karargaha geçmeye başlamışlardı.³⁵¹

Düzenli askeri birliklerin daha önce Konya tarafında toplanması nedeniyle Hüseyin Paşa'nın maiyyetinde kendi kapı halkından başka asker kalmamıştı. Dolayısıyla, geçidin başıbozuk askerlerce muhafaza edilmesine karar verilmiştir. Menemencioğlu Habib Bey ve kardeşi, beraberlerindeki aşiret halkıyla birlikte Beylan'da savunma pozisyonunda görevlendirilmiş, hatta bunun için Hüseyin Paşa tarafından verilen kapıcıbaşılık ve atıyyelerle teşvik edilmişti. Ancak kardeşinin askerleriyle beraber Mısır ordusuna firar etmesi üzerine Habib Bey de aşiretini toplayarak karşı tarafa geçti. Bu durum Hüseyin Paşa'nın emrindeki askerlerin daha çok telaşa düşmesine sebep olduğu için Mısır kuvvetleri savunmayı kolaylıkla ortadan kaldırılabiliyordu.³⁵²

Hüseyin Paşa, Beylan Geçidi'nde uğradığı ağır hezimet şu ifadelerde tasvir etmiştir; “... yani düşman beni kılıç ile alsa ve kılıcı ile döndürse canım yanmaz; galiplik mağlupluk öteden beru ola gelmiş cümlelerin malumudur. Lakin muharebe olunup, ba'del muharebe hasım dönüp yedi saat mesafede ordusuna avdet edüp ve muhlisleri dahi orduya dönüp bir kimseyi bulamadım. Böyle hal hiçbir vakitte misli mesbuk değil ve kimsenin başına gelmemiş. Hasbünallah ve ni-melvekil, hasbünallah ve ni-melvekil, hasbünallah ve ni-melvekil...”³⁵³ İbrahim Paşa bu zaferin ardından Adana'ya ilerlerdi. Urfa ve Maraş şehirlerini kontrolü altına alarak Anadolu'da hâkimiyet elde etmeye başladı. Alınan mağlubiyet Reşit Mehmet Paşa, Sultan II. Mahmut'un emriyle 31 Ağustos'ta göreve çağrıldı.³⁵⁴

³⁵⁰ Karal, *a.g.e.*, s.130; Altundağ, *a.g.e.*, s.62; Sertoğlu, *a.g.e.*, c.V, s.2930.

³⁵¹ BOA, HAT, 346-19719, ts. (29 Zilhicce 1248/19 Mayıs 1833); Jorga, *a.g.e.*, s.307; Aksan, *a.g.e.*, s.392.

³⁵² Lütfi, *Tarih*, c.IV-V, s.735.

³⁵³ Altundağ, *a.g.e.*, s.62-63.

³⁵⁴ Altundağ, *a.g.e.*, s.63; Jorga, *a.g.e.*, s.308.

Hüseyin Paşa'nın başarısızlığı serdârlıktan alınmasına neden olmuştur. Bu yeni hadiseyle beraber, savaşın başında kendisine verilen yerler Sadrazam Reşit Paşa'ya aktarıldı. Ayrıca serdâr-ı ekremlere mahsus olan elli bin kuruş maaşı kesilerek Edirne Valiliği'nden alındı. Tekâüden İstanbul'a geri çağırılması³⁵⁵ akabinde sahilhanesinde ikamet etmek üzere 2 Recep 1247/25 Kasım 1832'de Dersaadet'e geldi.³⁵⁶ Burada bulunduğu sırada sefer esnasındaki yararlılıkları nedeniyle iftihar nişanıyla taltif edildi.³⁵⁷

Reşit Mehmet Paşa, serdârlıktan alınan Hüseyin Paşa'nın ordu maiyyetinde istihdam edilip edilemeyeceği konusunda Ordu Kaymakamı Rauf Paşa'dan bilgi istemişti. Fakat Rauf Paşa'nın aktardıklarına göre, Anadolu halkının Hüseyin Paşa'dan hoşnut olmaması ve kendisinin uyumsuz bir mizaca sahip olması nedeniyle teklif edilen istihdamın temin edilmesi mümkün değildi. Kaldı ki çok kısa bir süre önce serdâr-ı ekrem olan paşanın bu rütbeden sonra sadrazamın komutasındaki ordu maiyyetinde çalışması, kendine ağır gelecekti. Dolayısıyla eski serdâr-ı ekremin İstanbul'a geri dönmesi uygun görülmüştür.³⁵⁸

Yeni Serdâr Reşit Paşa ise 20 Aralık'ta Konya'da Mısır ordusuyla karşılaşacak ancak mağlup olarak düşman birliklerine esir düşecektir. Bu sürecin akabinde Osmanlı Devleti, on yıl boyunca Mısır meselesi ile uğraşacak ve Payitahtı tehdit eden bu hareketi önlemek adına karşılığında siyasi ve ekonomik tavizler vereceği yabancı devletlerin yardımına muhtaç kalacaktır. Bununla birlikte 1841 yılında Mehmet Ali Paşa'nın soyundan gelenlere ihsan edilen hidivlik payesi karşılığında Mısır meselesi nihayete erdirilecektir.

Asâkir-i Mansure-i Muhammediye Seraskeri Hüsrev Paşa'nın etkisi Mehmet Ali Paşa'ya karşı yapılan savaşta da ortaya çıkmıştır. Tıpkı Rus Savaşı'nda olduğu gibi Mısır seferinde de Hüseyin Paşa'nın başkumandanlık vazifesini kısıtlama yoluna gitmişti. Zira komuta kademesinde bulunan adamları, bu savaşta da Hüseyin Paşa'yı

³⁵⁵ BOA, *HAT*, 525-25624, ts. (29 Zilhicce 1247/30 Mayıs 1832); *HAT*, 464-22756, ts. (29 Zilhicce 1248/19 Mayıs 1833); *HAT*, 908-39774, ts. (29 Zilhicce 1248/19 Mayıs 1833); *HAT*, 524-25597, ts. (29 Zilhicce 1248/19 Mayıs 1833).

³⁵⁶ Lütfi, *Tarih*, c.IV-V, s.716.

³⁵⁷ *a.g.e.*, c.VI-VII-VIII, s.1272.

³⁵⁸ *a.g.e.*, c.IV-V, s.734.

yalnız bırakmamıştı. Osmanlı ordusunun tek bir komuta idaresinde olmak yerine birbirinden farklı gruplarının etkisinde olduğu söz konusu harp esnasında da açıkça görülmüştür.³⁵⁹ Arabistan Seraskeri Giridîzade Mehmet Paşa ile Hüseyin Paşa'nın İstanbul'da yapılan plana göre hareket etmeyip birleşememesi, söz konusu hadiseye bir örnek teşkil etmektedir.³⁶⁰

2.3.1. Mısır Seferi Sırasında Çalınan Malları

Ağa Hüseyin Paşa'nın başından geçen ilginç hadiselerden biri Mısır seferi esnasında hazinesinin çalınmasıdır. Hadise, Hüseyin Paşa'nın orduyla beraberinde İskenderun'a kadar getirdiği hazinesinin, Mısır ordusunun giderek yaklaşması yüzünden başka bir yere taşınması nedeniyle ortaya çıkmıştı. Zira hazine İskenderun'dan Tarsus'a aktarılırken kısa bir karışıklık anında söz konusu olay meydana gelecektir.³⁶¹

Osmanlı ordusunun Halep'ten geri çekildiği sırada, Hüseyin Paşa'nın üzerinde bulunan çok miktarda nakit para ve değerli eşya, Adana sahilinde iki adet kölesiyle birlikte yabancı bir gemiye yükletilmişti. Ancak demirli olarak sahilde bekletilen geminin kaptanı, Hüseyin Paşa'nın hazine memurlarını kandırarak limana inmelerini sağladı. Bu sırada aceleyle demir alan kaptan, gemide bulunan hazineyi beraberinde götürerek limandan uzaklaştı.³⁶² Olayın duyulması üzerine gerekli araştırmalar yapıldıysa da, geminin hangi devlete ait olduğu kesin olarak bilinmediği için icra edilen tahkikat bir süre kesintiye uğramıştır. Hüseyin Paşa, durum karşısında üzüntüsünü gizleyememiştir.³⁶³

Hüseyin Paşa'nın merkeze aktardığı bilgilere göre hırsızlık vakası, Tarsus'ta çıkan bir karışıklık esnasında meydana gelmişti. Buna göre Hüseyin Paşa'nın hazinedarı, Tarsus halkının galeyana gelip mütesellim konağını bastığı haberi üzerine

³⁵⁹ Yıldız, *a.g.e.*, s.277-279.

³⁶⁰ Kaymakam Rauf Paşa'nın, orduda görevli üst düzey devlet memurlarının arasındaki geçimsizlik hakkında Sadrazam Reşit Paşa'ya yazdığı tahrirata dair bk. BOA, *HAT*, 907-39747/F, 13 Rebiyülahir 1248/9 Eylül 1832.

³⁶¹ Tarsus'a çıkmış olan hazinesinin kethüdası vasıtasıyla Konya'ya salimen aktarılmasına dair Anadolu Canibi Serdâr-ı Ekremi Hüseyin Paşa'dan Karaman Valisi Aliş Paşa'ya gönderilen tahrirat ile hazinenin kethüdası vasıtasıyla Konya yoluna çıktığına dair Aliş Paşa'nın Hüseyin Paşa'ya verdiği cevap hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: BOA, *HAT*, 325-18845/A, 6 Rebiyülevvel 1248/15 Ağustos 1832; *HAT*, 352-19845, 9 Rebiyülevvel 1248/16 Ağustos 1832.

³⁶² Lütfi, *Tarih*, c.VI-VII-VIII, s.1272.

³⁶³ *a.g.e.*, c.IV-V, s.734; c.VI-VII-VIII, s.1272.

hazineye göz kulak olmak için birkaç adamını geride bıraktıktan sonra meseleyi tahkik etmek adına gemiden ayrılmıştı. Fakat tam o sırada hazinedar limandayken geminin sahilden ayrıldığı haberi geldi. Kaşodlu kaptan ise Hüseyin Paşa'nın gemide bulunan adamlarını Akdeniz'in ücra bir köşesine bırakarak yoluna devam etmişti.³⁶⁴ Hazinedar, hırsızları yakalamak için başka bir gemiye binerek peşlerinden gittiyse de başarılı olamamıştır. Daha sonra yapılan tahkikat neticesinde, Sardunya bandıralı olan geminin aslında Kaşod³⁶⁵ adasından Civani isimli bir kaptana ait olduğu öğrenilmiştir.³⁶⁶

Kayıp eşyaların bulunması konusunda İngiltere ve Fransa'nın Kıbrıs ve İzmir'de bulunan konsoloslukları da haberdar edilmiştir. Tahkikatın sürdürülmesi için konsoloslar arayıcılığıyla mezkûr devletlerin bölgedeki amiral ve gemilerinden yararlanılacaktı.³⁶⁷ İlk yapılan araştırma sonucunda Ağustos 1832'de çalınan malların bir kısmı, birkaç ay sonra İngiltere Elçiliği tarafından Kaşod adasında bulundu. Akabinde tasvir-i hümayun, birkaç tezyinâtli kutu, nargile ve piştov ile üç yüz on beş bin kuruş kadar nakidin³⁶⁸ yer aldığı hazine, Kaptan Şarl Hotam'ın³⁶⁹ kumandasındaki *Kordelya (Cordelia)* adlı bir gemiyle birlikte İstanbul'a getirilmek üzere hemen yola çıkarıldı.³⁷⁰ Bir süre Boğaz dışında bekletilen geminin İstanbul'a alınmasına dair irade çıktıktan sonra³⁷¹ eşyalar, İngiliz Sefareti serkatibi ile tercümanı huzurunda tek tek

³⁶⁴ Hüseyin Paşa'nın gemide bulunan kölelerinden biri de Mavrokordato Ali Efendi'dir. Ali Efendi hırsızların elinden kurtulduktan sonra bir yolunu bulup İstanbul'a geldiğinde, Hüseyin Paşa'nın gözüne görünmekten çekinir olmuş fakat kapı kethüdası Ali Rıza Efendi'nin aracılığıyla paşanın merhametine mazhar olarak affedilmiştir. Bir aralık Şirket-i Hayriye'de müdürlük yapan Ali Efendi, vefatına değin Hüseyin Paşa'nın özel hizmetini görmeye çalışmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk.: Lütfi, *Tarih*, c.VI-VII-VIII, s.1272.

³⁶⁵ Günümüzde "Kasos" olarak adlandırılan Yunanistan'a ait bir adadır. Çoban adası olarak da bilinmektedir.

³⁶⁶ BOA, HAT, 347-19744, 11 Rebiyülevvel 1248/8 Ağustos 1832.

³⁶⁷ BOA, HAT, 347-19744, 11 Rebiyülevvel 1248/8 Ağustos 1832.

³⁶⁸ Kayıp hazinenin Kaşod'da bulunarak İstanbul'a getirilen kısmında yer alan eşya ve paranın miktarına dair makbuz sureti ve bazı tahriratlar için bk.: BOA, HAT, 1176-46442/N, 19 Cemaziyülevvel 1248/14 Ekim 1832(Ek 5); HAT, 1176-46442/O, ts. (29 Zilhicce 1248/19 Mayıs 1833) (Ek 6).

³⁶⁹ Şarl Hotam'ın, Kaşod Adası kocabaşlarından teslim aldığı eşya ve bir miktar nakitle alakalı merkeze verdiği İngilizce makbuz sureti için bk.: BOA, HAT, 1176-46422/M, ts. (29 Zilhicce 1248/19 Mayıs 1833)(Ek4).

³⁷⁰ Boğaz Muhafızı Salih Paşa'nın, Akdeniz'deki İngiliz kumandan tarafından takip edilen malların bir kısmının bulunup İngiltere gemisiyle İstanbul'a getirildiğine dair sadarete verdiği tahrirata dair bk.: BOA, HAT, 655-32033, 25 Cemaziyülevvel 1248/20 Ekim 1832.

³⁷¹ BOA, HAT, 655-32033, ts. (25 Cemaziyülevvel 1248/20 Ekim 1832; HAT, 1218-47720, 29 Zilhicce 1250/28 Nisan 1835).

sayılıp Darphane-i Amire'ye aktarılmıştır.³⁷² Tasvir-i hümayun ise kısa bir süre sonra Darphane'den getirtilerek padişaha teslim edilecektir.³⁷³

Kayıp hazinenin bulunan kısmının İstanbul'a getirilmesinden sonra İngiltere Sefareti Osmanlı Devleti'nden bir takım taleplerde bulunmuştur. Bu istekler arasında İngiltere Devleti'nin tahkikat sürecindeki hizmetlerinin *Takvim-i Vekâyi*'de Türkçe ve Fransızca olarak yayınlanması, Yunan Ecnebiye Nazırı'nın eşyaların bulunmasında yararlılıkları görülmüş olması dolayısıyla münasip bir hediye ile taltif edilmesi ve hazineyi İngiliz elçisinin özel talimatıyla Kaşod Adası'ndan İstanbul'a getiren kaptana bir kılıç hediye edilmesi vardı. Bununla beraber eşyaları İstanbul'a getiren geminin de Donanma-yı Hümayun'da istihdam edilmesi isteniyordu.³⁷⁴

İngiliz Sefaret tercümanı vasıtasıyla Reis Efendi'ye iletilen söz konusu talepler, doğrudan kabul edilmemiştir. Zira hadisenin *Takvim-i Vekâyi*'de açıkça ilan edilmesi, Hüseyin Paşa'yı halk nazarında tahfif etmek anlamına geliyordu. Bununla beraber hiç yazılmaması da İngiltere'ye karşı uygun bir hareket olmayacaktı. Bu nedenle meselenin çok kısa bir haber şeklinde ve Fransızca olarak neşredilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca ciddi bir muamelesine şahit olunmadığı gerekçesiyle Yunan nazırına verilmesi istenen hediye'nin yakışksız olacağı düşünülmüş ve taltif işinin bir suretle savuşturulması ön görülmüştür. *Kordelya* gemisinin kaptanı ise bir kılıç hediye edilerek taltif edilecekti. Zira Hüseyin Paşa'nın çalınan mallarının toplam değeri 57.000 keselik³⁷⁵ bir meblağdı ve Kaşod'dan getirilenler bu miktarın çok altında bir miktarı karşılıyordu.³⁷⁶ Malları getiren gemi ve kaptanlarının donanmaya dahil edilmesi de münasip görülmemiştir. Çünkü Kaptan Paşa'nın görüşüne göre, Donanma-yı Hümayun'a alınmaları takdirde beraberlerinde intizamsızlığı da getireceklerdi. Kaptan Paşa'nın fikri doğrultusunda söz konusu talep reddedilmiştir.³⁷⁷

³⁷² BOA, HAT, 567-27839, ts. (29 Zilhicce 1248/19 Mayıs 1833).

³⁷³ BOA, HAT, 577-28243, ts. (29 Zilhicce 1250/28 Nisan 1835).

³⁷⁴ BOA, HAT, 1172-46374, ts. (29 Zilhicce 1248/19 Mayıs 1833).

³⁷⁵ Hüseyin Paşa, çalınan hazinesinin yedi bin kese'yi aşkın olduğunu beyan etmiştir. Bk.: BOA, HAT, 347-19744, 11 Rebiyülevvel 1248/8 Ağustos 1832.

³⁷⁶ BOA, HAT, 1172-46374, ts. (29 Zilhicce 1248/19 Mayıs 1833).

³⁷⁷ BOA, HAT, 1172-46374, ts. (29 Zilhicce 1248/19 Mayıs 1833); HAT, 1179-46575, ts. (29 Zilhicce 1250/28 Nisan 1835).

Bahsedildiği üzere İstanbul'a getirilen hazine, korunmak üzere Darphane-i Amire'ye aktarılmıştı. Ancak bu malların akıbeti hakkında genişçe bir bilgiye sahip değiliz. Bununla beraber, hadiseden biraz vakit sonra İngiliz Elçiliği'nden gelen yeni bir talep üzerine Darphane'de tutulan eşyaların ne yapılacağına karar verilmiştir. Zira elçilik, tahkikat ve teslim sürecindeki emeklerinin karşılığı olarak Kaşod'dan getirilen miktardan yüzde bir buçuğa kadar bir pay istemiştir. Söz konusu isteğin geri çevrilmesi gayr-i münasip olacağından Darphane'de tutulan tasvir-i hümayun haricindeki mücevherler ve diğer değerli eşyaların, Darphane görevlisi Nafiz Efendi aracılığıyla satılmasına ve buradan elde edilecek parayla İngiltere Elçiliği'ne yüzde bir buçuk pay verilmesine razı gelinmiştir.³⁷⁸

Çalınan malların bir kısmı Ekim 1832'de ortaya çıkarılsa da, geri de kalan ve büyük bir meblağ tutan hazinenin kimde ve nerede olduğu hakkında herhangi bir işaret bulunamıyordu. Ancak bu tarihten tam beş yıl sonra, Çamlıcalı Yani adında bir kaptan tarafından hazinenin kimde ve nerede olduğuna dair yeni bir iddia ortaya atılmıştır. Yani Kaptan Bâbîâli'ye gelerek, Hüseyin Paşa'nın Anadolu Serdârlığı sırasında çalınmış olan eşyalarının Rodos Sancağı dahilindeki Kaşod Adası reayasından Yani Ligor isimli bir kaptanın sefinesi ile kaçırıldığını ve hatta bu malların bir kısmını İngiltere taabiyetli bir kaptana, bir kısmını Kaşod çorbacılarından Vasili Antonyo ile Mihal Kotalaki'ye ve bir bölümünü de Başpapaz Yorgi adında zimmilere paylaştığını şifahen ihbar etmiştir. Bununla birlikte, çaldıklarını ortaklarıyla bölüşen Ligor'un mallardan yüz bin kuruşluk değerde üç adet sefine yaptırıp bunlardan bir tanesini İstanbul'da elden çıkardığını ve hazinedeki eşyalar arasında bulunan üç adet mücevher çubuk takımını da İskenderiye'de Arslan Bey adında bir adama sattığını iddiasına eklemiştir.³⁷⁹

Çamlıcalı Yani, bununla kalmayarak hazinenin yarısının Ligor'un elinde olduğunu ve tasarrufundaki eşyaların listesini dahi Bâbîâli'ye sunabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca, hazinenin Ligor'un elinden kurtarılması için tahkikata bizzat katılmak istediğini de belirtmiştir. Bugüne kadar korku ve endişe sebebiyle ihbarda

³⁷⁸ BOA, HAT, 567-27839, ts. (29 Zilhicce 1248/19 Mayıs 1833); HAT, 1172-46401, ts. (29 Zilhicce 1248/19 Mayıs 1833).

³⁷⁹ BOA, HAT, 1263-48934/B, ts. (29 Zilhicce 1253/26 Mart 1838).

bulunamadığını ancak eğer Bâbîâli'den kendisine maddi destek verilirse araştırmalara rehberlik edebileceğini vurgulamıştır. Fakat Yani'nin düşüncesine göre söz konusu tahkikat, açıktan yürütölmek yerine gizlice yapılmalıydı ki böylece hırsızların kaçmaları yahut bir şekilde inkâra kalkışmaları engellenebilirdi.³⁸⁰

Yani, ihbarının doğrulanması takdirinde bir tahkikat başlatılırsa, bu çalışma sırasında alınacak önlemler hususunda kendisinin bir planının olduğunu da sözlerine eklemiştir. Buna göre Yani Kaptan, Müslöman kılığına girip kimliğini gizleyerek Rodos'un etrafında dolaşacak ve ihbar ettiğı adamların yakalanmasına ön ayak olacaktı. Hatta hırsızların tahkikatı haber aldıklarında konsolosluklara iltica edebileceğı ihtimalinden yola çıkarak, Yunan Elçiliğı'ne ihtiyaten bir yazı gönderilip sefaretlerine iltica edenler olur ise vermemezlik yapmamaları konusunda Yunan tarafından teminat alınmasını teklif etti.³⁸¹

Zikredildiğı gibi Yani, hırsız Ligor'un çaldığı malların bir kısmını İngiliz taabiyetli birine verdiğini Bâbîâli'de belirtmişti. İddiasını desteklemek için Ligor'un tasarrufuna geçmiş olanları arz edebileceğini de ifade etmiş ve akabinde hazırladığı listede; İngiliz bir adama verilen eşyaların aslında 1832 yılında İstanbul'a teslim edilenler olduğunu beyan etmiştir. Bu eşyalar arasında bulunan bir adet tasvir-i hümayunun Devlet-i Aliyye'ye verildiğini hazırladığı raporda göstermiştir.³⁸²

Bâbîâli, Çamlıcalı Yani tarafından sunulan ihbarları değerlendirme yoluna giderek ilk olarak durumu Kaptan Paşa'ya iletmiştir. Kaptan Paşa'nın Yani ile görüştürölmesi üzerine ihbarın doğruluk payının olduğuna karar verilmiş ve bu nedenle bir operasyon başlatılması gerektiğı düşünölmüştür. Tahkikat için hazırlanan plana göre, Kaptan Paşa ile Çamlıcalı Yani, birlikte İzmir'e gidecek, orada bulunan Suriye adlı bir korvet vasıtasıyla Rodos tarafına geçip hırsızları yakalayacaklardı.³⁸³ Akabinde hazırlanan operasyon planı huzura sunulmuş ve eşyaların ortaya çıkabilmesi ihtimalinin yüksek olmasından dolayı gerekli çalışmaların sürdürölmesi için olumlu yönde irade

³⁸⁰ BOA, HAT, 1263-48934/B, ts. (29 Zilhicce 1253/26 Mart 1838).

³⁸¹ BOA, HAT, 1263-48934/B, ts. (29 Zilhicce 1253/26 Mart 1838).

³⁸² BOA, HAT, 1263-48934/C, ts. (29 Zilhicce 1248/26 Mart 1838).

³⁸³ Rodos'ta yapılacak olan tahkikattan Rodos Muhafızı Hafız Paşa da haberdar edilerek hırsızların, yakalanıp ellerindeki mallar alındıktan sonra Ligor'un evinin mühörleneceğine dair emir gönderilmiştir. Bk.: BOA, HAT, 1263-48934/A, ts. (29 Zilhicce 1248/26 Mart 1838).

alınmıştır.³⁸⁴ Ayrıca, Yani'nin daha önce operasyon sırasında alınacak önlemler için gösterdiği maddelerden biri olan; Yunan Elçiliği'ne haber verilmesi hususu dikkate alınmış ve bu yönde bir yazı gönderilmiştir.³⁸⁵ Ardından Yunan Elçiliği'nden, çalınan malların Yunanistan sınırları içinde tespit edildiği takdirde bunların açığa çıkarılması için Osmanlı Devleti'ne yardımcı olunacağına dair bir cevapname yazısı gelmiştir.³⁸⁶

Kaşod adasında olduğu iddia edilen hazineyi bulmak için Rodos'a bir sefine gönderilmiş ve burada bir tahkikat gerçekleştirilmiştir. Ancak bu araştırmanın yapıldığını bildiren vesika, konunun nihayeti hakkında bilgi vermemektedir. Nitekim hazinenin bulunamadığına dair *Lütfi Tarihi*'nde de şu ifade geçmektedir; “*Devletçe çok araştırılmış ise de bir ipucu bulunamamıştır.*”³⁸⁷ Dolayısıyla, gerek arşiv vesikalarının 1837-1838 senelerinde kesilmesi gerekse dönemin kaynaklarının hadiseye ışık tutacak bir bilgi vermemesi, kayıpların ortaya çıkarılamadığı neticesinden başka bir görüşe mahal bırakmamaktadır.

³⁸⁴ BOA, HAT, 1263-48934, 21 Safer 1253/27 Mayıs 1837; HAT, 1263-48934/A, ts. (29 Zilhicce 1253/26 Mart 1838).

³⁸⁵ BOA, HAT, 1218-47699, ts. (29 Zilhicce 1252/6 Nisan 1837).

³⁸⁶ BOA, HAT, 1329-51849/A, ts. (17 Cemaziyülahir 1253/18 Eylül 1837).

³⁸⁷ Lütfi, *Tarih*, c.VI-VII-VIII, s.1272.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AĞA HÜSEYİN PAŞA’NIN VIDİN VALİLİĞİ

Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın isyanı üzerine serdâr-ı ekrem olarak ordu komutanlığına getirilen Ağa Hüseyin Paşa, savaştaki başarısızlığı nedeniyle İstanbul’a geri çağırılarak sahilhanesinde ikamet ettirilmişti. Bu süre zarfında Dersaadet’te bulunan Hüseyin Paşa, 1833’teki Vidin Valiliği’ne kadar herhangi bir göreve memur edilmemişti. Ancak, Osmanlı Devleti’nin 1828-1829 Rus Savaşı’nın ardından imzalanan Edirne Antlaşmasıyla birlikte Sırp muhtariyeti ile uğraşması, Ağa Hüseyin Paşa’nın da Vidin Valisi olarak görevlendirilmesine neden olacaktır.

Bilindiği üzere 1829 Edirne Antlaşması Sırların, 1826 Akkerman Antlaşması maddelerinde geçen din ve mezhep serbestiyeti, iç işlerinde müstakil olma, serbest ticaret hakkı, memleketlerinde hastane, okul ve matbaa kurma ve bazı kazaların ilhakı gibi kazanımları elde etmesini sağlamıştır. Bununla beraber, antlaşmanın hükmünde yer alan Sırp memleketinden ayrılan altı adet nahiyenin tekrar geri verilmesi hususu, Ruslar tarafından Osmanlı Devleti’ne dikte ettiriliyordu. Zira Sırlara verilecek olan hakların uygulanması hakkındaki ferman, bir ay içerisinde Rusya’ya bildirilecekti. Osmanlı Devleti bu talepler karşısında 30 Eylül 1829 tarihli fermanı çıkarmıştır.³⁸⁸

1829 Fermanına göre Sırlılara verilecek altı nahiyenin hangileri olduğu henüz saptanmamıştı. Bu bölgelerin belirlenmesi için İstanbul’dan gönderilen Keşşaf Efendi, teftiş bölgesindeki halk tarafından durduruldu. Halk -ki özellikle Bosnalılar- kendilerine ait toprak parçalarının Sırlara verileceği ihtimalinden bile rahatsızlık duyuyorlardı. Hatta bu konuda herhangi bir direniş gösterilirse savaşmaktan geri durmayacaklarını da belirtmişlerdi. Aynı zamanda Rus elçileri tarafından da sınırın bir an önce çizilmesi yönünde Osmanlı Devleti’ne baskı yapılıyordu. Ancak “sınır meselesi”, halkın tepkisi

³⁸⁸ Sertoğlu, *a.g.e.*, c.V, s.2918; Selim Aslantaş, “Sırbistan: İsyanlar ve Bağımsız Devlet”, *Balkanlar El Kitabı*, Karam Vadi Yayınları, Ankara 2006, c.I, s.478; Ayşe Özkan, *Miloş’tan Milan’a Sırp Bağımsızlığı (1830-1878)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2011, s.18.

ve altı adet nahiyenin adları bir yana sayısının³⁸⁹ dahi muğlakta olması gibi nedenlerle 1833 yılına kadar hallolamamıştı³⁹⁰.

Edirne Antlaşması'nın ve Sırlara verilen hakları kapsayan 1829 fermanın doğurduğu mühim sorunlardan biri de “emlak meselesi”dir ki *Sırp memleketinde, “Kıla’-i Hakaniye mustahfizlarından başka Müslüman bulunmayacak”* maddesinden ileri gelir. Bu madde gereğince Belgrad ve çevresinde bulunan Müslüman ahalinin bölgeden göç etmesi gerekiyordu. Ancak buna ne Bâbiâli'nin ne de Sırp bölgesinde sakin Müslüman ahalinin tabii olarak rızası yoktu. Bölgede oturan Müslümanlardan kimi, varlıklarını Sırlara satıp göç etmeye kimi ise emlaklarını muhafaza ederek ikamet yerlerinde kalmaya çalışmıştır. Bu karışıklık, Bâbiâli'nin ve Belgrad Muhafızı Gavonoszade Hüseyin Paşa'nın tutumu “oyalama” yönünde olurken Başknez Miloş'un (1780-1860) ise biran önce bölgedeki Sırp popülasyonunu olabildiğince yükseltmekti. Dolayısıyla emlak meselesi ve Müslüman halkın göç ettirilmesi de bu süre zarfında halledilemeyerek 1833 yılına kalmıştır.³⁹¹

Sırp bölgesinin sınır ve emlak meselesi tartışıldığı sıralarda 1830 yılında bir ferman daha çıkarılarak Sırlar kesin olarak muhtar bir idareye kavuşmuşlardır. Bu ferman ile Sırp başknezliğinin Miloş ve ailesine verileceği ve ilhakını istedikleri altı nahiyenin Osmanlı ve Rus memurlarca belirlenip teslim edileceği taahhüt edilmiş, iç işlerinin bir meclise tâbi olarak idare edileceği ve kale muhafızlarından başka hiçbir Müslümanın Sırp bölgesinde bulunmayacağı bildirilmiştir. Böylece Sırlar tam muhtariyet kazanmış oluyorlardı. Ayrıca bu fermanın başknezlerin Miloş ve ailesinden seçilmesi hakkında çıkarılan bir ferman da özel olarak Miloş'a gönderilmişti.³⁹²

³⁸⁹ Sırp Knezi Miloş'a göre Vidin kazalarından, Bosna Eyaleti'nden ve Alacahisar Sancağı'ndan on bir-on iki adet nahiyenin Sırp memleketine katılması gerekiyordu. Zira bu bölgelerin idaresi Sırlardayken, Hurşid Paşa zamanında ayrılmışlardır. Miloş'un iddiasına dair bk.: Özkan, *a.g.e.*, s.20.

³⁹⁰ Metin Çetin Börekçi, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sırp Meselesi*, Kutup Yıldızı Yayınları, İstanbul 2001, s.184-185; Özkan, *a.g.e.*, s.18-28.

³⁹¹ Özkan, *a.g.e.*, s.20-22.

³⁹² Jelavich, *a.g.e.*, s.266; Börekçi, *a.g.e.*, s.190-191; Özkan, *a.g.e.*, s.23-29.

3.1. BİRİNCİ VİDİN VALİLİĞİ

Sırbistan'ın muhtariyet kazandığı ve Miloş'un başknezliği elde ettiği dönemden birkaç sene sonra Ağa Hüseyin Paşa'nın Vidin Valiliği gündeme getirilmiştir. Miloş'un aralarında oluşturduğu yakınlığa binaen Hüseyin Paşa'ya gönderdiği mektup, Vidin valiliğinin değişmesinde başlangıç sayılabilir. Bu değişiklikteki en büyük etken, Vidin Valisi İzzet Mehmet Paşa ile Miloş'un arasında oluşan husumetti.

İstanbul'da bulunan Paşa'ya gelen mektupta Miloş, İzzet Mehmet Paşa'dan çokça yakınıyordu. Hatta aralarındaki düşmanlık neredeyse çatışma boyutundaydı. Hüseyin Paşa'nın, durumun tahkiki için Miloş'tan gelen mektubunu Bâbiâli'ye göndermesiyle sorunun nasıl düzeltileceği tartışılmıştır. Hadisenin artık onarılamaz boyutlara vardığını düşünen sadrazama göre, İzzet Paşa'nın valilikten alınıp yerine Miloş'la iyi anlaşması hasebiyle Hüseyin Paşa'nın vali olarak görevlendirilmesi gerekliydi.³⁹³

Ancak, İzzet Paşa'nın hakkındaki şikayete binaen “açıktan açığa” valilikten alınıp da Miloş'un “şımartılması” ve Rusya Devleti önünde bu değişikliğin gerçekleştirilmesi istenmiyordu. Bu nedenle durumun vahim bir hale gelmeden ve siyasal bir takım sorunlara sebep olmadan çözülmesi uygun görülmüştür. İzzet Paşa'nın eski sadrazam ve kendisine verilen görevlerde büyük yararlılıklar göstermiş olması hasebiyle gücendirilmemesi için İzzet Paşa'nın Silistre Valiliği'ne atanması düşünüldü. Böylece bu değişiklik Rusya ve Miloş'a hissettirilmeden mutat bir tevcihatmış gibi gösterilecekti. Fakat bu sefer Silistre Valisi Mehmet Paşa'nın açıkta kalması muhtemel olduğu için söz konusu fikir uygulanamayarak İzzet Paşa, padişahın emri üzerine Edirne'ye gönderilmiştir.³⁹⁴

Ağa Hüseyin Paşa böylece, Sırp bölgesinde uğraşılabilen “*tahrir-i nüfus*”, “*vergi*” ve “*tahdid-i nevahi*” gibi meselelerinin çözümünde çalışacağı gerekçesiyle³⁹⁵ ve Miloş ile yakınlığından³⁹⁶ bahisle 17 Rebiyülevvel 1249/4 Ağustos 1833 tarihinde

³⁹³ BOA, HAT, 482-23655, ts. (29 Zilhicce 1249/9 Mayıs 1834).

³⁹⁴ BOA, HAT, 482-23655, ts. (29 Zilhicce 1249/9 Mayıs 1834).

³⁹⁵ BOA, HAT, 482-23655, ts. (29 Zilhicce 1249/9 Mayıs 1834); HAT, 692-33439, ts. (29 Zilhicce 1249/9 Mayıs 1834).

³⁹⁶ Lütüfi, *Tarih*, c.IV-V, s.778-779.

Vidin Valiliği'ne getirildi.³⁹⁷ Aynı gün yakası sırmalı harvanisi³⁹⁸ giydirilen Hüseyin Paşa, Dersaadet'ten hareketle Ekim 1833'te Vidin'e vararak İzzet Paşa'dan valiliği teslim aldı.³⁹⁹ Bu dönemden itibaren on iki yıl sürecek valiliğinin birinci kısmı başlamış oldu. Hüseyin Paşa, valiliği boyunca bilhassa Sırp sorunlarıyla ilgilenecek ve bu sorunlar da aşağıda anlatılacağı gibi genellikle Müslümanlar ve Sırlar arasındaki gerginliğin iyiden iyiye belirginleştiği hadiseler olacaktı.

Temas edildiği gibi, 1829'da Sırlara verilmesi taahhüt edilen bölgelerin tespit edilmesi 1833 yılına kadar tamamlanamamıştı. Dolayısıyla sınır meselesi, Sırlar ve Bâbiâli arasında Rusya'nın da dahil olduğu bir süreçte uzamış ve Müslümanların, kendilerine aidiyetini iddia ettikleri bölgelerden çıkarılması için Miloş'un tahrikleriyle çeşitli isyan hareketleri sahneye konmuştu. Bu nedenle 1833'te bir ferman daha çıkarılarak Sırp sınırının oluşturulması sağlanmıştır.⁴⁰⁰

1833 Fermanına göre; Kolyoç dahil Kranya, Gorgoçoğça, Bana ve İsfirlik dahil Çernerika, Perakin, Rajne, Aleksençe, Kruşecav (Alacahisar) ve Beravnik'in (Yenipazar) bir kıtası dahil İstar Eflak'ın bir kıtası ile Drin nahiyelerinin Sırp idaresine verilmesi kararlaştırılmıştır. Söz konusu bölgeler, Vidin ve Niğbolu Sancakları Mutasarrıfı Hüseyin Paşa'nın görevlendirdiği bir memur vasıtasıyla mahallinde araştırılıp ortaya çıkarılarak Sırlara tahsis edilecektir. Ayrıca Sırp bölgesinde kalan yerlerdeki Müslümanların buralardan tahliye edilmesi için ahaliye beş sene müddet verilecektir. Bu süre zarfında Müslümanlara ait olan emlakların değerleri bahasına satılabilmesi ve nihayet burada sakin İslam nüfusunun bölgeden göç edebilmeleri için kolaylık sağlanacaktır. Böylece 1830 yılında kurulan Sırbistan'ın sınırları 1833'te genişletilmişti.⁴⁰¹

Sınır meselesinin tahkikat aşaması 29 Aralık 1833'te Sırp, Osmanlı ve Rus memurlar tarafından Vidin'de başlatılmış, 6 Şubat 1834 tarihinde Drina ve Sava'nın

³⁹⁷ Vezir Hüseyin Paşa'ya –kalelerini de muhafaza etmek şartıyla- Vidin ve Niğbolu Sancaklarının tevcih olmasına dair bk.: BOA, C.DH, 315-15739, 17 Rebiyülevvel 1249/4 Ağustos 1833; A.{DVNS.NŞT.d., nr.39, s.26; *Takvim-i Vekâyi*, 64, 22 Rebiyülevvel 1249/9 Ağustos 1833.

³⁹⁸ BOA, HAT, 478-23418, ts. (29 Zilhicce 1249/9 Mayıs 1834); *Takvim-i Vekâyi*, 64, 22 Rebiyülevvel 1249/9 Ağustos 1833.

³⁹⁹ BOA, HAT, 692-33436/A, 1249 Cemaziyülevvel 30/15 Ekim 1833.

⁴⁰⁰ Özkan, a.g.e., s.30.

⁴⁰¹ a.g.e., s.32.

kesiştiği bölgede sonlandırılmıştı. Ancak bu aşamada Sırbistan'a bırakılan bölgelerde meskn Müslümanların sert tepkileri ile karşılaşılmıştır. Bu konuda en büyük reaksiyon, Boşnaklardan gelmekteydi. Zira sınırların tespiti için görevlendirilen Sırp memurlar tahkikat esnasında, fermanla kararlaştırılan hudutlardan daha ileriye giderek Boşnakları tahrik etmekteydi. Hududların belirlenmesi için topraklara konulan nişanlar, Boşnak köylerinin sınırlarına tecavüz ediyordu. Bu tahrik sonucu, Miloş'un yetkilendirdiği Sırp subaylardan birkaçı Boşnaklar tarafından katledildi. Miloş'un sınırlara asker yığarak halka gözdağı vermeye çalıştığı görülse de, durum Bâbîâli'ce yatıştırılarak Sırbistan'a ait olan toprakların iadesi yapılmıştır. Böylece Sırlara ait olan topraklar 37.000 km²'ye ulaşmıştı.⁴⁰²

Sırp idaresine bırakılan yerlerin belirlenmesinden sonra geçici olarak Sırp bölgelerinde kalan ahalinin hızlıca g etmesini isteyen Miloş, el altından yürüttüğü planlarla halkı tahrik etmişti. Plana göre, Sokol civarındaki ve Drin Nehri kenarındaki köylerde sakin Müslüman halk, Sırların baskınlarına maruz kalarak bölgeden kaçacaklar, böylece kendi idaresindeki yerler temizlenmiş olacaktı. Bunun zerine Toma Vui Periş, Miloş'un emriyle 19 Temmuz 1834 gecesi Sokol kalesi ve yakınlarındaki mahallelere baskın düzenledi. Baskından korkarak kaleye sığınan halkın evleri ateşe verildi. Bu baskında 84 hane yakılarak ortadan kaldırıldı.⁴⁰³ Böylece Müslümanların kaleden çıksalar bile geri dönecek evleri yok edilmiş ve dolayısıyla halk ge mecbur bırakılmıştı.

Durumun Bâbîâli'ye yansıması üzerine bölgeye gidecek memur derhal hazırlanmış, yakılan hanelerin tespiti yapılarak Miloş'tan istenen tazminatla olay kapatılmaya çalışılmıştır.⁴⁰⁴ Ancak bu olayın üstü rtlse de aynı hadiselerin tekrarlanmaması adına önlem alınması gerekiyordu. Bu nlem de zaten geçici süre buralarda bulunan ahalinin bir an önce emlak satışlarını gerçekleştirip g ettirilmesiydi. Sokol ve Drin'de Müslüman ile Sırlar arasındaki çatışmanın giderilmesi

⁴⁰² a.g.e., s.35.

⁴⁰³ a.g.e., s.35.

⁴⁰⁴ a.g.e., s.36.

için Bosna Valisi'nin hızlıca satış işlemlerini yapmasını öneren Hüseyin Paşa, halka zorlama yapılmadan tedricen kaldırılması gerektiğini ifade etmiştir.⁴⁰⁵

Ancak olayların suhuletle çözülmesi mümkün görünmüyordu. Zira Sokol ve Drin köylerinde yaşayan halk, mallarının ve arazilerinin satışına razı değildi.⁴⁰⁶ Bu nedenle Boşnaklar arasında hareketlenme vuku bulmuş, hatta satış işlemleri için memur edilen görevlilere eşkıyalar tarafından saldırı düzenlenmişti.⁴⁰⁷ Miloş'un, bölgesinden Müslüman nüfusunu arındırma politikası ve Müslüman ahalinin de toprak ve evlerinden ayrılmak istememesi, bölgedeki çatışmaların önüne geçilmesini engelliyordu. Bu nedenle muhtemelen olan çatışmaların vuku bulmaması için Miloş'a "Bosna tarafından Sırp bölgesine kimsenin girmeyeceği ve her iki tarafın da birbirine zerre kadar zarar vermeyeceği" yönünde teminat verilerek olayların önü alınmaya çalışılmıştır.⁴⁰⁸

Sokol bölgesinde olduğu gibi Sırların Müslüman ahaliye tahrik amaçlı saldırıları, Ocak 1835'te Niş bölgesinde de ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri Niş civarındaki 16 adet Sırp köyünün ayaklanarak diğer köylerdeki reayayı tahrik etmeye çalıştığı hadisedir.⁴⁰⁹ Sırlar, ailelerini Sırp idaresindeki bölgelere naklettikten sonra Niş ormanlarına geri dönerek bu bölgedeki çatışmayı alevlendirmişlerdi.⁴¹⁰ Başknez Miloş ise asilerin elebaşlarına kendilerini desteklemediği belirtse de, bölgelerine giren Sırların geri çevrilmemesi konusunda Sırp yetkililerine emir veriyordu.⁴¹¹ Hatta Vidin Valisi Hüseyin Paşa, kendisini sûizan altında bırakacak hareketlere girişmemesi hususunda Miloş'a tavsiyelerde bulunmuştu. Bu anlamda Niş'te Sırp topraklarına kaçanların geri iade edilmesini salık verdi.⁴¹²

Hadisenin sirayet etmemesi adına halkın silah kullanması⁴¹³ engellenmeye çalışıldıysa da Sırlıların bu konuda tahrikleri devam etmiştir.⁴¹⁴ Bu manada halkın

⁴⁰⁵ BOA, HAT, 1138-45284, 29 Zilhicce 1250/28 Nisan 1834.

⁴⁰⁶ BOA, HAT, 1257-48613/F, 5 Şaban 1250/7 Aralık 1834.

⁴⁰⁷ BOA, HAT, 1257-48613/C, 5 Şaban 1250/7 Aralık 1834.

⁴⁰⁸ Vidin Valisi Ağa Hüseyin Paşa'nın Miloş'a gönderdiği teminat yazısı hakkındaki mektubuna dair bk.: BOA, HAT, 1112-44767, 19 Safer 1251/16 Haziran 1835.

⁴⁰⁹ Özkan, *a.g.e.*, s.38.

⁴¹⁰ BOA, HAT, 1123-44932/Ğ, 17 Zilkade 1250/17 Mart 1835.

⁴¹¹ Özkan, *a.g.e.*, s.38.

⁴¹² BOA, HAT, 1123-44932/H, 19 Zilkade 1250/19 Mart 1835.

⁴¹³ BOA, HAT, 1123-44932/F, 19 Zilkade 1250/19 Mart 1835.

yatıştırılması ön planda tutuldu.⁴¹⁵ Fakat olayın diğer bir tarafı olan Miloş ise Niş'ten kaçan Sırp reayasının teslim edilmesi işini Osmanlı hükümetine bırakarak olaya müdahale etmekten geri durmuştur. İdaresi altına gelenlerin tesliminde vazife almak istemeyen Miloş'un bu suretteki yazısına binaen Hacı Musa Ağa, Osmanlı Devleti tarafından memur edildi ve kaçan reaya, daha önce sakin oldukları köylerine yerleştirildi.⁴¹⁶

3.1.1. Miloş'un İstanbul'da Ağa Hüseyin Paşa'nın Yalısında Misafir Edilmesi

Sırp idaresi ve çevresindeki bölgelerde devam eden küçük ve büyük çaplı ayaklanmaların olduğu dönemde, Sırp Başknezi Miloş'un sahip olduğu imtiyazlar için teşekkürlerini sunmak üzere Payitahtı ziyaret etmesi gündeme getirilmiştir. Bu ziyarette Hüseyin Paşa'nın da büyük etkisi olmuştur. Zira Vidin Valisi'nin Bâbiâli'ye gönderdiği tekliflere göre, bir nişan verilerek Miloş'un taltif edilmesi düşünülmüştü. Böylece kendisine verilecek nişan dolayısıyla Miloş'un İstanbul'a gitmesi için bir bahane oluşturulabilir ve teşekkür mahiyetindeki ziyaretten yararlanılarak Sırp idaresinin tabiyeti fiilen de vurgulanmış olabilirdi. Teklifin kabul edilmesinin ardından taltif nişanı Sırp Başknezi Miloş'a verilmek üzere Vidin'e gönderildi.⁴¹⁷

Merkezden gönderilen taltif nişanından haberdar edilen Miloş, daha sonra Vidin'e üç saat mesafedeki ve Sırp bölgesi ile hudud olan Bragova adlı mahalle davet edilerek onurlandırıldı. 13 Eylül 1834'te gerçekleşen bu görüşmede, ateşli talimler yapıp Sırp idaresinde kalan Müslümanların emlak meseleleri görüşüldükten sonra nişan ve imtiyazların teşekkürlerini sunmak amacıyla İstanbul'a gitmesi Hüseyin Paşa tarafından Miloş'a teklif edildi. Önceleri bu teklif Miloş tarafından kabul edilmediyse de, yaklaşık bir yıl sonraki İstanbul seyahati için neden teşkil etti. Miloş, kardeşlerinden yahut akrabalarından birinin gitmesini öne sürdü ancak daha sonra kendisi bizzat

⁴¹⁴ Ağa Hüseyin Paşa, -olayların nasıl bir hızla büyüyeceği belli olmadığından olsa gerek- ihtiyaten bulundurmak üzere Vidin Kalesi'ne on beş bin kurşun, bir miktar msket danesi, üç bin varil barut gibi mühimmatın bir an önce gönderilmesini talep etmiştir. Bk.: BOA, HAT, 1123-44933/B, 21 Zilkade 1250/21 Mart 1835.

⁴¹⁵ BOA, HAT, 1123-44933/A, 21 Zilkade 1250/21 Mart 1835.

⁴¹⁶ Özkan, *a.g.e.*, s.38.

⁴¹⁷ Lütü, *Tarih*, c.IV-V, s.830.

İstanbul'a giderek Hüseyin Paşa'nın bu husustaki ihtarlarına uydu. Bu konuda Rusya'nın da onayı vardı.⁴¹⁸

İşlerini yoluna koyduktan ilk olarak Vidin'e uğrayacağını beyan eden Miloş'un, İstanbul seyahati için mihmandar tayin edilmesini talep etmesi⁴¹⁹ üzerine Humbarahane-i Amire Miralayı Kamil Bey Miloş'a mihmandarlık yapmak üzere görevlendirildi.⁴²⁰ Yol güzergâhı, Vidin'den başlatılarak Rusçuk, Varna ve İstanbul şeklinde çizilmiş, geziye katılanların Varna'dan bir vapur ile İstanbul'a geçmesi öngörülmüştür.⁴²¹ Bununla birlikte mihmandar olarak görevlendirilen Kamil Bey ile Miloş'un yanında bulunanların masrafları, Devlet-i Aliyye'den karşılanmak üzere Hasan Efendi'nin memuriyetine bırakılmıştı.⁴²²

Miloş, 19 Temmuz 1835'te başlayan yolculuğun sonunda 5 Ağustos'ta İstanbul'a varmıştır.⁴²³ Burada Bâbiâli ve Bab-ı Seraskeri ile Damat ve Kaptan Paşalara ziyarette bulunarak padişahın huzuruna kabul edildi.⁴²⁴ Pırlantalı tasvir-i hümayun, kıymetli taşlarla süslü kılıç, mücevher kopçalı sırmalı harvani ve donanmış at hediye edilen Miloş'a, İstanbul'dan ayrıldıktan sonra da ikişer adet çarha topu ve kopuz topu daha verildi.⁴²⁵ 6 Ekim 1835'te Sırbistan'a geri dönen Sırp Başknezi, bu ziyaretinin ardından Eflak-Boğdan ve Sisam Prensliklerine ait tüccar gemilerine verilen bandıralar gibi kırmızı, mavi, beyaz renklerle boyalı Sırbistan'a özel bayrak taşıma imtiyazını elde etmiştir. Böylece Sırp tüccar gemileri, Osmanlı memurlarının müdahalesine uğramadan iskelelerde yer alabilecekti.⁴²⁶

Vidin Valisi, Başknez Miloş'un İstanbul gezisinin gerçekleştirilmesinde etkili olduğu kadar Sırp maiyetinin kalacağı yerin ayarlanması hususunda da ön ayak olmuştur. Öyle

⁴¹⁸ *a.g.e.*, c.IV-V, s.830.

⁴¹⁹ BOA, HAT, 1121-44925/A, 5 Rebiyülahir 1251/31 Temmuz 1835.

⁴²⁰ BOA, HAT, 1119-44908, 9 Rebiyülevvel 1251/5 Temmuz 1835; HAT, 1119-44906/A, 11 Rebiyülevvel 1251/7 Temmuz 1835; Lütfi, *Tarih*, c.IV-V, s.856.

⁴²¹ BOA, HAT, 1121-44925/B, 5 Rebiyülevvel 1251/1 Temmuz 1835; Belgradî Raşid eserinde, Miloş'un İstanbul'a Niş, Şehirköy, Sofya, Filibe ve Edirne yolunu takip ederek gittiğinden bahsetmektedir. Bk.: Belgradî Raşid, *Vaka'-i Hayretnüma*, İstanbul 1291, c.1, s.113.

⁴²² BOA, HAT, 1119-44906/B, 11 Rebiyülevvel 1251/7 Temmuz 1835.

⁴²³ Yusuf Hamzaoglu, *Sırbistan Türklüğü*, Logos A, Üsküp 2004, s.306.

⁴²⁴ Huzura kabul için Miloş'a verilen randevu gününe dair bk.: BOA, HAT, 1119-44906, ts. (29 Zilhicce 1251/16 Nisan 1836).

⁴²⁵ Lütfi, *Tarih*, c.IV-V, s.856-857.

⁴²⁶ Özkan, *a.g.e.*, s.46.

ki, bizzat konaklayacağı yer olarak Emirgan'daki sahilhanesini Miloş'a tahsis ettirmiştir.⁴²⁷ Miloş ve maiyetindekiler, yetmiş beş gün boyunca⁴²⁸ paşanın damadı Ferit Mehmet Paşa'nın refakatiyle⁴²⁹ burada misafir edildi.⁴³⁰ Bununla beraber, Sırp maiyetinin Vidin'den Varna'ya kadar olan yolculuğundaki mutfak masrafları ve sahilhanedeki iki buçuk ay boyunca yapılan harcamaları da karşılamıştır.⁴³¹ Miloş ve beraberindekilerin Emirgan'da ağırlandıkları süre zarfında yapılan masraflar 233.008 kuruş gibi bir miktarı tutmuş, bu toplamın 100.000 kuruşunun Hüseyin Paşa'dan; geri kalanının ise Hazine-i Amire'den verileceği irade buyrulmuşsa da⁴³² bütün harcamalar, Hüseyin Paşa'nın hesabına bırakılmıştır.⁴³³

3.1.2. Miloş'un Müstebit Tavrı ve Hüseyin Paşa'nın İstihbarat Ağı

1830 yılında Sırlara verilen imtiyazlar ve Miloş'un ailesine bırakılan Başknezlik hakkı, Sırp idaresinde Miloş merkezli bir yapının oluşmasına neden olmuştur. Sırp meclisi, iç işleriyle alakalı meseleleri kararlaştırılacakken Miloş'un baskısıyla etkinliğini yitirmişti. Bununla beraber Sırp reayası da başknezin keyfi davranışlarından mustarıptı. Belgrad Muhafızı Vecihi Paşa'nın Bâbîâli'ye yönelttiği haberlere göre reaya, Miloş'un angaryası altında çalıştırılmaktan kendi işlerini göremez olmuşlardı. Elde ettiği imtiyazlardan aldığı erkini paylaşmak istemeyen Miloş, diğer knezleri de elinin altında tutmaya çalışıyordu. Onun bu müstebit tavrı kendisine karşı bir muhalefetin oluşmasına ve hatta Stoyan Simiç, Avram Petroniyeviç, Milete Radoykoviç gibi isimlerin bulunduğu "Mile'nin Ayaklanması" adı verilen bir isyan hareketinin başlamasına da neden olmuştu.⁴³⁴ Bu isimlerden Stoyan Simiç ve Avram Petroniyeviç, Vidin Valisi Ağa Hüseyin Paşa'nın Sırp idaresinden istihbarat almak amacıyla sık sık mektuplaştığı isimlerdi.⁴³⁵

⁴²⁷ BOA, HAT, 1121-44925, 5 Rebiyülevvel 1251/1 Temmuz 1835; HAT, 1119-44908, 9 Rebiyülevvel 1251/5 Temmuz 1835; Lütfi, *Tarih*, c.IV-V, s.856.

⁴²⁸ BOA, *Bab-ı Defteri Başmuhasebe Kalemi Defterleri (D.BŞM.d.)*, 10253(Ek 7).

⁴²⁹ BOA, HAT, 1121-44925, 5 Rebiyülevvel 1251/1 Temmuz 1835.

⁴³⁰ BOA, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TSMA.d.)*, 748-56, 3a.

⁴³¹ Lütfi, *Tarih*, c.IV-V, s.857.

⁴³² BOA, HAT, 1172-44872, ts. (29 Zilhicce 1252/6 Nisan 1837).

⁴³³ Lütfi, *Tarih*, c.IV-V, s.857.

⁴³⁴ Özkan, *a.g.e.*, s.42-43.

⁴³⁵ Avram Petroniyeviç'in Hüseyin Paşa'ya verdiği bilgilerden dolayı adının saklı tutulmasını istediğine dair bk.: BOA, HAT, 1121-44925/H, 29 Cemaziyülevvel 1253/31 Ağustos 1837; Stoyan Simiç'in

Söz konusu ayaklanmadan sonra Sırp meclisi, “Sretenj Anayasası”⁴³⁶ adı verilen bir anayasanın ilan edilmesini 1835 yılında kabul etmiş ancak yetkilerini kısıtladığı düşüncesiyle Miloş tarafından kısa sürede yürürlükten kaldırılmıştır.⁴³⁷ Bu anayasanın Miloş’un kararıyla iptal edilmesinin ardından Sırp bölgesinde başknez hakkındaki muhalefet, büyük boyutlara ulaşmıştır. Bu nedenle Başyaver Dulgueroği, Sırbistan’daki durumu tahkik için Rusya’dan verilen emirle gönderildi.⁴³⁸ Bu ziyaretin nedenlerinden birini de Miloş’un İngiltere Konsolosu Hodges ile görüşmeleri oluşturuyordu. Zira Miloş Bey’in kâhyası Avram Petroniyeviç⁴³⁹ tarafından Hüseyin Paşa’ya gelen istihbaratlara göre Miloş, İngiltere, Fransa ve Avusturya Devletlerinin kendilerine her konuda yardımda bulunacaklarını vurgulayarak artık Osmanlı ve Rusya Devleti’ne ihtiyacı kalmadığını söylemekteydi. Bu destekten dolayı Sırbistan’ın tam ve müstakil olduğunu beyan ediyordu.⁴⁴⁰ Rusya’nın durumdan haberdar olması üzerine Dulgueroği, çeşitli görüşmeler yaparak Miloş’un idarede sahip olduğu otoritesini zayıflatmaya çalıştı. Bu da ancak bir anayasayla meclisin yetkileri artırılarak yapılabilirdi.⁴⁴¹ Bu nedenle Rusya’nın baskısı ve Osmanlı Devleti’nin onayı ile bir anayasa oluşturulması ön görülmüştür.

Hüseyin Paşa’ya, Miloş’un idaresinden şikayetlerini belirttiği mektuba dair bk.: *HAT*, 1121-44925/Ğ, 3 Şaban 1253/2 Kasım 1837.

⁴³⁶ 142 maddeden oluşan anayasa, Miloş ile Sırp meclisinin arasında bir devlet konseyi yerleştirerek başknezin kendi başına karar alıp uygulamasına engel oluyordu. Bk.: Özkan, *a.g.e.*, s.44; Ayrıca, angaryanın ortadan kaldırılacağı, fazladan vergi alınıp halka zulmedilmeyeceği ve milletvekillerinin oyu alınmadıkça Miloş’un kendi başına karar veremeyeceği, bu anayasayla kararlaştırılmıştı. Bk.: Lütü, *Tarih*, c.IV-V, s.831.

⁴³⁷ Sretenj Anayasası, 2 Şubat 1835’te ilan edilmiştir. Bk.: Özkan, *a.g.e.*, s.45.

⁴³⁸ BOA, *HAT*, 1121-44926/D, 29 Şaban 1253/28 Kasım 1837; Özkan, *a.g.e.*, s.49.

⁴³⁹ Avram Kahya, Hüseyin Paşa’ya verdiği bilgiler hususunda adının saklı tutulmasını sık sık rica etmiştir. Bu nedenle eğer Avram’ın muhbirliği açığa çıkarsa, Sırp idaresinden gelen haberlere bir daha tam anlamıyla vakıf olunamayacağı Hüseyin Paşa tarafından sadarete bildirilmiş ve konu hakkında önlem alınması vurgulanmıştır. Örnekler için bk.: BOA, *HAT*, 1191-44901/A, 27 Şevval 1253/24 Ocak 1838(Ek 10); *HAT*, 1121-44925/H, 29 Cemaziyülevvel 1253/31 Ağustos 1837.

⁴⁴⁰ BOA, *HAT*, 1191-44901/Ç, 14 Şevval 1253/11 Ocak 1838; Hüseyin Paşa, kendisine gelen bilgilere göre, Miloş’un “*memleket ve millete müstakil olma sevdasında olduğunu*” merkeze beyan etmiştir. Bk.: *HAT*, 1122-44929, 29 Cemaziyülahir 1253/31 Ağustos 1837.

⁴⁴¹ Miloş’un, hakkındaki şikayetler üzerine Rusya tarafından Sırbistan’a gönderilen memur ile yaptığı görüşmelerde, memleketin kanun ve nizamlarına göre milleti idare edeceği ve halk arasında sızıltıya meydan bırakmayacağı hususunda uyarıldığına dair Avram Kahya’nın Hüseyin Paşa’ya verdiği ifadenin tercümesi için bk.: BOA, *HAT*, 1122-44926/Ç, 29 Zilhicce 1253/26 Mart 1838.

Hüseyin Paşa'ya Miloş'un baskıcı hareketlerine dair bir istihbarat bilgisi de Stoyan Simiç'ten gelmiştir.⁴⁴² Yirmi bir maddelik mektuba göre Sırp Başknezi, Devlet-i Aliyye'nin ona verdiği yetkileri kötüye kullanarak Sırp milletine zulmetmektedir. Kendisine bu zulmü durdurmasına yönelik telkinlerde bulunulsa da o, bu sözleri hiçe sayarak Sırbistan'da tek hâkim olmaya çalışmaktadır. Yine mektupta, Miloş'un kendisini şikayet eden kocabaşlarını halka kötü gösterdiğine, Belgrad Muhafızı Vecihi Paşa'nın da ondan şikayetçi olduğuna, ihtiyarların Sırbistan'dan kaçıp onu şikayet etmek üzere İstanbul'a gideceklerine ancak Sultanın affına mazhar olmasından ve geri döndüklerinde canlarından olmaktan korktuklarına, reayayı ehl-i islam üzerine saldırıya çağırduğuna dair bilgiler verilmiştir. Hatta Miloş'un İstanbul'dayken kendisine bir kuyumcudaki iftihar nişanı yaptırdığından ve imal ettirdiği madalyadan dolayı kendisini herkesten büyük gördüğü iddia edilerek durumdan Mihmandar Kamil Bey'in de (İstanbul seyahatinde Miloş'a mihmandarlık yapmış olan Humbarahane Miralay Kamil Bey) haberdar olduğundan bahsedilmiştir.⁴⁴³

Stoyan Simiç mektubunda, durumun düzeltilmesi için birkaç öneri de sunmuştur. Örneğin, ihtiyarlar ve ehil kişilerden oluşan on kişilik bir divan kurularak Miloş'un onlardan habersiz ve izinsiz hareket etmesi engellenebilirdi. Rusya ve Osmanlı Devletlerinin bu divana atadığı birer vekille bir kanunname hazırlanarak herkesin can, mal ve ırzları korunmalıydı. Bununla beraber halka verilen hakların kendilerine bildirilmesi ve Rusya ile Osmanlı Devleti'nin bu duruma bir an önce müdahale etmesi de isteniyordu.⁴⁴⁴

Simiç'in Hüseyin Paşa'ya gönderdiği mektubundan başka, bir de yine altı maddelik bir mektubu daha vardı. Burada da, Miloş'un halkın ticaretini zabt u rabt altına alarak onları yalnızca kendi ortaklarıyla ticaret yapmaya zorladığını, korkudan sesini çıkaramayan halkın onun dediklerini yaparak ticaret işlerini bıraktığını ve hatta

⁴⁴² Miloş'un hareketlerini kontrol için Rusya'dan Sırbistan'a gelmiş olan murahhas hakkındaki bilgileri Avram'dan aldığına ve Vidin'e gelen Stoyan Simiç'in kendisine yirmi bir bendlik Sırpça mektup gönderdiğine dair Hüseyin Paşa'nın kaimesi için bk.: BOA, *HAT*, 1121-44925/Ğ, 3 Şaban 1253/2 Kasım 1837.

⁴⁴³ BOA, *HAT*, 1121-44925/İ, ts. (29 Zilhicce 1253/26 Mart 1838); *HAT*, 1121-44925/K, 15 Şaban 1253/14 Kasım 1837; Özkan, *a.g.e.*, s.50-52.

⁴⁴⁴ BOA, *HAT*, 1121-44925/İ, ts. (29 Zilhicce 1253/26 Mart 1838); *HAT*, 1121-44925/K, 15 Şaban 1253/14 Kasım 1837; *a.g.e.*, s.50-52.

Miloş’a karşı gelen bezirganlardan Stefan Prinç ile kardeşini, Semendre taraflarında öldürüp Tuna Nehri’ne attığını bildirmiştir. Ayrıca bakire kızlara tasallut olan Miloş’un, halkın değirmenlerini yıktırıp onları, kendisine ait değirmenleri kullanmaya mecbur bıraktığı yönünde ifadeler vermiştir. İddiaya göre başknez, yaptırdığı dükkan ve konaklar için gereken tuğlaları on altı saat mesafeden ücretsiz olarak halka taşıttırıyor ve nakil esnasında halka ait hayvanların telef olmasına rağmen herhangi bir tazminat vermiyordu.⁴⁴⁵

Sırbistan’a sınır olan bölgelerin muhafızlık ve valiliklerinden Bâbiâli’ye gelen haber ve Miloş’un hareketlerini kontrol altına almak amacıyla Rusya’nın Sırp idaresine yaptığı müdahaleler; Osmanlı Devleti’nin Sırp knezlerinden oluşan birkaç kişilik ekibi meselenin çözümü için İstanbul’a çağırmasına neden olmuştur. Bâbiâli’nin düşüncesine göre Sırp halkı ile Miloş arasındaki muhalefetlik hali, her iki tarafı da himaye eder gibi görünerek çözülecekti. Ancak mesele mektupla halolunamayacağından, Sırp meclisinden iki kişinin Sırp ahvalini müzakere etmek amacıyla İstanbul’a gelmesi gerekiyordu. Bu nedenle bu iki kişiden birinin kendisine Sırbistan’dan bilgi getiren Miloş’un kethüdası Avram Petroniyeviç yani Avram Kahya olması için Hüseyin Paşa’ya emir verilmiştir.⁴⁴⁶

Bâbiâli’den gelen emrin üzerine hareket eden Hüseyin Paşa, akrabası Nicolca vasıtasıyla İstanbul’a gidecek knezlerden biri olması için Avram ile gizlice görüşmüştü.⁴⁴⁷ Ayrıca meseleyi Miloş’a da açmıştı. Fakat her ne kadar Vidin Valisi’ne yazdığı şukkada, kahyası Avram ile münasip birini göndereceğine teminat verse de⁴⁴⁸ aslında Miloş, Avram’ın İstanbul’a gitmesinden hiç yana değildi.⁴⁴⁹ Bu yüzden Miloş’un, kendi tarafgirlerinden birkaç adamı Avram’ın yanına katarak İstanbul’a gönderdiği Hüseyin Paşa tarafından merkeze ihbar edildi.⁴⁵⁰

⁴⁴⁵ BOA, HAT, 1121-44925/J, 29 Zilhicce 1253/26 Mart 1838; HAT, 1121-44925/L, 15 Recep 1253/15 Ekim 1837.

⁴⁴⁶ BOA, HAT, 1120-44913, 23 Zilhicce 1253/20 Mart 1838.

⁴⁴⁷ BOA, HAT, 1120-44919/A, 17 Muharrem 1254/12 Nisan 1838.

⁴⁴⁸ BOA, HAT, 1120-44919/B, Muharrem 9 1254/4 Nisan 1838.

⁴⁴⁹ Kahyası Avram’dan hiç hoşlanmayan Miloş, ondan “budala”, “boynuzsuz Vuçiç” gibi tahkir edici sözlerle bahsetmektedir. Bk.: Özkan, *a.g.e.*, s.60.

⁴⁵⁰ BOA, HAT, 1118-44899/A, ts. (29 Zilhicce 1254/15 Mart 1839).

Merkeze gideceklerin kimler olacağı kararlaştırıldıktan sonra heyet, 11 Nisan 1838’de hazırladıkları anayasa tasarısını sunmak üzere İstanbul’a gönderilmiştir. Ekip Miloş’un kahyası Avram Petroniyeviç, yine Miloş’un başkatibi Covanoviç ve Böğürdelen Kapudanı Yovançe’den oluşuyordu.⁴⁵¹ Belgrad Muhafızı Yusuf Paşa’nın Bâbiâli’ye gönderdiği bilgilere göre Covanoviç ve Yovançe, Miloş’un taraftarı idi. Ancak Avram’a da “*emniyet olunamayacağı*” bildirilmişti.⁴⁵²

Söz konusu isimlerin İstanbul’a varmasından sonra “Sırp Başknezinin, Osmanlı Sultanı’ndan başka hiçbir hükümdarı tanımayacağı, iç işlerine Almanya, Fransa, Rusya ve İngiltere gibi devletlerin karışmasına izin verilmeyeceği ve söz konusu devletlerle Osmanlı Devleti dostluk içinde olduğu sürece Sırbistan’ın da onlara düşmanlık beslemeyeceği” şeklindeki Sırbistan’ın bağlılığını arz eden anayasa, Bâbiâli’ye sunulmuştur. Sırp knezlerinin bazı isteklerini de içeren taslak, İstanbul’da yapılan müzakereler sonucunda kabul edilip 24 Aralık 1838’de bir fermanla onaylanmıştır. Bu anayasa ile Miloş’un Sırbistan üzerindeki otoritesi kısıtlanmış oldu.⁴⁵³

Sırbistan’ın 1838 fermanıyla bir anayasaya sahip olması, Miloş’un yönetimdeki hâkimiyetini sarsıyordu. Zira bu anayasayla bir konsey oluşturularak başknezin yönetimdeki erki paylaştırılmıştır. Ömür boyu konseyde kalacak olan üyeler, Osmanlı Devleti’nin onayı olmadan değiştirilemeyecekti. Dolayısıyla bu durum, Miloş’un tepkisini çekmiştir. Ayrıca kendisine karşı öteden beri var olan muhalefet, Miloş’un anayasada yapmak istediği değişiklikten sonra daha da alevlenmiştir. Yetkilerinin kısıtlanmasını hazmedemeyen Miloş, yaşanan gelişmelerden sonra konsey üyelerine suikast hazırlıklarına girişti. Fakat üyelerin Belgrad’a kaçıp, kendilerini öldüreceği yönünde Belgrad Muhafızı Yusuf Paşa’ya şikayette bulunmaları, Miloş’un başknezlikten alınarak Memleketeyn’e sürgün gönderilmesine neden oldu.⁴⁵⁴ Yerine ise oğlu Milan getirildi. Ancak Milan’ın başknez olduktan kısa bir süre sonra vârisiz ölmesi, Miloş’un küçük oğlu Mihail’in (1823-1868) Sırp idaresinin başına getirilmesine

⁴⁵¹ Özkan, *a.g.e.*, s.54.

⁴⁵² BOA, HAT, 1118-44899/A, ts. (29 Zilhicce 1254/15 Mart 1839).

⁴⁵³ Özkan, *a.g.e.*, s.54-55.

⁴⁵⁴ Sırp milleti Miloş aleyhinde genel bir mahzar hazırlayarak Bâbiâli’ye iletmış ve Miloş’un Başknezlikten çekilmesi yönünde karar alınmıştır. Ağa Hüseyin Paşa’da bu görüşü desteklemiştir. Bk.: Süleyman Külçe, *Osmanlı Tarihi’nde Arnavutluk*, Ticaret Basımevi, İzmir 1944, s.186.

neden olacaktır.⁴⁵⁵ Bununla birlikte hükümet merkezinin Karaguyefçe'den Belgrad'a taşınması için karar alınmıştır.⁴⁵⁶

Mihail'in başknez olmasının ardından Miloş'a muhalif isimlerden Avram Petroniyeviç'in Hariciye Müdürü, Toma Vuçiç Peričiç'in ise Sırp Seraskeri ünvanı ile Osmanlı Devleti tarafından görevlendirilmesi, Sırp idaresinde yeni bir takım anlaşmazlıkları da beraberinde getirmişti. Zira yaşının küçüklüğü sebebiyle⁴⁵⁷ annesi Lyubitsa ve amcası Yevrem ve Yovan gibi kişilerin nezareti altında idareyi ele alan Mihail, babasının izinden giderek bağımsızlık adına Rusya yanlısı politika sürdürmekteydi. Bununla beraber Osmanlı tarafından kendi idari bölgesine atanan Avram ve Toma Vuçiç gibi isimlerin, ait olduğu hanedana karşı eskiden beri süren muhalif duruşları, Mihail'in bu kişileri Sırbistan'dan çıkarma hamlesinde bulunmasına neden olmuştu. Buna göre Mihail'in emri ile çıkarılan bir ayaklanmayla üç bin kişilik bir Sırp grubu, Miloş ve hanedanının hedef gösterdiği kişileri öldürmek üzere harekete geçmişlerdir. Mihail, kendisine verilen imtiyaza aykırı olarak Osmanlı'nın atadığı memurların yerine başkalarını getirdi.⁴⁵⁸

Sırp milletinin Topçudere'de birleşerek "*Miloş Bey bizi ehl-i islâmdan korudu, onu isteriz. Avram ve Veçik'i* [Toma Vuçiç] *istemeyiz.*"⁴⁵⁹ sözleriyle ayaklanması üzerine Meclis-i Ahkâm-ı Adliye azasından Musa Safvetî Efendi, Sırbistan'daki durumu tetkik etmek için Bâbüâlî tarafından görevlendirilmiştir.⁴⁶⁰ Musa Safvetî Efendi'nin Mihail ile yaptığı görüşmede, Avram ve Toma Vuçiç gibi Belgrad Kalesi'ne sığınanların bir süreliğine Sırbistan'dan çıkarılmasına karar verilmiştir. Ancak Sırbistan'daki görevleri için kendilerine verilen maaşlar kesilmeyecekti. Akabinde

⁴⁵⁵ Belgradî Raşid, *a.g.e.*, s.130; Özkan, *a.g.e.*, s.58-63.

⁴⁵⁶ Belgradî Raşid, *a.g.e.*, s.130.

⁴⁵⁷ Mihail bu dönemde 16-17 yaşlarındaydı. Bk.: Özkan, *a.g.e.*, s.64.

⁴⁵⁸ Özkan, *a.g.e.*, s.64 -65.

⁴⁵⁹ Ehl-i islâmın kale içinde toplanarak tedarik içinde bulunduğu, Avram'ın Belgrad Muhafızı'na gelip durumu anlattığına ve Vidin'in Sırp bölgesi ile hem hudud olmasından dolayı ne yapılması gerektiğinin bildirilmesine dair Hüseyin Paşa'nın Sadarete gönderdiği tahrirata dair bk.: BOA, *İrâde Mesail-i Mühimme (İ.MSM)*, 53-1566, 17 Rebiyülevvel 1256/19 Mayıs 1840.

⁴⁶⁰ Özkan, *a.g.e.*, s.66.

Sırbistan'dan çıkarılan yaklaşık kırk kişilik Sırp reisi Vidin'e, Avram ve Toma ise İstanbul'a getirilecekti.⁴⁶¹

3.1.3. 1841 Niş İsyanı ve Hüseyin Paşa'nın Valilikten Alınması

Osmanlı Devleti'nin içtimai ve ekonomik sorunlarına çözüm arayışı sonucunda ilan edilen 1839 Tanzimat Fermanı, imparatorluğun dört bir tarafında duyurulmasının ardından, geleneksel Osmanlı toplum yapısında sarsıntılar oluşturmuştu. Müslüman ahali, gayr-i müslimlere verilen yeni haklardan hoşlanmadığı gibi toplumun önde gelenleri olan ulema, ayân, vali gibi kişiler fermanın doğurduğu sonuçların menfi olduğu yönünde halkı kışkırtıyordu.⁴⁶²

Fermanın getirdiği yeniliklere göre, herkes kendi kazancı nispetinde vergi verecek, iltizamat sistemi kaldırılarak vergileri muhassıllar toplayacaktı. Kadı veya naiblerin *resm-i kısmet*, *resm-i tereke*, *ilâm*, *hüccet* gibi isimlerle halktan vergi almaları yasaklanmış, maaşların doğrudan muhassıllar tarafından verileceği kararlaştırılmıştı. Bununla beraber reyanın angaryada çalıştırılması kesinlikle yasaklanmıştı. Böylece, taşradaki ayân veya valilerin yetkilerini suiistimal ederek halktan fazla vergi almaları engellenecek ve merkezi bir mali idare oluşturulacaktı.⁴⁶³ Gelirlerin merkez hazine tarafından doğrudan ele geçirilmesi, vali, mültezim, eşraf, ayân, sarraf, mütesellim, voyvoda gibi zümrelerin çıkarlarını zedelemişti. Bu ıslahat hareketleriyle muafiyetlerinin de ortadan kaldırılması, Tanzimat'ın başarısızlığa uğratılması için söz konusu grupların menfi yönde hareket etmesine neden olmuştur.⁴⁶⁴

Merkezi mali idare, merkezden muhassıl gönderilen sancak merkezi ve kazalardaki *büyük meclislerin*; muhassıl gönderilmeyen yerlerde ise beş kişiden oluşan *küçük meclislerin* vasıtasıyla gerçekleştirilecekti. Zira vergi tahsilatı, meclisler ve muhassıllar arayıcılığıyla yapılarak eskiden olduğu gibi kocabaşların, cizyedarların, voyvoda veya mültezimlerin mali işlere dahil olmaları engellenecekti. Böylelikle her

⁴⁶¹ Özkan, *a.g.e.*, s.68.

⁴⁶² Halil İncalcık, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler", *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, ed. Halil İncalcık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s.170.

⁴⁶³ Halil İncalcık, *a.g.m.*, s.174-177.

⁴⁶⁴ Ali Akyıldız, "Tanzimat", *TDVİA*, XL, s.4.

türlü gelir ve giderlerin merkezi hazine adına toplanıp buradan gönderilmesi prensibi kabul edilerek mali teşkilat yeniden düzenlendi.⁴⁶⁵

Bahsedildiği gibi gerçekleştirilen vergi reformu, fermanın ilan edilmesiyle ülkenin çeşitli bölgelerinde yankı buldu. Bu manada, Anadolu’da olduğu gibi Rumeli’de de Tanzimatın getirdiği yeniliklere karşı isyan hareketleri görülmüştür. Bunlardan birisi 1841 yılındaki Niş isyanıdır. Bu isyanı oluşturan sebepler, büyük ölçüde vergi sisteminin yenilenmesi ve bu yeniliklerin doğurduğu problemler idiyse de dış tahriklerin de katılımıyla söz konusu hareketlilik farklı bir mahiyet kazanmıştır. Bu nedenle Niş isyanı, Bulgar reayasının bağımsızlık düşüncesini başlatan hareket olarak algılanmıştır. Zira hadisenin içeriden bir tepki olduğu kadar dış unsurların tahrikleriyle de vücuda geldiği anlaşılmıştır.⁴⁶⁶

Herkesin gelirine göre vergi ödemesini esas alan Tanzimat Fermanı, bütün ülke çapında olduğu gibi Niş’te de ilan edildi. Herkes servetinin yüz kuruşta üç kuruş on iki parasını vergi olacak verecek ve bundan Müslümanlar ile diğer imtiyazlı sınıflar muaf tutulmayacaktı. Böylece eski vergi düzeninde vergi vermeyen Müslümanlar ve Avrupa ile özel ticaret yapma imtiyazı olan gayr-i müslimler gibi ayrıcalıklı gruplar yeni sorumluluklardan ayrı tutulmayarak, halk üzerindeki yük hafifletilecekti. Merkezden tayin edilen muhassıllar, yeni sistem hükmünce ilk olarak halka ait mal ve mülkleri hesaplayarak kimin ne kadar vergi vereceğini ortaya çıkardılar. Bu ise, Niş’te çıkan isyanın başlangıcı oldu.⁴⁶⁷

Niş Kalesi’nde bulunan Müslümanlar öteden beri vergiden muaf tutularak ayrıcalıklı bir konuma sahiptiler. Hatta bölge zenginlerinin de fakir mesabesinde vergi vermesi olağandı. Ancak vergi alımları için muhassılların yaptığı tahrirler, bu imtiyazlı grubu da vergi yükümlüleri arasına soktu ve zenginlerin mallarını tam manasıyla ortaya çıkardı. Dolayısı ile yeni sisteme göre servet sahiplerinin ödeyecekleri miktar

⁴⁶⁵ Halil İnalçık, *a.g.m.*, s.177.

⁴⁶⁶ Ahmet Uzun, *Tanzimat ve Sosyal Direnişler Niş İsyanı Üzerine Ayrıntılı Bir İnceleme*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2002, s.14.

⁴⁶⁷ İnalçık, *a.g.m.*, s.187; Halil İnalçık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi (Doktora Tezi’nin 50. Yılı 1942-1992)*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1992, s.44.

eskisinden daha yüksekti. İsyanın başlangıcı ve halkın isyana müdahil olması, bu gibi grupların tahriklerinden doğdu.⁴⁶⁸

Milyo ismindeki bir kocabaşın tahrikleriyle Leskofça, Niş ve Şehirköy kazalarındaki halk, ayaklanarak ellerindeki silahlarla birlikte değirmenleri ele geçirip Müslümanları katletmeye başladılar. İstenen vergileri ödemeyeceklerini bildirerek, aralarında kocabaşların da bulunduğu idarecilere karşı harekete geçtiler. Niş-İstanbul yolunu kapatan asiler Niş meclis azasından Kerim Bey'in Kotine Boğazı'nı ellerinden almalarıyla dağıtılsa da olayların asıl patlak verdiği dönem, Arnavutların isyanı bastırmak için hadiseye dahil edilmesiyle başladı. Zira Tanzimat ıslahatlarının taşradaki uygulamalarını teftiş adına Rumeli'ye gönderilen Arif Hikmet Bey'in onayı ile Kosova'dan getirtilen Arnavutlar, isyanı bastırdıktan sonra halkın mallarını yağmaya girişmişti. Halbuki Niş Valisi Sabri Paşa'nın asilere karşı yetersiz olan askeri kuvveti tamamlamak adına yardım istemesinden evvel yağma yapmayacaklarına dair Arnavutlardan söz alınmıştı. Ancak Arnavut askerleri, verdikleri yemini bozarak Niş'te bulunan 205 köyü yaktı, halkın hayvanlarını yağma ve kadınlarla çocukları esir etti.⁴⁶⁹

Arnavut askerleri, asilerin ana merkezi Kamanıça ve Mutaftça'yı basmış, lider Milyo'yu da 25 Nisan 1841'de ortadan kaldırmıştı. Ancak bunun yanında, zaten başlı başına sorun olan isyanı, farklı bir boyuta taşımıştı. Zira Sırp sınırına yakın 28 köyün halkı, varlıklarına ve canlarına zarar veren Arnavutlar yüzünden çoluk çocuklarını alarak Sırp idaresine kaçtılar. Bulgar halkının bu şekilde Sırbistan'a sığınması üzerine olayların daha vahim bir hal almasından endişelenen Osmanlı Devleti, Rumeli Valisi Dilaver Paşa ve Ağa Hüseyin Paşa'ya olayların önüne geçmek için emir verdi. Bununla beraber Edirne Valisi Yakup Paşa, hadiseyi yatıştırmak adına Niş üzerinde gönderildi.⁴⁷⁰

Sırbistan'a kaçan Bulgar halkı, meselenin daha da derinleşmesine neden olmuştur. Sırp Başknezi Mihail, kendi idaresine sığınmış olan halkı memleketine kabul etmiş ve hatta annesi Prenses Lyubitsa asilerin lehinde bir tavır sergileyerek, onları

⁴⁶⁸ İncalcık, *a.g.m.*, s.188.

⁴⁶⁹ İncalcık, *a.g.e.*, s.28-30; İncalcık, *a.g.m.*, s.190; Mahir Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, Kitabevi, İstanbul 1996, s.38-39.

⁴⁷⁰ İncalcık, *a.g.e.*, s.31; Aydın, *a.g.e.*, s.40.

koruma altına almıştı. Sırp tarafına kaçanlar da bütün ümitlerini Başknez Mihail'e bağlıyorlardı.⁴⁷¹ Öte yandan Sırbistan'dan sürülerek Eflak'a gönderilen sabık Başknez Miloş Obrenoviç, Bulgar komitacılarla yaptığı görüşmelerle bütün bir Rumeli'de çıkacak genel bir ayaklanma sayesinde tüm güney Slavların birleşmesini ve onların başına geçmeyi tasavvur ediyordu. Bu nedenle Osmanlı Devleti, daha büyük bir isyanın patlak vermesinden endişelenerek Sırp idaresine kaçanların ivedilikle geri alınması için çalışmıştır. Mihail Bey'e gönderilen bir emirle Sırp sınırları içerisindeki Bulgar reayanın geri verilmesini istendi.⁴⁷²

Yakup Paşa, Sırbistan'a firar edenlerin köylerine geri getirilmesi için Mühürdarı Ferhad Efendi'yi görevlendirerek Belgrad Muhafızı Kamil Paşa arayıcılığıyla Mihail Bey ile temasa geçmiştir. Kapısına sığınan reayayı geri çeviremeyeceğinden bahsederek gelenleri mecburen kabul ettiğini beyan eden Mihail Bey, İstanbul'dan gelen emir üzerine reyanın idaresi altından çıkarılmasına ses çıkaramamıştır. Böylece, Aleksençe mevkiinde toplanan reayaya sakin oldukları eski yerlere dönmeleri hususunda senet imzalatırılarak, firari meselesi halledildi.⁴⁷³ Mihail'in, topraklarına firar eden Bulgar halkını geri vermesindeki önemli bir etken, Yakup Paşa'nın Niş'te topladığı askerlerdi. Zira Niş, Vidin ve Bosna'da toplanan askerlerin sayıca üstünlüğü, Sırlar üzerinde caydırıcı bir etki yapmıştı.⁴⁷⁴

Olayların yatıştırılmaya çalışıldığı dönemde, hadisede başarısızlık gösterdiği gerekçesiyle Niş Valisi Sabri Paşa görevinden alınmıştır.⁴⁷⁵ Bununla birlikte Vidin Valisi Hüseyin Paşa da yaşananlardan nasibini alarak Bâbîâli tarafından uyarılmıştı. Hüseyin Paşa'nın Niş isyanı hakkında merkeze gönderdiği raporlara göre; hadise vergi tahsilatı sırasında Vidin azasından birkaç kişinin reayadan eski vergileri talep etmesi üzerine vuku bulmuştur. Niş ve civar bölgelerde yaşanan isyandan bir sene önce "*sebze ve giyah*" üzerinden öşür alınmaması konusunda gelen emirleri gizleyen tahsildarlar, halktan vergi talep etmişlerdi. Daha sonra saklanan emrin ortaya çıkması ve muhassılların bu konuda direktmesi, durumu daha vahim hale getirmişti. Zira reyanın

⁴⁷¹ İncalcık, *a.g.m.*, s.191; Özkan, *a.g.e.*, s.69.

⁴⁷² İncalcık, *a.g.m.*, s.191.

⁴⁷³ Özkan, *a.g.e.*, s.76.

⁴⁷⁴ Uzun, *a.g.e.*, s.77.

⁴⁷⁵ *a.g.e.*, s.65.

“istediğiniz paranın fazlasını vermeye halimiz yoktur. Israr ederseniz firar ederiz” tehditlerine karşı yetkili memurlar, “isterseniz Sırpıya, isterseniz sair mahalle nereye giderseniz gidin” şeklinde tepki göstermişti. Bu nedenle halkın, çözümü Sırp idaresi altına firar etmekte bulduğuna işaret edilmiştir.⁴⁷⁶

Memurların birkaç zaman önce gelen emri saklamasının ardından durumun halk tarafından öğrenilmesi ve muhassılların ahaliyi tahrik edici sözleri, reayanın hareketliliğine neden olmuştu. Ancak bunlardan başka olarak bir de Sırp idaresi altındaki reayanın ne kadar vergi ödedikleri Niş halkı tarafından bilinmekteydi. Sırbistan halkının, mükellef oldukları tüm ödemeler dahil olmak üzere hane başına senelik beş riyalden başka bir vergi ödememesi, firar sorunun bir diğer nedenini oluşturmuştu. Dolayısıyla tüm bu olanlar nedeniyle Hüseyin Paşa’nın, idaresi altındaki bölgede yaşanan olumsuzlukları memurlara yüklemesi merkez tarafından hoş karşılanmadı.⁴⁷⁷

Niş vakasından hemen sonra meydana gelen olaylardan biri de Hüseyin Paşa hakkında merkeze gönderilen şikayet mektuplarıydı. Vidin Muhassılı Mehmet Kamil Efendi’nin, Maliye Nazırı Saib Paşa’ya gizlice gönderdiği şukkasına göre, Hüseyin Paşa Tanzimat-ı Hayriye’nin hilafına hareket etmekteydi. Vergilerin tahsisi ve halkın üzerinde olan emlakın belirlenmesi sırasında gönderilen papazların, “Sizin tahsis olunan vergileriniz ziyadedir ve hem de bu altı aylıktır daha sonra yine vergiler vereceksiniz” şeklinde halkın aklını karıştırmakta olduğu iddia edilmekteydi. Ayrıca papazların, “Müşir efendimizin [Hüseyin Paşa] hiçbir maslahata karıştığı yoktur, işte Sırpı dahi meclis istemeyip cumhur ettiler siz de Tanzimat-ı Hayriye istemeyesiniz ve bu defa tahsis olunan vergiden muhassılın isteyeceği vergiyi vermeyesiniz” gibi sözlerle

⁴⁷⁶ BOA, İ.MVL, 28-468/3, 16 Cemaziyülevvel 1257/6 Temmuz 1841.

⁴⁷⁷ Bâbiâli, Ağa Hüseyin Paşa’nın görevi adına yapması gerekenleri “... ancak müşarünileyh [Hüseyin Paşa] ol havalinin valisi olarak zabt u rabt ve hüsn-i idare ve muhafazası muhâvvel-i uhdesi olduğundan o makule teaddiyat-ı vakasının men’i ve def’iyle ahali ve sekenenin sâye-i ma’delet-vâye-i şahanede asayiş ve istirahatları esbâbının istihsali fariza-i zimmeti bulunmuş ve giyah ve sebzedden öşr alınmaması maddesi mukaddemce müşir-i müşarünileyh tarafından dahi iş’ar olunmuş olduğundan şimdi şu itdi bu itdi diyerek kendisinin geriye çekilmesi bervechle layık olmayarak bu babda olan i’tizarı nâ-becâ görünmüş olduğuna binaen bundan böyle müşarünileyh bu makule itizardan sarf-ı efkâr ederek muktezâyı dirayet ve memuriyeti üzere asayiş ve istirahat ve celb ve temin-i ahali hususlarının istihsaline sarf-ı rüyet eylemesi hususlarının mukaddem yazıldığı vechle te’kid suretiyle icabına göre müşarünileyhe bâ-emirname-i sâmi iş’ar buyurulması Meclis-i Vâlâ’da tezekkür olunmuş olmağla...” sözleriyle kendisine bildirilmiştir. Bk.: BOA, İ.MVL, 28-468/4, 16 Cemaziyülevvel 1257/6 Temmuz 1841.

reayayı etkilediklerine işaret edilmiştir. Gelişmelere dayanamayan muhassıl, yeni ıslahatların hayata geçirilmesi şöyle dursun tahsis edilebilen verginin asker ve memurların aylıklarını hatta diğer bazı harcamaları karşılamayacağını belirterek, azlini talep ediyordu. Bununla beraber, yerine geçebilecek bir memurun atanmadığı takdirde İstanbul'a geri döneceğini de eklemişti.⁴⁷⁸

Vidin'den gelen haberlerin yeni teşkil edilen düzenin kurgulanmasında bir sorun oluşturacağı ihtimalini düşünen Bâbiâli, derhal harekete geçerek durumu padişaha arz etmiştir. Vidin Muhassılı Kamil Efendi'nin bildirdiğine ve merkeze yansıyan rivayetlere göre Ağa Hüseyin Paşa, idaresine memur olduğu bölgelerde Tanzimat'ın tesisine dair herhangi bir icraatta bulunmuyordu. Ancak gelişmelerin, Hüseyin Paşa'nın bireysel çıkarlarından mı yoksa başka bir nedenden mi kaynaklandığı bilinmemekteydi. Bu sebeple, Sırbistan'a teftiş göreviyle İstanbul'dan gönderilen Musa Safvetî Efendi'nin Hüseyin Paşa hakkında çıkan iddiaların doğruluğunu kontrol etmek üzere Vidin'e uğraması uygun görülmüştür. Musa Efendi, Sırbistan memuriyetine ek olarak Vidin'deki durumu tahkik edecekti.⁴⁷⁹

Vidin Muhassılı Kamil Efendi'nin Hüseyin Paşa hakkındaki şikayetlerinden biri de, idam meselesi ile alakalıdır. İddiaya göre Hüseyin Paşa, Tanzimat'ın ilanından hemen sonra alenen bir kişiyi asarak idam etmişti.⁴⁸⁰ Halbuki 1839 Tanzimat Fermanı'nın getirdiği prensiplere göre, hiç kimse yargılanmadan ölüm cezasına çarptırılmayacaktı.⁴⁸¹ Bu manada, bir kimsenin mahkemeye çıkarılmadan herhangi bir suç töhmetiyle öldürülmesi yasaklanmıştı. Dolayısıyla Hüseyin Paşa'ya isnat edilen hareketin yeni ıslahat kurallarına göre tahkik edilmesi icap etmiş ve bu araştırma da yine Musa Safvetî Efendi'nin memuriyetine bırakılmıştı.⁴⁸²

Hüseyin Paşa hakkındaki iddialara cevap aramak üzere Vidin'e giden Musa Safvetî Efendi, işe ilk olarak vergi tahsilatı konusunda merkeze bildirilen suçlamaları tahkik etmekle başlamıştır. Hüseyin Paşa'nın kethüdası ve Vidin Hakimi Nazif Efendi

⁴⁷⁸ BOA, *İrâde Dahiliye (İ.DH)*, 16-748, 29 Rebiyülevvel 1256/31 Mayıs 1840.

⁴⁷⁹ BOA, *İ.DH*, 16-748, 29 Rebiyülevvel 1256/31 Mayıs 1840.

⁴⁸⁰ BOA, *İ.DH*, 32-1489/18, 27 Rebiyülahir 1256/28 Haziran 1840.

⁴⁸¹ Akyıldız, *a.g.md.*, s.4.

⁴⁸² BOA, *İ.DH*, 32-1489/16, 27 Rebiyülahir 1256/28 Haziran 1840.

ile yapılan görüşmelerde, iddia sahibi olan Muhassıl Kamil Efendi'nin vergi tahsilatında hatalı olduğu yönünde beyanlar alınmıştır. Ancak daha sonra Musa Efendi'nin huzuruna çağırılan muhassıl, Bâbîâlî'ye gönderdiği yazılarının aksine Hüseyin Paşa'nın Tanzimat'a aykırı davranışlarda bulunmadığını bildirmişti.⁴⁸³

Musa Safvetî Efendi'nin tahkikatı sürdürmesiyle meselenin aslında farklı bir boyutta olduğu anlaşılmıştır. Zira İstanbul'dan gönderilen ıslahat talimatnamelerinin manasını Vidin idaresindekilerinin hiçbirisi tam anlamıyla kavrayamamış ve bu yüzden yaptıkları icraatlar, fermana aykırı düşmüştü. Hatta bu konuda Hüseyin Paşa'nın, Musa Safvetî Efendi'den kendilerine örnek teşkil edecek bir meclis düzenlemesini istediği dahi itiraf edildi. Buna göre, Meclis-i Vâlâ azasından olan teftiş memuruna, tecrübelerinden yararlanmak ve kendi yanlışlarını öğrenmek adına Vidin'de bulunan meclis odasında bir meclis toplaması teklif edilmiştir. Hemen bir toplantı icra edilmiş, merkezden daha önce gönderilen talimatnamelerin anlaşılmamış olan kısımları bir bir açıklanıp anlatılmıştır. Böylece idarecilerin aralarındaki anlaşmazlıklar çözülerek, haftada bir kale sarayında toplanacak meclis vasıtasıyla yeni ıslahat programına göre hareket etmeleri sağlanmış ve birbirleri hakkında olan şikayetleri giderilmiştir. Bu manada Hüseyin Paşa Tanzimat'a muhalif olduğu şeklinde çıkan suçlamalardan aklanmıştı.⁴⁸⁴

Bahsedildiği gibi Hüseyin Paşa hakkında tahkikata muhtaç bir diğer konu da idam meselesiydi. İddiaya göre Hüseyin Paşa, Nişli bir adamı⁴⁸⁵ alenen idam etmişti. Konunun araştırılması için görevlendirilen Musa Efendi'nin ahali arasında yaptığı tahkikatta, kimseden bu hususta bir bilgi alınamadı. Ancak daha sonra meclis üyelerinden Hacı Hasan Efendi'nin, idam edilen kişi hakkında, Lofça ehl-i islamından olduğu, hırsızlıkla suçlanması üzerine Hayreddin Paşa'nın emriyle Filibe'den Hüseyin

⁴⁸³ BOA, *İ.DH*, 32-1489/16, 27 Rebiyülahir 1256/28 Haziran 1840.

⁴⁸⁴ BOA, *İ.DH*, 32-1489/16, 27 Rebiyülahir 1256/28 Haziran 1840.

⁴⁸⁵ Hüseyin Paşa hakkında öne sürülen bu iddia halk arasında da dillendirilmekteydi. Saray tarafından titizlikle takip edilen jurnal kayıtlarına bakılırsa Mihail Bey'in de bu durumdan rahatsız olduğu anlaşılıyor. Jurnal kaydı için bk.: Cengiz Kırılı, *Sultan ve Kamuoyu Osmanlı Modernleşme Sürecinde "Havadis Jurnalleri" (1840-1844)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s.306.

Paşa'ya gönderildiği ve olayın fermanın ilanından biraz sonraca gerçekleştiği gibi bilgilere sahip olduğu belirlendi.⁴⁸⁶

Hacı Hasan Efendi'den gelen ifadeler dışında idam meselesi hakkında herhangi bir sonuca ulaşılamamıştı. Bununla beraber hadisenin derinlemesine araştırılması da, davanın gizliliği sebebiyle doğru görülüyordu. Bu nedenle, tek bir taraftan yapılan takibatın “*zanniyat kabilinden*” olacağını bildiren Musa Safvetî Efendi, durumun tahkiki için vaktin ve halin uygun olmadığına işaret etmiştir.⁴⁸⁷ Dolayısıyla, Hüseyin Paşa'nın Tanzimat'a aykırı olarak alenen birini öldürüp öldürmediği, yapılan bu araştırmada ortaya çıkarılamamıştı.

Niş Vakası sırasında Arnavut başıbozuk askerlerinin reyanın mallarını yağma ederek canlarına kastetmesi, uluslararası alanda da yankı bulmuştu. Özellikle Rusya, aradan geçen zamana rağmen, isyanın ve yağmanın vuku bulduğu bölgelerde tahkikat yapılması ve adaletin temin edilmesi adına Osmanlı Devleti'ne yönelttiği uyarıları sürdürüyordu. Bu nedenle Veli Paşazade Selim Bey, hususi talimatlarla gerekli araştırma ve incelemelerin yapılması için 1842 senesinde Vidin, Sofya ve Niş taraflarına gönderilmiştir. Selim Paşa'nın diğer bir görevi de Vidin Valisi Hüseyin Paşa hakkında gelen ihbarları değerlendirmektir. Bu sebeple Vidin idaresindeki bölgelerden gelen şikayetler hakkında da incelemelerde bulunacaktı.⁴⁸⁸

Vidin Valisi hakkında Bâbîâli'ye gönderilen şikayet mektupları ve ihbarlar, Selim Bey'in İstanbul'dan Rumeli'ye teftiş maksadıyla gönderilmesine sebep olmuştu. Ancak bundan önce Bâbîâli tarafından söz konusu şikayetlerin geçirilerek Hüseyin Paşa'nın görevinde bırakıldığını görüyoruz.⁴⁸⁹ Bâbîâli bu şikayetleri, çeşitli nedenlerle merkezden gönderilip Vidin'e yakın bölgelerde görev yapan memurlar aracılığıyla 1840 yılından 1842 yılına kadar tahkik ettirmiş, fakat net bir tavır sergilememiştir. Valilikten birden bir azledilmemesi adına Vidin'de bulunarak Hüseyin Paşa'ya gereken ihtarlarda

⁴⁸⁶ BOA, *İ.DH*, 32-1489/18, 27 Rebiyülahir 1256/28 Haziran 1840.

⁴⁸⁷ BOA, *İ.DH*, 32-1489/18, 27 Rebiyülahir 1256/28 Haziran 1840.

⁴⁸⁸ Lütüfî, *Tarih*, c.VI-VII-VII, s.1149-1150.

⁴⁸⁹ *a.g.e.*, c.VI-VII-VII, s.1152.

bulunmak için Selim Bey son olarak gönderilmiş ve bu tahkikat sırasında valilikten alınması gündeme gelmiştir.⁴⁹⁰

Selim Bey'in gönderdiği raporlara göre isyan sırasında canlı olarak ele geçirilen Niş ahalisinden üç kişi Hüseyin Paşa'nın emri ile öldürülmüştür. Olay Niş'te yakalananların Vidin'e gönderildikleri sırada yaşanmış ve Hüseyin Paşa'nın Niş Kaymakamı Osman Ağa'ya direktif vermesiyle gerçekleşmişti. Esasında söz konusu hadisenin yabancı devletler bilhassa Rusya nezdinde bahis konusu yapılmasında da çekiniliyordu. Bu nedenle olayın tahkikatını yapan Selim Bey'in ifadelerine dayanılarak, Hüseyin Paşa ve Niş Kaymakamı Osman Ağa'nın memuriyetlerinden alınıp yargılanmaları adına merkeze gönderilmesi kararlaştırılmıştır.⁴⁹¹ Hüseyin Paşa on yıl boyunca kesintisiz sürdüğü Vidin Valiliği'nden Mart 1844 yılında azledilerek İstanbul'a getirildi.⁴⁹² 1839'da kendisine verilen müşirlik nişanı⁴⁹³ geri alınarak Darphane'ye teslim edildi.⁴⁹⁴ Vidin Valiliği'ne ise Mustafa Nuri Paşa getirilmiştir.⁴⁹⁵

Lütfi Efendi'ye göre Hüseyin Paşa'nın azledilme nedeni, onun eski usullerden vazgeçirilememesi idi.⁴⁹⁶ Fakat bu görüşün aksine olarak Hüseyin Paşa 1846 yılında tekrar Vidin Valiliği'ne getirilecektir. Bu durumda, Tanzimat'ı tanımayarak eski usulü takip eden ve bu alışkanlıklarından vazgeçmeyen bir paşanın tekrar bir valiliğe getirilmesi, mümkün olmazdı. Dolayısıyla Hüseyin Paşa'nın, hakkında daha önce çıkmış olan idam meselesi sebebiyle azledildiği sonucuna ulaşılabilir. Zaten böyle bir töhmet altında valiliğini sürdürmesi düşünülemeyeceğinden, durumun açığa kavuşturulması için bir mahkeme kurulması icap ediyordu. Bu nedenle Hüseyin

⁴⁹⁰ Lütfi, *Tarih*, c.VI-VII-VII, s.1152.

⁴⁹¹ BOA, *İ.MSM*, 2-32/14, 21 Safer 1260/12 Mart 1844.

⁴⁹² Lütfi, *Tarih*, c.VI-VII-VII, s.1152; *Takvim-i Vekâyi*, 268, 16 Rebiyülevvel 1260/5 Nisan 1844.

⁴⁹³ BOA, *İ.DH*, 4-150, 29 Ramazan 1255/6 Aralık 1839; Lütfi, *Tarih*, c.VI-VII-VII, s.1024.

⁴⁹⁴ Sabık Vidin Valisi Hüseyin Paşa'da bulunan müşirlik nişanının Darphane-i Amire'ye geri verildiğine dair Darphane-i Amire'den Dahiliye katibine gönderilen ilm ü haber için bk.: BOA, *Sadaret Mektubi Kalemî Evrakı (A)MKT*, 13-78, 11 Cemaziyülahir 1261/17 Haziran 1845.

⁴⁹⁵ Belgede Hüseyin Paşa hakkında "... müşarünileyh Hüseyin Paşa'nın sâye-i şevketvâye-i hazret-i mülûkânede ashab-ı servet ve şöhretten olmasına nazaran kendüye halef olacak zatın dahi oldukça erbâb-ı vak' ve iktidardan bulunması ve oralarca göz doldurması icab-ı maslahattan görüldüğüne ..." şeklinde ifadelerin yer alması dikkat çekicidir. Bk.: BOA, *İ.DH*, 86-4266, 2 Rebiyülevvel 1260/22 Mart 1844(Ek 8); *Takvim-i Vekâyi*, 268, 16 Rebiyülevvel 1260/5 Nisan 1844.

⁴⁹⁶ Lütfi, *Tarih*, c.VI-VII-VII, s.1152.

Paşa'nın Meclis-i Vâlâ'da yargılanması söz konusu edilmiş ve İstanbul'a çağırılmıştır.⁴⁹⁷

Ağa Hüseyin Paşa hakkındaki suçlamaların değerlendirilmesi için Meclis-i Vâlâ'da kurulan bir mahkemeye idam meselesi tartışılmıştır. Rus Sefareti tarafından ihbar edilen hadisede, Niş isyanı sırasında canlı olarak ele geçirilen üç kişinin alenen ve merkezden izin almaksızın öldürüldüğünden bahsedildi. Fakat yapılan tahkikatta; idam edilenlerin üç değil iki kişi olduğu, ancak Sofya, Niş ve daha sonra Vidin'deki incelemelerde bu konu hakkında kimsenin malumatı bulunmadığı sonucuna varıldı. Bu sebeple yetersiz deliller yüzünden Niş Eski Kaymakamı Osman Ağa ile Vidin Eski Valisi Hüseyin Paşa'nın haklarında olan dava çözülemeyerek, affedilmeleri hakkında irade çıkmıştır. Davanın sonucu “ ... *husus-ı mezbur eskice şey olup vuku bulmuş madde olsa bile arası pek çok uzamış olduğuna mebni...*” ifadeleriyle belirlenmiştir. Kanıt yetersizliği ve meselenin zaman aşımına uğrayarak davanın uzaması, Hüseyin Paşa'nın hakkındaki suçlamadan aklanmasını sağladı.⁴⁹⁸

Niş'te Tanzimat-ı Hayriye'nin tesis edilmesinden sonra çıkan hadiseler, yabancı devletler tarafından dikkatlice takip ediliyordu.⁴⁹⁹ Bu konuda bilhassa Rusya'nın hassasiyet göstermesi kayda değerdir. Rumeli tarafına gerekli incelemeleri yapmak için gönderilen Selim Bey'in memuriyeti, esasında Rusya'nın Hariciye Nezareti'ne gönderdiği uyarılardan kaynaklanmaktaydı. Dolayısıyla yabancı devletlerin Osmanlı Devleti'nin iç işlerini bu kadar yakinen takip etmesi, Bâbîâli'nin de tedbiri elden bırakmamasına neden oluyordu. Selim Bey'in Rumeli'deki tahkikatından sonra Hüseyin Paşa'nın kendisine isnad edilen suçtan dolayı merkeze çekilmesi, buna örnek oluşturabilir.

İsyan sırasında yakalananların Niş'ten Vidin'e gönderildikleri sırada yargılanmadan Hüseyin Paşa'nın emri ile öldürülmüş oldukları yapılan incelemelerde tespit edilmişti. Ancak burada önemli olan nokta, söz konusu memurların merkeze

⁴⁹⁷ BOA, *İ.MVL*, 61-1159/4, 26 Zilkade 1260/7 Aralık 1844(Ek 9).

⁴⁹⁸ BOA, *İ.MVL*, 61-1159/13, 26 Zilkade 1260/7 Aralık 1844.

⁴⁹⁹ Sırbistan'da yaşanan gelişmeleri takip etmek adına; 1835 yılında Avusturya, 1837'de İngiltere ve 1838'de Fransa Belgrad'da, Rusya ise 1837 yılında Ada-i Kebir (Adakale)'de konsolosluk açmışlardı. Bk.: Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar*, çev.İhsan Durdu vd., Küre Yayınları, İstanbul 2006, c.I, s.267; Özkan, *a.g.e.*, s.49.

çekildikten sonra Meclis-i Vâlâ'da görülen davada hızlıca beraat ettirilmeleridir. Dolayısıyla Hüseyin Paşa ve Osman Ağa'nın, Balkanlarda yaşanan olaylardan Avrupalı devletlerin ilgisini uzak tutabilmek ve “göz boyamak” adına siyaseten azledilmiş oldukları hükmüne varılabilir.

Nitekim Niş Kaymakamı ve Vidin Valisi'nin haklarında görülen dava, “delil yetersizliği” ve “zaman aşımı” gibi ifadelerle düşürülmüştür. Ayrıca memuriyetlerinden azledilmeleri yönünde Bâbîâlî'ye gönderilen raporlarda “*makâlât-ı ecnebiyye*”yi⁵⁰⁰ celb etmemek adına gibi ifadelerin yer aldığını burada belirtmekte fayda vardır. Dolayısıyla bahsedilen görev değişikliği, aslında Rusya'nın başını çektiği yabancı devletler bloğunun tepkisini yumuşatmak adına oynanan bir siyaset oyunuydu denilebilir. Zira Hüseyin Paşa Dersaadet'e getirildiği 1844 senesinden iki sene sonra tekrar Vidin Valiliği'ne atanacaktır.

3.2. TENSİKAT-I MÜLKİYE NAZIRLIĞI

Tensikat-ı Mülkiye kelime anlamıyla mülki düzenlemeler manasına gelse de aslında eğitim ve vergi düzenlemeleri ile imar faaliyetlerini de kapsayan geniş bir ıslahat programıdır. Tanzimat'ın ilanından sonra Osmanlı Devleti'nin kalkınma programlarından biri olarak geliştirilmiştir. Tensikat-ı Mülkiye çalışmalarına göre, vergi iyileştirmesi, yol ve nehirlerin ulaşım elverişli hale getirilip düzenlenmesi, Meclis-i Maarif-i Umumiye'nin kurulması ile ülke genelinde eğitimin yaygınlaştırılması ve son olarak da mülki idarenin reforma tabi tutulması tasarlanmıştır.⁵⁰¹

Ancak kurgulanan bu çalışmanın hayata geçirilmesi sermaye yetersizliğinden dolayı bir anda uygulanabilir ölçüde olmamıştır. Zira 1839 sonrası yapılan düzenlemelerin hazineye getirdiği ağırlık, ülke maliyesini dar boğaza sokmuştu. Buna rağmen yalnızca yolların yapılması ve nehirlerin ulaşım elverişli hale getirilip halka destek sağlayacak kredilerin sağlanması bile 27.030.500 kuruş gibi bir miktarı tutuyordu. Bu nedenle eğitim faaliyetlerinin tek çatı altında toplanması, tarımsal

⁵⁰⁰ BOA, *İ.MSM*, 2-32/14, 21 Safer 1260/12 Mart 1844; *İ.MVL*, 61-1159/14, 26 Zilkade 1260/7 Aralık 1844.

⁵⁰¹ Ayla Efe, “Tensikat-ı Mülkiye: İzmit ve Gelibolu Uygulaması”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S.21(2009) s.123-124.

faaliyetlerin canlandırılması, alt yapı çalışmalarının hazırlanması, adaletli bir vergi sisteminin oluşturulması gibi büyük ve ayrıntılı bir program olan Tensikat-ı Mülkiye'yi uygulama sahasına dahil edebilmek, ülke bütçesinin elverdiği bir çalışma değildi. Ancak bu ayrıntılı çalışmadan tümünden vazgeçilmesi yerine bu programın sadece belli bir bölgede ve tedricen yapılandırılması öngörülmüştür.⁵⁰²

Bu minvalden olarak Tensikat-ı Mülkiye'nin sınırlı bir alanda uygulanması için İzmit ve Gelibolu Sancakları, "numune" yani pilot bölge olarak seçilmiştir. Ancak burada yapılacak olan çalışmalar, yukarıda bahsedilen ayrıntılı bir programın yalnızca bir bölümünü kapsayacaktır. Dolayısıyla İzmit ve Gelibolu'daki pilot çalışmada, işe vergi yükünün adil dağıtımı ve tarım ve ticaretin geliştirilmesinden başlanılmıştır. Belirlenen programın yürütülebilmesi için Tensikat-ı Mülkiye Nezareti kurulmuştur.⁵⁰³ Bu nezaretin kurulmasından önce İzmit Sancağı, Kaymakam Mustafa Arif Efendi'nin; Gelibolu Sancağı ise Kaptan Paşa'nın yönetiminde kalmıştı. Fakat yeni uygulanacak programa verilen önem ve Kaptan Paşa'nın vazifesinin ağırlığı, işlerin yürütülmesinde sıkıntı yaratabileceğinden Tensikat-ı Mülkiye Nezareti, Kıla'-i Hakaniye Nezareti ile birlikte 15 Safer 1262/12 Şubat 1846 tarihinde Ağa Hüseyin Paşa'nın idaresine bırakıldı.⁵⁰⁴

Buna göre, Hüseyin Paşa'nın İstanbul'da ikamet ederek sancaklara nezaret edeceği ve Meclis-i Umumi ve Hass günlerinde merkezde bulunmak üzere ara sıra sancakları teftişe gidebileceği kararlaştırılmıştır.⁵⁰⁵ Kendisi sancaklara gidemese bile tarafından atayacağı memurlar vasıtasıyla tensikatu işlerini yürütecekti. Dolayısıyla iki sancağın da kaymakamlık idareleri korunarak, çalışmaların Tensikat-ı Mülkiye Nazırı Hüseyin Paşa'nın nezaretinde devam etmesi düşünülmüştür. Meclis-i Vâlâ azalığına

⁵⁰² Efe, *a.g.m.*, s.125.

⁵⁰³ *a.g.m.*, s.125.

⁵⁰⁴ BOA, *Sadaret Teşrifat Kalemi Evrakı (A)TŞF*, 1-73, 5 Rebiyülahir 1262/2 Nisan 1846; A)DVN, 12-61, 5 Recep 1262/29 Haziran 1846; *İ.MSM*, 83-2377, 15 Safer 1262/12 Şubat 1246; Efe, *a.g.m.*, s.125.

⁵⁰⁵ Bununla birlikte Hüseyin Paşa söz konusu meclislerde yer almasına rağmen, "meclisi üyesi" statüsünde değildir. Bk.: BOA, *İ.MSM*, 83-2377, 15 Safer 1262/12 Şubat 1846.

mahsus olan 30.000 kuruş maaş verilecekti.⁵⁰⁶ Eğer isterse İzmit ve Gelibolu'nun ihtisap rüsumatı da Tensikat Nazırlığı'na bırakılacaktı.⁵⁰⁷

Tensikat-ı Mülkiye çalışmaları için seçilen pilot bölgelerdeki faaliyetler, aslında Meclis-i Vâlâ denetiminde muhassıl ve sancak meclisi tarafından yürütülmüştür. Bu açıdan Tensikat-ı Mülkiye Nazırlığı, üst düzeyde idari birim şeklinde oluşturulmayarak eş güdüm sağlayan bir statüde düzenlenmiştir. Dolayısıyla sancakların idaresinde bulunan kaymakamların yerlerinde bırakılması, Tensikat-ı Mülkiye Nazırı'nın bir çeşit koordinasyon sağlama vazifesi gördüğünü göstermektedir.⁵⁰⁸ 1845'te İzmit ve Gelibolu Sancaklarında uygulamaya konulan kalkınma planı sürdürülürken, Hüseyin Paşa'nın Vidin Valiliği'ne tekrar atanması gündeme getirilmiştir. Bu nedenle kendisinin Tensikat-ı Mülkiye nazırlığı altı ay kadar sürmüş ve görevinden azledilmiştir. İdaresinde olan Kıla'i Hakaniye Nezareti'nin, Tophane-i Amire Müşirine; Tensikat Nezareti'nin ise Ticaret Nazırı'na ihale edilmesi kararlaştırılmıştır.⁵⁰⁹

3.3. İKİNCİ VİDİN VALİLİĞİ VE VİDİN'DE VEFATI

Ağa Hüseyin Paşa'nın Vidin'e tekrar vali olarak gönderilmek istendiği dönemde Bulgaristan bölgesindeki atmosfer, Bulgar çetecilerinin isyan hazırlıklarıyla şekillenmişti. Özellikle Niş isyanından sonra Eflak-Boğdan ve Besarabya'daki Bulgarlar, genel bir isyan çıkarmak amacıyla destek görebilecekleri devletlerden yardım almaya çalışmışlardı. Bu fikirlerle ilk olarak, Eflak Beyi Aleksandr Kiga'ya Tuna'yı geçmelerine müsaade etmesini teklif ettilerse de kabul görmedi, hatta haklarında sert tedbirler alındı.⁵¹⁰ Onlara silah vererek desteklemek isteyen Fransa da Yunanistan'la

⁵⁰⁶ Hüseyin Paşa'nın "ashab-ı servetten" olması dolayısıyla maaşsız olarak çalışabileceği vurgulanmışsa da memuriyetin bir gereği olarak masraflarını karşılamak üzere kendisine 30.000 kuruş maaş verilmesi uygun görülmüştür. Bk.:BOA, *İMSM*, 83-2377, 15 Safer 1262/12 Şubat 1846.

⁵⁰⁷ BOA, *İMSM*, 83-2377, 15 Safer 1262/12 Şubat 1846; Tensikat-ı Mülkiye Nazırı Hüseyin Paşa'ya verilen nişana dair bk: BOA, *İDH*, 117-5939, 20 Safer 1262/17 Şubat 1846; Efe, *a.g.m*, s.125.

⁵⁰⁸ Efe, *a.g.m*, s.145.

⁵⁰⁹ BOA, *A)MKT*, 51-49, 15 Şevval 1262/6 Ekim 1846; *A)TŞF*, 2-50, 11 Şevval 1262/31 Ekim 1846; *Ceride-i Hâvâdis*, 302, 19 Şevval 1262/10 Ekim 1846; *Takvim-i Vekâyi*, 305, 3 Zilkade 1262/23 Ekim 1849.

⁵¹⁰ Bulgar komitelerin ayaklanma teşebbüsleri, Niş isyanından hemen sonra gerçekleşmişti. Tuna'yı aşarak Bulgaristan'da genel bir isyan çıkaracaklarsa da Aleksandr Kiga'nın engel olması nedeniyle planlarını hayata geçiremediler. Bundan başka olarak 1842'de İbrail içlerinde Rumların da bulunduğu bir isyan çıkarılmış, ancak hadise kolaylıkla bastırılmıştı. Yapılan tahkikatta Fransa'dan silah almaya çalıştıkları tespit edilmiştir. Bk.: İnalcık, *a.g.e.*, s.34.

ortak hareket edip Rumeli’de geniş çaplı bir isyan peşindeydi. Bu ortaklığın esasında, Yunanistan’ın Fransa’ya güvenerek Girit’i ele geçirme faaliyetleri vardı. Fransa’nın desteği ise Akdeniz’de İngilizlerle olan rekabetinden kaynaklanmaktaydı. Bu nedenle Bulgarlar tarafından yapılan küçük çaplı ayaklanmalar Bâbîâli’nin bölgedeki siyasetine itina göstermesini gerektirmiştir.⁵¹¹

1840-1850 yılları arasında Bulgaristan bölgesindeki tahrik unsurları, genel olarak Sırbistan, Besarabya ve Romanya taraflarına yerleşmiş veya buradaki komitelerle ilişki içerisinde olan Bulgar çetelerdi. Zira Bulgaristan’da görülen isyan hareketlerinde, Memleketeyn’de teşkilatlanmış ancak Sırbistan’da faaliyet gösteren Bulgar komitecilerin büyük tesiri vardı. Bu nedenlerle Bâbîâli, mülki memurlara uyanık olmaları yönünde sık sık uyarı gönderiyor ve bölgenin müfettişler vasıtasıyla sıkı bir denetim altında tutulmasını sağlıyordu.⁵¹²

Yukarıda özetlendiği üzere 1841 Niş isyanından sonra Bulgarlar tarafından planlanmış yahut bir nebze olsun hayata geçirilmiş olan isyan hareketleri, Osmanlı Devleti’nce önlense de esasında sular durulmamıştır. Zira 1849 Vidin isyanını yeşerten çalışmalar, bu sekiz-on yıllık süreç içerisinde gelişecektir. Her hadisede olduğu gibi bu hareketliliğin de birden fazla sebebi olmuştu. Bunlardan biri vergi meselesinde reayanın suiistimal edilmesi, diğeri ise dışardan yapılan tahrikâtlardı.⁵¹³ Özellikle Sırbistan ve Rusya, Bulgar çetelerinin ayrılıkçı faaliyetlerinde etkili olmuştu.⁵¹⁴

Vidin reayasının hoşnutsuzluğuna sebep olan iktisadi ve toplumsal etkenlerden biri vergiler, diğeri ise ağalık rejimi altında maruz kaldıkları angaryalardı. Bulgaristan’da hüküm süren gospodarlık, yani bir tür ağalık teşkilatı olan sistemde halk, angaryalar altında ezilmekteydi. Tanzimat ile birlikte gospodarlık uygulaması kaldırılmaya çalışılsa da Bâbîâli bu konuda başarılı olamadı. Vergi ve toprak işleri

⁵¹¹ İncalcık, *a.g.e.*, s.35.

⁵¹² İncalcık, *a.g.e.*, s.37-38; (Hükümetleri altında bulunan halkın yabancıların tahrikine ve fesatlarına kapılmaması adına İslam ve gayr-i müslim ahaliye iyi davranılması gerektiğine, yönetimde eşit muamele gösterilmesine dikkat edilmesi hususunun küçük ve büyük derecedeki memurlarca gözetilmesine dair Rumeli Ordu Müşiri, Vidin, Silistre, Niş, Filibe, Varna Valileri ile Tırnova ve Sofya Kaymakamlarına gönderilen tahrirat örneği için bk.: BOA, A)MKT, 178-82, 9 Rebiyülahir 1265/15 Mart 1848).

⁵¹³ İncalcık, *a.g.e.*, s.36-37.

⁵¹⁴ 1839’da Memleketeyn’e sürülen Miloş, genel bir isyan neticesinde tüm Slavları birleştirme fikriyle Eflak’ta bulunan Bulgar komitecilerle görüşmeler yapmıştır. Bk.: İncalcık, *a.g.e.*, s.41.

düzeltilenmemiş, halkın üzerinde baskı oluşturulan ağa, kocabaşı, tahsildarların suiistimalleri önlememişti.⁵¹⁵ Dolayısıyla Bulgaristan, dönem itibari ile Bâbîâli tarafından çeşitli önlemlerle korunmaya çalışılan bir bölge halini almıştı. Bu hassasiyet, padişah Abdülmecit'in 1846'da bizzat Bulgaristan'a ziyarette bulunup durumu tahkik etmesi örneğinde de görülmektedir.⁵¹⁶

Vidin Eyaleti, Hüseyin Paşa'nın 1846 senesi içerisinde tekrar vali yapıldığı dönemde yukarıdaki nedenlerden ötürü "*Bulgaristan'ın en nazik mahalli*" olarak görülüyordu. Bu nedenle bölgenin güçlü ve iktidar sahibi memurlarca yönetilmesi, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısındaki siyasi hava gereğince tabii olarak elzem addediliyordu. Vidin Valisi Hayreddin Paşa'nın ise eyalet reayasını "hoş tutamayarak" yaşanan gelişmelere ve siyasi konjonktüre uygun hareket edememesi onun azlini, dolayısıyla Vidin çevresinin ahvalini ve bunun ehemmiyetini bilen birinin valiliğini gerektirmişti.⁵¹⁷

Vidin'deki gelişmelerin etkisiyle gündeme getirilen vali değişikliği meselesi, Bâbîâli'de müzakere edildikten sonra Hüseyin Paşa'ya özel olarak teklif edilmiştir. Ancak Hüseyin Paşa kendisine yöneltilen teklif karşısında bazı şartlar öne sürmüştür. Buna göre Vidin'e vali olduktan sonra bölgenin asayişini tekrar sağladığı takdirde bir aralık görev bırakmayı talep ederse, bu hareketinden dolayı affedilip sahilhanesinde ikamet edebileceğinin vaadini istiyordu.⁵¹⁸ Hüseyin Paşa'nın öne sürdüğü şarta sebep olan şey muhtemelen, yaşının bir hayli ileri olmasıydı. Zira bu yıllarda yetmiş yaşını çoktan aşmıştı.

Ağa Hüseyin Paşa'nın Bâbîâli'ye işaret ettiği diğer bir konu ise Tırnova Muhassıllığı olmuştur. Vaktiyle Vidin'den alınarak Silistre'ye bağlanan muhassıllığın tekrar Vidin'e ilhak edilmesini ve Tırnova Muhassılı Hilmi Paşa'nın azledilerek yerine

⁵¹⁵ İnalçık, *a.g.e.*, s.44; M. Hüdai Şentürk, *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, TTK, Ankara 1992, s.73-89.

⁵¹⁶ İnalçık, *a.g.e.*, s.43.

⁵¹⁷ BOA, *İrâde Eyâlet-i Mümtaze: Bulgaristan (İ.MTZ(04))*, 1-10, 13 Şevval 1262/4 Ekim 1846(Ek 11).

⁵¹⁸ BOA, *İ.MTZ(04)*, 1-10, 13 Şevval 1262/4 Ekim 1846.

başka bir memur getirilmesini talep etmiştir. Bununla birlikte Tırnova'daki muhassıl, mülki idare işlerini kendisine danışacaktı.⁵¹⁹

Öne sürülen şart ve talepler değerlendirilip kabul edildikten sonra Hüseyin Paşa'nın 13 Şevval 1262/4 Ekim 1846'da Vidin Valiliği'ne getirilmesi kararlaştırılmıştır. Üzerinde bulunan Tensikat-ı Mülkiye Nazırlığı Ticaret Nazırı'na; Kıla'i Hakaniye Nazırlığı ise Tophane-i Amire Müşiri'ne ilave memuriyet olarak verildi. Ayrıca söz konusu görevlerde kendisine tahsis edilmiş olan 30.000 kuruşluk maaşı, Harput Valisi ve Ticaret Nazırı arasında bölüştürülecekti.⁵²⁰ Lütfi Efendi bu tayin için, ikinci defa sadarete getirilen Mustafa Reşit Paşa'nın siyasetinden ileri gelmekte olduğunu ifade etmektedir.⁵²¹

Hüseyin Paşa, 9 Zilkade 1262/29 Ekim 1846'da görevine başladığında⁵²² Bulgaristan bölgesi 1850 Vidin isyanının arefesinde bulunmaktaydı. Nitekim Hüseyin Paşa'nın 1846'dan 1849'a kadar sürdüreceği bu ikinci valilik görevi, genellikle Bulgar ayaklanmalarını hazırlayan etkenleri izlemeye ve bunları engellemeye çalışmakla geçmişti. Bunlardan bazıları, Bulgar reayayı önemli ölçüde etkileyen vergi maddeleri⁵²³ ve dış tahriklerdi.⁵²⁴

Öte yandan Sırbistan, Yunanistan, Rusya ve diğer Avrupalı devletlerin Bulgar komitelere olan destekleri sürmekteydi. Bu nedenle Bâbiâli'den valiliklere gönderilen uyarılar, dikkatle takip edilmiştir. Nitekim siyasi duruma ve edinilen istihbarata göre,

⁵¹⁹ BOA, *İ.MTZ(04)*, 1-10, 13 Şevval 1262/4 Ekim 1846.

⁵²⁰ BOA, *İ.MTZ(04)*, 1-10, 13 Şevval 1262/4 Ekim 1846; *A)MKT*, 51-49, 15 Şevval 1262/6 Ekim 1849; *A)DVN*, 18-63, 27 Şevval 1262/18 Ekim 1846; *A)TŞF*, 2-50, 11 Zilkade 1262/31 Ekim 1846; *Sadaret Divan Mühimme Kalemi Evrakı (A)DVN.MHM*, 3-21, Evasıt Şevval 1262/Ekim 1846; *Takvim-i Vekâyi*, 305, 3 Zilkade 1262/23 Ekim 1846.

⁵²¹ Lütfi, *Tarih*, c.VI-VII-VII, s.1227.

⁵²² Vidin Valiliğine tayin edilen Hüseyin Paşa'nın, Zilkade ayının dokuzuncu günü Vidin'e vardığına ve cümle ahaliye görevini duyurduğuna dair tahrirâtı için bk.: BOA, *A)MKT*, 54-14, 18 Zilkade 1262/7 Kasım 1846.

⁵²³ Bulgar halkını isyana sürükleyecek veya buna sebep teşkil edecek bir şekilde vergi zammı yapılmamasına dair Hüseyin Paşa'nın tahrirâtı için bk.: BOA, *A)MKT*, 96-42, 16 Şevval 1263/4 Mart 1847.

⁵²⁴ Yunanistan'a gizlice kurulan Eterya Cemiyeti'ne bağlı adamların Bulgaristan'a muzır neşriyat göndererek reayayı fesada sürüklediklerine ve bunlar hakkında gerekli araştırmaların yapıp siyasi açıdan nazik olan bölgenin korunmaya çalışıldığına dair Hüseyin Paşa'nın tahrirâtı için bk.: BOA, *A)MKT*, 73-82, 11 Rebiyülevvel 1263/27 Şubat 1847.

burada geniş çaplı bir isyanı beklenmekteydi.⁵²⁵ Vidin ise Bulgar komitecilerin faaliyetlerini yürütebileceği bir bölgeydi. Öyle ki bu bölge, mevkii ve içinde bulunduğu özel şartlar münasebetiyle tahriklere açık bir zemindeydi. Çünkü Vidin, Bulgar reayasını ayaklandıran unsurların herhangi bir karışıklık anında süratle Sırbistan'a geçme imkanını sağlıyordu.⁵²⁶ Dolayısıyla bölge ve çevredeki yerlerin mülki amirlerine, hükümetleri altında bulunan halkın yabancıların tahriklerine kapılmaması için müslim ve gayr-i müslim ahaliye adaletli davranarak yönetimde eşit muamele gösterilmesi hususunda sık sık uyarı yapılmıştır.⁵²⁷

Niş isyanından itibaren faaliyetlerini hızlandıran ayrılıkçı Bulgar komiteleri, 1850 Vidin isyanını ateşleyecek ilk isyan teşebbüsünü Nisan 1849 yılında gerçekleştirdi. Vidin'in Boynitza köyünde ortaya çıkan isyan, vaktiyle Miloş'un duhancıbaşılığını yapmış ve Sırp güdümünde olan Puyo adlı bir asi tarafından çıkarılmıştı. Boynitza'dan başlayan isyan, Vidin'deki başka köylere de sirayet etmişti. Vidin Defterdarı İbrahim Efendi, hadisenin ciddi bir hal alması üzerine Niş Valisi Vasıf Paşa'dan yardım isteyerek durumun yatıştırılmasına çalıştı. Kısa süreli ancak sonuçlarıyla daha büyük bir isyanı tetikleyecek olan bu hadise duruldu. Fakat bu karışıklığın müsebbibi olan Puyo ve destekçileri, Sırbistan'a kaçarak reayanın bir kısmını Sırp hududuna götürmüştü.⁵²⁸

Vidin'de ortaya çıkan isyanın bastırılmaya ve Sırbistan'a kaçanların geri alınmaya çalışıldığı bu dönemde, Ağa Hüseyin Paşa vefat etmiştir.⁵²⁹ Onun yokluğunda şehrin idaresini, yeni bir vali atanana kadar İbrahim Efendi görüyordu.⁵³⁰ Vidin

⁵²⁵ İncalcık, *a.g.e.*, s.44.

⁵²⁶ *a.g.e.*, s.65.

⁵²⁷ BOA, A)MKT, 178-82, 9 Rebiyülahir 1265/15 Mart 1848; Ayrıca, Avrupa'da 1848 yılında patlak veren ihtilal hareketlerinin Osmanlı sınırlarına sirayet etmesi ve Hristiyan halkı etkilemesinden endişe duyulmuş, bu nedenle reayanın ahvaline dikkat edilmesi konusunda Bâbîâlî çeşitli tenbihatlarda bulunmuştur. Bk.: BOA, A)MKT, 123-6, 19 Cemaziyülevvel 1264/23 Nisan 1848.

⁵²⁸ İncalcık, *a.g.e.*, s.46.

⁵²⁹ BOA, İ.DH, 191-10737/4, 8 Cemaziyülevvel 1265/1 Nisan 1849; Lütfi, *Tarih*, c.VI-VII-VII, s.1281; *Ceride-i Hâvâdis*, 431, 15 Cemaziyülevvel 1265/8 Nisan 1849; *Takvim-i Vekâyi*, 405, 14 Cemaziyülahir 1265/7 Mayıs 1849.

⁵³⁰ Hüseyin Paşa'nın 1849'daki Vidin'de çıkan isyan sırasında hasta olduğu belirtilse de aslında Mart 1849'da ölmüştü. Zira isyan, Nisan ayının ortalarında çıkmıştı. Bu nedenle Vidin Defterdarı İbrahim Efendi'nin Vidin'deki işlerle ilgilenmesi, Hüseyin Paşa'nın hasta olup iş görememesinden değil, isyan sırasında çoktan vefat etmiş olmasından ve yerine henüz bir vali atanmamasından kaynaklanıyordu. Karşılaştırma için bk.: BOA, İ.DH, 191-10737/4, 8 Cemaziyülevvel 1265/1 Nisan 1849; İncalcık, *a.g.e.*, s.46.

Valisi'nden yıldıkları için sinmiş durumda olan Bulgarlar, onun ölümüyle boş kalan idareden faydalanıp harekete geçmişti.⁵³¹ Hüseyin Paşa, 1848'de Avrupa'yı tamamen sarmış olan ihtilalin etkilerinin sürdüğü ve Bulgar ayaklanmalarının geniş çaplı bir isyana dönüştüğü sırada vefat etmişti. Nitekim Avrupa'daki savaştan kaçarak Osmanlı'ya sığınan Macar ve Polonyalı mülteciler, bu yıllarda Vidin'e yerleştirilmişti.⁵³²

Hüseyin Paşa akciğerinde yaşadığı bir problemten dolayı vefat etmeden önce bir hafta boyunca hasta olarak yatmıştı. Hastalığının ilerlemesi üzerine Rebiyülahir ayının Cumartesi gününü Pazar'a bağlayan gece saat üç sularında⁵³³ hayatını kaybetti. Pek çok kaynak vefatını sehven 25 Nisan 1849 olarak gösterse de ölüm tarihi esasında 1 Cemaziyülevvel 1265/25 Mart 1849'dur.⁵³⁴

Oğlu Ali Şevket Bey, her ne kadar babasının yerine Vidin'e vali olarak atanmak istediye de bu talebi kabul görmedi. Paşa oğlunun, vezaret rütbesi verilerek vali tayin edilmesine dair gönderilen mahzarlar, geri çevrildi.⁵³⁵ Daha tecrübeli birinin görevlendirilmesi gerekçesiyle Aydın Eski Valisi Yakup Paşa'nın Vidin Valisi olarak atanması uygun görülmüştür.⁵³⁶ Ancak Yakup Paşa'nın hastalığı ve yaşlılığı Vidin'e

⁵³¹ Sertoğlu, *a.g.e.*, c.V, s.3014.

⁵³² 1850 Vidin isyanı ve etkileri için bk.: İnalçık, *a.g.e.*, s.47; Aksan, *a.g.e.*, s.454; 1848'deki ihtilalden kaçarak Osmanlı'ya iltica eden Macar ve Polonyalıları için bk.: Bayram Nazır, *Macar ve Polonyalı Mülteciler: Osmanlıya Sığınanlar*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2006, s.61.

⁵³³ Hüseyin Paşa'nın ölüm saati ile alakalı verilen bilgide “*Rebiyülahirin selhi Pazar günü saat üç kararlarında*” şeklinde açıklama yapılmıştır. Ancak, Rebiyülahir ayı 29 gün çektiğinden “Rebiyülahirin selhi” Cumartesi gününe denk gelmektedir. Bu nedenle Hüseyin Paşa'nın Cumartesi gününü Pazara bağlayan gece saat üçte öldüğü sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla ölüm tarihi, 1 Cemaziyülevvel 1265 yani 25 Mart 1849'dur. Hüseyin Paşa'nın vefatına ilişkin Vidin Defterdarı İbrahim Efendi tarafından merkeze gönderilen tahrirata dair bk.: BOA, *İ.DH*, 191-10737/4, 8 Cemaziyülevvel 1265/1 Nisan 1849.

⁵³⁴ 25 Nisan 1849'u Hüseyin Paşa'nın vefat tarihi olarak gösteren kaynaklar için bk.: Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, s.718; Özcan, “Hüseyin Paşa, Ağa”, s.4; Reed, *a.g.md.*, s.628; Mordtmann, *a.g.md.*, s.148; *a.mlf*: “Ağa Hüseyin Paşa”, s.36; “Ağa Hüseyin Paşa”, *TA*, I, s.220.

⁵³⁵ “Eyalet-i merkûme [Vidin] mevâki’-i nazikten” olması nedeniyle daha münasip birine tayin edilecekti. BOA, *İ.DH*, 191-10737/7, 8 Cemaziyülevvel 1265/1 Nisan 1849.

⁵³⁶ BOA, *Sadaret Mektubî Mühimme Kalemi Evrakı (A)MKT.MHM*, 12-40, 18 Cemaziyülevvel 1265/11 Nisan 1849; *C.DH*, 254-12689, Evasıt Cemaziyülahir 1265/Mayıs 1849; *A)DVN*, 47-24, 29 Cemaziyülahir 1849/2 Haziran 1848; *A)TŞF*, 6A-56, 3 Cemaziyülahir 1265/26 Nisan 1849; Paşa'nın ölümü nedeniyle boşta kalan nişanın hazineye devredilmesi hakkında bk.: BOA, *A)TŞF*, 6A-58, 5 Cemaziyülahir 1265/28 Nisan 1849.

gitmesine el vermediğinden, Tırhala Eski Mutasarrıfı Ziya Paşa Vidin Valisi tayin edilmiştir.⁵³⁷

Hüseyin Paşa'nın cenazesi vefatının hemen akabinde Vidin Kalesi'ne defnedilmiştir. Mezarı başında, buranın Vidin Valisi Hüseyin Paşa'nın kabri olduğuna dair bir nişan da bulunmaktaydı. Naaşı, Bulgaristan'ın Ayastefanos sonrasındaki kısa bağımsızlık sürecinde oğlu Ali Şevket tarafından 1878 yılında İstanbul'a taşınmıştır. Hüseyin Paşa, ölümünden tam 29 yıl sonra⁵³⁸ Vidin'den alınıp Zeytinburnu Silivri Kapı Mezarlığı'nda nakledilmiştir.⁵³⁹

Ağa Hüseyin Paşa, Vidin'de görev yaptığı on üç yıl boyunca genel olarak Sırbistan ile ilgilenmiştir. Bu dönemde Sırbistan'ın bağımsızlığını sağlama çalışmaları, Vidin ve çevresindeki bölgelerde bulunan idari memurların ilgisini tabii olarak Sırp idaresine çeviriyordu. Ancak Hüseyin Paşa'nın Miloş ile olan yakınlığı, diğer valilerden farklı bir çizgide gelişmişti. Zira Hüseyin Paşa bu yakınlık ile Sırp idaresinde kuvvetli bir tesir bırakmıştı. Bu konuda korku, tehdit ve taltif yöntemiyle Sırbistan üzerinde etki bırakabiliyordu. Nitekim, Sırp tarafına ilhak edilecek olan nahiyelerin verilmesinden sonra Miloş'un hala isyan peşinde olduğunu öğrenen ve bunu bir nasihat mektubuyla yatıştırmak isteyen Hüseyin Paşa, uyarıların Miloş tarafından dikkate alınmaması nedeniyle durumun daha karışık bir hal almaması adına tehdit yöntemine geçmişti. Miloş tarafından Vidin'e gönderilen bir Sırp memura, kendi hazinesini açarak "Ben devletimin sayesinde bu paraları ancak böyle bir gün için biriktirdim. Söz ile bir şeyin çaresi bulunmadığı zaman, silah ile hareket etmek lazımdır" sözleriyle aba altından sopa göstermesi, Hüseyin Paşa'nın uyguladığı etkili sisteme bir örnek oluşturabilir.⁵⁴⁰

Hüseyin Paşa Sırbistan'dan bilgi alabilmek için Sırp knezleriyle bağlantı kurmuştur. Özellikle Miloş'a muhalif bulunan knezlere güvence vererek onun hakkında istihbarat elde etmesi kayda değerdir. Bu knezlerden biri Miloş'un baş muhaliflerinden

⁵³⁷ Sertoğlu, *a.g.e.*, c.VI, s.3014.

⁵³⁸ Lütü, *Tarih*, c.VI-VII-VII, s.1274.

⁵³⁹ M. Orhan Bayrak, *İstanbul'da Gömülü Meşhur Adamlar (VIII. Yüzyıl-1998)*, İstanbul Mezarlıklar Vakfı, İstanbul 1998, s.74; (Ratip Kazancıgil, Hüseyin Paşa'nın Edirne'de medfun olduğunu belirtse de bu bilgi yanlıştır. Bk.: Dr. Ratip Kazancıgil, *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi (1300-1994)*, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları, Edirne 1995, s.101).

⁵⁴⁰ Vidin'den Sırbistan'a geri dönen memurun durumu Sırp Başkenzi Miloş'a anlatması üzerine geri adım atılmıştır. Ayrıntı için bk.: Lütü, *Tarih*, c.IV-V, s.829-830

olan Avram Petroniyeviç'ti. Avram sayesinde Miloş'un düşüncelerini ve Sırbistan'daki faaliyetlerini öğrenerek gizlice Bâbîâli'ye bildiriyordu.⁵⁴¹ Sırbistan'daki olaylara tam anlamıyla vakıf olunabilmek adına Avram ile yapılan görüşmeler ve mektuplaşmalar saklı tutulmaya çalışılmıştır.⁵⁴² Sırbistan'dan kendisine haber akışı sağlayan kanallarından bir tanesi de Miloş'un katibi Stankoviç'ti. Onun vasıtasıyla Miloş'un hareketlerini takip edebiliyordu. Belgrad'ı ele geçirmek ve Karadağ, Hersek, Bosna ile Bulgaristan'da genel bir isyan çıkararak tam bağımsızlık sağlamak isteyen Miloş'un fikirlerini Stankoviç'in vasıtasıyla öğrenerek Bâbîâli'ye bildirmişti.⁵⁴³

Lütfi Efendi'nin aktardığına göre, Vidin Valisi Hüseyin Paşa ve Silistre Valisi Mirza Said Paşa gibi iktidar sahibi vezirler, Sırbistan ve Bulgaristan bölgesindeki ahvale vakıf kimselerdi. Bu nedenle Memleketyn ve Sırbistanca kudretleri tanınmış olduğundan *“onların zamanında hâricden kolaylıkla efkâr-ı fesâdiyye duhûle yol bulamaz idi.”*⁵⁴⁴ Vidin ve Silistre Eyaletleri, Bulgaristan'ın kilidi ve Sırbistan ile Memleketeyn'in sınırdaşı olmaları hasebiyle Mirza Said ve Ağa Hüseyin Paşa gibi vezirlere muhtaçtı. Daha sonra onların yerlerine gelen valililerin zamanında eski inzibat sağlanamamıştı.⁵⁴⁵

⁵⁴¹ a.g.e., c.VI-VII-VII, s.1004.

⁵⁴² BOA, HAT, 1121-44925/H, 29 Cemaziyülevvel 1253/31 Ağustos 1837; Lütfi Efendi, Hüseyin Paşa'nın knezleri kendisine bağlayarak Sırbistan'daki “fesatlıklara” Vidin Kalesi gibi göğüs gerdiğini belirtmektedir. Lütfi, *Tarih*, c.VI-VII-VII, s.1134-1135.

⁵⁴³ Lütfi, *Tarih*, c.VI-VII-VII, s.1054; Külçe, a.g.e., s.186.

⁵⁴⁴ Lütfi, *Tarih*, c.VI-VII-VII, s.1247.

⁵⁴⁵ a.g.e., c.VI-VII-VII, s.1259.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AİLESİ, MİRASI, HAYIR ESERLERİ ve ŞAHSİYETİ

4.1. AİLESİ VE MİRASI

Ağa Hüseyin Paşa'nın ailesi hakkında ayrıntılı bilgilerin literatürde yetersiz olması nedeniyle aile fertleri, Osmanlı Arşivi'nde karşılaşılan belgelerin ışığında tespit edilebildi. Özellikle hanımlarının isimleri, yalnızca miras davalarıyla ilgili belgelerde bulunan kayıtlardan yola çıkılarak belirlenebilmiştir. Hüseyin Paşa'nın Zeliha, Ayşe ve Fatma adında üç hanımı bulunmaktaydı. Biri erkek diğeri kız olmak üzere iki çocuğu ise Zeliha Hanım'dan doğma idi.⁵⁴⁶ Habibe adındaki kızı, Koca Hüseyin Paşa'nın yetiştirmelerinden olan Müşir Mehmet Vasıf Paşa'yla evlendirilmiştir.⁵⁴⁷

Hüseyin Paşa'nın tek erkek evladı olarak bilinen Ali Şevket, babası elli yaşında ve Asâkir-i Mansure-i Muhammediye Seraskeri iken 1826 yılında İstanbul'da doğmuştur. Sadaret Mektubî odasında başlayan memurluk hayatı, Edirne vali vekilliği, Aydın vali muavinliği gibi çeşitli görevlerle sürmüş, 1889'da Şurâ-yı Devlet azalığına getirilmiştir.⁵⁴⁸ 1847 senesinde *Mîr-i Mirânlık* verilmişken⁵⁴⁹ daha sonra Hüseyin Paşa'nın arzusu üzerine rütbesi, tekrar *Saniye Sınıf-ı Mütemâyiz* olarak değiştirilmiştir.⁵⁵⁰ Hüseyin Paşa, oğlunun yaşının küçüklüğü sebebiyle taşrada memuriyete uygun olmayacağından yine aynı şekilde Sadaret kitabetindeki memuriyetini sürdürmesini istemişti.⁵⁵¹ Bununla beraber, daha sonra 1857 yılında verilen Rumeli Beylerbeyi payesiyle "Paşa" ünvanını almıştır.⁵⁵²

⁵⁴⁶ BOA, *İ.MVL*, 252-9320/8, 8 Safer 1269/21 Kasım 1852(Ek 12); (Zeliha Hanım'ın Himmetzade ailesinin kızı olduğuna dair Hüseyin Paşa'nın altıncı kuşak torunu Mizyal Karaçam Şengil'in verdiği röportajdaki bilgiler için bk.: <http://iudergi.istanbul.edu.tr/s7/index.html>, (20 Aralık 2014), s.82).

⁵⁴⁷ BOA, *Meclis-i Vâlâ Evrakı (MVL)*, 527-34, 5 Zilkade 1283/11 Mart 1867; Mehmed Süreyya, a.g.e., c.V, s.1653.

⁵⁴⁸ BOA, *Şura-yı Devlet Sicill-i Ahval İdaresi (ŞD.SAİD)*, 9-2, 1240/1824; *Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahval Defterleri (DH.SAİD.d.)*, 18-361, 29 Zilhicce 1242/24 Temmuz 1827; Mehmed Zeki Pakalın, *Sicill-i Osmani Zeyli*, TTK, Ankara 2008, c.III, s.56.

⁵⁴⁹ BOA, *A)MKT*, 83-39, 15 Cemaziyülahir 1263/31 Mayıs 1847.

⁵⁵⁰ BOA, *ŞD.SAİD*, 9-2, 1240/1824; *DH.SAİD.d.*, 18-361, 29 Zilhicce 1242/24 Temmuz 1827.

⁵⁵¹ BOA, *Hariciye Nezareti Mektubî Kalemî Evrakı (HR.MKT)*, 21-31, 15 Şaban 1264/17 Temmuz 1848; *A)MKT*, 140-41, 15 Şaban 1264/17 Temmuz 1848; (1859 yılına ait "*Mîr-i mirân-ı kiramdan saadetlî Hüseyin Paşazâde Ali Şevket Paşa'ya*" ifadeleriyle yazılmış bir belgede, kırmızı mürekkeple kaydedilmiş bir not ile yukarıda anlatılan hadise özetlenmiştir. Söz konusu notta, "*Bu zata mukaddemâ Mîr-i mirânlık*

Kaynaklara göre, Ali Şevket Paşa'nın Mahkemal adında boşadığı bir hanımından iki çocuğu mevcuttur. Ancak bu çocukların kim oldukları hakkında herhangi bir bilgi edinilememiştir.⁵⁵³ Diğer hanımı ise Sultan Abdülmecit'in himayesinde yetişip Behice Sultan ile büyüyen Nazikmisal Hanım'dı. Nasikmisal Hanım'ın Ali Şevket Paşa'dan Rabia Advıye⁵⁵⁴ adında bir kızı dünyaya gelmişse de bu evladı genç yaşta vefat etmiştir. Nazikmisal Hanım, eşinin ölümünden sonra Vakanüvis Lütfi Efendi ile evlenmiştir.⁵⁵⁵ Bununla beraber, Paşa'nın Osman Namık⁵⁵⁶ ve Hasan Rıza⁵⁵⁷ adında iki oğlu ile Zehra⁵⁵⁸ adında bir kızının olduğunu bilmekteyiz. Fakat annelerinin kim olduğu konusunda herhangi bir ipucu yoktur. Kızı Zehra Hanım, Cumhuriyet döneminin feminist kadın romancılarından aktivist Nezihe Muhiddin'in annesiydi.⁵⁵⁹

Literatürde ve bilhassa Hüseyin Paşa ile ilgili doğrudan bilgi veren kaynaklarda Paşa'nın, Ali Şevket adında yalnızca bir oğlu olduğundan bahsedilmektedir.⁵⁶⁰ Bu nedenle Hüseyin Paşa'nın bilinmeyen evladı meselesi, onun ölümünden sonra çıkan miras davası ile ilgili evraklarda karşılaşılan bir sonuçtur. Söz konusu kayıtlarda bahsedilenlere göre, Mehmet Rasim adında biri ve annesi Emine, Hüseyin Paşa'nın oğlu ve nikahlı zevcesi olduklarını iddia ederek Ali Şevket Bey⁵⁶¹'den miras hakkı talep etmişlerdi. Bu konudaki en erken tarihli belge 1851 yılına aittir ve Hüseyin Paşa'dan

verilmişse de pederi merhum hayatında razı olmayarak işbu rütbeyi geri aldırmiş ve kendisi kemâfi'l-evvel Ali Şevket Bey olmuştur." denilmektedir. Ayrıntı için bk.: *Sadaret Mektubî Kalemi Nezaret ve Deva'ir Kalemi Evrakı (A)MKT.NZD*, 290-76, 15 Safer 1276/13 Eylül 1859).

⁵⁵² BOA, *ŞD.SAİD*, 9-2, 1240/1824; *DH.SAİD.d.*, 18-361, 29 Zilhicce 1242/24 Temmuz 1827.

⁵⁵³ BOA, *Sadaret Mektubî Kalemi Deavi Evrakı (A)MKT.DV*, 213-49, 19 Cemaziyülahir 1278/22 Aralık 1861.

⁵⁵⁴ Ali Şevket Paşa'nın kızı Rabia Advıye Hanım, Üsküdar Salı Tekkesi mezarlığında medfundur. Advıye Hanım'ın 1901 yılında vefat ettiğine ve mezar taşının burada bulunduğu dair bk.: İbrahim Hakkı Konyalı, İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1976, c.I, s.432.

⁵⁵⁵ İsmail Berduk Olgaçay, *Tasmalı Çekirge*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1990, s.85.

⁵⁵⁶ BOA, *DH.SAİD.d.*, 112-259, 29 Zilhicce 1264/26 Kasım 1848.

⁵⁵⁷ BOA, *DH.SAİD.d.*, 74-467, 29 Zilhicce 1264/26 Kasım 1848.

⁵⁵⁸ BOA, *Bâbîâli Evrak Odası (BEO)*, 4515-338552, 26 Recep 1336/7 Mayıs 1918.

⁵⁵⁹ Yaprak Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılap*, Metis Yayınları, İstanbul 2003, s.35; (Nezihe Muhiddin, Tepedelenli Ali Paşa'nın torunlarından biri ile evlenmiş, böylece Hüseyin Paşa'nın ailesi ile Tepedelenlioğulları arasında akrabalık bağı kurulmuştur. Kendisi bir röportajında evindeki tablolarından birinde büyük dedesi Ağa Hüseyin Paşa'nın diğerinde ise kocasının büyük dedesi Tepedelenli Ali Paşa'nın resminin olduğunu belirtir. Röportaj için bk.: Naci Sadullah, "Kadınlar Birliğini Kuran Nezihe Muhittin Hanım Ne Âlemde?", *Yedigün*, c.4, S.92 (1935), s.3).

⁵⁶⁰ Lütfi, *Tarih*, c.VI-VII-VIII, s.1274; Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, c.III, s.718; Özcan, "Hüseyin Paşa, Ağa", s.4.

⁵⁶¹ Ağa Hüseyin Paşazade Ali Şevket, bu dönemlerde "Bey"dir. Paşa ünvanını, 1857 yılında alacaktır.

miras hakkına talip Mehmet Rasim Bey'in, aşağı yukarı on sekiz yaşlarında olduğu belirtilmektedir.⁵⁶² Bu durumda Mehmet Rasim Bey'in yaklaşık olarak 1833 tarihinde doğduğu ve Ali Şevket'ten yaşça küçük olduğu kabul edilebilir.

İddiaya göre Hüseyin Paşa, Edirne Valisi iken İşkodralı Mustafa Paşa'nın isyanı üzerine Üsküp Muhafızı olarak görevlendirildiğinde, Emine Hanım'ı nikahına almıştı. Maiyetindeki ordu ile birlikte Edirne'den hareket ederek Üsküp kazasına varan Hüseyin Paşa, burada dönemin mutasarrıfı Ahmet Hıfzı Bey'in konağında ikamet halindeyken on beş yaşlarında bulunan Emine'yi nikahına almaya talip olmuştu. Emine Hanım'ın babası Bergoslu Abdülkadir Ağa ve tüccardan Hüsmen Ağa ile Molla Salih adındaki kimselerin şahitlikleriyle Üsküp Kalesi'nde bulunan Gazi Mustafa Camii'nde Hoca İbrahim'in huzurunda 7500 kuruş mihirle nikahları kıyılmıştı.⁵⁶³

Hikayenin devamında Hüseyin Paşa'nın, İşkodra vakasının halledilmesinden sonra esas memuriyet yeri olan Edirne'ye geri dönerek Üsküp'te kalan Emine'yi yanına aldırıldığından bahsedilmektedir. Bununla birlikte Edirne'de Şalaman Ağa adındaki birine ait olduğu öne sürülen bir konağın kiralanarak, Emine'nin üç sene boyunca burada ikamet ettirildiği ve Hüseyin Paşa'dan olma Rasim'i bu konakta dünyaya getirdiği belirtilmiştir. Ancak Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanı üzerine Anadolu Seraskeri olarak görevlendirilen Hüseyin Paşa'nın vazifesi gereği Edirne'den ayrılması nedeniyle, Kethüda Ahmet Ağa mihmendarlığında bulundukları mahalden alınarak Samako Kazası'na tabi sim madeni olan Kratova kasabasına nakledilmişlerdi. Akabinde bu tarihten itibaren Hüseyin Paşa'nın ölümüne değin on sekiz yıl boyunca Kratova'da ikamet etmişlerdi.⁵⁶⁴

Tüm bu iddialar karşısında Hüseyin Paşa'nın İstanbul'da oturan ailesinin verdiği tepkiler kayda değerdir. Zira daha önce Hüseyin Paşa'dan böyle bir bilgi alamadıklarına dair beyanat veren Ağa Hüseyin Paşazadeler, bu gibi iddiaların onurlarını zedelediğini belirterek durumun biran evvel açığa çıkarılmasını istemişlerdir. Nitekim Hüseyin Paşa'nın zevceleri olan hanımlara ait arzuhallerde "Hüseyin Paşa'nın bizden başka zevcesi yok" şeklindeki sözler sık sık tekrar edilmiş, Ali Şevket Bey'den ve Habibe

⁵⁶² BOA, *İ.MVL*, 252-9320/8, 8 Safer 1269/21 Kasım 1852.

⁵⁶³ BOA, *İ.MVL*, 252-9320/8, 8 Safer 1269/21 Kasım 1852.

⁵⁶⁴ BOA, *İ.MVL*, 252-9320/8, 8 Safer 1269/21 Kasım 1852.

Hanım'dan başka hiçbir çocuğunun olmadığı belirtilmiştir.⁵⁶⁵ Bu konuda Hüseyin Paşa'nın damadı Vasıf Paşa da serzenişte bulunmuştur. Vasıf Paşa'ya göre Hüseyin Paşa'dan veraset iddia eden kadın ve oğlu, bir uydurmadan ibaretti ve ailelerinin adlarını lekelemektedirler. Vasıf Paşa kayınpederinin, -böyle bir iddianın doğruluğu kabul edilse bile- zevcesini başkasının yanında bırakacak kadar onursuz olmadığını belirterek vakanın gereksiz yere şaya çıkardığını gönderdiği arzuhallerinde kaydetmiştir.⁵⁶⁶

Ailenin bu tutumları, söz konusu davanın tahkik durumunu da etkilemiştir. Zira Rasim Bey ve annesinin verasetleri, yapılan mahkemelerle ispat edilmesine rağmen bunun iptali için karşı dava açmaktalardı. Bunlardan biri Deavi Nezareti'nde görülen iptal-i hak davasıydı. Fetvahane huzurunda görülen mahkeme neticesinde Rasim Bey'in Hüseyin Paşa'nın oğlu olduğu yönünde ellerine verilmiş olan mazbatalar, Ali Şevket'in açtığı karşı dava sonucunda iptal edilmiş ve yol masrafı namıyla cebren 30.000 kuruş Deavi Nezareti'nce müddeilere bırakılmıştır. Ancak Rasim Bey, bu mahkemenin sonucunu kabul etmiyor ve haklarının verilmesini istiyordu. Bu nedenle davanın tekrar görülmesi için Meclis-i Vâlâ'nın göreve çağrılmasını talep etmiş ve isteği doğrultusunda padişah'tan irade çıkmıştır.⁵⁶⁷

Söz konusu iddialara cevap aramak üzere 1852 yılında görevlendirilen Meclis-i Vâlâ komisyonu, durumunun tahkiki için Üsküp ve Kratova Meclisleri ile Adana Valisi, Bikaü'l-aziz Kaymakamı, Kızanlık Kazası Müdürü ve Fetvahane'den bilgi istemiştir. Daha önce kendilerine verilen görev sebebiyle bir müddet Üsküp'te bulunmuş olan Adana Valisi Mehmet Ziya,⁵⁶⁸ Bikaü'l-aziz Kaymakamı Mehmet Ferhat⁵⁶⁹ ve Kızanlık Kazası Müdürü;⁵⁷⁰ Hüseyin Paşa'nın bir kadını nikahına aldığı şeklinde herhangi bir malumatlarının olmadığını beyan etmişlerdi. Üsküp ve Kratova meclislerinden gelen mazbatalara göre ise, meclise çağrılan şahitler, Emine Hanım'ın Hüseyin Paşa ile iddia

⁵⁶⁵ BOA, *İ.MVL*, 252-9320/4-5, 8 Safer 1269/21 Kasım 1852; *MVL*, 148-80, 8 Rebiyülahir 1270/8 Ocak 1854.

⁵⁶⁶ BOA, *İ.MVL*, 252-9320/13, 8 Safer 1269/21 Kasım 1852.

⁵⁶⁷ BOA, *İ.DH*, 243-15610, 22 Şaban 1268/11 Haziran 1852.

⁵⁶⁸ BOA, *İ.MVL*, 252-9320/12, 8 Safer 1269/21 Kasım 1852.

⁵⁶⁹ BOA, *İ.MVL*, 252-9320/11, 8 Safer 1269/21 Kasım 1852.

⁵⁷⁰ BOA, *İ.MVL*, 252-9320/9, 8 Safer 1269/21 Kasım 1852.

edilen nikahından yakinen haberdar olan kişilerden bir çoğunun vefat etmesi nedeniyle bu hususta yalnızca daha önce başkalarından işittiklerini ifade edebiliyordu.⁵⁷¹

Ancak genel kanı; Emine Hanım'ın Hüseyin Paşa tarafından nikahlandığına ve Mehmet Rasim'in ise Hüseyin Paşa'dan olma olduğuna dairdi.⁵⁷² Konu hakkında ayrıntılı bilgi, Kratova meclisinden gelmiştir. Buna göre, Emine Hanım ve oğlu Rasim, Kratova'ya geldiklerinde Sultan Murad Mahallesi'nde bulunan Kasım İsmail Ağa hanesinde on sekiz yıl boyunca konaklamışlar ve ana-oğulun giderleri sim madeni çalışanları vasıtasıyla karşılanmıştı. Hatta Kratova Meclisi'nde konuşturulan şahitlerin ifadesine binaen Mehmet Rasim'in, Hüseyin Paşa Üsküp'ten Edirne'ye geçtikten sonra burada doğduğu, akabinde Emine ile oğlunun birlikte Köstendil yoluyla Kratova'ya geldikleri kaydedilmiş ve ahalinin Emine Hanım için "Paşa zevcesi geldi, paşa halilesi geldi" diye kendi aralarında söyleştikleri anlatılmıştır.⁵⁷³

Meclis-i Vâlâ'nın dava hakkında bilgi istediği bir diğer kurum Fetvahane idi. Fetvahane'nin göndermiş olduğu yazıya göre, Ahmet Hıfzı Bey, Hüsmen Ağa ile Molla Salih'in mahkemeye şahit olarak çağırıldıkları belirtilmiştir. Bu şahitlerden Ahmet Hıfzı Bey, daha önce zikredildiği gibi Hüseyin Paşa'nın Üsküp'e memuriyeti sebebiyle gittiği sırada konakladığı konağın sahibiydi. Ancak fetvahanede görülen mahkemedeki şahitliğinde, kendisinin bu konu hakkında hiçbir bilgisi olmadığını beyan ediyordu. Yine Emine ve Rasim'in şahitlerinden Hüsmen ve Salih'in ise, her ne kadar Gazi Mustafa Camii'nde yapılan nikaha şahit olarak katıldıklarını ifade etseler de -özellikle Molla Salih'in halk arasında yalancılıkla tanındığı iddiasıyla- mahkemedeki şahitlikleri, muhataralı bulunmuştur. Bununla beraber davanın yetersiz deliller nedeniyle düşürüldüğü, Fetvahane'den Meclis-i Vâlâ'ya bildirilmiştir.⁵⁷⁴

Meclis-i Vâlâ'ya gönderilmiş olan hadisenin ayrıntısını bildiren tahriratlarda, Emine Hanım ve Rasim Bey tarafından ortaya atılan iddianın kanıtlanması ya da tam olarak yalanlanması mümkün görünmüyordu. Zira şahitlerin ifadeleri ne Emine ve

⁵⁷¹ BOA, *İ.MVL*, 252-9320/6, 8 Safer 1269/21 Kasım 1852.

⁵⁷² BOA, *İ.MVL*, 252-9320/6, 8 Safer 1269/21 Kasım 1852; *İ.MVL*, 252-9320/7, 8 Safer 1269/21 Kasım 1852.

⁵⁷³ BOA, *İ.MVL*, 252-9320/6, 8 Safer 1269/21 Kasım 1852.

⁵⁷⁴ BOA, *İ.MVL*, 252-9320/8, 8 Safer 1269/21 Kasım 1852.

Rasim'in davasını düşürebilmiş ne de müddeiler, kendi davalarını savunacak yeterli delil sunabilmişti. Dolayısıyla davanın ehemmiyetine binaen, durumun tam anlamıyla ortaya çıkarılabilmesi için Bâbîâlî ve Fetvahane'den birer memur seçilip Üsküp'e gönderilerek hadisenin yerinde tahkik edilmesi Meclis-i Vâlâ'ca kararlaştırılmıştır.⁵⁷⁵ Nitekim gerekli memurların seçilip gönderilmesi hususunda ihtiyaç duyulan irade çıkarılmıştır.⁵⁷⁶

Tahkik kararı gereğince, Meclis-i Vâlâ Rumeli Katibi Emin Efendi ile İlmiyeden Mehmet Arif Efendi, Emine Hanım ve Mehmet Rasim Bey'in Hüseyin Paşa'dan verasetleri olup olmadığını araştırmak üzere 1853 senesinde Üsküp'e gönderilmişlerdir.⁵⁷⁷ Emin ve Arif Efendilerin Üsküp'te oluşturdukları meclise, bölgenin önde gelenleri ile esnaf ve ihtiyarlar davet edilmiş ve Ali Şevket Bey'in vekili olarak Hacı Ahmet, Emine Hanım'ın vekili olarak da Raşit Efendi⁵⁷⁸ katılmışlardır. Kurulan bu mahkemede tartışma konusu olan en çarpıcı iddia, Emine Hanım'ın aslında Hasan adlı birinin nikahı altında olup Hüseyin Paşa tarafından "*suret-i gaspta ahz*" edildiğidir.⁵⁷⁹

Vekil Hacı Ahmet'in mahkemeye getirdiği şahitler tarafından ortaya atılan iddiaya göre, Emine Hanım daha önce merhum Hasan'ın nikahlı karısı iken Hüseyin Paşa tarafından zorla alınmıştı. Ancak bu iddiaya yönelik mahkeme önünde ifade veren beş kişiden biri olan Salih'in⁵⁸⁰ sözlerindeki çelişki, iddia çürütülmesini sağlamıştır. Zira sonradan yapılan ufak çaplı bir araştırma neticesinde Vekil Hacı Ahmet'in, meclis toplanmadan birkaç gün evvel bölge ahalisinden yalancı şahitlik yapmak üzere para ile

⁵⁷⁵ BOA, *İ.MVL*, 252-9320/23, 8 Safer 1269/21 Kasım 1852.

⁵⁷⁶ BOA, *İ.MVL*, 252-9320/24, 8 Safer 1269/21 Kasım 1852.

⁵⁷⁷ Üsküp'e gönderilen memurların harcırahları, mahkeme sonunda belirlenen karara göre haklı çıkan taraftan tahsil edilecekti. Bk.: BOA, *İ.MVL*, 256-9545, 5 Rebiyülevvel 1269/17 Aralık 1852; (Osmanlı Arşivi tasnif uzmanları tarafından verilen belgenin tarihi, aslında 5 Zilkade 1269/10 Ağustos 1853 olmalıdır.)

⁵⁷⁸ Emine Hanım'a ait bir arzuhalde geçen "... *iyâlim bulunan Ahmet Raşit Efendi kulları* ..." şeklindeki ifadede; Raşit Efendi'nin, Emine Hanım'ın Hüseyin Paşa'dan sonraki kocası olduğu sonucu çıkmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk.: BOA, A)DVN, 182-23, 1278/1860-61; (Bu belgeden daha erken tarihli bir vesikada geçen "... *Rasim Bey'in üvey pederi ve çocuğun vâsisi Raşit Efendi*..." ifadeleri de bu bilgiyi doğrulamaktadır. Bk.: *İ.MVL*, 381- 16688, 14 Rebiyülevvel 1274/2 Kasım 1857).

⁵⁷⁹ BOA, *İ.MVL*, 270-10373/2, 17 Recep 1269/26 Nisan 1853.

⁵⁸⁰ Emine Hanım'ın Hüseyin Paşa'dan nikahlı olduğuna şahitlik eden Salih ile diğer tarafın vekili Hacı Ahmet'in şahitlik yapmak üzere mahkemeye getirdiği Salih, farklı kişilerdir.

adam tutmaya çalıştığı ortaya çıkarılmıştır.⁵⁸¹ Emin ve Arif Efendilerin aktardığına göre, Üsküp'te yapılan mahkemede şahitler üzerinde baskı oluşturulduğu açığa çıkarılmıştı. Nitekim mecliste yer alan şahitler, durumun farkına varan görevlilerin kendilerine teminat vermesinden sonra Emine Hanım'ın Hüseyin Paşa'nın nikahlı eşi olduğunu gizli ve açık olarak onlara ifade etmişlerdi.⁵⁸²

Şahitler üzerinde kurulan baskının giderilmesinden sonra Emine Hanım'ın müteveffa Hasan'ın nikahı altında olduğu iddiası açığa kavuşturulmuştur. Buna göre Emine Hanım, bahsedildiği gibi Hasan ile bir evlilik yaşamıştı. Ancak aralarında *“ülfet ve ünsiyet hasıl olamadığından”* Emine Hanım nikah ve nafakasından vazgeçirilip Hasan'a zorla boşatılmıştı. Hüseyin Paşa ise bu hadiseden altı ay kadar sonra Emine'yi *“... bazı esbâb-ı mucibeden dolayı memleketin âdet-i kadîme ve carîyesi üzere kale derûnunda kâin camii-i şerifte ...”* nikahlamıştı. Dolayısıyla bu neticeye binaen Emine Hanım'ın Hüseyin Paşa'nın nikahlı eşi olduğu ispat edilmiştir.⁵⁸³

Mahkeme esnasında yalancı şahitlerin tutulması ve davanın seyrini değiştirecek vakaların yaşanması, aynı husus için icra edilen evvelki davalarda da bu şekilde bir hadisenin yaşandığını akıllara getirmişti. Zira daha önceki mahkemede şahitlik yapan Molla Salih Efendi'nin yalancılıkla bilindiği yönünde iki kişinin beyanatı vardı. Ancak Üsküp'teki araştırmada Salih Efendi'ye iftira atıldığı ortaya çıkarılarak onun Emine Hanım ve Hüseyin Paşa'nın nikahına bizzat iştirak ettiği ispatlandı. Bu nedenle daha önce görülen davaların şüpheli olduğu göz önünde bulundurularak hadisenin korku ve sindirmeyle geçirildiğine ve Hüseyin Paşa'nın ailesi tarafındaki şahitlerin talimli olduğuna karar verilmiştir. Dolayısıyla tahkikatlar dikkate alındığında; Hüseyin Paşa'nın nikahlı zevcesi olduğuna karar verilerek Emine Hanım'ın mirastan hissedar olması sağlanmıştır.⁵⁸⁴ Böylece Emine Hanım ile oğlu Rasim'e, kendilerine mirastan hak düştüğünü belirten bir adet ferman verilerek⁵⁸⁵ terekenin bölüştürülmesi için çalışma başlatılmıştır.

⁵⁸¹ BOA, *İ.MVL*, 270-10373/3, 17 Recep 1269/26 Nisan 1853.

⁵⁸² BOA, *İ.MVL*, 270-10373/3, 17 Recep 1269/26 Nisan 1853.

⁵⁸³ BOA, *İ.MVL*, 270-10373, 17 Recep 1269/26 Nisan 1853.

⁵⁸⁴ BOA, *İ.MVL*, 270-10373/7, 17 Recep 1269/26 Nisan 1853.

⁵⁸⁵ BOA, *İ.MVL*, 287-11359, 12 Muharrem 1270/15 Ekim 1853.

Mirasın tüm varisler arasında bölüştürölme işlemi, Rumeli Kazaskeri Hasan Tahsin Efendi'ye bırakılmıştır.⁵⁸⁶ Bu konuda Ali Şevket Bey her ne kadar toplam terekenin ortaya çıkarılması için büyük varis olarak çağrılmışsa da⁵⁸⁷ yapılan uyarılara rağmen bu tür davetlere iştirak etmemiştir.⁵⁸⁸ Ali Şevket Bey, Üsküp'e gönderilen özel komisyonun kararını tanımayarak davanın yeniden, ancak bu sefer Rumeli Kazaskerliği tarafınca bakılmasını istiyordu.⁵⁸⁹ Hatta mirasın bölüştürölmesi için fetvahaneye kararıyla mühürlenmiş olan sahilhanenin bazı bölümlerini kırarak Rasim Bey'e düşen hakkı vermeye yanaşmamıştı.⁵⁹⁰ Bu nedenle Hüseyin Paşa'nın sahih oğlu olduğu ispat edilen Rasim Bey'e kalan mirasın ayrıştırılması için çalışılmıştır.⁵⁹¹

Ali Şevket Bey'in davanın Rumeli Kazaskerliği'nce tekrar görölmesi istidası kabul edilerek, Nisan 1854'te yeni bir mahkeme daha kurulmuştur.⁵⁹² Ali Şevket Bey, davaya yeni bir iddia daha getirip, Rasim Bey'in esasında Edirne'de Kavvasbaşı İsmail Ağa'nın oğlu olduğunu beyan etmiştir. Ancak hemen akabinde ikinci bir farklı ifadeyle Edirne eşrafından Karaoğlu İsmail Ağa'dan olma olduğunu da öne sürdü. Hatta Ali Şevket'in vekili olan Edirne Mahkemesi katiplerinden Ali Efendi, nikahın kıyıldığı dönemde Hüseyin Paşa'nın Edirne'de bulunduğuna dair şahitlikte bulunuyordu. Fakat Ali Şevket Bey'in verdiği bilgilerin çelişkili ve delilsiz olduğu kanaatine varıldı. Zira dava esnasında birbirinden ayrı ifadeler kullanarak net bir tavır sergilemiyordu. Bu nedenle Rasim Bey'in Hüseyin Paşa'nın sahih oğlu olduğu kararı yinelenerek dava bitirilmiş ve mirasın varisler arasında bölüştürölmesi uygun görölmüştür.⁵⁹³

Rumeli Kazaskerliği tarafından görölün mahkeme de Rasim ve Emine'nin lehine sonuçlanmıştı. Fakat davanın diğeri muhatabı olan taraf, bu konudan haylice rahatsız olmuştur. Zira bu gibi “*mechûlû'l-ahvâl*”⁵⁹⁴ kişilerin ailelerine dahil olmasına gönülleri

⁵⁸⁶ BOA, A)MKT.NZD, 86-90, 13 Zilkade 1269/18 Ağustos 1853; A)MKT, 105-10, 14 Rebiyülevvel 1270/15 Aralık 1853.

⁵⁸⁷ BOA, HR.MKT, 63-34, 25 Zilkade 1269/30 Ağustos 1853.

⁵⁸⁸ BOA, A)MKT.NZD, 101-86, 20 Safer 1270/ 22 Kasım 1853.

⁵⁸⁹ BOA, A)MKT.NZD, 108-78, 18 Rebiyülahir 1270/18 Ocak 1854; A)MKT.NZD, 111-112, 20 Cemaziyülevvel 1270/18 Şubat 1854.

⁵⁹⁰ BOA, MVL, 275-11, 24 Recep 1270/22 Nisan 1854.

⁵⁹¹ BOA, İ.DH, 297-18728, 27 Recep 1270/25 Nisan 1854.

⁵⁹² BOA, MVL, 275-52, 29 Recep 1270/27 Nisan 1854.

⁵⁹³ BOA, İ.MVL, 299-18878, 5 Şaban 1270/3 Mayıs 1854; İ.DH, 305-19384, 12 Zilkade 1270/6 Ağustos 1854.

⁵⁹⁴ BOA, İ.DH, 332-21693, 29 Safer 1272/10 Kasım 1855.

razı değildi. Vasıf Paşa tarafından gönderilen arzuhallerde geçen bu ifadeler gibi, Ali Şevket Bey de durumun mal-mülk davası değil artık namus davası olduğunu vurgulamıştır.⁵⁹⁵

Mehmet Rasim ve annesi Emine Hanım ise, icra edilen davalarda Ali Şevket ve ailesi tarafından defaatle usulsüzlük yapılmaya çalışıldığını iddia etmiştir. Taraflarından yapılan bir şikayetle, Ali Şevket Bey'in bazı kişilere mahkemelerde şahitlik yapmak için tekliflerde bulunduğu belirtiliyordu. Söz konusu kişilerin adları ve bunlara verilen senetler de dahil, gönderdikleri arzuhallere kaydedilmiş böylece mahkemede yolsuzluk yapılmaya çalışıldığı vurgulanmıştır. Bu nedenle Bâbîâli, mahkemelerin adaleten görülmesine dair uyarılarda bulunmuştur.⁵⁹⁶

Veraset davasıyla ilgili son mahkemenin yapılmasının ardından iki tarafın da arasını sulhen bulmak için Rasim Bey'e verilecek miras hakkının belirlenmesine çalışılmıştır.⁵⁹⁷ Ancak Rasim Bey'in, babasından kalan emlakın başkalarının elinde olduğunu iddia etmesiyle mesele daha farklı bir boyuta taşınmıştı. Babasının ölümünün ardından hayli vakit geçmesi nedeniyle arkasında bıraktığı emval, eşya, emlak ve akarın farklı kimselerin tasarrufuna girmişti. Bu nedenle terekeyi ortaya çıkarmak adına, müstakil bir memur tarafından geride kalan malların tam olarak belirlenmesini ve perişanlığına binaen davanın tamamlanmasını Meclis-i Vâlâ'dan talep etmiştir.⁵⁹⁸

Esasen buradaki mesele, davaların sürdüğü dönemde Ali Şevket Bey'in zimmetine girmiş olan tereke ve bazı kişilerde kalan alacaklar idi. Fakat Mehmet Rasim Bey'in bu mallarda hakkının olup olmayacağı kestirilemiyordu. Bu nedenle Fetvahane'den durumun soruşturulması ve Rasim Bey'den gelen talebin buna göre değerlendirilmesi düşünülmüştür. Aynı hususta Fetvahaneden verilen cevaba göre; Rasim, diğer varisler gibi tüm terekeden hak sahibi ve başkalarının tasarrufuna geçmiş mallardan da hissedar idi ve dolayısıyla bütün bir terekenin ortaya çıkarılması için bir nazır tayin edilmesi hakkaniyetin bir gereği olarak görülmüştü. Bu karar neticesinde

⁵⁹⁵ BOA, *İ.MVL*, 340-14692, 16 Muharrem 1272/28 Eylül 1855(Ek 14).

⁵⁹⁶ BOA, *HR.MKT*, 92-85, 1 Rebiyülevvel 1271/22 Kasım 1854.

⁵⁹⁷ BOA, *A)MKT.NZD*, 145-84, 7 Şaban 1271/25 Nisan 1855.

⁵⁹⁸ BOA, *İ.MVL*, 332-14257, 9 Ramazan 1271/26 Mayıs 1855; Kalan mirasın hesaplanıp kendisine verilmesi niyazında olan Rasim Bey'in, perişanlığı dikkate alınarak davanın tamamlanmasını talep eden arzuhaline dair bk.: *A)DVN*, 107-2.1, 3 Muharrem 1272/15 Eylül 1855.

Meclis-i Muhasebe-i Maliye azasından Seyyid Efendi, 1855 yılında Hüseyin Paşa'dan kalan bütün malların tahrir edilmesi için görevlendirilmiştir.⁵⁹⁹

Hüseyin Paşa'nın terekesini bekleyen başkaları da vardı: Mehmet Rasim'in borçlu olduğu kişiler. Rasim Bey'in kendilerine 969.009 kuruş borçlu olduğunu iddia eden iki İngiliz tüccar, İngiltere Elçiliği'nden Seyyid Efendi'ye gönderdikleri bir yazıyla alacaklarını elde edebilmelerinin, Rasim Bey'in hakkını almasına bağlı olduğunu belirterek durumun bir an evvel halledilmesini istemişlerdir.⁶⁰⁰

Seyyid Efendi'nin çalışmalarına göre, Hüseyin Paşa'nın ticaret işlerine bakan müdürü Osman Ağa vasıtasıyla alacaklılardan toplanan para, yaklaşık olarak 3.000.000 kuruştur. Bu miktarın 1.080.500 kuruşu, Rasim Bey'in payına düşecekti. Ancak bu paranın Osman Ağa'dan alınabilmesi için ya kendisinin Dersaadet'e gelmesi ya da Edirne Valisi'ne yazılacak olan bir emir üzerine valilik marifetiyle Osman Ağa'dan tahsil edilmesi gerekiyordu.⁶⁰¹

Hüseyin Paşa'dan terk edilmiş mülkler ise Mirgün'de bir sahilhane ve Edirne bulunan Abalar ve Seloğlu adlı iki çiftlikti. Bunlardan Rasim Bey'in hissesine kalacak olan pay, sahilhaneden altıda bir hisse ve çiftliklerden üçte bir hisse şeklinde belirlenmiştir. Fakat Seloğlu Çiftliği'nin Ali Şevket Bey tarafından başkasına satıldığı ortaya çıkmış, bu nedenle Rasim'e düşen miktarın teslim alınması için görevlendireceği birinin Edirne'ye gitmesi ve bu hususta kendisine engel olunmamasına karar verilmiştir.⁶⁰² Bununla birlikte Mirgün'deki sahilhaneden Rasim Bey'e düşen hissenin Deavi Nezaret'i'nce bölüştürüleceği kararlaştırılmıştır.⁶⁰³ Ancak birkaç zaman sonra

⁵⁹⁹ BOA, *İ.MVL*, 332-14257/4, 9 Ramazan 1271/26 Mayıs 1855; Seyyid Efendi'nin görevlendirilmesine dair buyruldu için bk.: *Sadaret Mektubî Meclis-i Vâlâ Evrakı (A)MKT.MVL*, 73-3, 22 Ramazan 1271/8 Haziran 1855.

⁶⁰⁰ BOA, *Sadaret Divan Düvel-i Ecnebiye Evrakı (A)DVN.DVE*, 22-1, 6 Muharrem 1272/18 Eylül 1855.

⁶⁰¹ BOA, *İ.MVL*, 340-14692/1, 16 Muharrem 1272/28 Eylül 1855.

⁶⁰² BOA, *İ.MVL*, 340-14692/2, 16 Muharrem 1272/28 Eylül 1855.

⁶⁰³ BOA, *İ.MVL*, 340-14692/5, 16 Muharrem 1272/28 Eylül 1855; Deavi Nazırı'nın Rasim'e düşecek hissenin bölüştürülmesi için görevlendirilmesine dair bk.: *A)MKT.MVL*, 75-41, 26 Muharrem 1270/8 Ekim 1855

sahilhaneden Rasim'e kalan hisse, kardeşi Ali Şevket tarafından değer pahasıyla satın alınacaktır.⁶⁰⁴

Toplam terekenin ortaya çıkarılmaya çalışıldığı bu dönemde Ali Şevket Bey, Rasim ve Emine Hanım'ın babasından kalan mallara ortak olamayacağı yönündeki düşüncelerini sürdürmüştür. Bu minvalde, kardeşi Mehmet Rasim Bey için “*Bu Mehmet Bey haramzâdedir*”⁶⁰⁵ diyerek davanın tekrar görülmesini talep etmiştir. Öyle ki, ailesinin birkaç yıldan beri mahkemeler peşinde koştuğundan bahsederek asıl maksatlarının mal davası değil yalnızca “*namus-ı nesebîyyeyi muhâfaza*”dan ibaret olduğunu verdiği arzuhallerde sık sık vurguluyordu. Hatta hadisenin Edirne’de gerçekleştiği kabul edildiği için bu fikirden yola çıkarak Edirne’de de bir tahkikat yapılmasını istemiştir.⁶⁰⁶ Fakat Ali Şevket’in bu talebi karşılıksız kalacaktır. Nitekim meselenin şer’an sabit olduğu ve bu nedenle itibara şayan olamayacağı “... *bu maddenin esası şer’an fasl ve hükm olunarak bitmiş olduğundan şimdi ondan bahsetmek bile beyhûde ve abes olacağı...*” ifadeleriyle kendisine bildirilmiştir.⁶⁰⁷

Seyyid Efendi’nin görevi dahilinde olan Hüseyin Paşa’ya ait emlakın ortaya çıkarılması meselesi, -yine Seyyid Efendi’nin önerisi doğrultusunda- bir komisyona bırakılmak istenmiştir. Bu karara binaen başkalarında kalmış vakf-ı akar, arazi-i miriye kalemlerindeki tereke, Deavi Nezareti dairesinde teşkilatlandırılacak olan bir komisyonla tespit edilecekti. Komisyonun toplamda altı kişilik bir ekipten oluşması düşünülmüş⁶⁰⁸ ve Meclis-i Ahkâm-ı Adliye’nin onayı akabinde çıkan irade sonucunda, terekenin yapılandırılması uygun görülmüştü.⁶⁰⁹ Bununla birlikte, burada yapılacak olan

⁶⁰⁴ Sahilhanenin değerinin bilirkişi tarafından keşf ve tahmin ettirilmesi için Ticaret Nazır'ının görevlendirilmesine dair bk.: BOA, A)MKT.DV, 85-26, 5 Safer 1272/17 Ekim 1855.

⁶⁰⁵ BOA, A)DVN.DVE, 22-1, 6 Muharrem 1272/18 Eylül 1855.

⁶⁰⁶ Ali Şevket Bey, Rasim Bey’i kastederek “*az çok buna akçe vermeye insan mütehâmmil değilse de*” sözleriyle niyetini belli etmiş ancak her ne olursa olsun bir “*bendezâde*” olarak Meclis-i Vâlâ’dan çıkan sonucu kabul edeceğini ifadelerinin arasına kaydetmiştir. Arzuhal için bk.: BOA, İ.MVL, 340-14692/3, 16 Muharrem 1272/28 Eylül 1855.

⁶⁰⁷ BOA, İ.MVL, 340-14692/4, 16 Muharrem 1272/28 Eylül 1855.

⁶⁰⁸ Söz konusu komisyon, Meclis-i Vâlâ azasından Mazlum Bey, Maliye Müftüsü Saadettin Efendi, Deavi Nazırı Ömer Cemal Efendi, Meclis-i Vâlâ azasından Mustafa Efendi, Deavi Muavini Besim Bey Efendi ve Seyyid Efendi ile birlikte oluşturulacaktı. Bk.: BOA, İ.MVL, 345-14929, 23 Rebiyülevvel 1272/3 Aralık 1855.

⁶⁰⁹ BOA, İ.MVL, 345-14929, 23 Rebiyülevvel 1272/3 Aralık 1855.

çalışmalar neticesinde verilecek karara şimdiden razı olduklarına dair varislerden üç adet senet alınmıştır.⁶¹⁰

Esasında bu komisyonun kurulma amacı; Rasim Bey'in diğer varislerde aradığı hakkı olmakla birlikte Hüseyin Paşa'nın ticaret işleri müdürü Osman Ağa'nın alacaklılardan topladığı 30 yük kuruştan -3.000.000 kuruştan- Rasim Bey'e düşen payın verilmesinde bir şüphe oluşmuş olmasıydı.⁶¹¹ Ayrıca Emine Hanım'ın 1861 yılına ait bir arzuhalinde bahsedildiği gibi, Hüseyin Paşazade Ali Şevket'in zimmetinde 100.000 kese yani 50.000.000 kuruşu aşkın bir meblağ bulunmasına rağmen kendisi bunun üleştirilmesinden imtina ediyordu. Bu nedenle Deavi Nezareti'nde bir komisyonun kurulduğundan söz ediyordu.⁶¹²

Deavi Nezareti'nde kurulan komisyonun araştırmalarında; Yıldız Hanı'nda otuz iki adet oda, Osmaniye'de Yüksek Han adıyla bir adet han, Asmaaltı'nda 18 mağaza, Üsküdar Çavuşderesi'nde üç adet fırın ve değirmen, Galata ve Beyoğlu'nda 10 adet han ve mağaza ile 35 adet bakkal dükkanı, Hüseyin Paşa'nın üzerindeki gayr-i menkuller olarak tespit edilmiştir. Ayrıca daha önce paşanın üzerinde olup daha sonradan bölüştürülmüş veya satılmış malları için Evkaf Nezareti ve Maliye Nezareti'nden bilgi alınmaya çalışılmıştır.⁶¹³

Ancak tam da komisyonun kurulup toplam mirasın hesaplandığı sırada, yaklaşık yedi yıldır⁶¹⁴ babasından kalan hakkı için mahkeme peşinde koşan Mehmet Rasim, vefat etmiştir. Arkasında ise Rasime adında bir kız çocuğu ve muhtelif kişilerde biriken borçlar bırakmıştı. Rasim'in ölümü, 1850'lerden beri süre gelen bu uzun miras davasının seyrini değiştirecektir. Zira ardında bıraktıkları nedeniyle Rasim Bey'e düşen payın miktarı azalacak ve bu hisse borçlular arasında paylaştırılacaktır.

Rasim Bey'in karısı Tevfika Hanım'ın göndermiş olduğu bir arzuhalde “...müteveffâ-yı mûmâileyhin vefatı üç seneye karîb...” şeklinde kullanılan ifadeden

⁶¹⁰ BOA, İ.DH, 332-21693/3, 29 Safer 1272/10 Kasım 1855.

⁶¹¹ BOA, A)MKT.NZD, 174-96, 22 Rebiyülahir 1272/1 Ocak 1856.

⁶¹² BOA, MVL, 374-84, 11 Safer 1278/18 Ağustos 1861.

⁶¹³ BOA, A)MKT.DV, 88-43, 28 Rebiyülahir 1272/7 Ocak 1856.

⁶¹⁴ Oğlunun yedi yıldır miras hakkı peşinden koştuğuna ancak babasından kalan payına kavuşmadan vefat ettiğine dair Emine Hanım'a ait arzuhale dair bk.: BOA, MVL, 185-55, 21 Zilhicce 1273/12 Ağustos 1857.

Rasim'in, arzuhalin verildiği tarihten üç sene önce yani yaklaşık 1856 yılında öldüğü sonucu çıkarılabilir. Yine bu kaynağın ışığında, annesiyle birlikte yaşayan Rasim'in, aralarındaki bir anlaşmazlık sonucu farklı bir eve taşındığı ve burada bir müddet kaldıktan sonra vefat ettiği bilgisine ulaşılmıştır.⁶¹⁵ Öldüğünde 23 yaşında olan Rasim, ardında Rasime adında bir kız çocuğu bırakmış ve bu sefer de kendisinin ırs hakkı olan hissenin kızına bırakılıp bırakılmaması söz konusu edilmiştir.⁶¹⁶

Deavi Nezareti'nde oluşturulan komisyon kararının neticesinde, Rasim'e düşen hakkın kızına bırakılacağı netleştirilmiştir.⁶¹⁷ Ancak ilk olarak diğer varislerin bu davadan sonra kendilerinin bir daha rahatsız edilmeyeceğine dair teminat talepleri gündeme getirilmişti. Ailelerinin senelerden beri süren bu meseleden artık yıldıklarını ve mağdur olduklarını dile getiren Vasıf Paşa, bir daha aynı rahatsızlığın kendilerine yaşatılmaması için gerekli teminatın verilmesini ve bu hususun mahkeme sonucunda belirlenecek olan kararın maddelerinden sayılmasını istiyordu.⁶¹⁸

Hüseyin Paşa'nın terekesinden olup komisyonun çıkardığı hesaba göre; toplam terekeden, alacaklılardan, sahilhane ile iki çiftlikten Rasim Bey'e düşen pay, 4459 kese 300 küsur kuruş yani yaklaşık 2.229.800 kuruş olarak belirlenmiştir. Fakat her ne kadar komisyonun kararlarını itirazsız olarak kabul edeceklerine dair varislerden daha önce senet alınsa da bu miktar üzerine mutabakat sağlanamamış ve tam da bu sırada Rasim Bey vefat ederek kısa bir süre sonra bir çocuğu dünyaya gelmişti. Bu nedenle verasetin Rasime adlı küçük kıza intikal edilmesi kararlaştırılmış ve mirastan çocuğa kalacak hisse miktarı 1250 keseye -625.000 kuruşa- düşürülmüştür.⁶¹⁹

Dava, Ali Şevket Paşa ile hem çocuğun vasisi hem de Rasim Bey'in üvey pederi olan Raşit Efendi'nin de razı olmasıyla 1857 senesinde sulhen bitirilmiştir. Bununla birlikte diğer varislerin istediği üzere eğer bir daha müddei tarafından herhangi bir talep vuku bulursa bu şikayetlerin dikkate alınıp dinlenilmemesi konusunda kendilerine senet

⁶¹⁵ BOA, A)MKT.NZD, 279-3, 4 Şaban 1275/9 Mart 1859.

⁶¹⁶ Rasim'in hakkı olan hissenin kızına intikal ettirilmesi niyazında olan Emine Hanım'ın talebinin değerlendirildiğine, bu nedenle kendilerini temsil edecek bir vekilin tayin edilmesine dair Vasıf Paşa'ya yazılan Deavi tezkiresi için bk.: BOA, A)MKT.DV, 97-18, 26 Zilhicce 1272/28 Ağustos 1856.

⁶¹⁷ BOA, İ.MVL, 381-16688, 14 Rebiyülevvel 1274/2 Kasım 1857.

⁶¹⁸ BOA, A)MKT.NZD, 221-89, 2 Ramazan 1273/26 Nisan 1857.

⁶¹⁹ Rasim Bey'e kalan payın altıda bir hisse olduğuna dair bk.: BOA, HR.MKT, 215-63/2, 24 Rebiyülevvel 1274/12 Kasım 1857.

verilmiş ve önceki komisyonda görevli Emin Efendi'ye ait olan 50.000 kuruşun iki taraftan da 25.000 kuruş şeklinde tahsil edilmesi kararlaştırılmıştır.⁶²⁰

Rasim Bey'in mirastan alacağı hisse miktarı belirlendikten sonra halledilmesi gereken diğer bir hususu, onun borçlu olduğu kişiler oluşturmıştır. Buna göre Fransalı bir bezirgan 306.500 kuruş,⁶²¹ Livani adında İngiliz bir tüccar ise 900.000 kuruşluk⁶²² alacaklarının Rasim'in terekesinden tahsil edilmesini istemişlerdir. Ortaya çıkan bu yeni durum, babasından Rasime'ye nakledilecek olan meblağın öncelikle borçlular arasında bölüştürülmesi ve daha sonra kalan paranın çocuğa bırakılmasına neden olmuştur.⁶²³ Nitekim 1250 keselik hissenin 250 kesesi yetim Rasime'ye ayrılmak üzere Emvâl-i Eytâm Müdürlüğü'ne teslim edilecek, kalan 1000 kese de Rasim'in borçlarına harcanacaktır.⁶²⁴

Ancak Rasim'den alacak iddiasında bulunanların sayısı gün geçtikçe çoğalıyordu. Fransalı Peke adlı bir tüccar⁶²⁵ ve Yunanlı Anton adında bir doktor⁶²⁶ da Rasim'in kendilerine borçlu olduğunu sefaretləri aracılığıyla bildirmişlerdi. Fakat Rasim Bey'in karısı Tefrika Hanım'dan gelen bir iddia, borçlu olunan kişiler hakkında

⁶²⁰ BOA, *İ.MVL*, 381-16688, 14 Rebiyülevvel 1274/2 Kasım 1857; BOA, *Sadaret Amedi Kalemî Evrakı (A)AMD*, 89-89, 1274/1857; (Emin Efendi'nin harcırahı karşılığında tarafeynden alınacak 50.000'in tahsil edilmesine dair Deavi Nazırı'na gönderilen buyruldu için bk.: *A)MKT.MVL*, 92-25, 6 Rebiyülahir 1274/24 Kasım 1857; Hüseyin Paşazade Ali Şevket Paşa'dan Emin Efendi'ye verilecek olan 25.000 kuruşun tahsil edilmesine dair bk.: *A)MKT.NZD*, 290-76, 15 Safer 1276/13 Eylül 1859).

⁶²¹ BOA, *A)DVN*, 22A-41, 22 Şevval 1272/26 Haziran 1856.

⁶²² BOA, *HR.MKT*, 155-77, 19 Zilhicce 1272/21 Ağustos 1856; *HR.MKT*, 158-37, 7 Muharrem 1273/7 Muharrem 1856.

⁶²³ BOA, *HR.MKT*, 213-24, 9 Rebiyülevvel 1274/28 Ekim 1857; Varislerden 6 yük 25 bin kuruşun (625.000 kuruş) tahsil edilip mübaşir hizmeti bedelinin bu miktardan düşülerek arta kalmış olan 5 yük 93.750 kuruşun (593.750 kuruş) Deavi Nezareti'nde tutulduğuna ve bu paranın önce Fransız ve İngiliz tüccarlarından ellerinde ilam bulunan alacaklılara makbuz karşılığında verilmesine dair Ticaret Nezareti'ne gönderilen tahriratlar için bk.: *A)MKT.NZD*, 2 Ramazan 1273/26 Nisan 1857; *A)MKT.NZD*, 228-95, 21 Zilkade 1273/13 Temmuz 1857; *A)MKT.NZD*, 247-26, 2 Cemaziyülevvel 1274/19 Aralık 1857.

⁶²⁴ Arif Efendi imzasıyla yazılmış olan tahriratta, yetim Rasime'nin geçim sıkıntısından muhafazası için ayrılan miktara mülhemle "... yetim mûmâileyh bu kadarcık kayırılabilmiş..." denilmektedir. Bk.: BOA, *HR.MKT*, 215-63, 24 Rebiyülevvel 1274/12 Kasım 1857; (Emine Hanım'ın borç içinde kalmalarından yakındığı arzuhaline dair bk.: *MVL*, 185-55, 21 Zilhicce 1273/12 Ağustos 1857).

⁶²⁵ BOA, *HR.MKT*, 231-20, 1 Şaban 1274/17 Mart 1858; (Rasim'in Fransız tüccara olan 2000 İngilizî lira borcunun merhumun Ticaret Meclisi'ne konulmuş olan terekesinden ödenmesine yoksa meclisin protesto edileceğine dair Fransa Sefareti'nin takrirî için bk.: *MVL*, 826-102/4, 12 Rebiyülahir 1276/8 Kasım 1859).

⁶²⁶ Hüseyin Paşazade Rasim Bey'in Yunanlı Doktor Anton'a 155.000 kuruş borçlu olduğuna ve bu borcun Rasim Bey'e ait terekeden verilmesine dair bk.: BOA, *MVL*, 826-102/1, 12 Rebiyülahir 1276/8 Kasım 1859; *HR.MKT*, 379-72, 22 Zilkade 1277/1 Haziran 1861.

yeni tahkikatın yapılmasına neden olmuştur. Çünkü Emine Hanım'ın, kocasının mirasındaki payını daha çabuk elde etmek adına bir takım kişilerle sahte senet imzalayarak şirket akdi kurduğu öne sürülüyordu. Böylece kendilerinin borçlu olduğu gösterilecek ve borcun ödenmesi için bir an evvel mirasın bölüştürülmesi sağlanacaktı. Bununla beraber işin sonunda yani dava tamamlanıp varislerin payları dağıtıldığında, Emine Hanım tarafından anlaştığı kişilere belli bir miktar pay da verilecekti.⁶²⁷

Emine Hanım, bu anlaşmayı oğlu adına bastırdığı sahte mühürlerle yapmıştı. Hatta kendisinin sözde borçlu kişilerle hazırladığı senetlerdeki mühürler, üç yıla yakın bir zaman Emine Hanım tarafından saklanmış ve hiçbir şekilde buna dair aksi bir beyanatta bulunmamıştı.⁶²⁸ Ancak gelini Tevfika'dan gelen şikayet, bu planı bozmuştur. Bu yüzden Emine Hanım tarafından kendisinin parasının verilmediğine ve davanın tekrar görülmesi talebine dair sunulan arzuahaller,⁶²⁹ yapılan tahkikatlar sonucunda geri çevriliyordu.⁶³⁰ Bununla birlikte 1862 senesinde Ticaret Riyaset Mahkemesi'nin verdiği karar neticesinde Emine hakkında sahte mühürler kullanarak senet imzaladığına dair var olan iddiaların değerlendirilmesi, Zaptiye'ye bırakılmıştır.⁶³¹ Böylece miras meselesinin tekrar gündeme alınması söz konusu dahi yapılmamıştır.

Mirasın bölüştürölüp taraflara verilmesine rağmen Emine Hanım ve torunu Rasime'den uzun bir müddet haklarını alamadıklarına dair ilgili kurumlara çeşitli dilekçeler gönderilmiştir. Bu dilekçelerin çoğu miras davasının sonuçlandırılması

⁶²⁷ BOA, A)MKT.NZD, 279-3, 4 Şaban 1275/9 Mart 1859; HR.MKT, 279-62, 5 Şaban 1275/9 Mart 1859.

⁶²⁸ BOA, A)MKT.NZD, 279-3, 4 Şaban 1275/9 Mart 1859.

⁶²⁹ Emine Hanım gönderdiği çeşitli arzuahallerinde borçlarının olduğunu sık sık tekrar etmiş ve kendilerine düşen hissenin verilmediğinden yakınlık davanın tekrarını talep etmiştir. Bk.: BOA, MVL, 374-84, 11 Safer 1278/18 Ağustos 1861; A)DVN, 182-23, ts. (1278/1860-1861); MVL, 426-51, 25 Şevval 1279/15 Nisan 1863.

⁶³⁰ Bir sonuca vardiılan davanın tekrar gündeme getirilmesinin adalete yaraşır şey olmayacağı hususunda Meclis-i Vâlâ'nın kararı ve söz konusu karar yönünde çıkan irade için bk.: BOA, A)MKT.MVL, 132-89, 21 Rebiyülevvel 1278/26 Eylül 1861; İ.DH, 616-42888, 3 Rebiyülahir 1278/8 Ekim 1861.

⁶³¹ BOA, A)MKT.NZD, 421-21, 27 Zilkade 1278/26 Mayıs 1862.

sebebiyle cevapsız bırakılmıştır.⁶³² Rasim Bey'in terekesinden kimlere ne kadar miktar para verildiği ve kime ne miktar kaldığı yetkililerce kontrol altında tutuluyordu.⁶³³

Görüldüğü gibi yaklaşık yedi-sekiz sene boyunca süren dava sonucunda her iki tarafın da -tabi olarak- memnuniyetsizliği söz konusuydu. Ancak mahkemelerin son sürecinde Ali Şevket Paşa ve ailesinin, bu meseleye artık nihayet verilmesi gibi bir ruh haline büründüklerine şahit olunmaktadır. Osmanlı Devlet ricalinde itibar sahibi olan aile, prestijlerini böyle bir hadiseyle sarsmak istememiş olabilirler ki bu da anlaşılabilir bir durumdur. Bununla birlikte müddei taraf, pek çok kez haklarını alamadıkları hususunda sık sık devlete başvurmuşlardır. Ancak mesele, arşiv kaynaklarının yol gösterdiği kadarıyla takip edilebildiğinden Emine Hanım ve ailesi tarafından verilen arzuhallerin gerçeği ne kadar yansıttığı tespit edilememiştir. Bu nedenle dava sürecinde her iki tarafın da usulsüzlük yapmaya ve iddia ettikleri haklarını bu yolla almaya çalıştıkları göz önünde bulundurularak, bu tür arzuhallerin hakikate ne derece yakın olduklarına şüpheyile bakılmıştır.

Öte yandan Ali Şevket Paşa'nın, Rasim ve Emine'nin mirastan hak sahibi olmaması için dava sürecini menfi yönde etkileyecek faaliyetlere girişmesi, her iki tarafın da esasen birbirinden haberdar olduğunu göstermektedir. Zira kanaatimize göre Emine Hanım, Ali Şevket ve ailesine nispetle daha sıradan bir gruba mensuptu ve bu nedenle Paşazadeler, bu tür insanların kendi hanelerine dahil olmasına razı değillerdi. Nitekim yukarıda da örnekleri verildiği gibi Ali Şevket ve Vasıf Paşa tarafından kaleme alınmış istidalar, söz konusu görüşü destekleyecek argümana da sahiptir. Dolayısıyla dava sürecinin ve sonuca bağlanmasının neden bu kadar uzun sürdüğü sorularının temelinde esasen bu kaygı vardı denilebilir.

⁶³² Paralarını alamadıkları hususunda Emine ve Rasime Hanımlardan müşterek veya müteferrik olarak gönderilen arzuhaller için bk.: BOA, MVL, 408-43, 4 Şaban 1279/25 Ocak 1863; MVL, 414-89, 13 Şevval 1279/3 Nisan 1863; MVL, 426-21, 25 Şevval 1279/15 Nisan 1863; MVL, 447-44, 3 Rebiyülahir 1280/17 Eylül 1863; MVL, 506-28, 22 Rebiyülahir 1283/8 Eylül 1866.

⁶³³ BOA, MVL, 825-17, 7 Zilkade 1275/9 Mart 1859; MVL, 826-102, 12 Rebiyülahir 1276/8 Kasım 1859; MVL, 852-110, 11 Recep 1279/20 Ocak 1863.

4.2. İMAR VE BAYINDIRLIK ESERLERİ

Ağa Hüseyin Paşa, görevleri sırasında birçok önemli esere de imza atmıştır. Şüphesiz bu eserlerden bir kısmını bulunduğu yerlerde görevi gereği veya nüfuzunu icra ederek devlet adına yaptırmışsa da bir kısmını da hayrat olarak bina ettirmiştir. Hayırsever kişiliğiyle tanımlanan Ağa Hüseyin Paşa'nın yaptırdığı eserler, birçok kaynakta herhangi bir tasnife tutulmadan verilmektedir. Bu çerçevede yaptırdığı eserler, aşağıda ele alınmıştır.

On sekizinci yüzyılda ahşap olarak yapılan Beyazıt yangın gözetleme kulesi, 1826 Vak'a-i Hayriyye'den hemen sonra yıktırılmıştır. Ancak hadiseden ardından çıkan büyük bir yangın sebebiyle şehrin korunması adına yeni bir gözetleme kulesine ihtiyaç duyulmuştur. Nitekim 1826 yılında Bab-ı Seraskeri kampüsü içerisinde yapılan kule, yine ahşap olarak inşa edilmişti. Takipten kaçabilen Yeniçerilerin Vak'a-i Hayriyye'nin öcünü alma gayretiyle hesapladıkları darbe planı dahilinde kundaklanması üzerine, bu ahşap bina da kül olmuştur. Bu nedenle 1829 yılında yeni bir kârgir kule vücuda getirildi.⁶³⁴ Mimar Senekerim Balyan tarafından yapılan kule binası, sol cephesinde Hattat Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin elinden çıkmış olan kitabeyi taşımaktadır.⁶³⁵ Hüseyin Paşa, Rus Savaşı nedeniyle Şumnu'da iken binanın inşaatı bitirilmiştir. Hatta İzzet Efendi'nin kitabeye hakkedilecek tarihi için Şumnu'dan caize gönderdiği söylenmektedir.⁶³⁶ Kitabenin üçüncü beytinde;

“Emredip Serasker-i Sâbık Hüseyin Gazi'ye

Buldu bu Kaf-ı şeca'at kulle-i ra'nâ binâ”⁶³⁷

ifadeleri geçmektedir.

Ağa Hüseyin Paşa, Vidin'de vali olarak bulunduğu dönemde, birçok vakıf eseri bırakmıştı. Bazıları Bulgaristan'ın bağımsızlığından sonra yıkılmış, günümüze kadar

⁶³⁴ Arif Hikmet Beyefendi tuttuğu notlarda, yangın kulesinin “Evâsıt-ı Rebiyülevvel 1244”te yani 1828 yılının Eylül ayı içerisinde tamamlandığını söylemektedir. Bk.: Aydın, *Arif Hikmet Beyefendi Bir Tanzimat Devri Şeyhülislamı*, s.47.

⁶³⁵ Özkan Ertuğrul, “Beyazıt Yangın Kulesi”, *TDVİA*, VI, s.54-55.

⁶³⁶ Lütüfi, *Tarih*, c.VI-VII-VIII, s.1273.

⁶³⁷ Feza Günergun, Sevtap Kadioğlu, “İstanbul Üniversitesi'nin Yerleşim Tarihçesi Üzerine Notlar”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, c.VIII, S.1 (2006), s.148-149.

gelememiştir. Bununla beraber Hüseyin Paşa'nın Bulgaristan topraklarından halen varlığını sürdüren hayır eserlerinden biri Vidin Kalesi'dir.

Vidin Kalesi, Tuna Nehri'nin sık aralıklarla taşması nedeniyle istihkâmatını kaybediyordu. Özellikle hendek tabyaların içlerine dolan suların, duvarların dökülmesine sebep olması yüzünden kalenin tamir edilmesine ihtiyaç duyuluyordu. Bu nedenle 1840 yılında kale neredeyse yeniden inşa edilmiş, masrafları ise Hüseyin Paşa tarafından karşılanmıştır. Güçlendirilen kalenin anahtarları İstanbul'a gönderilerek padişahın huzuruna sunulmuşsa da, takdir edildiğinin bir göstergesi olarak Hüseyin Paşa'ya geri gönderilmiştir.⁶³⁸

Memuriyet hayatı boyunca çeşitli görevlerde bulunan Ağa Hüseyin Paşa, ardında birçok hayır eserleri bırakmıştır. Bunlardan bazıları, aşağıda liste halinde beyan edilmiştir.⁶³⁹

1. Boğaz Muhafızı iken yirmi sekiz adet Kıla'i Hakaniye'nin tamiri
2. Kilisor⁶⁴⁰(Kilyos) Kalesine yaptırdığı sarnıç
3. Kalender Kasrı'na su yolu açtırarak yaptırdığı sarnıç
4. Baltalimanı ile Çakalburnu tabyalarının tamirâtı
5. Bab-ı Seraskeri'deki Yangın Kulesi
6. Şumnu'da dört saat mesafeden su getirerek bu çeşme için bıraktığı nakit vakıf
7. Şumnu'da Çengel ve Fedai adında iki adet tabya
8. Şumnu'da kârgir bir köprü

⁶³⁸ Lütü, *Tarih*, c.VI-VII-VIII, s.1053; (İbrahim Edhem, "Vidin Kalesi'nin Ağa Hüseyin Paşa gibi mimar görmüş bulunduğu için ne kadar medh edilse yine azdır" sözleriyle Vidin Kalesi'nin vakit ve hale göre yeniden inşa edildiğini Plevne Hatıraları'nda kaydetmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk.: İbrahim Edhem, *Plevne Hatıraları*, hzl.Seyfullah Esin, Tercüman Gazetesi, İstanbul 1979, s.32).

⁶³⁹ Söz konusu liste, Lütü Efendi'nin aktardığı bilgiler ve Osmanlı Arşivi'nden edinilen bir belge ışığında hazırlanmıştır. Bununla birlikte yer adlarıyla yahut hayır eseriyle alakalı gereken açıklama ve eklemeler, ilgili maddenin yanında dipnot olarak belirtilmiştir. (Yaptırdığı eserler için yararlanılan kaynaklar için bk.: Lütü, *Tarih*, c.VI-VII-VIII, s.1273- 1274; BOA, A)MKT.MHM, 492-74/1, 17 Rebiyülevvel 1304 /14 Aralık 1886).

⁶⁴⁰ Ali Şevket Paşa'nın bir arzuhaline ek olarak gönderilmiş olan ve Hüseyin Paşa'nın hayır eserlerinin sıralandığı bir listeye göre, bu kalenin "Kilyos Kalesi" olduğu anlaşılmaktadır. Bk.: BOA, A)MKT.MHM, 492-74/1, 17 Rebiyülevvel 1304 /14 Aralık 1886.

9. Silistre’de cami, mektep, medrese⁶⁴¹
10. Lom kasabasında bulunan iç kaleye cami vakfi
11. Niğbolu kazasında iki çeşme
12. Niğbolu Kalesi’nin tamiri ve zahire ambarları⁶⁴²
13. Efcâr Kalesinin tamiri
14. Belgradçık kazasındaki eski kalenin tamiri ve yeni tabyalar⁶⁴³
15. Belgradçık kazasında yirmi sekiz pare toplu kale ve çeşme
16. Vidin’de zahire depolanması için “Koç” adı verilen üç adet büyük ambar
17. Vidin’de Sedd-i Nusret Kalesi adıyla anılan ve içinde otuz iki parçalık top kapasiteli cephane ve karakolhane barındıran yeni bir kale⁶⁴⁴
18. Vidin Kumbayırı kapısında içinde yirmi sekiz parçalık top kapasiteli cephanelik bulunan kârgir bir kale⁶⁴⁵
19. Her sene mevlid-i şerif ve haftada bir hatm-i şerif yapılması için bir vakıf kurmuştur.
20. Lom suyu üzerinde kârgir bir köprü⁶⁴⁶
21. Filibe’de iki saatlik mesafeden getirtilen su için kırk üç adet çeşme ve büyük kârgir bir şadırvan⁶⁴⁷
22. Edirne Havâss-ı Mahmut Paşa’da⁶⁴⁸ çeşme ve şadırvan
23. Lüleburgaz Camii’nin tamiri ve şadırvan

⁶⁴¹ BOA, *HAT*, 1331-51896/A, 21 Şaban 1253/20 Kasım 1837.

⁶⁴² Belgradçık Kalesi’nin tamir edilen mahallerini gösteren resim ve Niğbolu Kalesi için tamirata başlandığını havi tahrirlara dair bk.: BOA, *A{DVN}*, 2617-20, 27 Rebiyülahir 1254/20 Temmuz 1838(Ek 15); Niğbolu’daki zahire ambarının belirlenemeyen bir sebeple yandığına ve bunların Hüseyin Paşa tarafından tekrar yapılacağına dair bk.: *HAT*, 1422-58131, 22 Safer 1256/25 Nisan 1840.

⁶⁴³ BOA, *HAT*, 1331-51896, ts. (29 Zilhicce 1253/26 Mart 1838); *HAT*, 1131-51896/Ç, 21 Şaban 1251/12 Aralık 1835.

⁶⁴⁴ Hüseyin Paşa tarafından yapılan kalenin isimlendirilmesi Ziver Efendi’ye sipariş edilerek, kaleye tarih düşürülmüştür. Bk.: BOA, *HAT*, 633-31251, 3 Ramazan 1253/1 Aralık 1837; *HAT*, 633-31251/A, ts. (29 Zilhicce 1254/15 Mart 1839).

⁶⁴⁵ BOA, *İ.DH*, 15-729, 30 Rebiyülevvel 1256/1 Haziran 1840.

⁶⁴⁶ Aydın, *a.g.e.*, s.159.

⁶⁴⁷ BOA, *HAT*, 658-32154, 4 Şaban 1247/8 Ocak 1832; (Filibe’deki şadırvanın Ağa Hüseyin Paşa tarafından inşa edildiğine dair düşülen tarih için bk.: Tayyâr-zâde Atâ, *a.g.e.*, s.211).

⁶⁴⁸ Buranın adı günümüzde Havsa olarak geçmektedir.

24. İstanbul'da Emirgan iskelesi başında kârgir bir muvakkithane⁶⁴⁹

25. Vidin ve Edirne Askeri Hastaneleri

26. Defterdarburnu Sahilsarayı için 500 kese -2500 kuruş-⁶⁵⁰

Ağa Hüseyin Paşa'nın adıyla anılan mimari eserlerden birisi de kendisine ait olan sahilhanedir. Emirgan'da bulunan sahilhanenin geçmişi, IV. Murat zamanında İstanbul'a gelen ve semte de adını veren İranlı Emirgüneoğlu'na dayandırılmaktadır. Rivayet edildiğine göre sahilhanenin selamlık kısmı, Emirgüneoğlu'nun semtte bulunan sahilsarayının bir parçasıydı. Bu sahilhane, Ağa Hüseyin Paşa tarafından satın alınmadan önce birkaç kez el değiştirmiş ve yapı bakımından değişikliğe uğramıştır. Selamlık kısmında, denize nazır olarak konumlandırılmış ve içinde fiskiyeli bir havuzu barındıran büyük bir salon bulunmaktadır. Bu bölümün tavan süslemeleri, devrin oymacılık sanatına güzel bir örnek oluşturmaktadır.⁶⁵¹

1938'de Bebek-İstinye arasında yapılan yol çalışması sırasında caddeyi genişletebilmek için sahilhanenin yıkılması gündeme alınmıştır. Fakat mimari açıdan taşıdığı değer nedeniyle bundan vazgeçilmiştir.⁶⁵² Bununla birlikte İranlı prene ait sahilsarayın bir parçası olması hasebiyle Boğaziçi'nin en eski yalısı olarak kabul edilir.⁶⁵³ Ağa Hüseyin Paşa'nın vefatından sonra varisleri tarafından Sabri Paşa'ya satılmış,⁶⁵⁴ daha sonra Sultan II. Abdülhamit'in emriyle Şerif Abdullah'a tahsis

⁶⁴⁹ Hüseyin Paşa'nın Emirgan'da bir muvakkithane yapma isteğinin kabul edilmesine ve bu muvakkithanenin Hamidiye Vakfı'na bağlanmasına dair iradeler için bk.: BOA, *İ.DH*, ts. (1286-10128, 29 Zilhicce 1260/9 Ocak 1845; *İ.DH*, 93-4664, ts. (1 Zilhicce 1260/12 Kasım 1844); (Emirgan Camii'ne bağlı muvakkithane, günümüzde maalesef özel bir şirketin işgali altında kafe olarak kullanılmaktadır.)

⁶⁵⁰ BOA, *A)MKT.MHM*, 492-74/1, 17 Rebiyülevvel 1304 /14 Aralık 1886.

⁶⁵¹ Halûk Y. Şehsuvaroğlu, *Boğaziçi'ne Dair*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul 1986, s.244-245.

⁶⁵² Şehsuvaroğlu, *a.g.e.*, s.245; Nahid Sırrı Örik, *İstanbul Yazıları*, hzl.Bahriye Çeri, TTK, Ankara 2011, s.105-107; (Sahilhanenin harem dairesi, yirminci yüzyılın ortalarına doğru yol genişletmesi sırasında yıkılmıştır. Bk.:<http://www.tarihkentlerbirligi.org/hakkimizda/tkb-merkezi-serifler-yalisi/#.VKv51CusU-O>, (6 Ocak 2015)).

⁶⁵³ Örik, *a.g.e.*, s.116.

⁶⁵⁴ Ağa Hüseyin Paşa'nın torunun kızı olan Nezihe Muhiddin Hanım'ın verdiği bilgilere göre, sahilhane Sabri Paşa'ya satılmıştır. Bununla birlikte büyük dedesinin Mirgün adında bir İranlı'dan yalıyı satın aldığını belirtir. Herhalde bu Mirgün, İranlı prens Emirgüneoğlu'na mülhemle rivayet edilmiştir. Ancak dedesinin sahilhaneyi satın aldığı dönemle Emirgüneoğlu'nun İstanbul'da yaşadığı dönem arasında yüzlerce sene olduğu için bu bilgi, büyük bir yanlıştan ibarettir. Fakat yine de buna rağmen "... henüz iki aylık bulunurken yalı Sabri Paşa'ya satılmış ve koca kâşaneyi dolduran aile halkı da İstanbul'un ayrı ayrı bucaklarına dağılmışlar..." şeklindeki ifade, tarafımızca doğru kabul edilmiştir. Zira bu konuda birinci ağızdan doğrudan bilgi alacağı kişilerin Nezihe Muhiddin'in yanında bulunduğunu varsaymaktayız. Nahid Sırrı Örik ise bu sahilhanenin, Ağa Hüseyin Paşa'nın varislerinden bir hanım

edilmiştir. Bu nedenle yalı, günümüzde “Şerifler Yalısı” olarak anılmaktadır.⁶⁵⁵ 2007’den beri Tarihi Kentler Birliği’nin merkez binası olarak kullanılmaktadır.⁶⁵⁶

4.3. ŞAHSİYETİ VE SİYASİ FAALİYETLERİNE ETKİSİ

Ağa Hüseyin Paşa’nın şahsiyeti ve fiziki özellikleri ile alakalı ne yazık ki çok az bilgiye sahibiz. Bu hususta bilhassa fizyonomisini betimleyecek geniş ölçekli bir kaynaktan uzağız. Bununla birlikte paşanın birkaç yerde bulunan portrelerinin olduğunu da bilmekteyiz. Nitekim Harbiye Askeri Müze koleksiyonunda bir portresi yer almaktadır.⁶⁵⁷ Diğer bir portresi ise 1843 yılında Godfrey Thomas Vigne tarafından suluboya ile çizilmiş olup Londra Victoria and Albert Museum’da bulunmaktadır.⁶⁵⁸

Abdurrahman Şeref Efendi, Ağa Hüseyin Paşa’yı müheykel, azimü’l-cüsse, cehîr-üs-savt bir dağ palazı şeklinde tasvir eder. Yine onun ifadelerine göre, tehdidini bildirmekte kadir, korku nedir bilmez, inadına cesur ve öksürdüğü vakit, “samanlıkları inleten” vezirlerdendi. Bununla beraber yedirip içirmeyi ve hayır hasenat yapmayı seven biri olarak görülmektedir. Dostları hakkında vefakâr olmakla birlikte sohbetten hoşlanan laubalimesrep biri idi. Kışla hayatını bütün ömrü boyunca madden ve manen muhafaza eden Hüseyin Paşa’nın, bu konuda daire halkına da öğütler verdiği rivayet edilmektedir. Daire halkına sabun yetiştiremediğinden yakınan Hüseyin Paşa, karakullukçuyken ayda bir çamaşıra gittiklerini kendilerine hatırlatır dururmuş.⁶⁵⁹

Hüseyin Paşa’nın okuma yazması yoktur. Ancak geceleri başında okuttuğu tarih kitaplarında geçen meseleleri, en ince ayrıntısını hatırlayacak kadar kuvvetli bir hafızaya sahiptir.⁶⁶⁰ Uyanık ve tedbirli bir kişiliğe sahip olarak anlatılır ki bu da siyasi

tarafından 4800 kese akçeye Şerif Abdullah’a satıldığını iddia etmektedir. Karşılaştırma için bk.: Nezihe Muhiddin, *Bütün Eserleri*, hzl.Yaprak Zihnioğlu, Kitap Yayınevi, İstanbul 2006, c.IV, s.137; Örik, a.g.e., s.105.

⁶⁵⁵ Şehsuvaroğlu, a.g.e., s.244; Süleyman Kâni İrtem, *Bilinmeyen Abdülhamid Husûsi ve Siyasi Hayatı*, hzl.Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul 2003, s.138 .

⁶⁵⁶ <http://www.tarihiKentlerBirligi.org/hakimizda/tkb-merkezi-serifler-yalisi/#.VKv51CusU-O>, (6 Ocak 2015).

⁶⁵⁷ Tülin Çoruhlu, “Askeri Müzede Resim Koleksiyonun Oluşumu”, *II. Müzecilik Semineri Bildiriler (19-23 Eylül 1994)*, Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, İstanbul 1995, s.29.

⁶⁵⁸ <http://collections.vam.ac.uk/item/O153082/hussein-pasha-watercolour-vigne-godfrey-thomas/> (22 Aralık 2014) (Ek 17).

⁶⁵⁹ Mehmet Demiryürek, *Son Vakarıvis Abdurrahman Şeref Efendi’yle Osmanlı Tarih Sohbetleri*, Akademik Kitaplar, İstanbul 2009, s.151-152.

⁶⁶⁰ Lütüfi, *Tarih*, c.VI-VII-VIII, s.1273.

hayatıyla ilgili kayıtlara geçmiş olaylardaki kimliğiyle uyushmaktadır. Zira Vak'a-i Hayriyye öncesinde ve sonrasında yürüttüğü sistemli fişleme harekâtı ile Vidin Valisi sıfatıyla Sırp bölgesinde yürüttüğü takibat, Hüseyin Paşa'nın karakteriyle örtüşür.

Siyasi faaliyetlerinden çıkarılabildiği kadarıyla Hüseyin Paşa, adımlarını temkinli atan gayet şüpheli bir karaktere sahiptir. Kendisine yahut devlete tehdit unsuru olarak gördüğü birini önce takip altına alıp ardından ipliğini açığa çıkarması, Hüseyin Paşa için vazgeçilmez davranışlardandır. İnsan kullanma, bir kişiyi vasıta kılmayı mükemmel derecede iyi bilmektedir. Bu tür hareketleri, yeniçeri ağası iken tehdit olarak görülen bir gruba karşı yeni bir topluluğu oluşturma evresinde veya Sırbistan idaresini takip ederken kullandığı vasıtalarda gözlemlenebilir. Hadiselerde kullandığı araçlardan iki şey öne çıkmaktadır; tehdit ve para. Hüseyin Paşa bu iki aracı kendine has bir şekilde ve mükemmel bir uyumlulukla kullanmıştır. Etrafına bu tür yolla adam toplamayı çok iyi biliyordu.

Uyguladığı taktikleri genellikle kale içinden alınır düşüncesiyle hayata geçirmeye çalıştığı için ilk olarak istihbarat kanalını sağlayabilecek kişileri kendisine bağlamıştır. Yeniçeri ağası iken ocaktaki ustaları birbirine düşürüp bir ekip oluşturmak için etrafına bazı adamları seçmesi, onun bu mantığına örnek oluşturur. Keza Sırp Miloş'un katibi ve kahyasını da kendine bağlayıp Sırbistan tarafındaki birçok bilgiye vakıf olması bundandır. Bahsedildiği gibi, Hüseyin Paşa bu yöntem için tehdit-şantaj ve parayı kullanmaktaydı.⁶⁶¹

Ağa Hüseyin Paşa hakkında anlatılagelen hususlardan biri de, kendisinin varidatıyla ilgilidir. Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın isyanı akabinde Anadolu serdâr-ı ekremligiyle görevlendirildiği sırada, hazinesinin bir kısmı çalınmıştı. Buna rağmen zenginliğinden bir şey kaybetmediği söylenegilir.⁶⁶² 1841 yılında Hüseyin Paşa ile karşılaşan Blanqui'nin⁶⁶³ aktardıklarına göre, kapısında 1400 kişilik memur besleyen Paşa, parasını 27 demir sandıkta saklıyordu. Eflak, Makedonya ve Bulgaristan

⁶⁶¹ Lütfi, *Tarih*, c.VI-VII-VIII, s.1004.

⁶⁶² Demiryürek, *a.g.e.*, s.154; Hüseyin Paşa'nın varidatlı oluşu, halk arasında da dillendirilmekteydi. Bk.: Kırılı, *a.g.e.*, s.323.

⁶⁶³ Fransız Akademisi üyelerinden M. Blanqui, 1841 yılında Bulgaristan'da ortaya çıkan karışıklıklar nedeniyle Fransa Devleti tarafından tahkikat yapmak üzere bölgeye gönderilmiştir. Bk.: İnalcık, *a.g.m.*, s.190.

bölgelerinde yaptığı buğday, yağ ve koyun ticareti sayesinde varidatını arttırmıştı. Çoğu yerde imtiyazlı konuma sahip olduğu ve sofrasında, beyaz ekmek ile Bohemya kristali bardaklarda Macar ve Fransız şaraplarının eksik olmadığı, belirtilerek zenginliğine vurgu yapılır.⁶⁶⁴

Ticaretle uğraşan Hüseyin Paşa'nın zenginliği hususunda bazı abartılı iddialar da vardır. Trieste, Livarno, Marsilya gibi yerlerde ticaret şubeleri açan Hüseyin Paşa'nın, hem servet ve itibarının bu yolla arttığı hem de sahip olduğu poliçelerinin hükümet evrakından daha muteber olduğu belirtilmiştir. Öyle ki, kurduğu ticaret ağı ile kazandığı parayla iki yüz adet çiftliği satın alabilmiştir. Vidin ve civarında yaptığı ticaretten rahatsız olan Avusturyalı tüccarlar hükümetlerine müracaatla, bölgeden uzaklaştırılmasını Bâbîâli'den talep etmişlerdir. Hatta Avusturya hububat ticaretiyle tek başına rekabet edebilme gücüne ulaştığı için Avusturya hükümetinin onu Vidin'den çıkarmak istediği belirtilir. Ancak, her ne kadar bu hususta Bâbîâli'ye Avusturya tarafından baskı uygulansa da Vidin'de uzunca bir müddet kalmıştır. Bununla birlikte köylüye tahsis ettiği depolar sayesinde halkın buradaki eşyayı dışarıdan yüzde on daha ucuz bularak satın aldığı ve böylece refah seviyesinin artarak bölgedeki şekavetin azaldığı iddia edilir.⁶⁶⁵

Bir başka örnekte de Hüseyin Paşa tarafından yönetilmek isteyen bir bölge halkının gönderdikleri mahzarlarla karşılaşmıştır. Akçesi olmayana akçe, çifti olmayana çift verdiği için onun valilik idaresindeki ahalinin refah ve mamur bir hayat sürdüklerini belirten Filibeliler, zalim nazırlar elinde harap olduklarından bahsederek, buranın da Çirmen'e bağlanmasını talep etmişlerdi.⁶⁶⁶ Hatta Tırnova halkı da Filibelilerin talepleriyle aynı doğrultuda isteklerde bulunuyordu.⁶⁶⁷ Sonuç olarak ehl-i islam ve reayanın gönderdikleri mahzarlarda beyan edildiği üzere himayet ve

⁶⁶⁴ Jorga, a.g.e., s.365.

⁶⁶⁵ Ağa Hüseyin Paşa'nın, Eflak ve Boğdan'dan aldığı binlerce öküz, atı ve tohumu köylüye dağıttığına ve köylüden mahsül zamanı, üretilenlerin kendi adamlarına satılmasını istediğine dair bk.: İrtəm, a.g.e., s.62.

⁶⁶⁶ BOA, HAT, 664-32312/B, ts. (29 Zilhicce 1246/10 Haziran 1831).

⁶⁶⁷ BOA, HAT, 670-32724, ts. (29 Zilhicce 1245/21 Haziran 1830).

siyanetinden dolayı Filibe'nin de Hüseyin Paşa'nın idaresine bağlanmasında bir sakınca görülmemiş ve ahalinin talepleri olumlu yönde değerlendirilmiştir.⁶⁶⁸

Hüseyin Paşa'nın sırf sahip olduğu mal varlığı nedeniyle bir aralık Ticaret Nezareti nazırlığına getirilmek istenmesi, gayet ilgi çeken bir hadisedir. Osmanlı Devleti'nde ticaret, sanayi ve tarımın geliştirilip yaygınlaştırılması için Zahire Nezareti'nin ilga edilip yerine müstakil bir nezaretin kurgulanması ön görülmüştü. Ancak 24 Mayıs 1839 tarihinde oluşturulan bu yeni teşkilat⁶⁶⁹ için bir nazır tayin edilmesi gerekliliği doğmuş ve bu hususu görüşmek için toplanan Meclis-i Meşveret'te, Halil Rıfat Paşa ile Hüseyin Paşa'nın isimleri nazırlığa aday olarak gösterilmiştir.⁶⁷⁰ Hüseyin Paşa'nın bu nezarete getirilmek istenmesinin başlıca sebebi, Tuna sahilinin bir senelik zahiresini İstanbul'un ihtiyacı için kendi parasıyla satın alıp Dersaadet'e gönderebilecek kudrette ve zenginlikte olmasıydı. Bilhassa Zahire Hazinesi usulünün baştan aşağı bozulup tekrar örgütlendirilmesi gereken bir dönemde, Hüseyin Paşa'nın çok yararı dokunacaktı. Bununla birlikte zaten kendisinin ticaret ve ziraatla uğraşması, bu teşkilat açısından kayda değer bir ifade teşkil ediyordu. Fakat her ne kadar zenginliği, kudreti ve ehliyetiyle öne çıkmış olsa da Vidin'den alınarak Ticaret Nezareti'ne atanması, dönemin konjonktürüne uygun görülmemiş, dolayısıyla kendisinin valiliğine devam etmesi ve Halil Rıfat Paşa'nın da Ticaret Nazırlığı'na tayin edilmesi irade buyrulmuştur.⁶⁷¹

Hüseyin Paşa'nın son dönemleriyle alakalı ilginç ve ayrıntılı bilgilere, Arif Hikmet Beyefendi'nin notlarından ulaşılmıştır. Arif Hikmet, 28 Mayıs 1840 tarihinde Tanzimat'ın ülke çapında uygulanabilirliğini denetlemek üzere müfettiş sıfatıyla Rumeli tarafına gönderilmişti.⁶⁷² Bu teftiş görevi kapsamında Vidin'e gelen teftiş heyeti, 13 Şubat-19 Mart 1841 tarihleri arasında 34 gece boyunca burada kalmıştı.⁶⁷³ Bu süre

⁶⁶⁸ BOA, HAT, 665-32351, ts. (29 Zilhicce 1246/10 Haziran 1831); Lütfi, *Tarih*, c.II-III, s.647.

⁶⁶⁹ Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856)*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993, s.127-129.

⁶⁷⁰ Aziz Tekdemir, *Ticaret Nezareti (1839-1876)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2010, s.16.

⁶⁷¹ BOA, İ.DH, 34-1615, 29 Zilhicce 1256/21 Şubat 1841 (Ek 13); Tekdemir, *a.g.t.*, s.17.

⁶⁷² Aydın, *a.g.e.*, s.113.

⁶⁷³ *a.g.e.*, s.112.

zarfında Müşir Paşa ile müfettiş, altı yedi defa görüşmüşlerdir.⁶⁷⁴ Dolayısıyla Arif Hikmet Beyefendi'nin merkeze gönderdiği raporlarda Hüseyin Paşa hakkında hayli enterasan anekdotlara rastlanılmıştır. Bunlardan bir tanesi Hüseyin Paşa'nın, Arif Hikmet Beyefendi'ye Vidin'den uzun uzun dert yanmasıdır. Paşanın bu sıkıntısından dolayı elini öpmeye çalışmasını ve hatta ağlamasını durduramayan Arif Hikmet, onu bir türlü teselli edememişti. Zira Vidin'de birden peyda olan karışıklıklar, Hüseyin Paşa'yı merkez karşısında zor durumda bırakmıştı. Ancak Arif Hikmet her ne kadar bu durumu İstanbul'a yazmasını önermişse de pek yararı olmamıştır.⁶⁷⁵

Öyle görünüyor ki Hüseyin Paşa, Vidin ve çevresinde ortaya çıkan hadiseler nedeniyle Bâbiâli'ye karşı mahcup olmaktan fazlaca rahatsızlık duymaktaydı. Zira kendisini padişaha bağlamış çok sadık bir paşaydı. Arif Hikmet'in Hüseyin Paşa hakkında ayrıntılarını belirtmediği hadise, büyük olasılıkla Niş isyanı sırasında suçu sabit olmayan birinin Tanzimat kurallarına aykırı olarak öldürülmesiydi. Muhtemelen Hüseyin Paşa, kendisiyle alakalı olarak merkeze bildirilen şikayetlerden rahatsızlık duymaktaydı.

Arif Hikmet'in Hüseyin Paşa ile ilgili verdiği bilgilerden biri de yaşlı paşanın nikris hastası olmasıydı. Öyle ki, teftiş heyetinin Vidin'e vardktan bir gün sonra ahalinin önünde okuduğu Tanzimat Fermanı'nı ayakta dinlemeye çalışan Hüseyin Paşa, hem yaşlılığından hem de hastalığından olacak, takati kesilerek oturmak zorunda kalmıştı. Merasim sırasında dinlenmesi kendisine birkaç kez önerilmişse de önce zahmet çekmediği yönünde cevap vermiş, ancak daha sonra dayanamayacak hale gelip istemeyerek de olsa yanındaki sandalyeye oturmuştur. Bununla beraber, fermanının sonuna doğru tekrar ayağa kalkıp saygıda kusur etmediği aktarılır.⁶⁷⁶ Hüseyin Paşa'nın yaşlılığıyla ilgili bilgi verenlerden birisi de Şemseddin Sami'dir. Yaşının son demlerinde gözlerine âmâlık vurduğunu rivayet eder.⁶⁷⁷

On dokuzuncu yüzyılda seyahat veya görev münasebetiyle Osmanlı Devleti'ne gelen yabancıların, Hüseyin Paşa hakkında kaydettiği anekdotların da burada

⁶⁷⁴ a.g.e., s.104.

⁶⁷⁵ a.g.e., s.104.

⁶⁷⁶ a.g.e., s.104.

⁶⁷⁷ Şemseddin Sami, *Kâmûs'l- A'lâm*, Kaşgar Neşriyat, Tıpkıbasım, Ankara 1996, c.I, s.225.

belirtilmesi gerekir. Bunlardan meşhur Polonyalı Moltke, 1837 yılında padişahın Rumeli gezisi sırasında Rusçuk'ta karşılaştığı Hüseyin Paşa'yı "... *bu adam muhakkak Avrupa'nın elleri en çok kana bulanmış adamı idi...*" sözleriyle tanımlamaktadır. Hüseyin Paşa'nın Vak'a-i Hayriyye'de oynadığı role mülhemle bu benzetmeyi yapan Moltke'ye göre Proterien'ler⁶⁷⁸ yani Roma İmparatorlarının muhafızları, ancak bizzat kendi kumandanlarının ihanetiyle yenilebilmişlerdir. Bununla beraber, o günlerde büyük bir enerji sarfeden Hüseyin Paşa'nın "General en Chef" yani Serasker olarak daha az iş görebildiğini de eklemiştir.⁶⁷⁹

Osmanlı Devleti'nde görev yapmış bir diğer yabancı asker, Adolphus Slade nam-ı diğer Müşavir Paşa, Hüseyin Paşa ile alakalı çok daha iddialı beyanatlarda bulunmuştur. 1838 yılında Tuna kıyılarında seyahat sırasında Vidin'de Hüseyin Paşa'ya rastlayan Slade, burada Avusturya Elçisi Stumer ile birlikte sohbet etmişlerdi. Bu sohbetin en can alıcı noktası, paşanın II. Mahmut'un siyasetini keskin bir dille eleştirmesi ve hatta padişah için "deli" imasında bulunmasıydı. Slade'in aktardıklarına göre Hüseyin Paşa, Yunan İsyanı'nın uzamasından, 1828 Rus Savaşı'na bile bile girilmesinden ve Mehmet Ali Paşa'ya saldırmaktan dolayı II. Mahmut'u suçluyordu. Onun inadı, devleti geri dönülmez hatalara itmişti ve bunlardan dolayı Devlet-i Aliyye artık belini doğrultamayacaktı. Bununla beraber, Hüseyin Paşa Mehmet Ali'nin başarısının süreceğini düşünmektedir. Zira Mehmet Ali ölse bile yetiştirdiği oğulları onun kazançlarını devam ettirecektir.⁶⁸⁰

Adolphus Slade, devletin bir paşasından beklenmedik sözlerle karşılaşan Avusturya Elçisi'nin "İstanbul'da bulunmasının daha yaraşır olacağı" önerisine Hüseyin Paşa'nın, bunu kesinlikle istemediğini belirterek karşılık verdiğini aktarır. Hatta paşa, "Aman dostlar, bana iyilik yapmak istiyorsanız adımı İstanbul'da hiç anmayın" diyerek Stumer'a ve Slade'e uyarıda bulunmuştur.⁶⁸¹ Burada belirtmelidir ki, padişaha çok sadık bir kul izlenimi veren Hüseyin Paşa'nın bu tür sözleri iki gayr-i müslimin önünde

⁶⁷⁸ Moltke, bu tabirle Yeniçeri askerlerini kastetmektedir.

⁶⁷⁹ Helmuth Von Moltke, *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, çev. Hayrullah Örs, Remzi Kitapevi, İstanbul 1969, s.101.

⁶⁸⁰ Candan Badem, "Amiral Adolphus Slade'in Osmanlı Donanmasındaki Hizmetleri ve Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Gözlemleri", *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Mecmuası*, c.21(2011), s.125.

⁶⁸¹ a.g.m., s.125.

-ki biri Avusturya Elçisi ve diğeri de Osmanlı donanmasında danışman olarak görev yapmaktadır- sultanı eleştirmek bir yana “deli” ifadesini kullanması, pek de akla yatkın gelmemektedir. Hüseyin Paşa’nın sadık bir kul olması savından önce -böyle dahi olmasa- kariyerini ve canını bu tür bir aymazlıkla tehlikeye atması, pek de mümkün görünmemektedir. Zira Hüseyin Paşa, şüpheci ve tedbirli bir karaktere sahiptir. Dolayısıyla Slade’in aktardığı karşılaşma doğru olsa bile bu anlatının içerisinde biraz da abartı barındırdığı muhakkaktır. Nitekim Slade’in genel anlatımlarındaki mübalağalı tavır da bu düşünceyi desteklemektedir.

Hüseyin Paşa’nın Asâkir-i Mansure-yi Muhammediye Seraskeri sıfatıyla İstanbul’da oturduğu yıllarda, Dersaadet’e bulunan dönemin İngiliz Elçisi Stratford Canning de “*alt kesimden gelme ve tamamıyla ümmî bir adam, ancak cesurca bir ihtilâl (revolution), şiddetli bir zihin faaliyeti ve de ufak sayılmayacak bir ihtiras mahcubiyetiyle fitrî zekasını ortaya koyuyor. Bir ordunun başında zafer kazanmak için ileriye baktığını düşünmek için sebeplerim var*” ifadeleriyle Hüseyin Paşa hakkındaki izlenimlerini Londra’ya iletmişti.⁶⁸²

Bahsedildiği gibi Hüseyin Paşa’nın okuryazarlığı yoktur. Bu nedenle yaşadığı çağda ortaya çıkan modern değişikliklere uyum sağlaması, ardından gelen genç bürokratlar kadar kolay olmamıştır. Söz gelimi, yeni ordu teşkilatının oluşturulduğu dönemde askeri elkâp da değişikliğe uğramış, “harp yaveri” anlamına “aide de camp” terimi Fransızca’dan aynen alıntılanarak “Eddökan” şeklinde kullanılmaya başlanmıştır.⁶⁸³ Hüseyin Paşa buna dili dönmediğinden “Dekan Bey” şeklinde telaffuz ederdi.⁶⁸⁴

Bununla birlikte ümmî olduğu kadar reform yanlısı bir tavır sergilemiştir. Yeni bir ordunun kurulması için II. Mahmut’u en kritik anda cesaretlendirecek kadar askeri reformu sahiplenmiştir. Öyle ki kaftanların ve sarıkların çıkarılıp yeni bir başlığın yani fesin kullanılmaya başlandığı vakit, halkın bu yeniliğe ısındırılması için ilk fes Hüseyin Paşa’ya bizzat II. Mahmut tarafından giydirilmiştir.⁶⁸⁵ Eski ile yeni arasında bir

⁶⁸² Yıldız, *a.g.e.*, s.279.

⁶⁸³ Çelik, *a.g.e.*, s.287.

⁶⁸⁴ Demiryürek, *a.g.e.*, s.153; Çelik, *a.g.e.*, s.287.

⁶⁸⁵ Çelik, *a.g.e.*, s.309.

ikilemde kalmamıştır. Fakat bununla beraber modernleşmeyi ileriye taşıyacak argümandan da yoksundur. Zira bu yetersizlik nedeniyle Asâkir-i Mansure-i Muhammediye Seraskerliği'nden alınmıştı. Fıtratı, zekası ve kabiliyetiyle devletin vazgeçemediği, bir figür olarak varlığını sürdürmüştür. Ölümünden sonra da özellikle Yeniçeriliğin ilgasındaki rolünden dolayı daima tartışma konusu olmuş ve tarihteki yerini almıştır.

SONUÇ

Ağa Hüseyin Paşa, II. Mahmut'un reform sürecinde ön plana çıkmış bir karakterdir. Ocağın kaldırılış aşamasında oluşturulan büyük bir ortak hareketin içerisinde bulunmuştur. Selim Mehmet Paşa, İzzet Mehmet Paşa gibi devlet adamlarının padişahın çevresinde toplandığı bir dönemde, sarayın güvenini kazanmıştır. Ocağı ve zabitleri çok iyi tanması hasebiyle bu isimler arasındaki konumu, diğerlerinden farklıdır denilebilir. Zira ordu içerisindeki istenmeyen aktörleri yok ederek hamulenin büyük bir kısmını o kaldırmıştı. Islahatların önünde bir engel olarak görülen kurumun tasfiyesine her açıdan destek vermişti.

Hüseyin Paşa geniş bir askeri vizyona yahut kudrete sahip olduğundan değil, sadakatının verdiği gayretle devlet lehine çalışan bir devlet adamı olması dolayısıyla Osmanlı siyasetinde yer alabilmiştir. Seraskerken, Nizam-ı Cedid ve Sekban-ı Cedid örneklerindeki talim ve teşkilatın Asâkir-i Mansure'ye adapte edilmesi, ordu kanunnamesinin hazırlanması, ortaya çıkan sorunların düzenlenmesi ve eski ocakların ihya edilip re-organizasyona tabi tutulması dışında bir icraatta bulunamadı. Ocağın kaldırılmasından sonra hızlıca hayata geçirilen reform döneminde yer alamaması, bu nedenle anlaşılabilir bir durumdur. Bu manada Tanzimat döneminin devlet adamlarından rahatlıkla ayırt edilebilir. Elbette, eğitimsizliği de söz konusu hususta etkili olmuştur.

Halk arasından yetişmiş ve genç yaşlarda ocağa girmiş biri olarak eğitilmiş Tanzimat kadrosundan ayrılan Hüseyin Paşa, çağının gerekliliklerine ayak uydurmaya çalışan fakat bu konuda doğrusal bir çizgide ilerleyemeyen bir devlet adamıdır. Reform döneminin tam ortasında olmasına rağmen bu aşamada parlak bir yeri yoktur. Öte yandan seraskerlikten azledildikten sonra İstanbul'dan uzaklaştırılması da dikkate değer bir konudur. Hüsrev Paşa'nın nüfuzunu kuvvetlendirme aşamasında İstanbul'dan uzak tutulan ricalden olması bu cümledendir.

Hüseyin Paşa'nın siyasi kariyerinde iki önemli savaşın komutanlık vazifesi de yer almıştır. Ancak bu görevlerinde de başarılı bir çalışma sürdürememişti. Elbette bu başarısızlıkların nedenini yalnızca Hüseyin Paşa'nın zatında aramak çok doğru olmaz.

Zira gerek 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda gerekse Mısır ordusuna karşı yürüttüğü savaşta, halefi olan Reşit Mehmet Paşa da kendisiyle aynı akıbete uğrayarak düşmana mağlup olmuştu. Henüz yeni teşkilatlandırılan bir ordunun varlığını hesaba kattığımızda bu anlaşılabilir bir durumdur. Öte yandan devlet adamları arasındaki kadrolaşmanın sevk ve idarede oluşturabileceği tikanlıkları da göz ardı etmemek gerekir.

Ağa Hüseyin Paşa, yeniliklere karşı gelmemekle birlikte bunları bir adım daha öteye taşıyabilecek donanımda değildir. Ancak onun bu yetersizliği siyasi arenada silik bir karakter olmasına neden olmadı. Bilhassa Vak'a-i Hayriyye'nin öncesi ve sonrasında göstermiş olduğu sadakat, onun her zaman saray nezdinde saygı duyulan bir şahsiyet olmasını sağlamıştır. Öyle ki Sultan Abdülmecit'in, huzurdayken oturmasına izin vermesi kendisine duyulan bu saygının bir örneğini teşkil etmektedir. Bu bakımdan sarayın, özel muamele gösterdiği bir devlet adamı olmuştur.

Bu çalışmada on dokuzuncu yüzyılda yaşamış olan ve umumiyetle Vak'a-i Hayriyye ile anılan bir Osmanlı paşasının hayatı anlatılmaya çalışılmıştır. Kendisiyle ilgili olan kaynaklardaki bazı hatalar, arşiv vesikalarına dayandırılarak düzeltilmiştir. Bilhassa babasının adı ve ölüm tarihi ile alakalı kabul görüp literatürde tekrarlanan bilgiler bunlardandır. Aynı zamanda Hüseyin Paşa'nın görevleri hususunda kısaca değinilmiş olan meseleler açıklanmış, eksik noktalar incelememizde tamamlanmıştır. Çalınan hazinesinin akıbetinin ne olduğu yahut Vidin'de uzun yıllar sürdürdüğü valilikten neden alındığı gibi sorulara verilen cevaplar, bunlara örnek verilebilir.

Bununla birlikte değinilmesi gereken bir nokta da, Hüseyin Paşa'nın ardından ortaya çıkmış olan oğluna dair bilgilere bu incelemede yer verildiğidir. Bu vesile ile yalnızca arşiv vesikalarına dayalı bir araştırmayla, daha önce hiçbir kaynakta adı dahi geçmeyen oğlundan bahsedilirken hem paşa hakkında bilinmeyen bir husus meydana çıkarılmaya hem de günümüzde de çokça rastladığımız miras davalarının on dokuzuncu yüzyıldaki bir örneği sunulmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

a) *Bab-ı Asâfi Tasnifi*

Bab-ı Asâfi Divan-ı Hümâyun (Beylikçi) Kalemi Evrakı (A. {DVN})

Bab-ı Asâfi Divan-ı Hümâyun Sicilleri Tahvil (Nişan) Kalemi Defterleri (A. {DVNS.NŞT.d})

b) *Bab-ı Defterî Tasnifi*

Bab-ı Defterî Baş Muhasebe Kalemi Defterleri (D.BŞM.d)

c) *Cevdet Tasnifi*

Cevdet Askeriye (C.AS)

Cevdet Dahiliye (C.DH)

d) *Dahiliye Nezareti Tasnifi*

Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahval Defterleri (DH.SAİD.d)

e) *Hariciye Nezareti Tasnifi*

Hariciye Nezareti Mektubî Kalemi Evrakı (HR.MKT)

f) *Hatt-ı Hümâyun Tasnifi (HAT)*

g) *İrade Tasnifi*

İrade Dahiliye (İ.DH)

İrade Meclis-i Vâlâ (İ.MVL)

İrade Mesail-i Mühimme (İ.MSM)

İrade Eyalet-i Mümtaze Bulgaristan (İ.MTZ(04))

h) Meclis-i Vâlâ Tasnifi

Meclis-i Vâlâ Evrakı (MVL)

ı) Sadaret Tasnifi

Sadaret Amedî Kalemi Evrakı (A.AMD)

Sadaret Divan (Beylikçi) Kalemi Evrakı (A.DVN)

Sadaret Divan Mühimme Kalemi Evrakı (A.DVN.MHM)

Sadaret Divan Düvel-i Ecnebiye Evrakı (A.DVN.DVE)

Sadaret Mektubî Kalemi Evrakı (A.MKT)

Sadaret Mektubî Mühimme Kalemi Evrakı (A.MKT.MHM)

Sadaret Mektubî Kalemi Deavi Evrakı (A.MKT.DV)

Sadaret Mektubî Meclis-i Vâlâ Evrakı (A.MKT.MVL)

Sadaret Mektubî Kalemi Nezaret ve Deva'ir Kalemi Evrakı
(A.MKT.NZD)

Sadaret Teşrifat Kalemi Evrakı (A.TŞF)

i) Şura-yı Devlet Tasnifi

Şura-yı Devlet Sicill-i Ahval İdaresi (ŞD.SAİD)

j) Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri

2) Kaynak Eserler

Abdülhak Molla, *Târîh-i Livâ*, hzl.Mehmet Yıldız, TTK, Ankara 2013

Ahmed Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne 20. Yüzyıla Kadar Osmanlı Edirne'si*, hzl.Niyazi Adıgüzel-Raşit Gündoğdu, Trakya Üniversitesi Yayını, Edirne 2014

Ahmet Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet 1301

Ahmet Lûtfî Efendi, *Vak'a-nüvis Ahmet Lûtfî Efendi Tarihi*, hzl.Nuri Akbayer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999

AKSAN, Virginia, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri (1700-1870)*, çev.Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2011

AKYILDIZ, Ali, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856)*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993

ALTINDAĞ, Şinasi, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı: Mısır Meselesi (1831-1841)*, TTK, 2. Baskı, Ankara 1988

AYDIN, Mahir, *Arif Hikmet Beyefendi Bir Tanzimat Devri Şeyhülislamı*, TTK, Ankara 2013

_____, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, Kitabevi, İstanbul 1996

BAYRAK, M. Orhan, *İstanbul'da Gömülü Meşhur Adamlar (VIII. Yüzyıl-1998)*, İstanbul Mezarlıklar Vakfı, İstanbul 1998

Belgradî Raşid, *Vaka'-i Hayretnüma*, I, İstanbul 1291

BÖREKÇİ, Metin Çetin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sırp Meselesi*, Kutup Yıldızı Yayınları, İstanbul 2001

BROWN, James, *Bir Milletin İmparatorlukla Savaşı (1828-1829 Türk-Rus Harbi)*, çev. Ali Rıza Seyfi, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1942

- ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK, Ankara 2013
- ÇAKIN, Naci, Nafiz ORHON, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908)*, Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, Ankara 1978
- ÇELİK, Yüksel, *Şeyhü'l-Vüzerâ Koca Hüsrev Paşa II. Mahmud Devri'nin Perde Arkası*, TTK, Ankara 2013
- DANIŞMEND, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, IV, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972
- DEMİRYÜREK, Mehmet, *Son Vakarıivis Abdurrahman Şeref Efendi'yle Osmanlı Tarih Sohbetleri*, Akademik Kitaplar, İstanbul 2009
- ENGELHARDT, *Tanzimat ve Türkiye*, çev.Ali Reşad, Kaknüs Yayınları, İstanbul 1999
- Es'ad Efendi, *Üss-i Zafer*, hzl.Mehmet Arslan, Kitabevi, İstanbul 2005
- Hafız Hızır İlyas Ağa, *Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat Letâif-i Vekâyi'-i Enderûniyye*, hzl.Ali Şükrü Çoruk, Kitabevi, İstanbul 2011
- HAMZAOĞLU, Yusuf, *Sırbistan Türklüğü*, Logos A, Üsküp 2004
- İbrahim Edhem, *Plevne Hatıraları*, hzl.Seyfullah Esin, Tercüman Gazetesi, İstanbul 1979
- İNALCIK, Halil, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi (Doktora Tezi'nin 50. Yılı 1942-1992)*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1992
- İRTEM, Süleyman Kâni, *Bilinmeyen Abdülhamid Husûsi ve Siyasi Hayatı*, hzl.Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul 2003
- JELAVİCH, Barbara, *Balkan Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar*, I, çev.İhsan Durdu vd., Küre Yayınları, İstanbul 2006

- JORGA, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, V, çev.Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Ankara 1943
- _____, *Osmanlı Tarihi: Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, V, TTK, 9. Baskı, Ankara 2011
- KAZANCIGİL, Ratip, *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi (1300-1994)*, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları, Edirne 1995
- KIRLI, Cengiz, *Sultan ve Kamuoyu Osmanlı Modernleşme Sürecinde "Havadis Journalleri" (1840-1844)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009
- KONYALI, İbrahim Hakkı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, I, Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1976
- KÖKSAL, Osman, *XIX. Yüzyılda Bir Ordugâh Kasabası Şumnu*, Araştırma Yayınları, Ankara 2006
- KURŞUN, Zekeriya, *Necid ve Ahse'da Osmanlı Hâkimiyeti*, TTK, Ankara 1998
- KÜLÇE, Süleyman, *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*, Ticaret Basımevi, İzmir 1944
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, hzl.Nuri Akbayer, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996
- Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l Vukuat Kurumlarıyla Osmanlı Tarihi I-IV*, hzl.Yılmaz Kurt, Birleşik Kitabevi, Ankara 2008
- MUTLU, Şamil, *Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı ve II. Mahmut'un Edirne Seyahati Mehmet Daniş Bey ve Eserleri*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1994
- NAZIR, Bayram, *Macar ve Polonyalı Mülteciler: Osmanlıya Sığınanlar*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2006

Nezihe Muhiddin, *Bütün Eserleri*, IV, hzl.Yaprak Zihnioğlu, Kitap Yayınevi, İstanbul 2006

OLGAÇAY, İsmail Berduk, *Tasmalı Çekirge*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1990

ONUR, Oral, *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Edirne Yönetim Şekilleri ve Edirne Valileri*, Edirne Valiliği, Edirne 2004

ÖRİK, Nahid Sırrı, *İstanbul Yazıları*, hzl.Bahriye Çeri, TTK, Ankara 2011

ÖZKAN, Ayşe, *Miloş'tan Milan'a Sırp Bağımsızlığı (1830-1878)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2011

ÖZTUNA, Yılmaz, *Devletler ve Hanedanlar: Türkiye (1074-1990)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990

PAKALIN, Mehmed Zeki, *Sicill-i Osmanî Zeyli*, TTK, Ankara 2008

PORTER, David, *Constantinople and Its Environs in a Series of Letters*, Newyork 1835

Sahhâflar Şeyhi-Zade Seyyid Mehmed Es'ad Efendi, *Vak'a-Nüvis Es'ad Efendi Tarihi (Bahir Efendi'nin Zeyl ve İlaveleriyle 1237-1241/1821-1826)*, neşr.Ziya Yılmaz, Osmanlı Araştırmaları Vakfı (OSAV), İstanbul 2000

SERTOĞLU, Midhat, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, V-VI, TTK, Ankara 2011

ŞEHİSUVAROĞLU, Halûk Y., *Boğaziçi'ne Dair*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul 1986

Şemseddin Sami, *Kâmûsu'l-A'lâm*, Kaşgar Neşriyat, Tıpkıbasım, Ankara 1996

ŞENTÜRK, M. Hüdayi, *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, TTK, Ankara 1992

Şirvânî Fatih Efendi, *Gülzâr-ı Fütûhat (Bir Görgü Tanığının Kalemîyle Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılışı)*, hzl. Mehmet Ali Beyhan, Kitabevi, İstanbul 2001

Tayyâr-zâde Atâ, *Osmanlı Saray Tarihi Târih-i Enderûn*, hzl.Mehmet Arslan, Kitabevi, İstanbul 2010

TEKDEMİR, Aziz, *Ticaret Nezareti (1839-1876)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2010

Türk Ansiklopedisi, “Ağa Hüseyin Paşa”, I, s.220

UZUN, Ahmet, *Tanzimat ve Sosyal Direnişler Niş İsyanı Üzerine Ayrıntılı Bir İnceleme*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2002

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları*, I, TTK, Ankara 1988

VAROL, Muharrem, *Islahat Siyaset Tarikat: Bektaşiliğin İlgası Sonrasında Osmanlı Devleti'nin Tarikat Politikaları (1826-1866)*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013

VON MOLTKE, Baron, *1828 Seferi Bulgarya ve Rumeli'de Ruslar*, çev.Ahmet Rasim, Askeri Matbaa, İstanbul 1932

WALSH, R., *A Residence at Constantinople*, II, Londra 1838

YARAMIŞ, Ahmet, *II. Mahmut Döneminde Asâkir-i Mansure-i Muhammediye (1826-1839)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2002

YILDIZ, Gültekin, *Neferin Adı Yok Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)*, Kitabevi, İstanbul 2009

ZİHNİOĞLU, Yaprak, *Kadınsız İnkılap*, Metis Yayınları, İstanbul 2003

3) Makaleler

AKYILDIZ, Ali, “Tanzimat”, *TDVİA*, XL, s.1-10

ASLANTAŞ, Selim, “Sırbistan: İsyanlar ve Bağımsız Devlet”, *Balkanlar El Kitabı*, I, Karam Vadi Yayınları, Ankara 2006, s.472-487

- _____, “1829 Edirne Andlaşması’ndaki Tazminatlar Meselesi”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.17(2012), s.45-64
- BADEM, Candan, “Amiral Adolphus Slade’in Osmanlı Donanmasındaki Hizmetleri ve Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Gözlemleri”, *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Mecmuası*, c.21(2011), s.115-140
- BAYKARA, Tuncer, “Osmanlı Reformlarının İlk Zamanları: Yeniçeri Ocağının Kaldırılması ve İlk Tatbikat” *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S.X(1995), s.1-11
- BEHAR, Cem, “Osmanlı Nüfus İstatistikleri ve 1831 Sonrası Modernleşmesi”, *Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik*, ed. Halil İnalcık, Şevket Pamuk, Ankara 2000, s.61-71
- BİLGE, Mustafa L., “Mustafa Paşa, Buşatlı”, *TDVİA*, VI, s.344-345
- BİTİS, A., “1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı ve Edirne Antlaşması”, *Türkler*, XII, s.703-720
- ÇAKIN, Naci, “1828-1829 Osmanlı-Rus Harbi”, *Askeri Tarih Bülteni*, S.7 (1979), s.31-54
- ÇELİK, Yüksel, “Askeri Bir Karargâh ve Seraskerlik Merkezi Olarak İstanbul”, *Tarih İçinde İstanbul: Uluslararası Sempozyum Bildirileri (14-17 Aralık 2010)*, hzl.Zekeriya Kurşun vd., İstanbul 2011, s.211-219
- _____, “Nizam-ı Cedid’in Niteliği ve III. Selim ile II. Mahmut Devri Askeri Reformlarına Dair Tespitler (1789-1839)”, *Nizâm-ı Kadîm’den Nizâm-ı Cedîd’e III. Selim ve Dönemi*, ed.Seyfi Kenan, İSAM Yayınları, İstanbul 2010, s.565-590
- _____, “Serasker”, *TDVİA*, XXXVI, s.547-549
- _____, “Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa’nın Bâbiâli’ye Karşı Tutumu ve 1836’da Kendisi İçin Hazırlanan Suikast Planı”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S.20(2009), s.69-100

- ÇORUHLU, Tülin, “Askeri Müzede Resim Koleksiyonun Oluşumu”, *II. Müzecilik Semineri Bildiriler (19-23 Eylül 1994)*, Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, İstanbul 1995, s.28-30
- DİYÂNET, Ali Ekber, “Aga Hüseyin”, *Dâ'iretü'l-Ma'ârif-i Büzürg-i İslâm (DMBİ)*, I, s.437-438
- EFE, Ayla, “Tensikat-ı Mülkiye: İzmit ve Gelibolu Uygulaması”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S.21(2009), s.121-154
- ERTUĞRUL, Özkan, “Beyazıt Yangın Kulesi”, *TDVİA*, VI, s.54-55
- EYİCE, Semavi, “Edirne (Mimarî)”, *TDVİA*, X, s.431-442
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib, “Edirne”, *TDVİA*, X, s.425-431
- GÖKÇE, Nilüfer, “Edirne 1858: Hükümet Konağı Yangını”, *Toplumsal Tarih*, S.159(2007), s.82-86
- GÖVSA, İbrahim Alâettin “Ağa Hüseyin Paşa”, *Meşhur Adamlar*, I, s.23-24
- GÜNERGUN, Feza, Sevtap KADIOĞLU, “İstanbul Üniversitesi'nin Yerleşim Tarihçesi Üzerine Notlar”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, c.VIII, S.1 (2006), s.135-163
- HALAÇOĞLU, Yusuf, “Çirmen”, *TDVİA*, VIII, s.341-342
- İNALCIK, Halil, “Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler”, *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, ed. Halil İnalcık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s.171-195
- KELEŞ, Hamza, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Kânûnnamesi, *Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, c.14, S.1(2006), s.227-240
- LEVY, Avigdor, “II. Mahmut Döneminde Askeri Reform ve Ulema” *II. Mahmut: Yeniden Yapılanma Sürecinde İstanbul*, ed. Çoşkun Yılmaz, İstanbul 2010, Avrupa Kültür Başkenti, s.151-161

- MERCAN, Mehmet, “Sultan Abdülmecid’in Rumeli Gezisi Hakkında Bazı Tespitler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c.24, S.1(2008), s.81-100
- MORDTMANN, J. H., “Ağa Hüseyin Paşa”, *İA (İslam Ansiklopedisi)*, I, s.147-148
- _____, “Ağa Hüseyin Paşa”, *Küçük Türk-İslam Ansiklopedisi*, I, s.36
- ÖKMEN, A. Zeki, “Yeniçeriliğin Kaldırılması ve Ağa Hüseyin Paşa”, *Hayat Tarih Mecmuası*, c.II, S.7(1971), s.46-53
- ÖZ, Muzaffer, “Yeniçeri Ocağı’nın Lağvından sonra Osmanlı Ordusundaki Gelişmeler”, *Askeri Tarih Bülteni*, S.29 (1990), s.7-25
- ÖZCAN, Abdülkadir, “Halet Efendi”, *TDVİA*, XV, s.249-251
- _____, “Hüseyin Paşa, Ağa”, *TDViA*, XIX, s.3-4
- _____, “II. Mahmut’un Memleket Gezileri”, Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu’na Armağan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1991, s.361-380
- ÖZTOPRAK, Fahrettin, “Ağa Hüseyin Paşa”, *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, S.227(2005), s.14-16
- ÜNVER, Süheyl, “Yeniçeri Kışlaları”, *Belleten*, c.XL, S.159(1976), s.589-601
- REED, H. A., “Agha Husayn Pasha”, *EI² (Encyclopaedia of Islam)*, III, s.628-629
- SADULLAH, Naci, “Kadınlar Birliğini Kuran Nezihe Muhittin Hanım Ne Âlemde?”, *Yedigün*, c.4, S.92 (1935), s.3-5
- TONTA AK, Emine, “19. Yüzyıl Edirne Nüfusu: Demografik ve Sosyal Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Edirne’nin Fethinin 650. Yılı Sempozyumu: 4-6 Mayıs 2011 Bildiriler Kitabı*, ed. İbrahim Sezgin, Cengiz Fedakâr, Hasan Demiroğlu, Edirne 2012, s.231-263
- TURAN, Şerafettin, “Edirne Antlaşması” *TDVİA*, X, s.442-443

YARAMIŞ, Ahmet, “Osmanlı Ordusunda Çocuk Askerler Meselesi (Talimhane-i Sıbyan)”, *Afyon-Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.VIII S.1(2006), s.93-102

4) Gazeteler

Takvim-i Vekâyi

Ceride-i Hâvâdis

5) İnternet Erişimi

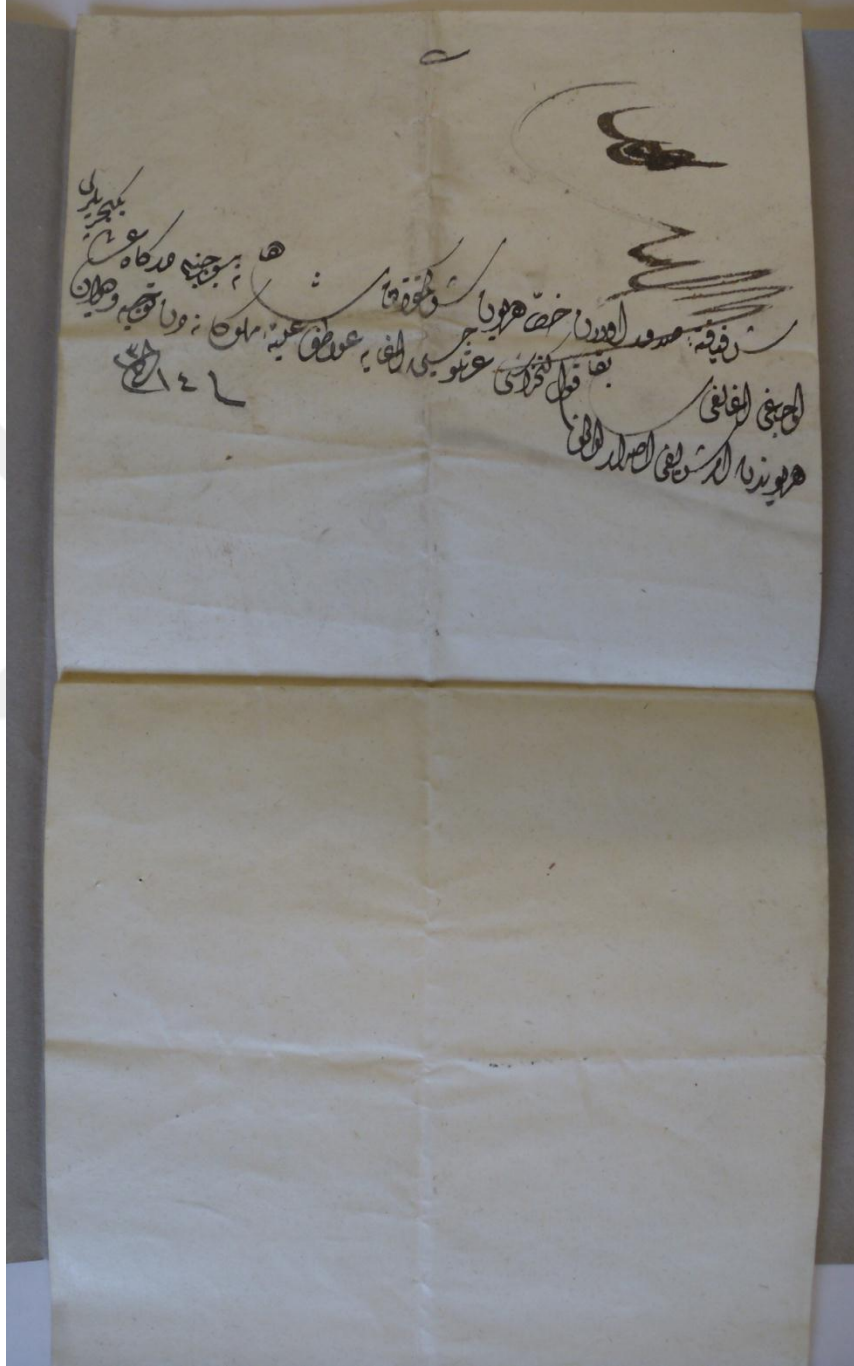
<http://collections.vam.ac.uk/item/O153082/hussein-pasha-watercolour-vigne-godfrey-thomas/> (22 Aralık 2014)

<http://iudergi.istanbul.edu.tr/s7/index.html>, (20 Aralık 2014)

<http://www.tarihiKentlerBirligi.org/hakkimizda/tkb-merkezi-serifler-yalisi/#.VKv51CusU-O>, (6 Ocak 2015)

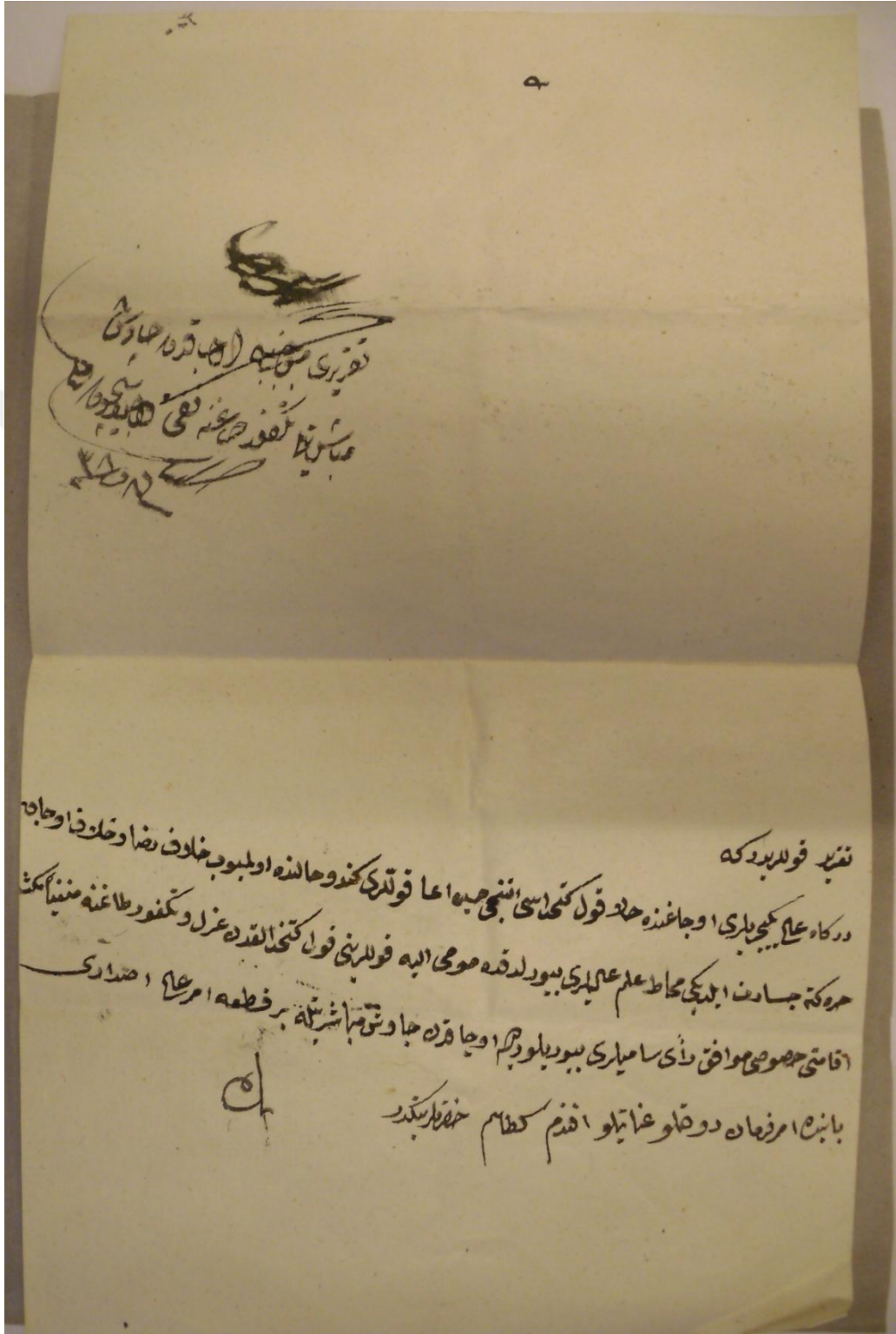
EKLER

Ek 1: Hüseyin Ağa'nın yeniçeri ağalığına tayin edilmesine dair.

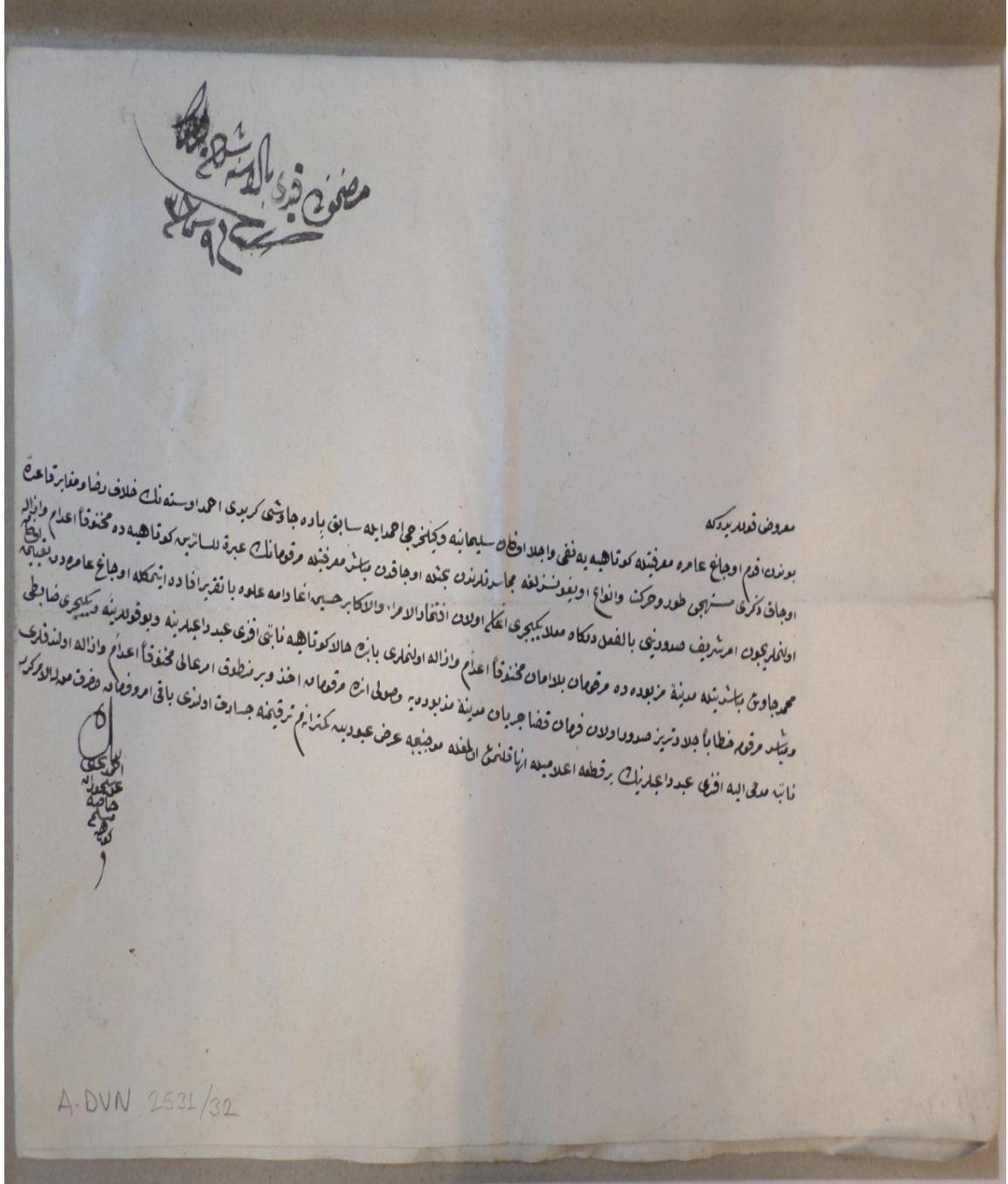
Kaynak: BOA, *Cevdet Askeriye (C.AS)*, 58-2737, 14 Cemaziyülahir 1238/26 Şubat 1823.

Ek 2: Yeniçeri Ağası Hüseyin Ağa'nın ocaktan uzaklaştırdığı ocak zabitleri.

Kaynak: BOA, C.AS., 316-13071, 8 Recep 1238/21 Mart 1823.

Ek 3: Hüseyin Ağa'nın işaretiyle ocaktan sürdürülerek daha sonra idam edilen zabıtlara dair bir örnek.

Kaynak: BOA, A.{DVN, 2531-32, 9 Şaban 1238 /21 Nisan 1823.

Ek 4: Şarl Hotam Kaptan'ın Kaşod'dan getirdiği nakit ve eşyaların İngilizce makbuz sureti.

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

F

G

H

Ek 5: Kordelya adlı gemiyle İstanbul'a getirilen Hüseyin Paşa'ya ait eşya ve nakitlerin bir listesi.

۵۹

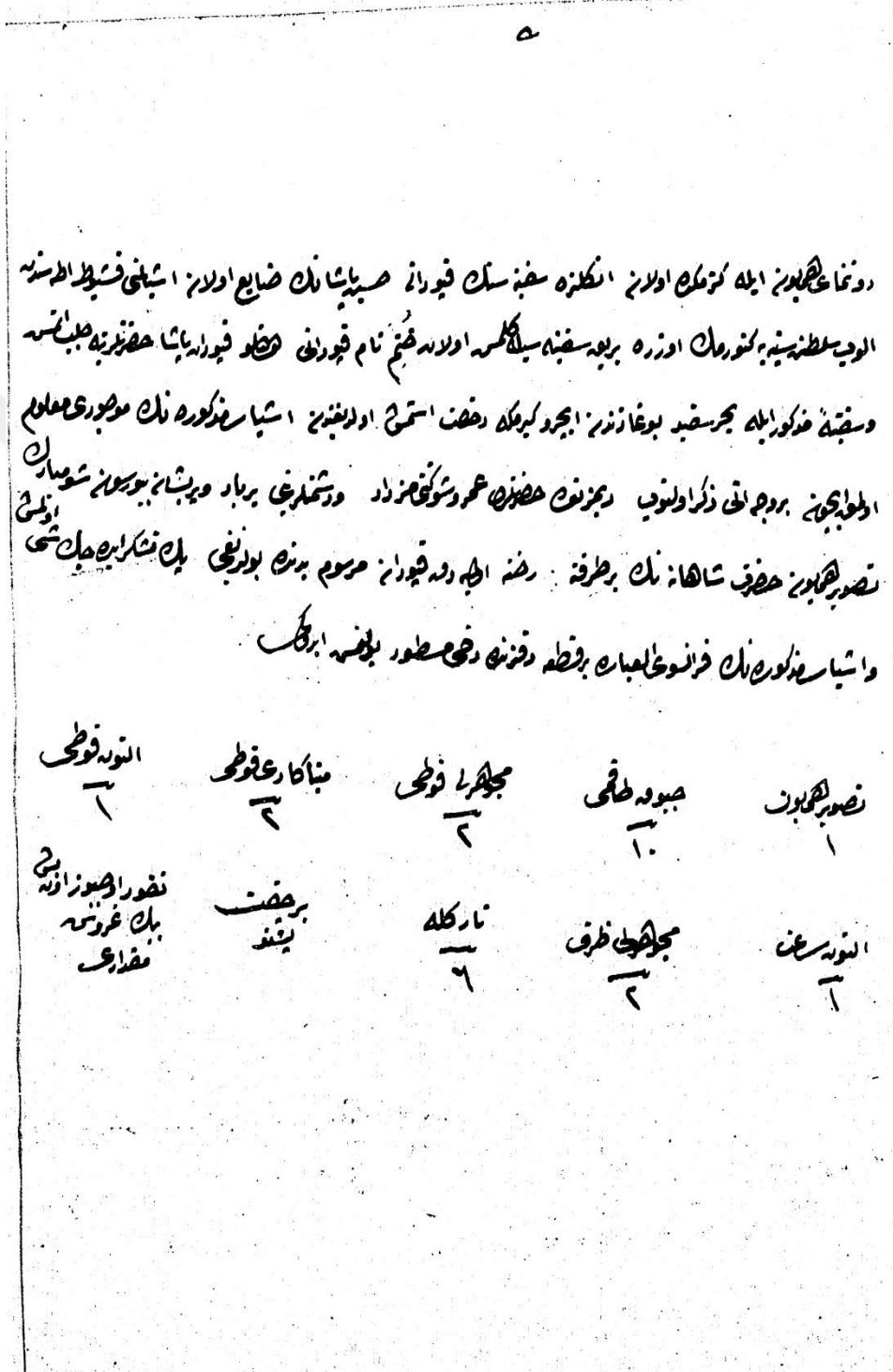
فردیایا شمه اولند و انکله قوروت سفینهک نبرده رسوم الارضا قوماندانلار شادل هه هه هه فاشود جزیره سی قورده بشارتده طرفی دولت علیا بکورت
ذکر ای بقدره و در حقیقت اشیا ای فاشود علی انچه اولدنی اعدوده و بیانی اید

نصیر بکورت	مجاور قورده	مناکای قورده	برنجی رقیبه دیکر صلیک	۹۷۹۱
النور قورده	النور بکورت	النور بکورت	ایکینجی رقیبه دیکر صلیک	۰۶۹۱
کرمیایا	نارکیله	رشتند قورده	اوشینجی رقیبه دیکر صلیک و اولنف	۰۵۶۷
اوقه یاره ایلیم اولدور و نبرده	بیره و نبرده طایفه		دورنجی رقیبه دیکر صلیک و اولنف	۰۴۹۹
			بشینجی رقیبه دیکر صلیک و اولنف	۰۶۶۵
			النجی رقیبه دیکر صلیک و اولنف	۰۵۷۷
			سینجی رقیبه	۱۰۱۴
مولا رضا	هردلیا اولدور	الطلمه صلیک	سینجی رقیبه ضیه النور	۷۰۱۷
هه هه هه	هه هه هه	هه هه هه	طهقده نخی رقیبه	۱۰۰۱
			اوشینجی رقیبه	۱۹۷۰
			اود برنجی رقیبه	۱۹۹۰
			اود ایکینجی رقیبه	۱۹۹۷
			اود اوشینجی رقیبه	۱۹۷۷
			اود دورنجی رقیبه	۷۴۹۷
			اود بشینجی رقیبه	۱۰۹۷
			اوج هه طایفه و نبرده و نبرده و نبرده	۷۵۷۰

بوندی ماعدا شمه نبرده اولک اولد بشارتده بلک طهقده نبرده
قورده طهقده هه ضیه النور ای طایفه قورده و نبرده
اضه ایلیم

Kaynak: BOA, HAT, 1176-46442/N, 19 Cemaziyülevvel 1248/14 Ekim 1832.

Ek 6: Aralarında bir adet Tasvir-i Hümayun'un da bulunduğu Kaşod'tan getirilen Hüseyin Paşa'ya ait eşyalar.

Kaynak: BOA, HAT, 1176-46442/O, 29 Zilhicce 1248/19 Mayıs 1833.

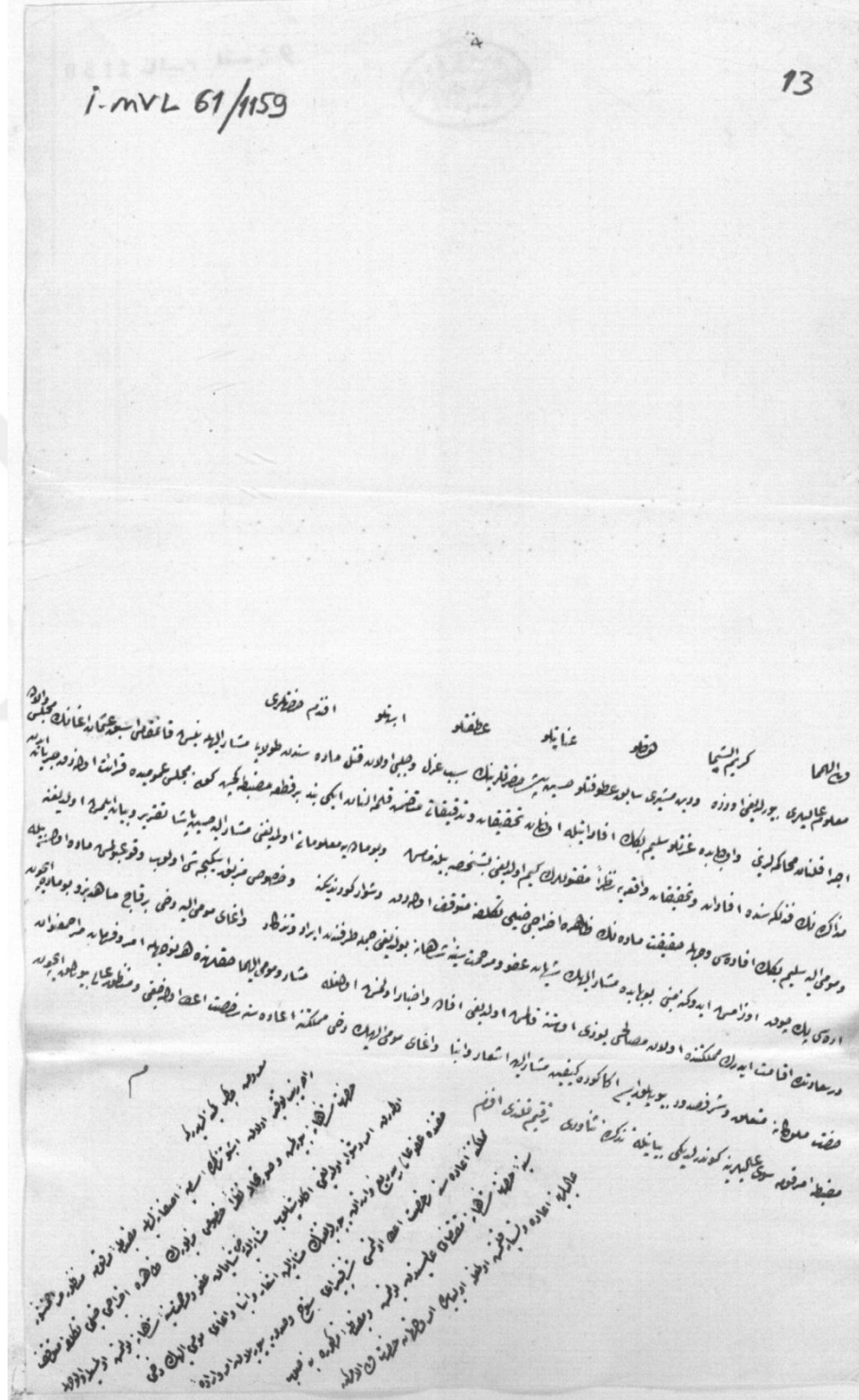
Ek 7: Ağa Hüseyin Paşa'nın Emirgan'daki sahilhanesinde yetmiş beş gün boyunca misafir edilen Sırp Başknezi Miloş'un masraflarını havi defterin bir bölümü.

3

Kaynak: BOA, *İ.DH*, 86-4266, 2 Rebiyülevvel 1260/22 Mart 1844.

Ek 9: Ağa Hüseyin Paşa'nın azledilmesine sebep olan idam meselesinden
aklandığına dair irade.

Kaynak: BOA, *İ.MVL*, 61-1159/13, 26 Zilkade 1260/7 Aralık 1844.

Ek 10: Avram'ın tarafına gönderdiği haberler açığa çıkarıldığı takdirde bir daha Sırp idaresinde olan bitenlere vakıf olunamayacağına dair Hüseyin Paşa'ya ait tahrirat.

دو دناو عايناو عاقلانو زافانو معايرهم كرم نيم انظما هم نوري
مباوش بلك كپي عوم مشوخر بلديكي حوادتك كدوده افاده اوليفني مبروم ايچ عكس انجماك ايجده سرشته وريلا مني نياز و سندا
دسر بلو طرفه عودنه يه حوادت لازم لي اضار و انلا ايچ بكني بيايه و اكر مبروم ايچك در عيلا اولاده طرفيكر لرس بوبابده سرشته اخذ ابراز
هم رسوم عوم مقصده شمع شاعت و هم بردني صوب ناور يه بوشلاو حوادت اضار يه كنه جرات ايچ بكني ره ايده بدهفت اير و كني ديبانه
انجمله صوب صوابناي سامبار يه تعريفنه مستغني اوليفني اوزره حوادت مذكوره نك رسوم عوم نيم نري طرفنه افاده و انرا اوليفنيك
كتم و انضاسي خصوصده هم والاهلاري شايانه بولونمنماي صافاه مدر ٢٧

44901 A.

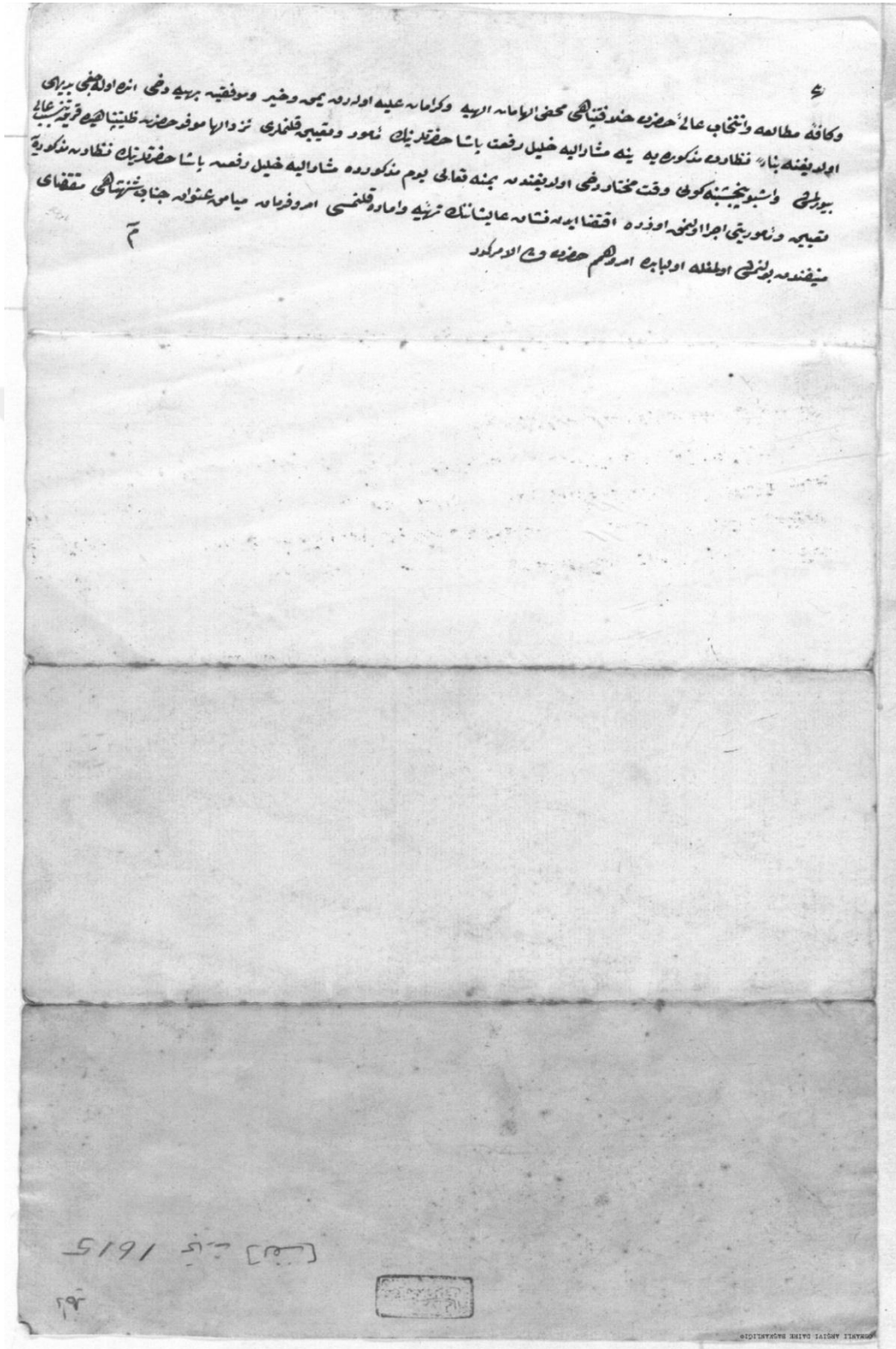
Kaynak: BOA, *İ.MTZ(04)*, 1-10, 13 Şevval 1262/4 Ekim 1846.

Kaynak: BOA, *İ.MVL*, 252-9320/8, 8 Safer 1269/21 Kasım 1852.

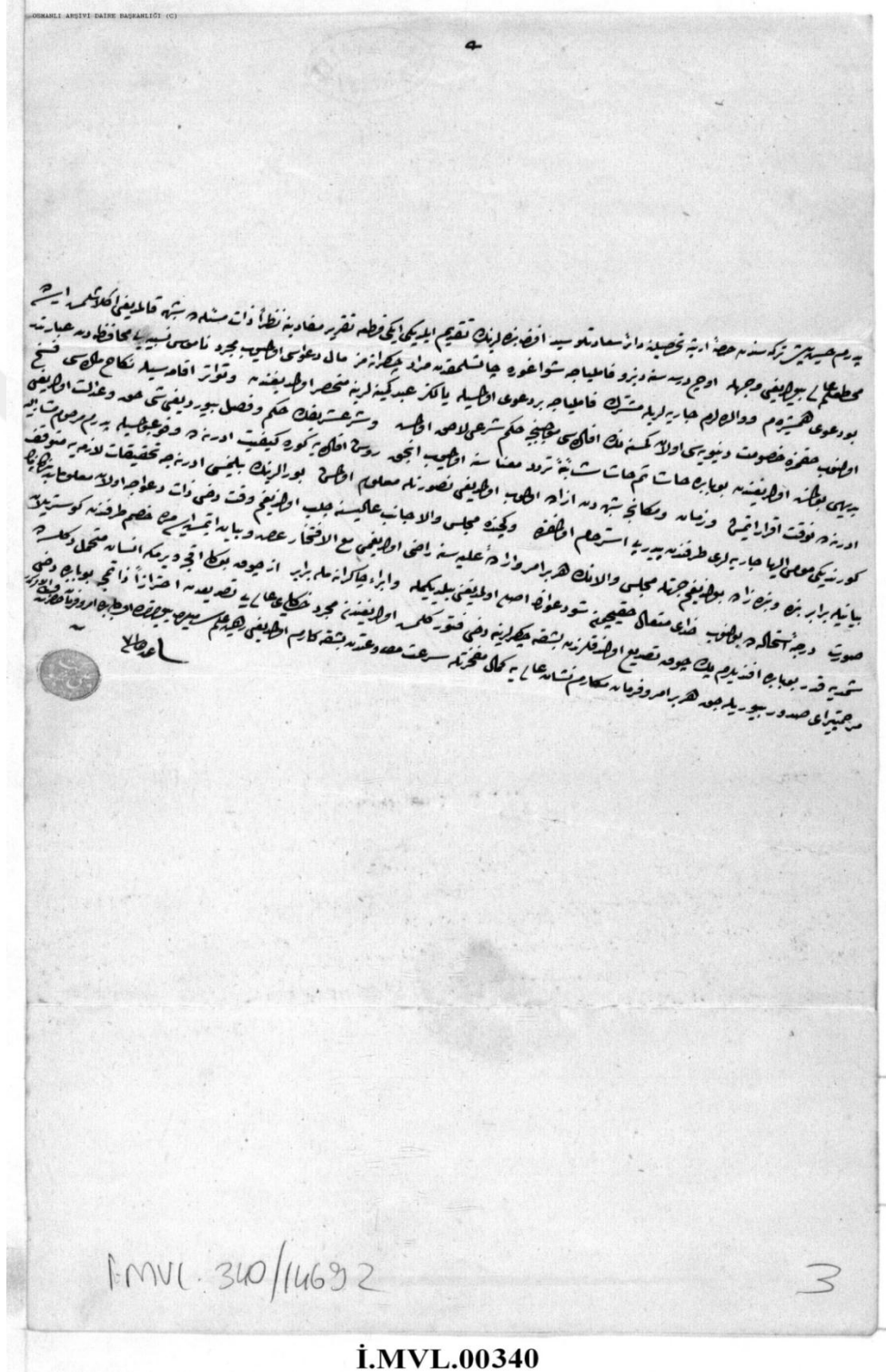

Ek 13-1:

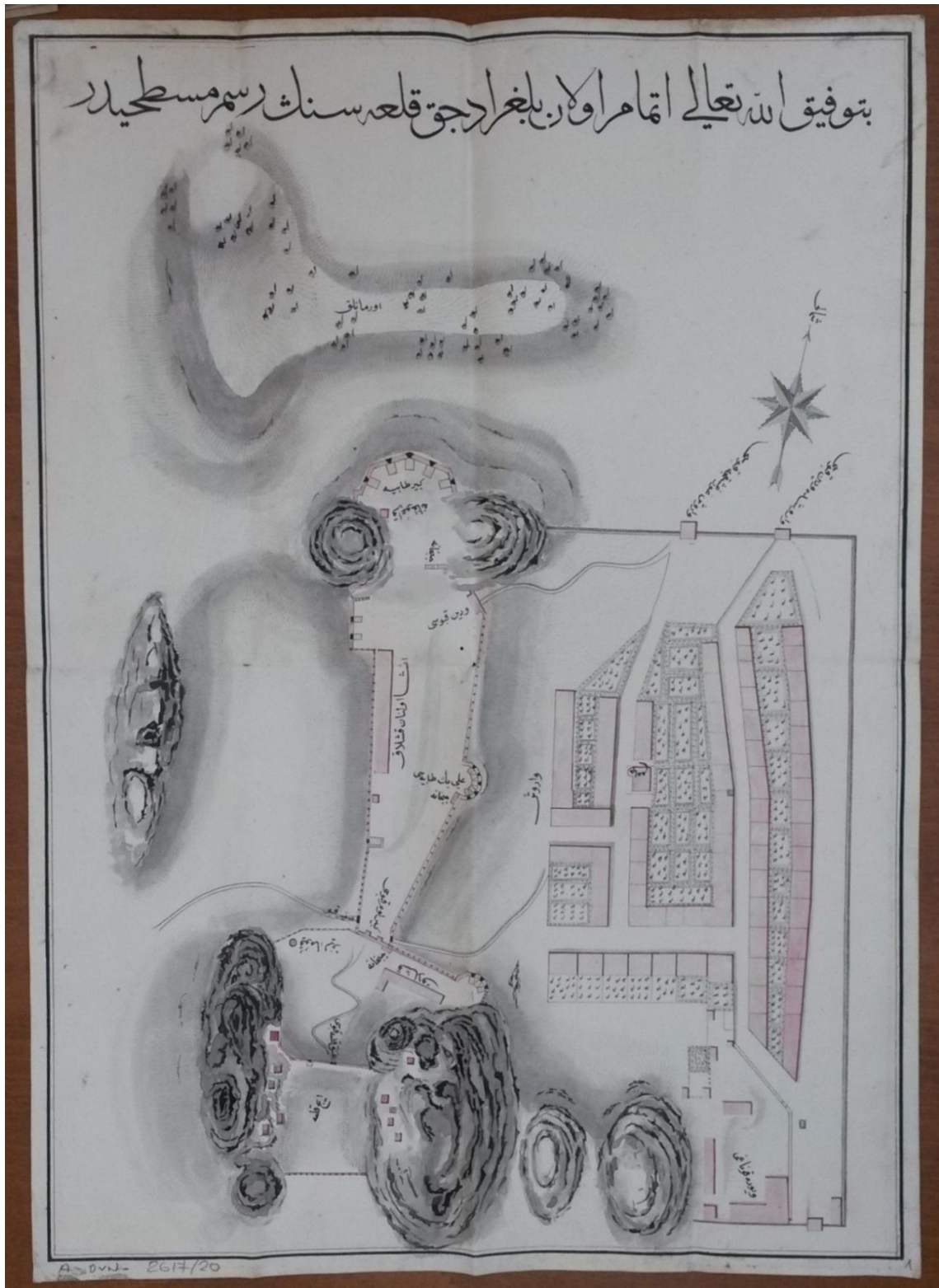
Kaynak: BOA, İ.DH., 34-1615/2, 29 Zilhicce 1256/21 Şubat 1841.

Ek 14: Ali Şevket Paşa'nın, babasından hak talep eden Mehmet Rasim ve Emine Hanım hakkındaki görüşleri.

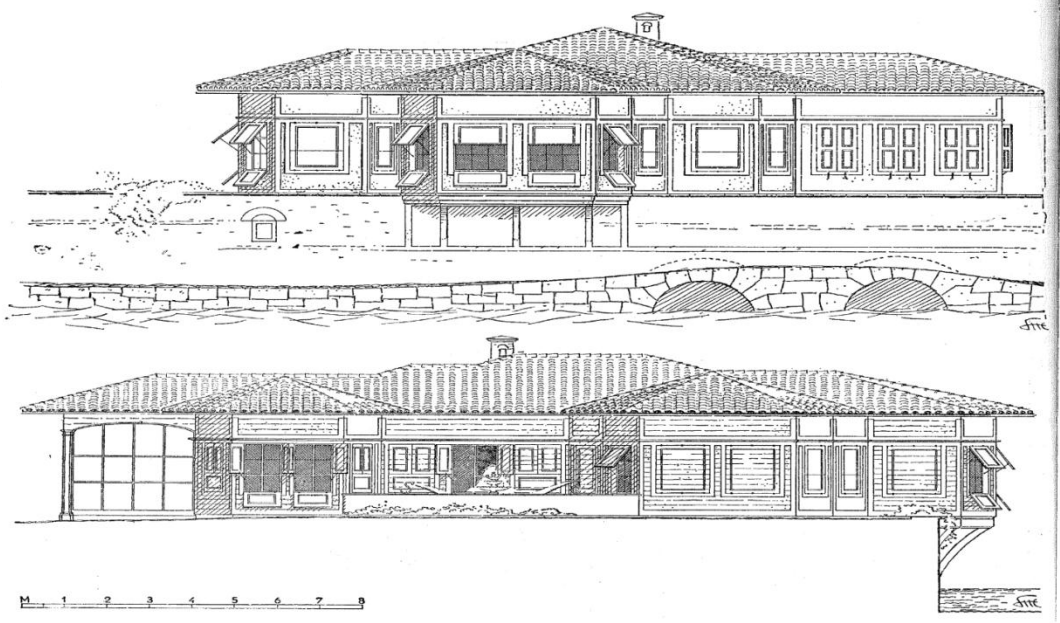
Kaynak: BOA, İ.MVL, 340-14692/3, 16 Muharrem 1272/28 Eylül 1855.

Ek 15: Ağa Hüseyin Paşa'nın tamir ettirdiği Belgradçık Kalesi'nin bir krokisi.

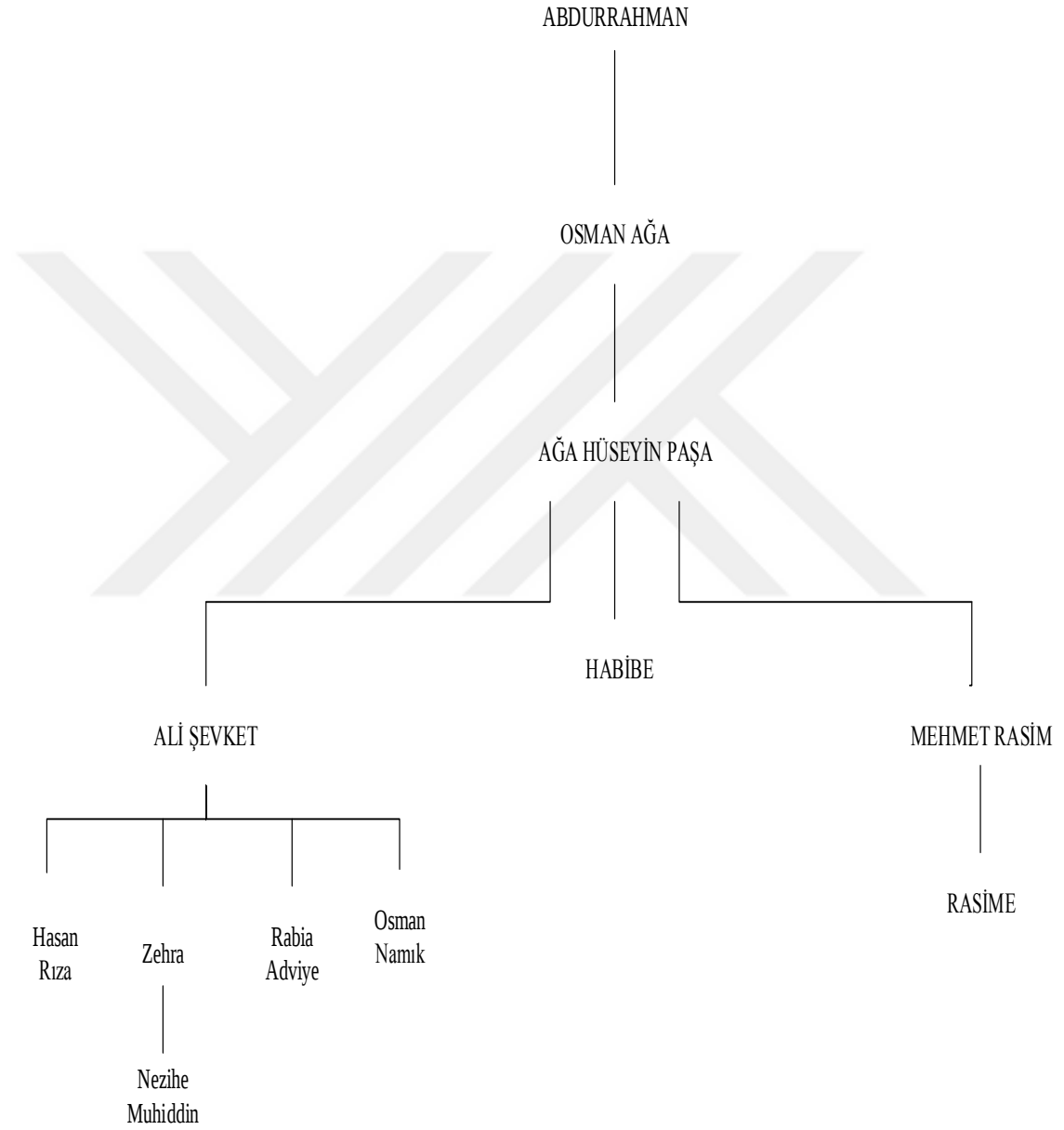
Kaynak: BOA, A{DVN, 2617-20, 27 Rebiyülahir 1254/20 Temmuz 1838.

Ek 16: Hüseyin Paşa'nın günümüzde "Şerifler Yalısı" olarak anılan Emirgan'daki yalısının denizden ve bahçeden görünüşü.

Kaynak: Sedad H. Eldem, *Köşkler ve Kasırlar*, II, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yüksek Mimarlık Bölümü Rölöve Kürsüsü İstanbul 1974, s.280

Ek 17: Ağa Hüseyin Paşa'nın belgeler üzerinden tespit edilebilen aile şeceresi.

Ek 18: Ağa Hüseyin Paşa'nın Godfrey Thomas Vigne tarafından 1843 yılında yapılmış sulu boya bir portresi.

Kaynak:<http://collections.vam.ac.uk/item/O153082/hussein-pasha-watercolour-vigne-godfrey-thomas/> (22 Aralık 2014).